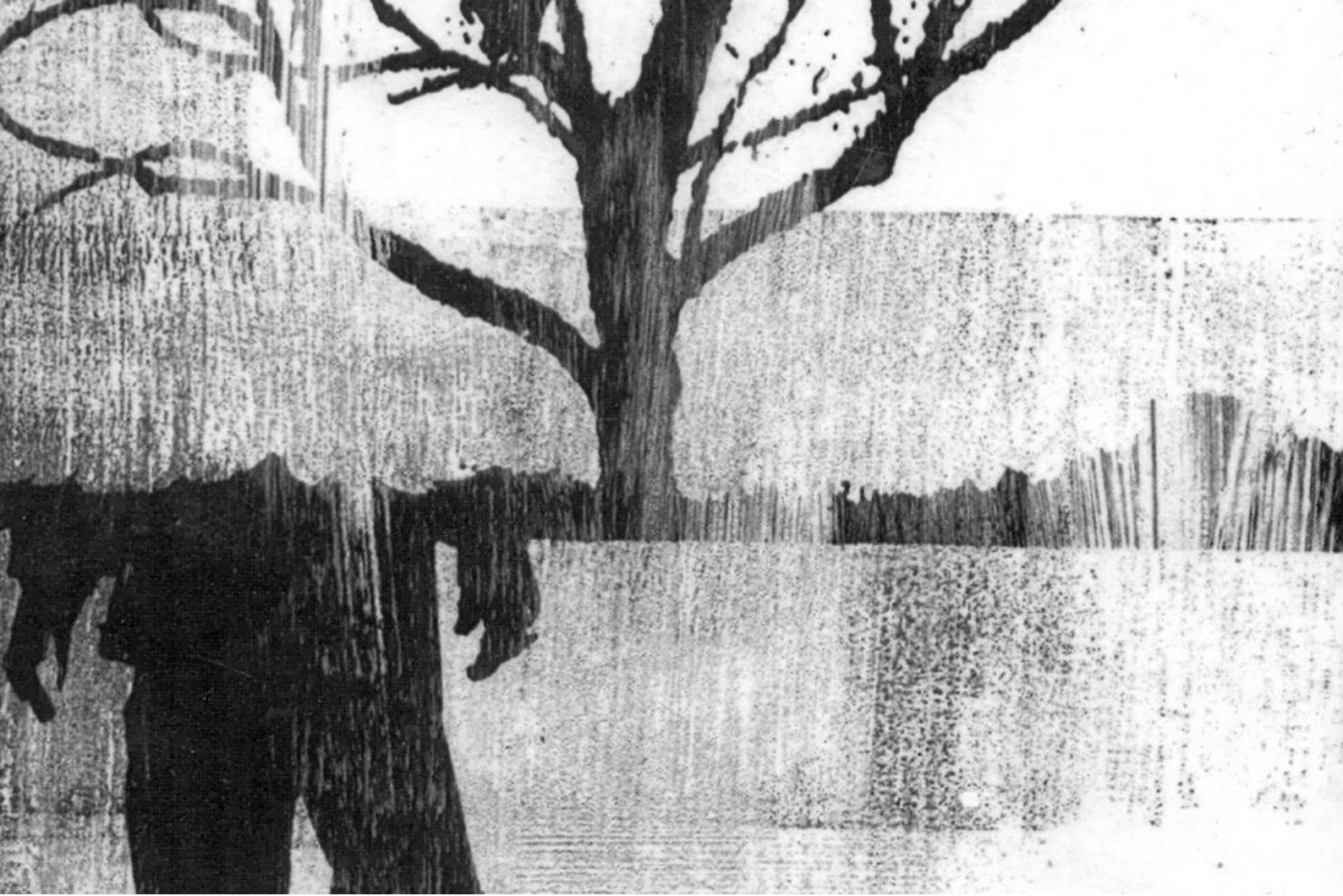

WALDEN

HENRY DAVID THOREAU

SADRŽAJ

Ralph Waldo Emerson	
Uvod	4
WALDEN	19
Ekonomija	20
Gdje sam živio i za što sam živio	67
Štivo	78
Zvuci	85
Samoća	96
Posjetitelji	102
Grahovište	111
Selo	119
Jezera	123
Bakerova farma	139
Viši zakoni	145
Životinjski susjedi	153
Zagrijavanje kuće	161
Bivši stanovnici i zimski posjetitelji	172
Zimske životinje	181
Jezero zimi	188
Proljeće	198
Zaključak	210

Bilješke	219
O autoru	242
Impresum	243

Ralph Waldo Emerson

UVOD(1)

Henry David Thoreau bio je posljednji muški potomak francuskog pretka koji je došao u ovu zemlju s otoka Guernseyja. U njegovu značaju povremeno su se očitovale crte toga podrijetla, u jedinstvenu spoju s veoma snažnim saskim duhom.

Rođen je u Concordu, u Massachusettsu, dne 12. srpnja 1817. Diplomirao je na harvardskom koledžu, ali se u književnom smislu nije nimalo isticao. Ikonoborac u književnosti, rijetko je zahvaljivao školama na njihovim uslugama, slabo ih cijeneći, premda je njegov dug prema njima bio znatan. Napustivši sveučilište, pridružio se bratu u podučavanju u privatnoj školi, koju je ubrzo napustio. Njegov otac bio je proizvođač olovaka, i Henry se na neko vrijeme posvetio tom zanatu, vjerujući da može načiniti bolju olovku od onih koje su tada bile u uporabi. Okončavši eksperimente, pokazao je svoje djelo kemičarima i umjetnicima u Bostonu te se, dobivši od njih potvrde da je njegova kakvoća ravna najboljim londonskim proizvođačima, vratio zadovoljan kući. Prijatelji su mu čestitali što si je utro put k uspjehu. No on im je odvratio da više nikad neće napraviti nijednu olovku. "Zašto bih? Neću ponovno činiti ono što sam već učinio." Nastavio je svoje beskrajne šetnje i raznovrsna proučavanja, svakoga dana se na neki nov način upoznajući s prirodom, premda dotad još nije govorio o zoologiji ili botanici, budući da ga, iako je revno izučavao prirodne činjenice, nisu zanimala tehnička i pisana znanost.

U to je doba za snažnog, zdravog mladića koji je netom završio studij, dok su svi njegovi drugovi odabirali profesiju ili žudjeli za nekim unosnim zaposlenjem, bilo neizbježno da mu misli budu usmjerene k istom pitanju, i trebala mu je rijetka odlučnost da odbije sve uvriježene putove i zadrži svoju samotnu slobodu po cijenu da iznevjeri prirodna očekivanja svoje obitelji i prijatelja: utoliko više što je bio savršeno čestit i pomno osiguravao vlastitu neovisnost te je od svakoga zahtijevao da se drži te dužnosti. No, Thoreau se nikad nije kolebao. Bio je rođeni prosvjednik. Odbio je odustati od svoje silne težnje za spoznajom i djelovanjem u korist bilo kakve uske vještine ili zvanja, stremeći mnogo obuhvatnijem pozivu, umijeću dobroga življenja. Ako je omalovažavao i opirao se mnijenjima drugih, bilo je to samo stoga što je bio većma zaokupljen usklađivanjem svoje prakse sa svojim uvjerenjem. Nikad lijen niti sklon ugađanju samome sebi, radije je, kad je želio novac, zarađivao kakvim manualnim radom koji mu je bio po volji, kao što je gradnja čamca ili podizanje ograde,

sadnja, kalemljenje, mjerništvo ili neki drugi kratkotrajan posao, nego duljim zaposlenjem. Čvrstih navada i malobrojnih potreba, vješt u drvodjelstvu i aritmetici, bio je sasvim sposoban živjeti u bilo kojem kraju svijeta. Trebalo mu je manje vremena nego drugima da namiri svoje potrebe. Stoga je bio siguran u svoju dokolicu.

Urođena vještina mjerenja, proizišla iz njegova matematičkog znanja, i navika da utvrđuje mjere i udaljenosti predmeta koji su ga zanimali, veličinu drveća, dubinu i širinu jezera i rijeka, visinu planina i zračnu udaljenost omiljenih vrhova, kao i blisko poznavanje teritorija oko Concorda, naveli su ga da uplovi u mjerničku službu. Za nj je ona imala tu prednost što ga je stalno vodila u nova, zabačena područja i pomagala mu u proučavanju prirode. Njegova su preciznost i vještina u tome poslu bile na cijeni te je nalazio posla koliko je htio.

Lako je rješavao mjerničke probleme, ali su ga svakodnevno pritiskala ozbiljnija pitanja, s kojima se odlučno suočavao. Propitivao je sve običaje i želio postaviti cjelokupnu svoju praksu na idealne temelje. Bio je prosvjednik *a outrance*,⁽²⁾ a malo čiji život odlikuju tolika odricanja. Nije bio izobražen ni za kakvo zvanje, nikad se nije ženio; živio je sam; nikad nije išao u crkvu; nikad nije glasao; odbijao je plaćati porez državi; nije jeo meso, nije pio vino, nikad nije trošio duhan; i, premda prirodoznanac, nije se koristio ni zamkama niti puškom. Odabrao je, bez sumnje mudro po sebe, biti diplomantom mišljenja i prirode. Nije imao dara za bogaćenje i umio je biti siromašan bez i najmanje trunke prljavštine ili neuglađenosti. Može biti da se predao svome načinu života bez naročita zacrtavanja, ali ga je potvrdio kasnijom mudrošću. "Često se podsjetim", napisao je u svome dnevniku, "kako bi, sve i da me podare Krezovim blagom, moji ciljevi zacijelo bili isti, a moja sredstva bitno jednaka." Nije upadao u iskušenja protiv kojih bi se morao boriti — pohote, strasti, sklonosti otmjenim tricama. Nametali su mu pristojnu kuću, odjeću, navade i govor visoko kultiviranih ljudi. Uvelike mu je draži bio dobar Indijanac i te je rafiniranosti držao preprekama razgovoru, u želji da se sa svojim drugom sretne na najjednostavnijoj ravni. Odbijao je pozive na ručkove, jer je ondje svatko bio svima na putu, a on nije mogao susretati pojedince radi bilo kakve svrhe. "Oni se diče", govorio je, "time što su im ručkovi skupi; ja se pak ponosim time što je moj ručak jeftin." Kad bi ga za stolom upitali koje mu je jelo najdraže, odgovarao je: "Najbliže." Nije mu se sviđao okus vina i nikad nije imao poroka u životu. Kazao je: "Mutno se sjećam užitka u pušenju ljiljanova korijena, prije nego što sam postao muškarac. Obično sam imao zalihu. Nikad nisam pušio ništa škodljivije."

Odabrao je biti bogat čineći svoje potrebe malobrojnima i namirujući ih sam. Na putovanjima se služio željeznicom samo da bi prevaljivao područja koja su mu bila nevažna

za tadašnju svrhu, pješačio je stotinama kilometara i izbjegavao krčme, plaćajući konačište u seljačkim i ribarskim kućama jer su bile jeftinije i prikladnije te jer je ondje lakše mogao naći ljude i podatke koje je želio.

U njegovoj je naravi bilo nečega vojničkog, nepokornog, uvijek muževnog i stamenog, ali rijetko nježnog, kao da se samo u otporu osjećao svojim. Želio je razotkriti varku, prokazati zabludu, trebalo mu je, rekao bih, malo pobjedničkog osjećaja, bubnjave doboša, da bi mu snage došle do punog izražaja. Ništa ga nije stajalo reći "ne", dapače bilo mu je to mnogo lakše nego reći "da". Čini se da mu je prvi poriv, kad bi čuo kakvu izjavu, bio taj da joj proturječi, toliko je nestrpljiv bio spram ograničenja našega svakidašnjeg mišljenja. Ta navika, naravno, pomalo obeshrabruje naklonost društva; i premda bi ga sugovornik naposljetku odriješio svake zlobe i neiskrenosti, to bi ipak naudilo konverzaciji. Stoga mu nije bilo ravna sudruga koji bi s nekim tako čistim i bezazlenim bio u srdačnim odnosima. "Volim Henryja", rekao je jedan od njegovih prijatelja, "ali ne može mi biti mio; kad bih ga primio za ruku, odmah bih pomislio da za ruku primam brijest."

Pa ipak, premda pustinjač i stoik, bio je uistinu sklon suosjećanju te bi se od srca i djetinje prepustio društvu mladih ljudi koje je volio i koje je s užitkom zabavljao, kao što je samo on mogao, raznovrsnim i beskrajnim anegdotama o svojim iskustvima na polju i rijeci; i uvijek je bio spreman povesti društvo u branje borovnica ili u potragu za kestenjem ili grožđem. Govoreći jednog dana o javnom nastupanju, Henry je ustvrdio da je sve što uspije kod slušateljstva loše. Ja na to rekoh: "Tko ne bi volio napisati nešto što svi mogu čitati, poput *Robinsona Crusoea*? I tko bez žaljenja vidi kako njegovim stranicama nedostaje valjana materijalna potkrepa, koja svakoga raduje?" Henry je, dakako, tome prigovorio, te je pohvalio bolja predavanja što dopiru tek do nekolicine. No za večerom ga je neka mlada djevojka, shvativši da će on održati predavanje u književnom društvu, oštro upitala: "Hoće li to predavanje biti lijepa, zanimljiva pripovijest kakvu bih ja voljela čuti, ili neka od onih starih filozofskih priča za koje ne marim?" Henry se okrenuo prema njoj, zamislio se i, koliko vidjeh, pokušao povjerovati da ima temu koja bi mogla odgovarati njoj i njezinu bratu, koji će otići na predavanje bude li im ono na korist.

Bio je govornik i činitelj istine, rođen kao takav, i s tog je razloga uvijek upadao u dramatične situacije. U svim je okolnostima sve promatrače zanimalo koju će stranu zauzeti Henry i što će reći; a on nije iznevjerivao očekivanja, nego bi u svakoj prilici iznio originalan sud. Godine 1845. izgradio si je malu drvenjaru na obalama jezera Waldena, gdje je sâm proživio dvije godine u radu i proučavanju. Taj je korak za nj bio posve prirodan i prikladan.

Nitko tko ga je poznavao ne bi ga mogao okriviti za prenemaganje. Od svojih se susjeda više razlikovao mišlju nego postupanjem. Čim je iscrpio prednosti toga samotništva, okanio ga se. Godine 1847., ne odobravajući neke vidove trošenja javnih rashoda, odbio je platiti gradski porez te je završio u zatvoru. Jedan je prijatelj platio porez za nj pa su ga pustili. Slična neugodnost prijetila mu je i sljedeće godine. No kako su prijatelji platili porez unatoč njegovu protivljenju, vjerujem da se prestao opirati. Nikakvo suprotstavljanje niti ismijavanje nije za nj imalo težinu. Ništa mu nije značilo ako bi svi prisutni bili oprečnog mišljenja. Jednom je prigodom otišao u sveučilišnu knjižnicu da nabavi neke knjige. Knjižničar mu ih je odbio posuditi. G. Thoreau se obratio dekanu koji mu je iznio pravila i običaje, a prema kojima je posudba knjiga dopuštena studentima s tamošnjim prebivalištem, svećenicima koji su ondje studirali i nekim drugim mještanima u krugu šesnaest kilometara od koledža. G. Thoreau je objasnio dekanu da je željeznica ukinula stare mjere udaljenosti — da je knjižnica beskorisna, da, kao i dekan i koledž pod njegovim pravilima — da je jedina korist što je duguje koledžu njegova knjižnica — da je u tom trenutku ne samo njegova potreba za knjigama imperativ nego i da treba velik broj knjiga, te ga je uvjeravao kako je on, Thoreau, a ne knjižničar, njihov pravi skrbnik. Ukratko, dekan je uvidio da je molitelj tako nadmoćan a da se pravila doimaju tako smiješnima te mu je na koncu pružio povlasticu koja se u njegovim rukama otada pokazala neograničenom.

Nije bilo istinskijeg Amerikanca od Thoreaua. Njegova privrženost domovini i vlastitom položaju bila je nepatvorena, a odbojnost spram engleskih i europskih manira i ukusa gotovo je dosegala prezir. Nestrpljivo je slušao novosti ili *bonmots*(3) napabirčene iz londonskih krugova, i premda je nastojao biti uljudan te su ga anegdote umarale. Svi ljudi samo oponašaju jedni druge, i to u sitnim pogledima. Zašto ne mogu živjeti što je odvojenije moguće i biti ljudi svak za sebe? Tražio je najpoduzetniju narav i želio je ići u Oregon, a ne u London. "U svim krajevima Velike Britanije", zapisao je u dnevniku, "otkrivaju se tragovi Rimljana, njihove pogrebne urne, njihovi tabori, ceste, nastambe. Ali Nova Engleska barem nije osnovana na rimskim ruševinama. Ne moramo polagati temelje naših kuća na pepelu prijašnje civilizacije."

No budući idealistom, koji je zastupao ukidanje ropstva, ukidanje pristojbi, gotovo i ukidanje vlasti, suvišno je reći kako je držao ne samo da ga aktualna politika ne zastupa nego i da je u gotovo jednakoj mjeri suprotstavljen svakovrsnim reformatorima. Ipak, plaćao je danak svome postojanom poštovanju prema Stranci protiv ropstva. Jednog je čovjeka, kojega je osobno upoznao, iznimno cijenio. Prije no što je o kapetanu Johnu Brownu izgovorena ijedna blagonaklona riječ, većini kuća u Concordu poslao je obavijest da će u nedjelju uvečer u

javnoj dvorani govoriti o položaju i značaju Johna Browna te je pozvao sve ljude da dođu. Republikanski odbor, Abolicionistički odbor, poručili su mu da je to preuranjeno i da nije preporučljivo. Odgovorio je: "Nisam vas pitao za savjet, nego sam najavio da ću govoriti." Dvoranu su već u rani sat ispunili ljudi sa svih strana, a njegovo iskreno veličanje junaka svi su s poštovanjem saslušali, mnogi sa simpatijom koja je iznenadila i njih same.

Za Plotina je rečeno da se sramio svoga tijela, a po svoj prilici je za to imao dobar razlog — jer tijelo mu je bilo lošim slugom te nije bio vješt u bavljenju materijalnim svijetom, kao što je često slučaj s ljudima apstraktnog uma. No g. Thoreau bio je obdaren nadasve prilagodljivim i upotrebljivim tijelom. Bio je niska stasa, čvrste građe, svijetle puti, snažnih, ozbiljnih plavih očiju i dostojanstvena izgleda, a lice mu je u poznijim godinama bilo prekriveno pristalom bradom. Osjetila su mu bila oštra, građa jaka i krepka, ruke snažne i vješte u uporabi oruđa. A tijelo i um bijahu mu u čudesnom skladu. Mogao je osamdeset pet metara točnije odmjeriti korakom nego drugi motkom. Noću je, govorio je, umio lakše pronaći put stopalima nego očima. Odoka je izvrsno mogao procijeniti mjere nekog stabla; umio je poput trgovca procijeniti težinu goveda ili praseta. Iz kutije s nabacanim olovkama mogao je hitro jednim zahvatom uzeti njih tucet. Bio je dobar plivač, trkač, klizač, veslač, a u jednodnevnom pješaćenju vjerojatno je mogao nadmašiti većinu svojih zemljaka. Odnos njegova tijela prema umu bio je još bolji nego što smo natuknuli. Govorio je kako voli svaki korak koji učini. Dužina njegove šetnje u pravilu je određivala dužinu njegova pisanja. Zatvoren u kući uopće nije pisao.

Imao je snažan zdrav razum, poput onoga što ga Rose Flammock, tkalčeva kći u Scottovoj romanci, hvali u svoga oca govoreći kako nalikuje mjernom štapu koji, jednako dobro kao što mjeri prteno platno i damast, može mjeriti i goblene i zlatnu tkaninu. Snalazio se u svakoj prilici. Dok sam sadio šumska stabla, a za to sam pribavio četiri i po litre žirova, rekao je da će samo manji dio biti zdrav te ih je stao pregledavati i odabirati zdrave. No uvidjevši da to oduzima vrijeme, kazao je: "Mislim da će, ako ih sve staviš u vodu, dobri potonuti." Taj smo pokus uspješno proveli. Znao je načiniti nacrt vrta, kuće ili štaglja; bio bi sposoban voditi "paciifičku istraživačku ekspediciju"; umio je dati razborit savjet glede najtežih privatnih ili javnih pitanja.

Živio je od danas do sutra, neopterećen i nesputan sjećanjem. Ako vam je jučer iznio nov prijedlog, danas bi vam iznio drugi, ne manje revolucionaran. Silno radišno i staloženo čeljade, kao i svi veoma organizirani ljudi, visoko cijeneći svoje vrijeme, doimao se jedinim dokonom čovjekom u gradu, vazda spreman za bilo kakav obećavajući izlet ili razgovor koji bi

se otegnuo do kasnih sati. Njegov britki duh nikad nisu kočila vlastita mu pravila dnevne razboritosti, nego je uvijek bio pripravan za novu prigodu. Volio je i služio se najjednostavnijom hranom, no kad bi netko zagovarao biljnu hranu, Thoreau je bio mišljenja da je svaka prehrana tričavo pitanje, govoreći da "čovjek koji ustrijeli bizona živi bolje od čovjeka smještenog u Graham Houseu".(4) Govorio je: "Možete spavati pokraj željezničke pruge a nikad ne biti ometeni: narav dobro zna koji su zvukovi vrijedni pozornosti te je odlučila ne čuti zvižduk lokomotive. Ali stvari poštuju predan um i nikad ne prekidaju mentalnu ekstazu." Zabilježio je što mu se opetovano događalo: kad bi, naime, izdaleka dobio kakvu rijetku biljku, ubrzo bi u svojim obilascima našao istu takvu. A ti sretni slučajevi koji se događaju samo dobrim igračima događali su se njemu. Jednog je dana odvratio nekom strancu koji se u šetnji s njime raspitivao gdje se mogu naći indijanske strelice: "Posvuda", i, sagnuvši se, smjesta podignuo jednu s tla. Na brdu Washingtonu, u Tuckermanovoj guduri, Thoreau je gadno pao i uganuo gležanj. U času dok se podizao, prvi put je ugledao lišće biljke *Arnica mollis*.

Njegovim jakim zdravim razumom, oboružanim snažnim rukama, ostrim zapažanjima i čvrstom voljom, ipak se ne može objasniti nadmoć koja je zračila iz njegova jednostavnog i skrovitog života. Moram dodati ključnu činjenicu da je u njemu bilo izvanredne mudrosti, svojstvene rijetkom soju ljudi, koja mu je materijalni svijet otkrivala kao sredstvo i kao simbol. To je otkriće, koje pjesnicima kadšto podaruje sporadičnu i isprekidanu svjetlost, služeći im kao ukras u pisanju, u njemu bilo vazda budni uvid; i kakve god ga mane ili prepreke temperamenta mogle zamračivati, nije bio slijep za nebesku viziju. Jednom je u mladosti kazao: "Drugi svijet je sva moja umjetnost; moje olovke neće risati nijedan drugi; moj džepni nož neće rezbariti ništa drugo; ne rabim ga kao sredstvo." Bila je to muza i duh koji je upravljao njegovim stavovima, razgovorom, proučavanjima, radom i tokom života. To ga je činilo pronicavim sućem ljudi. Otprije bi odmjerio svoga sugovornika i, premda neprijemčiv za neke istančane crte kulture, mogao je veoma dobro odrediti njegovu težinu i kalibar. A to je u razgovoru s njime katkad ostavljalo dojam genijalnosti.

Predmet o kojemu je bila riječ shvaćao je na prvi pogled te je uviđao ograničenja i siromaštvo onih s kojima je razgovarao, pa se činilo kanda takvim strašnim očima ništa nije skriveno. Opetovano sam upoznavao mlade ljude u kojih bi se u trenutku stvorilo uvjerenje da je to čovjek kojega su tražili, čovjek nad ljudima, koji im može reći sve što trebaju činiti. On se prema njima nikad nije odnosio nježno, nego nadmoćno, poučno, prezirući njihovu tričavost — veoma sporo ili im uopće ne obećavajući svoje društvo u njihovoj kući, pa čak ni u svojoj. "Zar nije htio šetati s njima?" "On to nije znao. Ništa mu nije bilo tako važno kao

šetnja; nije tratio šetnje na društvo.” Ugledni pojedinci nudili su mu se da ga posjete, ali on ih je odbijao. Prijatelji koji su mu se divili nudili su mu da ga o svom trošku odvezu do rijeke Yellowstone, u Zapadnu Indiju, u Južnu Ameriku. No premda su bila nadasve ozbiljna i promišljena, njegova odbijanja, u posve novim odnosima, podsjećaju na odgovor onoga kicoša Brummela gospodinu koji mu je ponudio svoju kočiju za prijevoz po pljusk: “Ali čime ćete se onda vi voziti?” — a kakvih se samo optužujućih šutnji, kakvih pronicavih i neodoljivih govora koji su slamali svaku obranu njegovi drugovi mogu sjetiti!

G. Thoreau se takvom bezostatnom ljubavlju posvećivao poljima, brdima i vodama svoga rodnog mjesta te ih je učinio poznatima i zanimljivima svim pismenim Amerikancima, kao i ljudima preko mora. Rijeku na čijim se obalama rodio i umro poznao je od izvora do stjecišta s Merrimackom. Tijekom brojnih godina na njoj je obavljao ljetna i zimska promatranja, u svako doba dana i noći. Do rezultata nedavnog istraživanja Povjerenstva za vodu što ga je imenovala država Massachusetts on je nekoliko godina prije bio došao privatnim eksperimentima. Sva zbivanja u njenom koritu, na obali i u zraku ponad nje; ribe, njihovo bacanje ikre i mrijestilišta, njihove navade i hrana; lojkine mušice koje ispunjavaju zrak određene večeri jednom u godini i koje te ribe proždiru tako grabežljivo da mnoge ugibaju od prejednosti; stožaste hrpe kamenja u riječnim plićacima, golema jata, od kojih će poneko katkad prepuniti kolica; ptice koje posjećuju rijeku, čaplja, patka, gnjurac, štekavac; zmija, bizamski štakor, vidra, svizac i lisica na obalama; kornjača, žaba, gatalinka i šturak koji ozvučuju obalu — bili su mu odreda poznati te su tako reći bili njegovi sumještani i bližnji, i stoga je osjećao besmislenost i nasilje u bilo kakvoj priči o jednom od njih zasebno, a pogotovo o njihovim dimenzijama mjerenim u centimetrima, ili u izlaganju njihova kostura, ili pak primjerku kakve vjeverice ili ptice u alkoholu. Rado je govorio o ponašanju rijeke, kao da je i ona sama punopravno biće, ali s točnošću i uvijek s obzirom na promatrane činjenice. Kao i rijeku, jednako dobro poznao je jezera u tom kraju.

Jedno od oruđa kojima se služio, njemu važnije od mikroskopa ili spremnika s alkoholom za druge istraživače, bio je hir koji se u njemu razvijao iz užitka, no koji se uobličavao u nadasve ozbiljnim tvrdnjama, naime veličanje vlastita grada i okolice kao najpoželjnijeg središta za promatranje prirode. Ustvrdio je da flora Massachusettsa obuhvaća gotovo sve važne biljke u Americi — većinu hrastova, većinu vrba, najbolje borove, jasen, javor, bukvu, orah. Vratio je Kaneovo Arktičko putovanje prijatelju od kojega ga je posudio uz primjedbu da bi se “većina zabilježenih fenomena mogla promatrati u Concordu”. Činilo se kao da je pomalo zavidan na pol, zbog podudaranja svitanja i zalaska Sunca, ili zbog petominutnog dana nakon šest mjeseci: veličanstvene činjenice koju mu Annursnuc nikad nije priuštio. Na

jednoj od svojih šetnji naišao je na okrečac(5) i rekao mi da još očekuje naći *Victoriju regiju* u Concordu. Bio je branitelj autohtonih biljaka i priznavao je da mu je draži korov nego uvezene biljke, kao i Indijanac naspram civilizirana čovjeka, te je s užitkom primjećivao kako je vrbov kolac za grah u susjeda narastao viši od njegova graha. "Gledaj ovaj korov", govorio je, "što ga milijun seljaka svako proljeće i ljeto okapa, pa ipak je prevladao i upravo se sada pobjednički stere svim putovima, pašnjacima, poljima i vrtovima, takva je njegova krepkost. Vrijeđamo ga vulgarnim imenima — loboda, pelin, mišjakinja, hruščica." Pa veli: "Te trave imaju i gzdava imena — ambrozija, zvjezdača, bjelolist, perjanica itd."

Držim da njegova sklonost da sve pripisuje meridijanu Concorda nije potjecala iz bilo kakva neznanja ili omalovažavanja drugih dužina i širina, nego je bila živahan izraz njegova uvjerenja da je svejedno koje je mjesto posrijedi te da je najbolje mjesto za svakoga ono na kojemu upravo jest. Jednom je to izrazio ovako: "Mislim da se čovjek od tebe nema čemu nadati ako ti ovaj komad zemlje pod nogama nije slađi za jelo od bilo kojega drugog na ovom svijetu ili na bilo kojem svijetu."

Drugo oružje kojim je svladavao sve prepreke u znanosti bilo je strpljenje. Znao je nepomično sjediti na kamenu dok se ptica, gmaz, riba koja se udaljila od njega ne bi vratila i nastavila s uobičajenim ponašanjem, dapače prišla mu iz znatiželje i stala ga promatrati.

Bio je užitak i povlastica hodati s njim. Poznao je zemlju kao lisica ili ptica i slobodno prolazio njome vlastitim putovima. Poznao je svaku stazu u snijegu ili na zemlji, znao koji je stvor išao tim putom prije njega. Takvom se vodiču čovjek mora smjerno potčiniti, a nagrada je bila velika. Pod rukom je nosio staru kajdanku za prešanje biljaka, u džepu dnevnik i olovku, dalekozor za ptice, mikroskop, nož na sklapanje i uzicu. Nosio je slamnati šešir, čvrste cipele i jake sive hlače radi svladavanja hrastove šikare i tetivike te penjanja po stablu do jastrebova ili vjeveričina gnijezda. Gacao je jezerom u potrazi za vodenim biljkama, a snažne noge bile su značajan dio njegove opreme. Na dan o kojemu govorim tražio je biljku *Menyanthes*,⁽⁶⁾ otkrio je kako se prostire širokim jezerom i, pregledavši cvjetice, ustanovio da je već pet dana u cvatu. Iz džepa na prsima izvadio je dnevnik i pročitao imena svih biljaka koje bi trebale cvasti toga dana, o čemu je vodio račune kao bankar kad mu dospiju mjenice. *Cypripedium*⁽⁷⁾ nije na redu do sutra. Držao je da bi, kad bi se probudio iz transa u toj močvari, za dva dana mogao po biljkama točno reći koje je doba godine. Uokolo je letjela crvenorepka, a za njom i krasne debelokljune zebe, čiji sjajni grimiz "navodi nesmotrena promatrača da otare oči" i čiji je lijepi, jasni pjev Thoreau usporedio s pjevicom koja se riješila promuklosti. Ubrzo je začuo glasanje koje je pripisao pjevu noćnog

pjevača, ptice koju nikad nije identificirao, za njom je tragao dvanaest godina, a svaki put kad bi je vidio ponirala je u neko stablo ili grm te ju je bilo uzaludno tražiti; to je jedina ptica koja jednako pjeva danju i noću. Rekoh mu da se mora paziti da je ne pronađe i opiše, kako se ne bi dogodilo da mu život više nema što pokazati. Rekao je: "Na ono za čim tragaš cijeloga života jednoga ćeš dana nabasati u punini, na cijelu obitelj za ručkom. Tražiš to kao san, a čim ga nađeš postaješ njegovim plijenom."

Njegovo zanimanje za cvijeće i ptice bijaše duboko usađeno u njegovu duhu i povezano s prirodom — a smisao prirode on nikada nije nastojao odrediti. Nije htio raspravu o svojim zapažanjima ponuditi Prirodoslovnom društvu. "Zašto bih? Kad bih opis odvojio od njegovih veza u mom duhu, on za mene više ne bi bio istinit niti valjan; a oni ne žele ono što mu pripada." Njegova moć opažanja kanda je ukazivala na dodatna osjetila. Vidio je kao da gleda mikroskopom, čuo kao uz pomoć roga za nagluhe, a njegovo je pamćenje bilo fotografski popis svega što je vidio i čuo. Znao je, međutim, bolje od ikoga da nije važna činjenica, nego utisak odnosno učinak te činjenice na um. Svaka je činjenica blistavo počivala u njegovu umu, kao znamen poretka i ljepote cjeline.

Njegova sklonost prirodoslovlju bila je organska. Priznao je da se katkad osjeća kao pas tragač ili leopard i da bi, da je bio rođen među Indijancima, bio lovac na krzna. No, sputan kulturom Massachusettsa, odigrao je tu igru u blagom obliku botanike i ihtiologije. Njegova bliskost sa životinjama podsjećala je na ono što Thomas Fuller bilježi o apiologu Butleru: "Ili je on govorio pčelama, ili su pčele govorile njemu." Zmije su mu se uvijale oko nogu, ribe mu plivale u ruke te ih je vadio iz vode; vukao je svisca za rep iz njegove jame i štitio lisice od lovaca. Naš je prirodnjak bio savršeno velikodušan, nije imao tajni: odveo bi vas do čapljina skrovišta, ili čak do svoje najhvaljenije botaničke močvare — možda znajući da je više nikad nećete moći naći, ali ste ipak voljni riskirati.

Nijedan mu koledž nije ponudio diplomu ili profesorsku katedru; nije bio dopisni tajnik, istraživač niti čak član ijedne akademije. Možda su se ta učena tijela pribojavala satire u njegovoj prisutnosti. No malo je tko imao toliko znanja o tajnama i duhu prirode, a nitko u široj i pobožnijoj sintezi. Nije, naime, gajio ni trunke poštovanja spram mnijenja bilo kojeg čovjeka ili skupa ljudi, već je štovao isključivo istinu samu; a kako je posvuda među akademskom čeljadi otkrivao težnju k snishodljivosti, u njemu se stvaralo nepovjerenje. Njegovi su ga sumještani s vremenom počeli štovati i diviti mu se, dok su ga u početku znali samo kao čudaka. Farmeri koji su ga zapošljavali kao mjernika ubrzo su otkrivali njegovu rijetku preciznost i vještinu, njegovo poznavanje njihova zemljišta, stabala, ptica, indijanskih

ostataka i sličnog, što mu je omogućavalo da svakom farmeru kaže više nego što je prije znao o vlastitu posjedu, pa bi ovaj pomalo počeo osjećati kao da g. Thoreau ima veća prava na tu zemlju nego on sâm. Osjećali su i nadmoć čovjeka koji se obraćao svim ljudima s urođenim autoritetom.

Concord obiluje indijanskim ostacima — vršcima strelica, kamenim dljetima, tučcima i grnčarskim krhotinama, a na riječnoj obali velike gomile ljuštura školjaka i pepela obilježavaju mjesta koja su urođenici pohodili. Te i sve druge okolnosti vezane za Indijanca bile su važne u njegovim očima. Maine je posjećivao poglavito iz ljubavi prema Indijancima. Sa zadovoljstvom je promatrao izradu kanua od kore drveta i okušavao se u njihovu upravljanju na brzacima. Bio je radoznao u vezi s pravljenjem kamenih šiljaka za strelice, a u svojim posljednjim danima zadužio je mladež koja se zaputila prema Stjenjaku da nađe Indijanca koji mu je mogao reći: "Vrijedilo je otići u Kaliforniju to naučiti." Povremeno bi mala skupina Indijanaca Penobscot posjetila Concord i na nekoliko tjedana ljeti razapela šatore na riječnoj obali. Nije se propuštao upoznati s najboljima među njima, premda je dobro znao da je postavljanje pitanja Indijancima jednako ispitivanju dabrova i zečeva. Za svoga posljednjeg posjeta Maineu imao je veliko zadovoljstvo biti s Josephom Polisom, oštroumnim Indijancem iz Oldtowna, koji mu je nekoliko tjedana bio vodičem.

Jednako su ga zanimale sve prirodne činjenice. Dubina njegova zapažanja nalazila je slične zakonitosti u čitavoj prirodi, i ne poznajem nijednog genija koji je tako hitro izvodio opći zakon iz jedne činjenice. Nije bio stručna cjepidlaka. Oko mu je bilo otvoreno za ljepotu a uho za glazbu. Nije ih nalazio tek u rijetkim prilikama, nego gdje god je išao. Najboljom je držao glazbu jednostavnih zvukova i nalazio poetski nagovještaj u brujanju telegrafske žice.

Njegovo pjesništvo moglo je biti dobro ili loše; bez sumnje mu je nedostajala lirska lakoća i tehnička vještina, ali u svojoj duhovnoj percepciji imao je izvor poezije. Bio je dobar čitatelj i kritičar, a njegova prosudba pjesništva bila je temeljita. Nije se mogao prevariti u vezi s prisutnošću ili odsutnošću poetskog elementa u bilo kojoj kompoziciji, a njegova žeđ za istim činila ga je nehajnim, a možda i prezrivim spram površnih ljupkosti. Previđao je mnoge delikatne ritmove, ali bi uočio svaku živu strofu ili stih u knjizi te je dobro znao gdje naći jednak poetski čar u prozi. Bio je tako zaljubljen u duhovnu ljepotu da je sve stvarno zapisane pjesme veoma slabo cijenio. Divio se Eshilu i Pindaru, ali je, kad ih je netko hvalio, kazao da Eshil i Grci opisujući Apolona i Orfeja nisu dali pjesme, barem ne dobre. "Nisu trebali ganuti stabla, nego ispjevati bogovima takvu himnu koja bi im sve njihove stare nazore ispjevala iz glave a nove pustila unutra." Njegovi vlastiti stihovi često su nedotjerani i

manjkavi. Zlato još ne teče čisto, troskavo je i sirovo. Majčina dušica i mažuran još nisu med. No ako mu nedostaje lirske finoće i tehničkih odlika, ako i nema pjesničkog temperamenta, nikad mu ne manjka uzročnih misli, što pokazuje da mu je genij bio nadmoćan talentu. Znao je vrijednost imaginacije kad je riječ o oplemenjivanju i utjesi u ljudskom životu te je rado prevodio svaku misao u simbol. Činjenica koju kažete nema vrijednost, nego samo dojam. Stoga je njegova prisutnost bila poetska, uvijek je dražio znatiželju da dublje spozna tajne njegova uma. Imao je mnogo rezervi, nevoljkost da profanim očima pokaže ono to je u njegovima još bilo sveto, i dobro je znao kako svoje iskustvo zaodjenuti poetskim velom. Svi čitatelji Waldena sjetit će se mitskog zapisa o njegovim razočaranjima:

“Davno sam izgubio psa tragača, konja riđana i grlicu, i još tragam za njima. Mnogim sam putnicima govorio o njima, opisujući njihove putanje i zov na koji se odazivaju. Susreo sam jednog ili dvoje koji su čuli psa i toptanje konja te su čak vidjeli grlicu gdje nestaje iza oblaka; i činilo se da ih toliko čeznu naći kao da su ih sami izgubili.”

Njegove su zagonetke bile vrijedne čitanja, i priznajem da je, ako koji put i ne razumijem takvo izražavanje, ono dapače opravdano. Bogatstvo njegove istine bilo je takvo da nije vrijedilo njegova truda rabiti riječi uzalud. Njegova pjesma pod naslovom “Suosjećanje” otkriva nježnost pod tim troslojnim čelikom stoicizma i intelektualnu istančanost koju ona može pobuditi. Njegova klasična pjesma “Dim” podsjeća na Simonida, ali je bolja od svake Simonidove pjesme. Njegova je biografija u njegovim stihovima. Njegova uobičajena misao pretvara sve njegovo pjesništvo u himnu Uzroku uzrokâ, Duhu koji oživljuje njegov vlastiti i njime vlada:

*Imadoh tek uši, a sluh sada stječem,
Vidim sada, prije imadoh tek oči;
Življah godine, s trenom sad tečem,
Negda tek učih, sad istinu lučim.*

A još i više u ovim religioznim stihovima:

*Upravo sada moj rodni je čas,
Istom sada života mog cvat;
Neću o ljubavi nekazanoj zdvajat,
Koji ni vrlina moja ni želja ne kupi,
Što snubila me mladog i sad me osvaja,
I u večer me ovu dovede da stupim.*

Premda je u njegovu pisanju bilo stanovite razdražljivosti u odnosu spram crkava i svećenstva, bio je on osoba rijetke, blage i posvemašnje religioznosti, osoba nesposobna za ikakvu profanaciju, činom ili mišlju. Naravno, izdvojenost svojstvena njegovu originalnom mišljenju i življenju odvajala ga je i od društvenih religijskih formi. To nije ni za prijekor ni za žaljenje. Aristotel je to odavno objasnio rekavši: "Tko nadmaši svoje sugrađane u kreposti više nije dio grada. Njihov zakon nije za njega, jer je on zakon za sebe." Thoreau je bio iskrenost sâma i svojim je svetim životom mogao učvrstiti vjeru prorokâ u etičke zakone. Bijaše to potvrdno iskustvo koje nije dopuštalo zanemarivanje. Govornik istine, bio je kadar razgovarati nadasve duboko i pomno; bio je vidar rana svake duše, prijatelj koji ne samo da je znao tajnu prijateljstva nego su ga gotovo obožavale one malobrojne osobe koje su mu se utjecale kao ispovjedniku i proroku te poznavale duboku vrijednost njegova uma i velikog srca. Držao je da se bez religije ili neke vrsti predanosti nije nikad postiglo ništa veliko te da zadržtom sektašu to valja imati na umu.

Njegove su vrline, dakako, ponekad odlazile u krajnost. Lako je u neumoljivu zahtjevu za točnom istinom što ga je upućivao svima razabrati izvor one krutosti koja je toga dragovoljnog pustinjaka činila još samotnijim nego što je želio. Sâm savršeno čestit, nije od drugih iziskivao ništa manje. Gadio se zločina, i nikakav ga svjetovni uspjeh u njegovim očima nije mogao pokriti. Prevaru je otkrivao u uglednih i uspješnih osoba jednako žustro kao i u prosjaka, i to s jednakim prezirom. U njegovu je ophođenju bilo takve opasne iskrenosti da su ga njegovi poštovatelji nazivali "onaj strašni Thoreau", kao da je govorio i dok je šutio te je bio prisutan i kad bi se udaljio. Mislim da ga je strogost njegova ideala lišila zdrave dostatnosti ljudskoga društva.

Navada realista da u stvarima nalazi suprotnost njihovoj pojavi navodila ga je da svaku tvrdnju iznese kao paradoks. Stanovita antagonistička navika nagrđivala je njegovo ranije pisanje — retorički trik koji nije sasvim nadrastao u kasnijem pisanju, a sastojao se od toga da bi očitu riječ i misao zamjenjivao njenom potpunom oprekom. Divlje planine i zimske šume veličao je zbog njihova domaćeg zraka, u snijegu i ledu nalazio je sparinu, a divljinu hvalio jer nalikuju Rimu i Parizu. "Bio je tako suh da biste ga mogli nazvati vlažnim."

Sklonost uveličavanju trenutka, iščitavanju svih zakona prirode u jednom predmetu ili jednom spoju koji se nalazi pred očima, dakako, komična je onima koji ne dijele filozofovo shvaćanje identiteta. Za nj nije bilo nečega takvog kao što je veličina. Jezero je bilo mali ocean, Atlantik veliko jezero Walden. Svaku najsitniju činjenicu pripisivao je kozmičkim zakonima. Premda je htio biti pravedan, činilo se da ga progoni stalna pretpostavka kako

današnja znanost s nepravom pretendira na potpunost te bi utvrdio kako su učenjaci propustili izdvojiti stanovitu biljnu vrstu, opisati sjeme ili izbrojati listiće čaške. "To znači", odvratismo, "da te budale nisu rođene u Concordu; ali tko je rekao da jesu? Zadesila ih je neopisiva nesreća da su se rodili u Londonu, Parizu ili Rimu; ali, jadnici, učinili su što su mogli s obzirom na to da nikad nisu vidjeli Batemanovo jezero, Nine-Acre Corner ili jezero Becky Stow; osim toga, zašto si poslan na ovaj svijet negoli da dodaš to iskustvo?"

Da je njegov genij bio samo kontemplativan, bio bi on već sposoban za život, ali sa svojom energijom i praktičnom sposobnošću činio se rođenim za veliki pothvat i zapovijedanje; i toliko žalim zbog gubitka njegovih iznimnih moći djelovanja te ne mogu a da mu kao manu ne pripišem nedostatak ambicije. Uslijed tog je manjka, umjesto da upravlja cijelom Amerikom, bio na čelu berača borovnica. Mljevenje zrnja dobro je za svrhe današnjih mlinarskih carstava, ali na kraju godine to je ipak samo zrnje!

No te slabosti, zbiljske ili prividne, brzo su ciljale u neprestanom rastu jednoga tako krepkog i mudrog duha, koji je svoje poraze zasjenjivao novim trijumfima. Proučavanje prirode bilo je njegov trajni ponos te je nadahnjivalo njegove prijatelje znatiželjom da vide svijet njegovim očima i slušaju o njegovim pustolovinama. Zanimalo ih je sve.

Bilo je u njemu mnogo navlastite otmjenosti, premda se konvencionalnoj otmjenosti rugao. Tako nije mogao podnijeti da čuje zvuk vlastitih koraka, škripu šljunka; i stoga nikad nije od svoje volje hodao cestom, nego po travi, planinama i šumom. Osjetila mu bijahu oštra te je zapažao kako noću sve stambene kuće ispuštaju loš zrak, kao klaonice. Volio je čisti miomiris kokotca. Neke je biljke osobito cijenio, nadasve lopoč, zatim gorčicu, *Mikaniju scandens*, smilje i jedno lipovo drvo koje je posjećivao svake godine dok je bilo u cvatu, sredinom srpnja. Njuh je pri ispitivanju smatrao mjerodavnijim od vida — mjerodavnijim i vjerodostojnijim. Njuh, dakako, otkriva ono što je ostalim osjetilima skriveno. Njime je on otkrivao zemljanost. Uživao je u jeci i govorio da je to gotovo jedina vrsta bliskih glasova koje čuje. Toliko je volio prirodu, toliko je sretan bio u njenoj osami, da je postao silno kivan na gradove i otužnost što su je njihove rafiniranosti i vještine pridavale čovjeku i njegovu prebivalištu. Sjekira je uvijek uništavala njegovu šumu. "Hvala Bogu", govorio je, "da ne mogu posjeći oblake!" "Svakovrsni likovi iscertani su na plavom tlu tom vlaknastom bijelom bojom."

Prilažem nekoliko rečenica preuzetih iz njegovih neobjavljenih rukopisa, ne samo kao zapise njegovih misli i osjećaja nego zbog njihove snage opisa i književne vrsnoće:

“Poneki dokazi na temelju indicija veoma su snažni, kao kad nađete pastrvu u mlijeku.”

“Klen je mekana riba, a okus joj je nalik posoljenome kuhanom smeđem papiru.”

“Mladić sakupi svoju građu da napravi most do Mjeseca, ili možebit palaču ili hram na zemlji, a sredovječan na koncu odluči od nje izgraditi drvenjaru.”

“Skakavac z-ći.”

“Vilinski konjici krivudaju niz potok Nut-Meadow.” “Šećer nije tako sladak nepcu kao zvuk zdravome uhu.” “Nabacio sam nešto jelova granja, a bogato, jetko pucketanje njegova lišća bijaše za uho poput gorušice, krckanje bezbrojnih regimenti. Mrtva stabla vole vatru.”

“Modrovoljka nosi nebo na svojim leđima.”

“Šarena pjevica leti kroz zeleno lišće kao da će ga zapaliti.”

“Ako želim konjsku strunu da od nje načinim kazaljku svoga kompasa, moram poći u staju; ali strunasti vrabac(8) svojim ostrim okom dopire do puta.”

“Besmrtna voda, živa čak i na površini.” “Vatra je najsnošljivija treća strana.”

“Priroda je stvorila paprat samo zbog lišća, da pokaže što može učiniti na tom području.”

“Nijedno stablo nema tako lijepo deblo i tako krasno podnožje kao bukva.”

“Kako su te lijepe dugine boje dospjele u ljušturu slatkovodne školjke, zakopane u mulju na dnu naše tamne rijeke?”

“Teška su vremena u kojima su dječje cipele iz druge noge.”

“Strogo smo ograničeni na svoje ljude kojima dajemo slobodu.”

“Ničega se ne treba bojati toliko kao straha. Ateizam može utoliko biti mio i samome Bogu.”

“Kakav je značaj stvari koje možeš zaboraviti? Sitna pomisao grobar je cijelog svijeta.”

“Kako možemo očekivati žetvu misli od onoga tko nije imao sjetvu značaja?”

“Darovi mogu biti povjereni samo onome tko može pokazati brončano lice očekivanjima.”

“Tražim da budem rastaljen. Od kovina možete tražiti samo da budu blage prema vatri koja

ih tali. One ne mogu biti blage ni prema čemu drugom.”

Botaničarima je poznat cvijet od istog roda kao naša ljetna biljka zvana smilje iliti srcopuc, kao što je *Gnaphalium*, koji raste na najnepristupačnijim liticama tirolskih planina, kamo se divokoze rijetko odvažuju stupiti, i zbog koje se lovac, namamljen njegovom ljepotom i svojom ljubavi (jer ga švicarske djevojke neizmjereno cijene), penje na litice da ga ubere te ga katkad nađu mrtva u podnožju s cvijetom u ruci. Botaničari ga nazivaju *Gnaphalium leontopodium*, Švicarci pak *Edelweisse*,⁽⁹⁾ što znači “plemenita čistoća”. Činilo mi se kao da Thoreau živi u nadi da će ubrati tu biljku, koja mu je po svim pravima pripadala. Razmjeri njegovih izučavanja bili su toliki te iziskuju dugovječnost, i utoliko smo manje bili pripremljeni za njegov nagli nestanak. Ova zemlja još ne zna, ili tek u najmanjoj mjeri zna kako je velikog sina izgubila. Silna je šteta što je otišao usred prekinute zadaće koju nitko drugi ne može dovršiti; u neku je ruku nedostojno za tako plemenitu dušu što je morala napustiti prirodu prije nego što se mogla pokazati svojim bližnjima u punom sjaju. No barem je on zadovoljan. Njegova duša bijaše sazdana za najplemenitije društvo; za svoga je kratkog života iscrpio mogućnosti ovoga svijeta; gdje god ima znanja, gdje god ima vrline, gdje god ima ljepote, on će naći dom.

WALDEN(10)

Ne kanim napisati odu snuženosti, nego se oglasiti hvastavo i bodro poput pijevca što u svitanje stoji na svojoj prečki, ako ni radi čega drugog a ono da probudim susjede.

EKONOMIJA

Dok sam pisao sljedeće stranice, ili bolje kazano njihov veći dio, živio sam sâm, u šumi, kilometar i pol od prvoga susjeda, u kući koju sam sâm izgradio na obali jezera Waldena, u Concordu u Massachusettsu, a za život sam zarađivao isključivo radom svojih ruku. Živio sam ondje dvije godine i dva mjeseca. Trenutačno opet boravim u civilizaciji.

Ne bih svoj slučaj toliko nametao pažnji čitatelja da moji sumještani nisu postavljali veoma potanka pitanja o mome načinu života, koja bi neki nazvali neumjesnima, premda se mene ona uopće ne doimlju neumjesnima, nego, s obzirom na okolnosti, nadasve prirodnima i umjesnima. Neki su pitali što sam jeo, nisam li se osjećao usamljeno, jesam li se bojao i tome slično. Drugi su željeli znati koliki sam dio svoga prihoda izdvajao u dobrotvorne svrhe, a neki, koji imaju velike obitelji, koliko sam siromašne djece uzdržavao. Zamolit ću stoga one svoje čitatelje koji za mene ne čute osobito zanimanje da mi oprostite poduhvatim li se odgovora na neka od tih pitanja u ovoj knjizi. U većini se knjiga "ja", prvo lice, ispušta; u ovoj će ono biti zadržano, i u tome je, u odnosu na sebeljublje, glavna razlika. Obično zaboravljamo da, na koncu konca, uvijek govori prvo lice. Ne bih morao toliko govoriti o sebi kad bi postojao itko drugi koga tako dobro poznajem. Nažalost, na tu sam temu ograničen svojim oskudnim iskustvom. Štoviše, sâm od svakog pisca prije ili kasnije očekujem jednostavan i iskren prikaz vlastita života, a ne tek ono što je čuo o životima drugih ljudi; prikaz kakav bi poslao svojoj rodbini iz neke daleke zemlje; jer ako je živio iskreno, za mene je to moralo biti u dalekoj zemlji. Možda su ove stranice većma upućene siromašnim učenicima. Koliko je do ostalih mojih čitatelja, oni će prihvatiti onaj dio koji ih se tiče. Uzdami se da nitko neće rastegnuti šavove navlačeći na se taj kaput, jer bi mogao valjano poslužiti onom kome bude pristajao.

Rado bih kazao nešto što se ne tiče toliko Kineza ili žitelja otočja Sandwicha koliko vas koji čitate ove stranice, a za koje se veli da živite u Novoj Engleskoj; nešto o vašem položaju, napose o vašemu vanjskom položaju odnosno okolnostima u ovom svijetu, u ovom gradu, o tome što je on, je li nužno da bude nevaljao kakav jest, može li ga se unaprijediti ili ne može. Uvelike sam proputovao Concord i posvuda mi se, u trgovinama, u uredima i na poljima, činilo da njegovi stanovnici na tisuću neobičnih načina čine pokoru. Ono što sam čuo o brahmanima koji sjede izloženi četvorim vatrama i gledaju ravno u Sunce, ili vise obješeni naglavce ponad plamenova, ili zure u nebo preko ramena "dok im ne postane nemoguće vratiti se u prirodan položaj, a kroz izvinuto grlo više im do želuca ne može proći ništa doli

tekućina", ili borave, doživotno okovani, u podnožju kakva stabla, ili svojim tijelima, poput gusjenica, premjeravaju širinu golemih carstava, ili stoje na jednoj nozi navrh stupa — čak i takvi oblici svjesne pokore jedva da su nevjerojatniji i začudniji od prizora kojima svakodnevno svjedočim. Dvanaest Heraklovih poslova bijahu trica u usporedbi s onima kojih se laćaju moji susjedi; jer njih je bilo samo dvanaest i imali su svrhu, ali nikad nisam vidio da su ti ljudi ubili ili zatočili kakvu neman ili dovršili ikoji posao. Oni nemaju prijatelja Jolaja koji bi usijanim željezom spalio korijen Hidrine glave, nego čim smrskaju jednu glavu, izrastu dvije.

Vidim mladu čeljad, svoje sumještane čija je nesreća u tome da su naslijedili posjede, kuće, štagljeve, stoku i poljodjelsko oruđe; jer njih je mnogo lakše steći nego ih se riješiti. Bolje bi im bilo da su se rodili na otvorenom pašnjaku i da ih je othranila vučica, kako bi bistrijim očima mogli vidjeti kakvo su polje bili pozvani obrađivati. Tko ih je učinio kmetovima zemlje? Zašto bi morali jesti svojih šezdeset jutara ako je čovjek osuđen jesti samo svoju mjericu praha? Zašto moraju početi kopati svoje grobove čim se rode? Na njima je da žive životom čovjeka, da odgurnu sve to pred sobom i snađu se kako znaju i umiju. Koliko sam ubogih besmrtnih duša susreo koje bijahu malne skršene i ugušene pod svojim bremenom te su puzale cestom života, gurajući pred sobom štagalj dvadeset tri sa dvanaest metara, nikad očišćenih Augijevih staja,(11) uza stotinu jutara zemlje, oranje, košnju, pašu i šumu! Bezemljaši, koji se bore bez takvih tereta nepotrebno naslijeđenih, nalaze dovoljno posla da podjarme i njeguju nekoliko kubnih stopa tijela.

No ljudi se naprežu u zabludi. Znatniji dio čovjeka ubrzo se ubrazda u zemlju te se pretvori u gnojivo. Tjerani prividnom sudbinom, koja se obično naziva nužnošću, oni, kao što veli jedna stara knjiga,(12) zgrću blago što ga moljac i rđa nagrizaju a kradljivci ga potkapaju i krađu. Život je to lude, kao što će i otkriti kada dospiju do njegova kraja, ako ne prije. Rečeno je da su Deukalion i Pira stvorili ljude tako što su bacali kamenje preko ramena:

*Inde genus durum sumus, experiensque laborum,
Et documenta damus quâ simus origine nati.*

Ili kao što to na svoj zvonak način rimuje Raleigh —

*From thence our kind hard-hearted is, enduring pain and care,
Approving that our bodies of a stony nature are.*(13)

Toliko o slijepoj pokornosti promašenom proročanstvu, bacanju kamenja preko ramena i

negledanju kamo ono pada.

Većina ljudi, čak i u ovoj razmjerno slobodnoj zemlji, iz puka su neznanja i zablude toliko zaokupljeni umjetnim brigama i zališno surovim mukama života te nisu kadri ubirati njegove vrsnije plodove. Prsti su im uslijed prekomjerna napora za to odveć nespretni i drhtavi. Trudbenik, zapravo, nema dokolice za pravu svagdanju čestitost; ne može si priuštiti održavanje uistinu ljudskih odnosa s ljudima; njegovu radu pala bi cijena na tržištu. Nema vremena biti išta drugo doli stroj. Kako može valjano upamtiti svoje neznanje — koje njegov rast iziskuje — onaj tko se tako često mora koristiti svojim znanjem? Katkad bismo ga trebali zabadava nahraniti, odjenuti i pružiti mu okrepu prije no što o njemu sudimo. Najvrsnije značajke naše naravi, poput cvijeta na voćkama, mogu se sačuvati jedino krajnje pomnim rukovanjem. Pa ipak, ni prema sebi niti jedni prema drugima ne postupamo tako nježno.

Neki su od vas, znamo svi, siromašni, život im je težak i kadšto se takoreći bore za dah. Ne sumnjam da neki među vama koji čitate ovu knjigu nisu u stanju platiti sve ručkove koje su pojeli, kapute i cipele koji se brzo troše ili su se već istrošili, te su se utekli ovim stranicama da potroše posuđeno ili ukradeno vrijeme, otimljući vjerovnicima sat vremena. Vrlo je očito kako niske i puzave živote vode mnogi među vama, jer moj je vid izoštren iskustvom; uvijek na rubu, pokušavate ući u posao i izići iz dugova, drevnoga gliba što su ga Latini nazivali s *alienum*, tuđom mjedi, jer neki njihovi novčići bijahu skovani od mjedi; sveudilj živite, umirete i odlazite pod zemlju zbog te tuđe mjedi; uvijek obećavate platiti, obećavate platiti sutra, a umirete danas, u stečaju; trsite se dodvoriti, pridobiti kupca, na svakojake načine, samo ne prijestupima vrijednim zatvora; lažete, ulagujete se, glasujete, skupljate se u orahovu ljusku ugladenosti ili širite u ozračje orijetkog i lagašnog velikodušja, kako biste uz mogli nagovoriti susjeda da vam dopusti izraditi mu cipele, šešir ili kočiju, ili pak za nj uvesti mješovitu robu; razbolijevate se kako biste mogli uštedjeti nešto za bolesne dane, nešto što ćete pohraniti u staru škrinju, u čarapu pod žbukom ili, još sigurnije, u banku od opeke; nije važno kamo, nije važno koliko mnogo ili malo.

Katkad se čudim što, gotovo bih rekao, možemo biti tako isprazni te pristajati uz grub ali pomalo tuđinski oblik sluganstva zvan crnačkim ropstvom, toliko je žustrih i prepređenih gospodara što porobljuju sjever i jug. Teško je imati južnjačkog nadglednika robova, još gore imati sjevernjačkog, ali najgore je kada ste nadglednik samome sebi. Pričajte mi o božanstvu u čovjeku! Pogledajte kočijaša na cesti koji po noći ili danu putuje na sajmište: komeša li se u njemu ikakvo božanstvo? Najviša mu je dužnost da nahrani i napoji svoje konje! Što je njemu njegova sudbina u usporedbi s kamatama od prijevoza? Ne vozi li on za gospodina

Komešala? Koliko je bogolik, koliko besmrtn? Gledajte kako se šulja i puže, kako cijeloga dana rastreseno strahuje te nije ni besmrtn ni božanski, nego je rob i zatočenik vlastita mnijenja o sebi, glasa što ga je stekao vlastitim djelima. Javno je mnijenje slab tiranin u usporedbi s našim osobnim mnijenjem. Ono što čovjek misli o sebi određuje, ili radije naznačuje njegov usud. Samooslobođenje čak i u zapadnoindijskim pokrajinama uobrazilje i mašte — koji će Wilberforce(14) dovesti do toga? Pomislite također na naše gospođe koje se za posljednji dan pripremaju vezući jastučiće, da ne bi odale odveć žustro zanimanje za svoj usud! Kao da možete ubiti vrijeme a da ne naudite vječnosti.

Većina ljudi vodi život tihog očaja. Ono što nazivamo rezignacijom potvrđeni je očaj. Iz očajnoga grada odlazite na očajno selo i morate se tješiti srčanošću zerdava i bizamskih štakora. Uvriježen ali nesvjestan očaj krije se čak i ispod takozvanih igara i razonoda čovječanstva. U njima nema zaigranosti, jer one dolaze nakon posla. No obilježje je mudrosti ne činiti ništa očajnički.

Razmotrimo li, da se poslužimo rječnikom katekizma, što je glavna svrha čovjekova te koje su istinske životne potrebe i sredstva, čini se kao da su ljudi hotimično odabrali uobičajeni način življenja jer im je on bio draži od svakoga drugog. No oni iskreno misle da nije ostalo nikakva izbora. Ali čile i zdrave naravi pamte da je sunce svanulo bistro. Nikad nije prekasno da odustanemo od svojih predrasuda. Ni u jedan način mišljenja ili djelovanja, ma koliko drevan bio, ne možemo se uzdati bez dokaza. Ono što danas svatko ponavlja poput jeke ili prelazi preko toga šutke kao preko istine sutra se može pokazati kao laž, puka magla mnijenja za koju su neki vjerovali da je oblak koji će plodnom kišom poškropiti njihova polja. Stari ljudi kažu da nešto ne možete učiniti, a vi pokušate i ustanovite da možete. Stara djela za stare, a nova djela za nove ljude. Stari ljudi nekoć možebit nisu znali dovoljno da donesu svježeg ogrjeva i pothrane vatru; novi ljude stave malo suharaka pod kotao pa jure globusom brzinom ptica,(15) da na neki način ubiju stare, kao što veli izreka. Starost nije ništa pozvanija za učitelja od mladosti, jer nije stekla toliko koliko je izgubila. Gotovo da se može sumnjati je li najmudriji čovjek življenjem naučio išta od apsolutne vrijednosti. Stari zapravo i nemaju neki osobito važan savjet koji bi dali mladima, jer njihovo je iskustvo tako krnje a život tako bijedan promašaj, zbog osobnih razloga, kao što zacijelo vjeruju, i može biti da imaju još nešto vjere koja protuslovi tom iskustvu te su samo manje mladi nego što su bili. Na ovome planetu živim tridesetak godina, a od starijih još čekam čuti prvi slog vrijedna ili makar iskrena savjeta. Nisu mi rekli, a vjerojatno mi niti ne mogu reći ništa korisno. Evo života, eksperimenta što ga uvelike još nisam iskušao, ali nikakve vajde nemam od toga što oni jesu. Ako imam ijedno iskustvo koje smatram vrijednim, razmišljanje će mi zasigurno

pokazati da mi moji Mentori(16) o tome nisu kazali ništa.

Jedan mi seljak veli: "Ne možete živjeti samo od biljne hrane, jer ona ne pribavlja ništa za rast kostiju"; i tako on pobožno posvećuje dio svoga dana opskrbi svoga sustava sirovinom za kosti, hodajući cijelo vrijeme dok govori iza svojih volova koji, svojim od bilja izgrađenim kostima, vuku njega i njegov drndavi plug svim preprekama unatoč. Neke su stvari doista životna sredstva u nekim krugovima, među bespomoćnima i bolesnima, dok su u drugima zgoljni luksuz a u nekima su posve nepoznate.

Nekima se čini da su njihovi prethodnici prehodali cijelo zemljište ljudskog života, visove i doline, i za sve se pobrinuli. Prema Evelynu, "mudri Salamon propisao je čak i udaljenosti među stablima, a rimski su pretori odredili koliko često možete stupiti na susjedovu zemlju da sakupite žirove koji padaju na nju bez narušavanja posjeda, kao i koliki dio pripada tome susjedu".(17) Hipokrat je čak ostavio upute o tome kako trebamo rezati nokte, naime u ravnini s vrhovima prstiju, ni duže ni kraće. Nedvojbeno su jednoličnost i dosada, koje su navodno iscrpile raznolikost i radosti života, stare kao Adam. No čovjekove sposobnosti nikad nisu izmjerene; niti nam o tome što on može valja suditi po ikojim predšasnicima, toliko je malo toga iskušano. Kakvi god dosad bili tvoji promašaji, "ne žalosti se, dijete moje, jer tko će ti pripisati ono što ostavio si neučinjeno?"(18)

Svoj život možemo ispitati nebrojenim jednostavnim pokusima, kao što je recimo onaj koji pokazuje da isto sunce od kojega zori moj grah osvjetljava u isti mah sustav planeta kao što je naš. Da sam se svojedobno toga sjetio, bio bih spriječio neke pogreške. To nije bilo svjetlo u kojem sam ga okopavao. Zvijezde su vrhovi tako čudesnih trokutâ! Kako udaljena i različita bića u raznim prebivalištima univerzuma u istom trenutku promatraju isto sunce! Narav i ljudski život raznoliki su kao i naša ustrojstva. Tko će reći kakve izgleda život nudi drugom? Bi li nam se moglo dogoditi veće čudo nego da načas pogledamo jedan drugom kroz oči? U jedan bismo sat proživjeli sva doba svijeta, da, sve svjetove od pamtivijeka. Povijest, poezija, mitologija! — ne znam koje bi čitanje tuđeg iskustva bilo tako zapanjujuće i poučno.

Za veći dio onoga što moji susjedi nazivaju dobrim ja iz dna duše vjerujem da je loše, i ako se pokajem zbog čega bit će to po svoj prilici moje dobro ponašanje. Kakav me to zloduh opsjeo te sam se tako dobro ponašao? Možeš, starče, reći ono najmundrije što znaš — ti koji si doživio sedamdeset godina, ne bez svojevrzne časti — ali ja čujem neodoljiv glas koji me odvlači od svega toga. Jedan naraštaj napušta pothvate drugog kao nasukane brodove.

Mislim da možemo mirne duše vjerovati dobrano više no što vjerujemo. Možemo se odreći upravo onoliko brige o sebi koliko je iskreno pružamo drugdje. Priroda je jednako prilagođena našoj slabosti kao i našoj snazi. Neprestani nemir i napetost u nekih malne je neizlječiv oblik bolesti. Sazdani smo tako da preuveličavamo važnost svega što radimo, pa ipak, koliko toga ne činimo! Ili, što da smo se razboljeli? Kako smo budni! Riješeni smo ne živjeti od vjere, ako je možemo izbjeći; cijeloga dana na oprezu, noću nehotično izgovaramo molitve i predajemo se neizvjesnostima. Tako smo potpuno i iskreno prinuđeni živjeti, poštivamo svoj život i nijećemo mogućnost promjene. Ovo je jedini način, kažemo; ali postoji toliko načina koliko ima polumjera koji se mogu povući iz jednog središta. Svaka promjena je čudo vrijedno razmatranja, ali čudo koje se događa svakoga trenutka. Konfucije je rekao: "Znati da znamo što znamo i da ne znamo ono što ne znamo, to je pravo znanje." (19) Kad jedan čovjek bude sveo činjenicu imaginacije na činjenicu svoga razumijevanja, predviđam da će svi ljudi s vremenom uspostaviti svoj život na tom temelju.

Razmotrimo načas od čega potječe glavina nevolje i tjeskobe koju sam spomenuo i koliko je nužno da budemo nevoljni, ili barem zabrinuti. Bila bi stanovita prednost živjeti primitivan život na granici naseljenosti, premda usred izvanjske civilizacije, makar samo da se nauči koje su najosnovnije životne potrebe i koje se metode poduzimaju da se one namire; ili čak da se samo prelete stari poslovni dnevници trgovaca, da se vidi što su ljudi obično kupovali u dućanima, što su spremali u zalihe, to jest koja je najprostija mješovita roba. Napredak kroz povijest, naime, tek je neznatno utjecao na bitne zakone čovjekova postojanja; baš kao što se naši kosturi vjerojatno ne mogu razlikovati od kostura naših predaka.

Pod riječima *životne potrebe* mislim na sve ono što je, od svega što čovjek stječe vlastitim naporima, otprva bilo ili je uslijed duge uporabe postalo tako važno za ljudski život da su rijetki, ako je uopće itko, bilo zbog divljaštva, neimaštine ili nazora, ikad pokušali biti bez toga. Za mnoge stvorove postoji u tom smislu samo jedna potreba, hrana. Za prerijskog bizona to je nekoliko centimetara užitne trave i voda za piće, ako ne traži još i zaklon šume ili sjenu kakva brda. Nijedno surovo stvorenje ne zahtijeva više od hrane i zaklona. Životne potrebe čovjeka u ovom podneblju mogu se, prilično precizno, razvrstati pod stavke hrane, zaklona, odijevanja i ogrjeva; jer tek kad smo osigurali potonje spremni smo latiti se pravih životnih problema u slobodi i s izgledima za uspjeh. Čovjek nije izumio samo kuće nego i odjeću i kuhanu hranu; i možda je iz slučajnog otkrića topline vatre i njene kasnije uporabe, u početku raskoši, potekla današnja potreba da se uz nju sjedi. Promatramo mačke i pse kako poprimaju istu tu drugu prirodu. Pravim zaklonom i odijevanjem propisno zadržavamo vlastitu unutarnju toplinu, ali zar se ne bi moglo reći da sa suviškom istih, ili ogrjeva, to jest

s vanjskom toplinom većom od naše unutarnje, zapravo počinje kuhanje? Prirodoslovac Darwin kaže za žitelje Ognjene zemlje da se vidjelo kako, dok njegovoj družini, dobro odjevenoj i posjednutoj blizu vatre, nipošto nije bilo pretoplo, tim nagim divljacima, koji su bili malo podalje, “znoj curi u potocima i da se živi prže”. Za urođenika u Novoj Holandiji(20) tako vele da bez posljedica hoda nag, dok Europljanin drhti u svojoj odjeći. Je li nemoguće spojiti otvrdnulost tih divljaka s intelektualnošću civilizirana čovjeka? Prema Liebigu,(21) ljudsko tijelo je peć, a hrana je gorivo koje održava unutarnje izgaranje u plućima. Po hladnom vremenu jedemo više, po toplome manje. Životinjska toplina rezultat je sporog izgaranja, a bolest i smrt nastupaju kad je izgaranje prebrzo, ili kad zbog manjka goriva ili pak zato što slabo vuče vatra utrne. Dakako, životnu toplinu ne treba pobrkati s vatrom, ali toliko o analogiji. Čini se stoga, prema gornjem popisu, da je izraz *životinjski život* gotovo istoznačan izrazu *životinjska toplina*; jer dok se hrana može smatrati gorivom koje održava vatru u nama — a gorivo služi samo da se ta hrana pripremi ili da se poveća toplina naših tijela dodavanjem izvana — zaklon i odijevanje također služe isključivo tome da zadrže tako stvorenu i apsorbiranu *toplina*.

Glavna je, dakle, potreba naših tijela da se održe toplima, da održe životnu toplinu u nama. Kakve samo napore shodno tome poduzimamo ne samo oko hrane, odijevanja i zaklona nego i oko svojih postelja, koje su naše spavaćice, robeći ptičja gnijezda i prsa da bismo pripremili taj zaklon unutar zaklona, kao što krtica sebi prostire ležaj od trave i lišća na dnu svoje duplje! Ubog čovjek sklon je požaliti se da je ovo hladan svijet; a hladnoći, ne manje fizičkoj nego društvenoj, izravno pripisujemo veći dio svojih boljki. Ljeto, u nekim podnebljima, omogućuje čovjeku neku vrstu elizejskog života. Ogrjev mu je, osim za kuhanje hrane, tada nepotreban; sunce mu je vatra, a mnogi su plodovi njime dovoljno skuhan, dok je hrana u pravilu raznolikija, do nje je lakše doći, a odijevanje i zaklon su posve ili napola nepotrebni. U današnje doba i u ovoj zemlji, kao što sudim iz svog iskustva, nekoliko alatki, nož, sjekira, lopata, tačke itd., a za studioznije još i svjetiljka, pisali pribor, pristup nekim knjigama, svrstavaju se tik do potrepština te se odreda mogu nabaviti po tričavoj cijeni. Pa ipak neki, koji nisu mudri, odlaze na drugu stranu globusa, u barbarske i nezdrave krajeve te se na deset ili dvadeset godina posvećuju trgovini kako bi mogli živjeti — to jest sačuvati ugodnu toplinu — i napokon umrijeti u Novoj Engleskoj. Luksuzno bogati ne čuvaju samo ugodnu toplinu nego i neprirodnu vrućinu; kao što natuknuh maločas, oni se kuhaju, naravno *a la mode*.

Većina luksuza, kao i mnoge takozvane životne udobnosti, ne samo da nisu prijeko potrebni nego tvore istinske zapreke uzdizanju čovječanstva. S obzirom na raskoš i komfor,

najmudriji su oduvijek vodili jednostavniji i oskudniji život nego siromašni. Drevni filozofi, kineski, indijski, perzijski i grčki, bijahu sloj od kojega nitko nije bio siromašniji u izvanjskim bogatstvima i nitko bogatiji u unutarnjima. O njima ne znamo mnogo. Neobično je i što uopće znamo o njima koliko znamo. Isto vrijedi za novije reformatore i dobročinitelje njihova soja. Nitko ne može biti nepristran ili mudar promatrač ljudskog života ako ne stoji na povoljnom položaju koji bismo mi nazvali dobrovoljnim siromaštvom. Plod je luksuznog života luksuz, bilo u poljodjelstvu, trgovini, književnosti ili umjetnosti. Danas ima predavača filozofije, ali ne i filozofa. No krasno je predavati, jer je nekoć bilo krasno živjeti. Biti filozofom ne znači samo imati istančane misli, čak niti zasnovati školu, nego ljubiti mudrost toliko da se živi prema njezinu diktatu, život jednostavnosti, neovisnosti, velikodušnosti i uzdanja. Znači to rješavati neke životne probleme, ne samo teorijski nego i praktično. Uspjeh velikih učenjaka i mislilaca obično je dvorjanski uspjeh, ne kraljevski, ne muževan. Oni se snalaze kako bi živjeli tek prilagođeno, zapravo kao njihovi očevi, i ni u kojem smislu nisu praoci plemenitijeg soja ljudi. Ali zašto se ljudi uvijek izrođuju? Zbog čega obitelji propadaju? Što je to u luksuzu što omlitavljuje i uništava narode? Jesmo li sigurni da u našim životima nema ničeg od toga? Filozof je ispred svoga vremena čak i po izvanjskom obliku svoga života. Ne hrani se, ne konači, ne odijeva niti grije kao njegovi suvremenici. Kako čovjek može biti filozof a ne održavati svoju životnu toplinu boljim metodama nego drugi ljudi?

Kada se čovjek ugrije na nekoliko načina koje sam opisao, što zatim želi? Zacijelo ne još istovrsne topline, kao što su izdašnija i bogatija hrana, veća i raskošnija kuća, otmjenija i obilnija odjeća, češća, stalnija i vruća vatra i tome slično. Kad je stekao te stvari koje su nužne za život, postoji i druga alternativa nego da stječe suvišnosti, a ta je da se odvaži na život sada kad mu je počeo dopust od skromnije rabote. Tlo je, čini se, pogodno za sjeme, jer je ono potjeralo korijen naniže, a sada također s pouzdanjem može potjerati izdanak uvis. Zašto se čovjek tako čvrsto ukorijenio u zemlji nego da se u istom razmjeru može uspeti u nebesa? Jer, plemenitije biljke cijene se po plodu što ga na koncu donose u zraku i svjetlosti, daleko od tla, i s njima se ne postupa kao sa skromnijim jestivim biljkama koje se, makar mogu biti dvogodišnje, uzgajaju samo dok ne usavrše korijen, pa se često u tu svrhu posijeku pri vrhu tako da ih većina neće niti prepoznati u doba cvatnje.

Ne kanim propisivati pravila snažnim i junačnim naravima, koje će gledati svoja posla bilo na nebu ili u paklu, a možda će i graditi veličajnije i trošiti rasipnije od najbogatijih a da nikad ne osiromaše, jer ne znam kako oni žive — ako uopće takvi postoje, kao što se sanja; niti onima koji nalaze ohrabrenje i nadahnuće upravo u sadašnjem stanju stvari te ga

njeguju s blagošću i oduševljenjem ljubavnika — a među njih donekle ubrajam i sebe; ne govorim onima koji su dobro namješteni, u kakvim god okolnostima, a oni znaju jesu li dobro namješteni ili nisu, nego poglavito većini ljudi koji su nezadovoljni i dokono se žale na težinu svoga usuda ili vremena, a mogli bi ih popraviti. Ima nekih koji se žale najžustrije i najneutješnije od svih, jer oni, kažu, ispunjavaju svoju dužnost. Na umu također imam onaj prividno bogat, ali zapravo najstrašnije osiromašen sloj, koji je zgrnuo šljaku, ali ne zna kako da je upotrijebi ili je se riješi, i tako samome sebi kuje zlatne ili srebrne okove.

Ako bih pokušao ispričati kako sam prošlih godina želio provesti svoj život, vjerojatno bih iznenadio one moje čitatelje koji su donekle upoznati s njegovim pravim razvojem, a svakako bih zapanjio one koji o njemu ne znaju ništa. Tek ću natuknuti neke djelatnosti kojima bijah posvećen.

Po svakom vremenu, u svako doba dana i noći, želio sam unaprijediti dani trenutak i usto ga zarezati na svome štapu; stajati na stjecištu dviju vječnosti, prošlosti i budućnosti, koje je upravo sadašnji trenutak; dotaknuti tu crtu. Oprostit ćete mi na ponekim nejasnoćama, jer u mom je bavljenju više tajni no u onome većine ljudi, a ipak ih ne čuvam hotimično, nego su neodvojive od same njegove naravi. Rado bih rekao sve što o tome znam te nikad ne bih na svoja vrata napisao "Pristup zabranjen".

Davno sam izgubio psa tragača, konja riđana i grlicu, i još tragam za njima. Mnogim sam putnicima govorio o njima, opisujući njihove putanje i zov na koji se odazivaju. Susreo sam jednog ili dvoje koji su čuli psa i toptanje konja te su čak vidjeli grlicu gdje nestaje iza oblaka; i činilo se da ih toliko čeznu naći kao da su ih sami izgubili.

Preduhitriti ne samo svitanje i zoru nego, ako je moguće, i samu prirodu! Koliko sam se jutara, ljeti i zimi, prije no što se ijedan susjed bavio svojim poslom, ja bavio svojim! Nema sumnje, mnogi moji sumještani sreli su me na povratku s te rabote, seljaci koji u sumrak kreću za Boston ili drvosječe što odlaze na posao. Nikada, doduše, nisam fizički pripomogao Suncu da svane, ali bilo je izvanredno važno samo prisustvovati svitanju.

Toliko jesenjih, da, i zimskih dana, provedenih izvan grada, u nastojanju da čujem što je u vjetru, da čujem to i hitro ponesem! U to sam malne utopio sav imetak i izgubio dah hitajući mu ususret. Da se to ticalo ikoje političke stranke, možete biti sigurni da bi vijest osvanula među prvima u *Gazetteu*. U drugim bih prilikama gledao s promatračnice na kakvoj litici ili drvetu da brzojavim neki novi dolazak, ili bih uvečer na vrhu brda iščekivao da se nebo spusti kako bih nešto uhvatio, premda nikad nisam uhvatio mnogo, a i to bi se poput mane

iznova rastopilo na suncu.

Dugo sam izvještavao za jedne novine, ne osobito velike naklade, čiji urednik još nije našao prikladnim otiskati većinu mojih priloga te sam se, kao što je s piscima i prečesto slučaj, zaludu trudio. U ovom je slučaju, međutim, moj trud bio samome sebi nagrada.

Niz godina bio sam samozvani nadglednik snježnih mećava i kišnih oluja, i svoju sam dužnost predano obavljao; nadzirao sam, ako ne glavne ceste, a ono šumske staze i sve poprečne putove, održavajući ih otvorenima, a klance premošćivao i činio ih prohodnima u sva doba; utabanost je pak svjedočila o njihovoj upotrebljivosti.

Pazio sam na divlje mjesno blago, koje je predanim pastirima zadavalo poprilične muke preskačući ograde, a na oku sam držao i slabo posjećene zakutke imanja, premda nisam uvijek znao rade li toga dana Jonas ili Salomon na određenom polju; to me se nije ticalo. Zalijevao sam crvene borovnice, divlje trešnje i koprivić, crvene borove i crne jasenove, bijelu lozu i žute ljubice, koje bi za sušnih sezona inače možda bile usahnule.

Ukratko, dugo sam se time bavio (mogu to kazati bez hvastanja), vjerno gledajući svoja posla, dok nije počelo postajati sve očitije da moji sumještani nisu voljni uvrstiti me na popis gradskih službenika niti moje namještenje učiniti sinekurom s umjerenim primanjima. Moji računi, za koje se mogu zakleti da sam ih savjesno vodio, nisu štoviše nikad bili službeno pregledani, još manje prihvaćeni, a još manje plaćeni i namireni. Nisam, međutim, niti žudio za tim.

Nedavno je jedan Indijanac lotalica došao pred kuću poznatog odvjetnika u mome susjedstvu prodavati košare. "Želite li kupiti košare?" upitao je. "Ne, ne želimo", glasio je odgovor. "Što!" uzviknuo je Indijanac izlazeći kroz vrata, "zar nas mislite izgladnjeti?" Vidjevši kako njegovim revnim bijelim susjedima dobro ide — kako odvjetnik samo mora smisliti dokaze i, nekom čarolijom, slijede bogatstvo i ugled — rekao je sebi: ući ću u posao, plest ću košare, to je nešto što znam. Misleći da će, kad napravi košare, obaviti sve, a na bijelcu će biti da ih kupuje. Nije otkrio da ih treba napraviti tako da budu vrijedne nečijeg truda, ili barem navesti druge da misle tako, ili napraviti nešto drugo što će im se isplatiti kupiti. I ja sam svojedobno pleo košare tanane građe, ali ne tako da bi se ikome isplatilo da ih kupi. No u svome slučaju nisam smatrao ništa manje vrijednim da ih pletem, a umjesto da proučavam kako navesti ljude da kupuju moje košare proučavao sam kako izbjeći nužnost da ih prodajem. Život što ga ljudi hvale i smatraju uspješnim samo je od jedne vrste. Zašto bismo ijednu vrstu preuveličavali na račun ostalih?

Ustanovivši da mi moji sugrađani po svoj prilici neće ponuditi odaju u sudnici, niti kakvu kapelaniju ili život bilo gdje drugdje, nego da se moram snaći sâm, okrenuo sam se isključivije no ikad šumi, gdje su me bolje poznavali. Odlučio sam smjesta ući u taj posao i ne čekati da prikupim uobičajeni kapital, koristeći se oskudnim sredstvima koja sam već imao. Cilj moga odlaska na jezero Walden nije bio ni jeftin ni ugodan život, nego vođenje privatnog posla s najmanje prepreka; biti spriječen u njegovu izvršavanju zbog manjka zdravog razuma, malo poduzetnosti i poslovnog dara doimalo se ne toliko tužnim koliko budalastim.

Uvijek sam nastojao steći stroge poslovne navike; one su svakom čovjeku nužne. Ako trgujete s Nebeskim carstvom,(22) onda će vam mala poslovnica na obali, u nekoj salemskoj luci, biti dovoljan posjed. Izvozićete robu koju vaša zemlja može namaknuti, čisto domaće proizvode, mnogo leda i borove građe te malo granita, uvijek u domaćim teretnjacima. Bit će to valjan pothvat. Nadgledati osobno svaku pojedinost; biti u isti mah peljar i kapetan, vlasnik i osiguravatelj, kupovati i prodavati i voditi račune; čitati svako primljeno pismo, pisati ili čitati svako poslano pismo; danju i noću nadzirati istovar uvezene robe; biti na mnogim dijelovima obale gotovo u isto vrijeme — često će najvredniji teret biti iskrčan na obali Jerseyja — biti vlastiti telegraf, neumorno promatrajući obzor, dozivati sve brodove u prolazu koji se kreću prema obali; osiguravati stalnu otpremu robe za opskrbu tako udaljenog i neumjerenog tržišta; redovito se obavještavati o stanju na tržištu, o izgledima za rat ili mir posvuda te predviđati težnje u trgovini i civilizaciji — koristeći se rezultatima svih istraživačkih ekspedicija, služeći se novim prolazima i usavršenjima u pomorstvu — proučavati karte, utvrđivati položaj grebena, novih svjetionika i plutača, i uvijek iznova ispravljati logaritamske tablice, jer se zbog pogreške nekog računatelja brod koji je trebao uploviti u prijateljsku luku često slomi na stijeni — sjetimo se strašnoga La Pérouseova(23) udesa — biti ukorak s općom znanošću i proučavati živote svih velikih otkrivača i pomoraca, velikih pustolova i trgovaca, od Hanona(24) i Feničana do naših dana; konačno, s vremena na vrijeme popisati zalihe, da doznate kako stojite. Riječ je o raboti koja čovjekove sposobnosti stavlja na kušnju — o problemima dobiti i gubitka, udjela, odbitka tare i svakojakih procjena, koji iziskuju opće znanje.

Držao sam da bi jezero Walden bilo dobro mjesto za posao, ne samo zbog željeznice i trgovine ledom; ono nudi prednosti koje ne bi bilo razborito oglašavati; dobra je luka i dobar temelj. Nema tu močvara Neve koje bi trebalo zatrpati, premda posvuda morate graditi na stupovima koje ste sami zabili. Govori se da bi plima, uz zapadni vjetar i led na Nevi, zbrisala Petrograd s lica zemlje.

Kako je u taj posao trebalo ući bez uobičajenoga kapitala, možda neće biti lako naslutiti odakle je valjalo nabaviti ta sredstva, svejednako nužna za svaki takav pothvat. Koliko je do odjeće, da odmah prijedemo na praktični dio pitanja, možda smo prilikom njene nabave češće vođeni ljubavlju prema novome i obzirima prema mnijenjima ljudi negoli istinskom korisnošću. Neka se onaj tko ima posla prisjeti da je svrha odjeće, prvo, zadržati životnu toplinu, i drugo, u ovom stanju društva, prekriti golotinju, i moći će procijeniti koliki dio bilo kakva nužnog ili važnog posla može obaviti a da ne uvećava svoju garderobu. Kraljevi i kraljice koji neko odijelo odjenu tek jedanput, makar ga za njihova veličanstva izradio kakav krojač ili krojačica, ne poznaju udobnost nošenja odijela koje pristaje. Nisu ništa bolji od drvenih stalaka o koje se vješa čista odjeća. Svakim danom naše se ruho sve više sljubljuje s nama, prima otisak nositeljeva značaja, dok ne stanemo oklijevati da ga odbacimo bez odugovlačenja, liječničkih pomagala i stanovitih svečanosti kao kad je posrijedi naše tijelo. Nikada nijednog čovjeka nisam poštovao manje zbog zakrpe na njegovoj odjeći; a siguran sam da se obično većma žudi imati pomodnu, ili barem čistu i nezakrpanu odjeću, negoli čistu savjest. No čak i ako poderotina nije zakrpana, najgori porok koji se time odaje jest nesmotrenost. Katkad iskušavam svoje poznanike ovakvim upitima: tko bi nosio zakrpu, ili makar samo dva dodatna šava preko koljena? Većina se ponese kao da vjeruje da bi njihovi životni izgledi bili uništeni ako bi to sebi dopustili. Bilo bi im lakše odšepati do grada slomljene noge nego poderanih hlača. Nastradaju li nekom gospodinu noge, to se često može popraviti; no ako slična nezgoda zadesi njegove nogavice, onda tome nema pomoći; jer on drži do onoga što se uvažava, a ne do onoga što je ustinu uvažavanja vrijedno. Poznajemo tek nekolicinu ljudi, a silno mnoštvo kaputa i hlača. Odjenite neko strašilo u svoje zadnje rublje, a vi stanite do njega razodjeveni — tko ne bi prvi pozdravio strašilo? Prolazeći neki dan kukuruzištem, u blizini šešira i kaputa na kolcu, prepoznao sam vlasnika imanja. Bio je tek nešto ofucaniji nego kad sam ga posljednji put vidio. Čuo sam za psa koji je lajao na svakog neznanca koji bi se približio zemljištu njegova gazde, ali bi ga nagitat lako utišao. Zanimljivo je pitanje do koje bi mjere ljudi zadržali svoj položaj kad bi bili lišeni odjeće. Biste li u takvom slučaju mogli za svaku skupinu civiliziranih ljudi sa sigurnošću reći koji od njih pripada najuglednijem sloju? Kada se u svojim pustolovinama oko svijeta, od istoka prema zapadu, u azijskoj Rusiji približila domovini, Madam Pfeiffer(25) kazala je da je osjetila potrebu da presvuče putnu haljinu kad je pošla na sastanak s vlastima, jer je “sada bila u civiliziranoj zemlji, gdje se... o ljudima sudi prema njihovoj odjeći”. Čak i u gradovima naše demokratske Nove Engleske slučajno posjedovanje bogatstva i njegovo očitovanje u odjeći i opremi donosi vlasniku gotovo sveopće poštovanje. No oni koji takvo poštovanje iskazuju, koliko god brojni bili, nisu drugo do pogani te im treba poslati misionara. Odjeća je usto

uvela šivanje, posao koji se može nazvati beskrajnim; barem ženska haljina nikad nije zgotovljena.

Čovjek koji je najzad našao nešto da radi neće trebati novo odijelo za taj rad; dostajat će mu stara odjeća koja je tko zna otkad na tavanu skupljala prašinu. Stare cipele služit će junaku dulje nego što su služile njegovom slugi — ako junak uopće ima slugu — bosa stopala starija su od cipela i njemu će biti dovoljna. Samo oni koji idu na večernja primanja i u legislature moraju imati nove kapute, kapute koje će mijenjati često koliko se mijenja i čovjek u njima. No, ako su mi za štovanje Boga prikladni moja jakna i hlače, moj šešir i cipele, oni će biti dovoljni, zar ne? Tko je ikad vidio svoju staru odjeću — svoj stari kaput, doista iznošen, raščinjen na prvotne elemente tako da ne bi bilo milosrdno djelo darovati ga nekom siromašnijem momku, koji će ga možda darovati nekom još siromašnijem, ili da kažemo bogatijem, kojemu bi dostajalo i manje? Velim, čuvajte se svake rabote koja iziskuje novu odjeću, a ne novog nositelja odjeće. Ako čovjek nije nov, kako da mu pristane nova odjeća? Ako je pred vama bilo kakva zadaća, pokušajte je obaviti u staroj odjeći. Svim ljudima ne treba nešto čime će raditi, nego što će *raditi*, ili prije što će *biti*. Možda ne bismo nikada trebali nabavljati novo odijelo, ma koliko ono staro bilo pohabano ili prljavo, dok nas naši postupci, naši pothvati ili nekovrsni plov nisu naveli da se u starome osjećamo kao novi ljudi te bi zadržati ga bilo kao držati novo vino u starim bocama. Doba našeg mitarenja, kao i u ptica, mora biti kriza u našem životu. Gnjurac se povlači na osamljena jezera da ga ondje provede. Tako i zmija odbacuje svoj svlak i gusjenica svoje crvoliko ruho, unutar njim radom i širenjem; jer odjeća je tek najizvanjskija pokožica i smrtni ovoj. Inače ćemo se zateći gdje jedrimo pod lažnim bojama te će nas na koncu neumitno degradirati vlastito mnijenje, kao i ono čovječanstva.

Navlačimo jedan odjevni predmet za drugim, kao da rastemo poput egzogenih biljaka pomoću izvanjskih dodataka. Naša vanjska, a često i tanka i nestvarna odjeća naša je epiderma, iliti lažna koža, koja ne sudjeluje u našem životu te se tu i tamo može svući bez kobnih posljedica; naše deblje ruho, što ga stalno nosimo, naš je stanični ovoj odnosno kora; no košulje su nam floem, odnosno prava kora, koja se ne može ukloniti a da se čovjeka ne odere i tako uništi. Vjerujem da sve rase u neka godišnja doba nose nešto što odgovara košulji. Poželjno je da čovjek bude odjeven tako jednostavno da može u mraku položiti ruke na sebe i da živi u svakom pogledu tako jedro i pripravno da može, ako neprijatelj zauzme grad, poput starog filozofa⁽²⁶⁾ išetati kroz gradske dveri praznih ruku i bez straha. Dok jedan debeo komad odjeće, u većini slučajeva, vrijedi koliko i tri tanka, a jeftina odjeća može se nabaviti po cijenama koje će doista odgovarati kupcima; dok se za pet dolara može kupiti

debeo kaput koji će trajati jednako toliko godina, debele hlače za dva dolara, par čizama od kravlje kože za dolar i pol, ljetnišešir za četvrt dolara i zimska kapa za šezdeset dva i pol centa, ili bolja načinjena kod kuće po beznačajnoj cijeni, gdje bi netko bio tako siromašan, odjeven u takvo ruho, *koje je sâm zaradio*, a da se ne bi ondje našlo mudrih ljudi koji bi mu iskazivali poštovanje?

Kad zatražim komad odjeće određenog oblika, moja mi krojačica ozbiljno kaže: "Danas ih tako ne prave", ne naglašavajući uopće kako je riječ o *njima*, kao da navodi neosoban autoritet poput Parki, i bude mi teško dati skrojiti ono što želim jer ona naprosto ne može vjerovati da ja mislim ono što kažem, da sam tako drzak. Kad čujem tu proročansku rečenicu načas utonem u misli, naglašavajući u sebi svaku riječ zasebno kako bi joj dokučio smisao, kako bih otkrio do kojeg su stupnja srodnosti *oni* povezani *sa mnom* i kakav to autoritet mogu imati u pitanju koje me se tako blisko tiče; te sam naposljetku naveden da joj odgovorim jednako zagonetno, bez iole većeg isticanja "njih" — "Istina, donedavno ih nisu tako pravili, ali sada to čine." Od kakve joj je koristi uzimanje mjera ako ne odmjerava moj značaj, nego samo širinu mojih ramena, kao da je posrijedi stalak za vješanje kaputa? Ne štujuemo mi ni Gracije ni Parke, nego Modu. Ona s punim autoritetom prede, tka i reže. Glavni majmun u Parizu natakne putničku kapu i svi majmuni u Americi učine isto. Katkad gubim nadu da ću uz pomoć ljudi ikada dobiti išta jednostavno i iskreno na ovome svijetu. Trebalo bi ih najprije provući kroz snažan tijesak, istisnuti iz njih stare nazore tako da se ne uzmognu uskoro opet osoviti na noge; a i onda bi se u društvu našao netko s crvom u glavi, ispiljenim iz tko zna kad položenog jajeta, jer takve stvari ne zatire ni vatra, pa će vam trud biti uzaludan. Nećemo ipak zaboraviti da nam je egipatsku pšenicu namrla jedna mumija.

Sve u svemu, mislim da se ne može tvrditi kako se odijevanje u ovoj ili ikojoj zemlji uzdiglo na dostojanstvo umjetnosti. Danas se ljudi snalaze i nose ono do čega mogu doći. Poput brodolomnika, stavljaju na se ono što nađu na žalu, pa se s male razdaljine, bilo prostorne ili vremenske, smiju maskaradi onih drugih. Svaki naraštaj smije se staroj modi, ali pobožno slijedi novu. Zabavlja nas pogled na ruho Henrika VIII ili kraljice Elizabete, baš kao da pripada kralju i kraljici Kanibalskih otoka. Svako je ruho bijedno ili groteskno kada nije na čovjeku. Samo ozbiljno oko koje iz njega viri i čestit život proveden u njemu zauzdavaju smijeh i posvećuju bilo čiju nošnju. Neka harlekina spopadnu grčevi i tom će raspoloženju morati poslužiti i njegovo ruho. Kad vojnika pogodi topovsko tane, dronjci su jednako pristali kao i grimiz.

Zbog djetinjaste i divljačke sklonosti muškaraca i žena prema novim uzorcima toliki drhte i

zirkaju kroz kaleidoskope ne bi li otkrili određenu figuru što je ovaj naraštaj danas iziskuje. Proizvođači su naučili da je taj ukus samo stvar hira. Od dvaju uzoraka koji se razlikuju samo po nekoliko niti određene boje više ili manje, jedan će biti smjesta prodan a drugi ležati na polici, premda se često dogodi da nakon isteka sezone potonji dođe u modu. U usporedbi s time, tetoviranje nije tako jezovit običaj kakvim ga se opisuje. Nije barbarsko naprosto stoga što otisak dopire pod kožu i nepreinačiv je.

Ne mogu vjerovati da je naš tvornički sustav najbolji način na koji ljudi mogu doći do odjeće. Položaj radnika sve je više nalik na onaj u Engleskoj; a tome se nije čuditi budući da, koliko sam čuo i primijetio, glavni cilj nije taj da se čovječanstvo valjano i pošteno odjene, nego neosporno da se cehovi obogate. Ljudi na koncu pogode samo ono što ciljaju. Stoga im je, makar odmah promašili, bolje da ciljaju na nešto visoko.

Koliko je do zaklona, neću poricati da je to danas životna nužnost, premda ima primjera ljudi koji su se za dugih razdoblja bez njega snašli u zemljama hladnijim no što je ova. Samuel Laing(27) kaže da će "Laponac u svojoj kožnoj odjeći i kožnoj vreći koju navlači preko glave i ramena spavati iz noći u noć na snijegu... na hladnoći koja bi svakoga u bilo kakvoj vunenoj odjeći stajala života". Vidio ih je gdje tako spavaju. Pa ipak dodaje: "Oni nisu otporniji od drugih ljudi." No čovjek vjerojatno nije živio dugo na zemlji prije nego što je otkrio pogodnost kuće, udobnosti doma, a taj se izraz prvotno možda više odnosio na zadovoljstva kuće negoli obitelji; premda su ona zacijelo krajnje ograničena i povremena u podnebljima gdje je kuća u našim mislima povezana poglavito sa zimom ili kišnom sezonom, dok je dvije trećine godine, izuzev kao suncobran, nepotrebna. U našem je podneblju ona nekoć bila gotovo isključivo pokrov za noć. U indijanskim je novinama vigvam bio simbol jednodnevnog pješaćenja, a niz istih urezan ili naslikan na kori drveta označavao je koliko su se puta utaborili. Čovjek nije sazdan tako velikih udova i kršan da ne bi morao suziti svoj svijet i obzidati se u prostoru prikladnom za se. Isprva je bio nag i boravio napolju, no premda je to bilo ugodno za mirna i topla vremena, danju, kišna sezona i zima, da i ne govorimo o žarkom suncu, možda bi bili zatrli njegov soj u zametku da nije pohitao zaštititi se zaklonom kuće. Adam i Eva su se prema legendi zaogrtaali sjenicom prije druge odjeće. Čovjek je želio dom, mjesto topline ili udobnosti, najprije tjelesne topline a onda i topline čuvstava.

Možemo zamisliti vrijeme u kojemu se, dok je ljudski rod bio u povojima, neki poduzetni smrtnik ušuljao u jamu u stijeni da potraži utočište. Svako dijete do neke mjere počinje svijet iznova i voli ostajati vani, čak i po vlazi i hladnoći. Igra se kuće, kao i konja, jer ima nagon za tim. Tko se ne sjeća zanimanja s kojim je, kao mališan, promatrao položito stijenje ili svaki

prilaz špilji? Bijaše to naravna čežnja onoga udjela našega najprimitivnijeg pretka koji je još preživio u nama. Od špilje uznapredovali smo do krovova od palmova lišća, od kore i busenja, od istkana i razapeta platna, od trave i slame, od dasaka i šindre, od kamenja i opeke. Napokon, mi ne znamo što znači živjeti pod vedrim nebom, i naš je život kućanski u više smislova nego što mislimo. Velika je udaljenost od ognjišta do polja. Možda bi bilo dobro kad bismo više svojih dana i noći provodili bez ikakve zapreke između sebe i nebeskih tijela, kad pjesnik ne bi toliko zborio pod krovom niti svetac ondje boravio predugo. Ptice ne pjevaju u špiljama, niti golubovi gaje svoju nevinost u golubinjacima.

Međutim, naumi li tko izgraditi kuću za boravak, priliči mu upregnuti nešto jenkijeve dovitljivosti kako se na koncu ne bi umjesto u kući zatekao u ubožnici, labirintu bez ključa, muzeju, sirotištu, zatvoru ili raskošnom mauzoleju. Razmotrite najprije koliko je oskudan zaklon apsolutno potreban. Vidao sam u ovom gradu Indijance Penobscot kako žive u šatorima od tanke pamučne tkanine dok je snijeg oko njih bio dubok gotovo stopu, i pomislio sam kako bi im bilo drago da je još dublji da zadrži vjetar. Nekoć, dok me pitanje kako pošteno zaraditi za život a da mi ostane sloboda za vlastita bavljenja mučilo još više nego danas, jer sam u međuvremenu nažalost pomalo otvrdnuo, znao sam uz željezničku prugu vidjeti velik sanduk, dugačak dva a širok jedan metar, u koji su radnici noću stavljali alat pod bravu; to me navelo na pomisao da bi svatko u stisci mogao sebi pribaviti takav za jedan dolar, prosvrdlati u njemu nekoliko rupa da bi u nj barem dopirao zrak, zavući se unutra za kiše i noću, spustiti poklopac te tako imati slobodu u ljubavi i biti slobodan u duši. To se nije doimalo kao najgora, a nipošto kao alternativa vrijedna prezira. Mogli biste unutra ostati dokle god vas je volja te kad god ustanete izići napolje a da vas nikakav gazda ili kućevlasnik ne salijeće radi najamnine. Mnogi se čovjek nasmrt muči da plati najamninu za veći ili raskošniji sanduk, a u takvom se sanduku ne bi nasmrt smrznuo. Uopće se ne šalim. Ekonomija je predmet koji dopušta lakomislen pristup, ali ga ne možemo na taj način riješiti. Udobna kuća za snažan i krepak soj, koji je većinom živio na otvorenom, ovdje se nekoć podizala gotovo isključivo od materijala što mu ga je dobavljala priroda. Gookin, koji je bio nadzornik Indijanaca pod upravom kolonije Massachusettsa, godine 1674. napisao je: "Njihove najbolje kuće pokrivene su vrlo uredno, čvrsto i toplo, korom drveća oguljenom s debala u doba kada se biljni sok penje, a od koje se pod pritiskom teškog drva, dok je zelena, prave velike tanke plohe... One prostije pokrivene su nekom vrsti rogožine te su također bez razlike čvrste i tople, ali ne tako dobre kao one prve... Vidio sam neke, dvadeset ili trideset metara dugačke i deset metara široke... Često sam konačio u njihovim vigvamima i ustanovio da su topli koliko i najbolje engleske kuće." Dodaje da su obično bili nastrojeni prostiračima, obrubljeni fino izvezenim hasurama i opskrbljeni raznim potrepštinama.

Indijanci su napredovali dotle te su podešavali djelovanje vjetra pomoću rogožine obješene preko rupe na krovu koja se pomicala uzicom. Takva se nastamba u prvom redu gradila za dan ili najviše dva te bi se obarala i podizala u nekoliko sati; svaka je obitelj posjedovala svoju ili je u jednoj od njih imala vlastitu odaju.

Na primitivnom stupnju svaka obitelj posjeduje zaklon koji vrijedi kao najbolji te je dostatan za njihove sirovije i jednostavnije potrebe; no mislim da neću pretjerati ako kažem da, premda ptice nebeske imaju svoja gnijezda, lisice svoje jazbine a divljaci vigvame, u modernome civiliziranom društvu zaklon ne posjeduje više od pola obitelji. U velikim naseljima i gradovima, gdje civilizacija osobito prevladava, broj onih koji imaju zaklon tvori tek sitan djelić cjeline. Ostali plaćaju godišnju dažbinu za to vanjsko ruho sviju, koje je postalo neophodno ljeti i zimi, kojim bi se moglo kupiti cijelo selo indijanskih vigvama, ali koje sada pridonosi tome da ostanu siromašni dokle god su živi. Ne mislim ovdje ustrajati na nedostatku unajmljivanja u usporedbi s posjedovanjem, ali očito je da divljak posjeduje svoj zaklon jer ga on stoji toliko malo, dok civilizirani čovjek svoj obično unajmljuje jer sebi ne može priuštiti da ga posjeduje; a na duže staze ne može sebi ništa lakše priuštiti niti da ga unajmi. No, odvratio će netko, pukim plaćanjem te dažbine ubogi civilizirani čovjek osigurava sebi nastambu koja je palača u usporedbi s divljakovom. Godišnja najamnina od dvadeset pet do stotinu dolara — takva je tarifa u ovoj zemlji — ovlašćuje ga da uživa u blagodatima stoljetnog napretka, u prostranim stanovima, čistoj boji i tapetama, Rumfordovu kaminu, izolacijskoj žbuci, žaluzinama, bakrenoj crpki, bravi na oprugu, prostranom podrumu i mnogo čemu drugom. No kako dolazi do toga da je onaj, za kojega se kaže da uživa u tim stvarima, tako često siromašan civilizirani čovjek, dok je divljak, koji ih nema, bogat kao divljak? Ako je utvrđeno da je civilizacija zbiljski napredak u čovjekovu položaju — a ja mislim da jest, iako samo mudri razvijaju svoje prednosti — mora se pokazati da je proizvela bolje nastambe a da ih nije učinila skupljima; cijena pak neke stvari jest iznos onoga što ću nazvati životom potrebnim da se za nju razmijeni, trenutačno ili na duge staze. Prosječna kuća u ovome kraju stoji možda osamsto dolara, a za prikupljanje te svote potrebno je deset do petnaest godina života jednog radnika, čak i ako dotični nije opterećen s obitelji — procijenimo li novčanu vrijednost svačijeg rada na dolar dnevno, jer ako neki primaju više, drugi primaju manje — tako da on obično mora provesti više od pola života da bi zaradio za svoj vigvam. Pretpostavimo li da umjesto toga plaća najamninu, to je tek dvojben izbor između dvaju zala. Bi li od divljaka bilo mudro da pod tim uvjetima zamijeni svoj vigvam za palaču?

Netko će možda naslutiti da gotovo cijelu prednost posjedovanja toga suvišnog imetka kao

zalihe za budućnost, koliko se pojedinca tiče, svodim na namirivanje pogrebnih troškova. No možda se od čovjeka ne iziskuje da sebe sahrani. To, međutim, ukazuje na važnu razliku između civilizirana čovjeka i divljaka; a nema sumnje da se cilja na našu dobrobit kad se od života civiliziranih ljudi pravi institucija, u kojoj je život pojedinca uvelike progutan radi očuvanja i usavršenja života rase. No želim pokazati uz koju se žrtvu ta prednost danas stječe i ukazati na to da bismo mogli živjeti tako da osiguramo čitavu tu prednost a da ne trpimo nikakav nedostatak. Što mislite kad kažete da siromahâ svagda imate uza se, ili da oci jedoše kiselo grožđe pa djeci trnu zubi?

“Života mi moga, riječ je Jahve Gospoda: nitko od vas neće više u Izraelu ponavljati tu poslovicu...”

“...jer, svi su životi moji, kako život očev tako i život sinovlji. I evo, onaj koji zgriješi, taj će umrijeti.”(28)

Kad promotrim svoje susjede, konkordske seljake, koji su dobrostojeći barem koliko i ostali slojevi, nalazim da su većinom rintali dvadeset, trideset ili četrdeset godina kako bi postali stvarni vlasnici svojih imanja, koja su obično naslijedili s hipotekom ili pak kupili pozajmljenim novcem — a trećinu toga kuluka možemo smatrati cijenom njihovih kuća — no u pravilu ih još nisu otplatili. Doduše, hipoteke katkad premašuju vrijednost imanja, tako da se i samo imanje pretvara u jednu veliku hipoteku, pa ipak se nađe tko će ga naslijediti, a da je s time, kao što kaže, dobro upoznat. Obraćam se prisjednicima i iznenađujem se kada doznam da ne mogu istoga časa imenovati desetak osoba u gradu koje svoja imanja posjeduju slobodno i čisto. Želite li upoznati povijest tih gospodarstava, raspitajte se u bankama gdje su založena. Čovjek koji je doista isplatio svoje imanje radom toliko je rijedak da svi susjedi mogu uprijeti prstom na nj. Sumnjam da u Concordu ima troje takvih. Za trgovce se veli da će velika većina, čak devedeset sedam od njih stotinu, zasigurno propasti, a isto vrijedi za seljake. U pogledu trgovaca, međutim, jedan od njih umjesno tvrdi da znatan dio njihovih neuspjeha zapravo nisu novčani neuspjesi, nego je posrijedi naprosto neuspjeh u ispunjavanju obveza, jer im je ono nezgodno; što će reći da je moralni karakter taj koji propada. Ali to na stvar baca beskrajno gore svjetlo i k tome pokazuje da vjerojatno ni ostala trojica ne uspijevaju spasiti dušu, nego su možda bankrotirali u gore smislu od onih koji propadnu pošteno. Bankrot i nepriznavanje duga odskočne su daske s kojih se velik dio naše civilizacije odrazuje i prekobacuje, no divljak stoji na nesavitljivoj dasci oskudice. Pa ipak, sajam stoke u Middlesexu uspješno se održava svake godine, kao da svi spojevi poljodjelskog stroja besprijeckorno rade.

Seljak se trudi riješiti problem uzdržavanja formulom koja je složenija od samog problema. Da bi nabavio vezice za cipele, on špekulira stadima stoke. Krajnje vješto postavio je zamku s finom oprugom da bi uhvatio udobnost i neovisnost, a onda mu je, na povratku, vlastita noga zapela u nju. Zbog toga je siromašan, a zbog sličnog smo razloga svi mi siromašni s obzirom na tisuću udobnosti divljaka, premda smo okruženi luksuzom. Kao što pjeva Chapman:

*Lažno ljudsko društvo —
— jer radi zemne veličine
sve lagode nebeske u zrak se rijede.*(29)

Kada pak seljak stekne kuću, on time možda neće biti bogatiji nego siromašniji te će biti da je kuća stekla njega. Optužba koju je Mom(30) iznio protiv kuće koju je sazdala Minerva, naime da je “nije učinila pokretnom, čime bi se mogli izbjeći loši susjedi”, bila je, koliko je ja shvaćam, valjana, a može se iznijeti i danas, jer su naše kuće tako glomazan posjed te smo u njima često zatočeni, a ne skućeni; loši susjedi koje valja izbjegavati, pak, jesu naše podle naravi. Poznajem u ovome gradu barem jednu ili dvije obitelji koje, već gotovo cijeli jedan naraštaj, žele prodati svoju kuću u predgrađu i nastaniti se u selu, ali nisu u tome uspjele i samo će ih smrt izbaviti.

Pretpostavimo da većina napokon može posjedovati ili unajmiti modernu kuću sa svim njenim usavršenjima. Premda usavršava naše kuće, civilizacija nije jednako usavršila ljude koji ih imaju nastanjivati. Stvorila je palače, ali nije bilo tako lako stvoriti plemenitaše i kraljeve. *A ako težnje civilizirana čovjeka nisu vrednije od divljakovih, ako je on veći dio svoga života zaokupljen tek stjecanjem osnovnih potrepaština i udobnosti, zašto bi trebao imati bolju nastambu nego onaj potonji?*

No kako prolazi siromašna *manjina*? Možda će se ustanoviti da su se, upravo u razmjeru u kojemu su neki s obzirom na vanjske okolnosti postavljeni iznad divljaka, drugi srozali ispod njega. Raskoš jednog sloja nalazi protutežu u neimaštini drugog. Na jednoj strani je palača, na drugoj su ubožnica i “tihi siromasi”.(31) Nebrojeno mnoštvo koje je gradilo piramide kao grobnice faraona hranilo se češnjakom, a moguće je da nisu niti dostojno ukopani. Zidar koji dovršava vijenac na palači noću se možda vraća u kolibu koja ne vrijedi koliko vigvam.

Pogrešno je pretpostaviti da se, u zemlji u kojoj postoje uobičajeni pokazatelji civilizacije, položaj značajnog dijela stanovnika ne može srozati kao u divljaka. Mislim sada na srozane siromahe, a ne na srozane bogataše. Da bih to spoznao ne trebam gledati dalje od straćara koje posvuda obrubljuju naše željezničke pruge, taj posljednji u nizu civilizacijskih

napredaka; gdje u svojim svakodnevnim šetnjama vidim ljudska bića koja žive u svinjcima, čitave zime s otvorenim vratima radi svjetla, bez ikakve vidljive, često ni zamislive hrpe drva, dok su obličja starih i mladih trajno skvrčena dugom navikom stezanja od hladnoće i bijede, a razvoj svih njihovih udova i sposobnosti je zapriječen. Svakako je pošteno pogledati taj sloj čijim su radom postignuta djela koja odlikuju ovaj naraštaj. Takav je, u većoj ili manjoj mjeri, i položaj radnika svih zanimanja u Engleskoj, koja je veliki radni logor svijeta. Ili bih vas mogao uputiti na Irsku, koja se ubilježuje kao jedna od bijelih ili prosvijećenih točaka na zemljovidu. Suprotstavite fizičke prilike Irca onima sjevernoameričkog Indijanca ili stanovnika Južnih mora, ili bilo koje druge primitivne rase prije nego što se srozala uslijed dodira s civiliziranim čovjekom. Pa ipak, ne dvojim da su vladari tih naroda jednako mudri kao i prosječni među civiliziranim vladarima. Njihov položaj samo pokazuje s kakvom je prljavštinom civilizacija spojiva. Jedva da sada trebam uputiti na radnike u našim južnim državama koji prave glavne izvozne proizvode ove zemlje te su i sami glavni proizvod Juga. No, da se ograničim na one za koje se tvrdi da žive u *umjerenim* okolnostima.

Čini se da većina ljudi nikad nije razmislila o tome što je to kuća, a zapravo su cijeloga života nepotrebno siromašni zato što misle da moraju imati kuću kakvu imaju njihovi susjedi. Kao kad bi čovjek nosio kakav god mu kaput krojač sašije ili se, postupno se ostavljajući šešira od palmova lišća ili kape od svišćeva krzna, požalio na teška vremena jer ne može sebi priuštiti da kupi krunu! Moguće je izumiti kuću još udobniju i raskošniju od one koju imamo, no ipak će se svi složiti da čovjek ne može sebi priuštiti da je kupi. Hoćemo li uvijek nastojati steći više takvih stvari, a ne ponekad biti zadovoljni s manje njih? Hoće li ugledni građanin tako ozbiljno, poukom i primjerom, naučavati potrebu da mlad čovjek pribavi određen broj suvišnih nazuvaka i kišobrana te praznih gostinjskih soba za prazne goste prije nego što umre? Zašto nam namještaj ne bi bio jednostavan kao u Arapina ili Indijca? Kad pomislim na dobročinitelje naše rase, koje slavimo kao glasnike s neba, donositelje božanskih darova čovjeku, pred očima nemam nikakvu svitu u njihovoj pratnji niti kola puna pomodnog pokućstva. Ili što ako bih odobrio — ne bi li to bilo jedinstveno odobrenje? — da nam namještaj bude složeniji od Arapinova u mjeri u kojoj smo mu mi moralno i intelektualno nadmoćni! Danas su naše kuće njime natrpane i zakrčene, a dobra bi domaćica pomela veći dio u jamu za smeće, ne ostavivši svoj jutarnji posao nedovršenim. Jutarnji posao! Uz rumenilo Aurore i Memnonovu(32) glazbu, što bi na ovom svijetu trebao biti čovjekov jutarnji posao? Na svom sam stolu imao tri komada vapnenca, ali sam se užasn timer ustanovivši da ih treba svakodnevno oprašivati, dok je sve pokućstvo moga uma još neoprašeno, pa sam ih s gađenjem bacio kroz prozor. Kako sam onda mogao imati namještenu kuću? Radije bih sjedio na otvorenom, jer na travi se ne skuplja prašina, osim

ondje gdje je čovjek razrovaao tlo.

Rasipnici što žive u raskoši oblikuju modu koju stado tako revno slijedi. Putnik koji se zaustavlja u takozvanim najboljim kućama to ubrzo otkriva, jer gostioničari ga drže za Sardanapala,(33) a kad bi se prepustio njihovim nježnim milostima ubrzo bi posve omlitavio. Držim da smo u željezničkom vagonu skloni više potrošiti na raskoš nego na sigurnost i udobnost, pa vlak, a da ih ne pruža, prijeti postati nimalo boljim od današnjega salona, s njegovim divanima, otomanima, suncobranima i stotinu drugih orijentalnih predmeta što ih nosimo na Zapad sa sobom, izumljenih za haremske dame i mekušne žitelje Nebeskoga carstva, čijih bi se imena naše čeljade trebalo stidjeti poznavati. Radije bih sjedio na bundevi i imao je cijelu za sebe nego se tiskao na baršunastom jastuku. Radije bih se zemljom vozio na volujskoj zaprezi i išao kamo me volja nego išao na nebo u otmjenom vagonu izletničkog vlaka i cijelim putem udisao malariju.(34)

Sama jednostavnost i nagost čovjekova života u primitivno doba uključuju barem tu prednost što je on još bio tek posjetilac u prirodi. Kad bi se osvježio hranom i snom, iznova bi razmatrao svoje putovanje. Na ovom je svijetu takoreći stanovao u šatoru te je ili hodio dolinama, ili prelazio ravnice ili se pak penjao na planinske vrhunce. Ali gle! ljudi su postali oruđem svoga oruđa. Čovjek koji je samostalno ubirao plodove kad je bio gladan postao je seljak, a onaj koji je radi zaklona stajao pod drvetom kućevlasnik. Više ne logorujemo preko noći, nego smo se nastanili na zemlji i zaboravili nebo. Kršćanstvo smo usvojili tek kao usavršenu metodu *agri*-kulture. Za ovaj smo svijet podigli obiteljsku kuću, a za drugi obiteljsku grobnicu. Najbolja umjetnička djela izraz su čovjekove borbe za oslobođenjem od toga položaja, no naša umjetnost djeluje samo tako što taj niski položaj čini udobnim a onaj viši položaj zaboravljenim. U ovome selu zapravo nema mjesta za *lijepu* umjetnost, ako nam je nešto od nje i namrijeto, jer naši životi, naše kuće i ulice ne nude za nju pravo postolje. Nema ni čavla na koji bi se objesila slika ni police koja bi primila bistu nekog junaka ili sveca. Kad pomislim kako se naše kuće grade i isplaćuju, ili ne isplaćuju, i kako se vodi i održava njihova unutarnja ekonomija, pitam se kako pod ne popusti pod posjetiocem dok se divi tričavim uresima iznad kamina, pa ne propadne u podrum, do nekog čvrstog i poštenog, makar zemnog temelja. Ne mogu a da ne primijetim kako je taj takozvani bogati i profinjeni život nešto što skočimice prihvaćamo, i ne uspijevam uživati u *lijepoj* umjetnosti koja ga ukrašuje, jer mi je pažnja posve zaokupljena tim naskokom; jer pamtim da je najveći istinski skok, izveden isključivo ljudskim mišićima, ikad zabilježen, onaj stanovitih Arapa lotalica, koji su navodno preskočili sedam i pol metara na ravnom. Bez umjetne potpore, čovjek će se nakon te udaljenosti zasigurno iznova prizemljiti. Prvo pitanje što sam ga u iskušenju

postaviti imaocu takva nepriličnog imutka glasi: tko te podupire? Jesi li jedan od onih devedeset sedmero koji propadnu, ili od troje koji uspiju? Odgovori mi na ta pitanja, i onda ću možda pogledati tvoje trice i naći da su ukrasne. Kola pred konjem nisu ni lijepa ni korisna. Prije nego što svoje kuće uresimo lijepim predmetima valja nam ogoliti zidove i valja nam ogoliti život a za temelj postaviti lijepo gospodarenje i lijepo življenje: ukus za lijepo danas se najbolje njeguje na otvorenom, gdje nema ni kuće ni kućegazde.

U svojoj *Čudotvornoj providnosti*, govoreći o prvim naseljenicima ovoga mjesta, kojima je bio suvremenik, stari Johnson(35) govori nam da se "radi prvog zaklona ukapaju u zemlju pod nekim obronkom pa, nabacujući zemlju visoko nad drvom, prave dimnu vatru uz tlo, na najvišoj strani". Nisu sebi "pribavljali kuće", kaže on, "dok im zemlja, blagoslovom Božjim, nije donijela kruha za hranu", a žetva je prve godine bila tako oskudna te "bijahu dugo primorani sasma tanko rezati kruh". Ministar Provincije Nove Nizozemske, pišući 1650. na nizozemskom da obavijesti one koji žele ondje zaposjesti zemlju, potanje tvrdi da "oni u Novoj Nizozemskoj, a osobito u Novoj Engleskoj, koji isprva nemaju sredstava da izgrade imanje prema svojim željama, u zemlji izdube četvrtastu jamu nalik na podrum, dva do dva i po metra duboku, dugačku i široku koliko smatraju prikladnim, unutra oblože zemlju drvom pa obrube drvo korom stabala ili nečim drugim da spriječe urušavanje zemlje; popločaju taj podrum daskama a odozgo ga oplata da dobiju strop, gore podignu krov od oblica a oblice prekriju korom ili busenjem, pa u tim kućama mogu dvije, tri ili četiri godine živjeti na suhom i toplom s cijelim obiteljima, pri čemu se podrazumijeva da se u tim podrumima postave pregrade prilagođene veličini obitelji. Imućni i vodeći ljudi u Novoj Engleskoj, na počecima kolonija, svoje su prve nastambe sazdali na taj način zbog dvaju razloga: prvo, da ne trate vrijeme na gradnju te da im u naredno doba ne uzmanjka hrane, i drugo, da ne obeshrabre ubogo radništvo koje su u silnom broju doveli iz domovine. U tri ili četiri godine, kada su zemlju prilagodili poljodjelstvu, podigli su si ubave kuće, potrošivši na njih više tisuća."

U takvom postupanju naših predaka bilo je barem naznaka razboritosti, kao da su se ravnali prema načelu da najprije namire preče potrebe. No zadovoljavaju li se preče potrebe danas? Kad pomislim sebi pribaviti takvu raskošnu nastambu, bivam u tome odvrćen, jer zemlja još, takoreći, nije prilagođena *ljudskoj* kulturi, a mi smo još primorani rezati svoj *duhovni* kruh daleko tanje nego što su naši preci rezali svoj pšenični. Ne da bi svaki građevinski ukras trebalo zanemariti, čak ni u najsurovijim vremenima; neka nam kuće budu optočene ljepotom ondje gdje dolaze u dodir s našim životom, kao ljuštore školjaka, a ne natrpane njome. Ali, avaj, bio sam u jednoj ili dvije i znam čime su optočene.

Iako se nismo toliko izrodili da danas ne bismo mogli živjeti u vigvamu ili nositi kože, svakako je bolje prihvatiti prednosti, makar tako skupo plaćene, što nam ih nude čovjekova invencija i mar. U ovakvoj sredini daske i šindra, vapnenac i opeke, jeftiniji su i lakše nabavljivi nego prikladne špilje, ili čitavi trupci, ili kora drveta u dostatnim količinama, ili makar dobro umiješana glina i plosnato kamenje. O tom predmetu govorim s razumijevanjem, jer sam se njime upoznao teorijski i praktično. S malo više domišljatosti tom bismo se građom mogli služiti tako da postanemo bogatiji od onih koji su danas najbogatiji i od svoje civilizacije načinimo blagoslov. Civilizirani čovjek je iskusniji i mudriji divljak. No prijedimo žurno na moj pokus.

Potkraj ožujka 1845. posudio sam sjekiru i uputio se u šumu uz jezero Walden, do mjesta najbližeg onome gdje sam nakanio podići svoju kuću, i stao sjeći visoke streličaste bijele borove, još mlade, radi drvene građe. Teško je početi bez posudbe, no možda je najvelikodušniji tako dopustiti svojim bližnjima da imaju udjela u vašem pothvatu. Kad ju je ispuštao iz ruke, vlasnik sjekire rekao je da mu je ona k'o zjenica oka vlastitoga, ali ja sam mu je vratio oštriju nego što je bila. Radio sam na ugodnom obronku, prekrivenom borovom šumom, kroz koju sam nazirao jezero i malu čistinu na kojoj su nicali borovi i orasi. Led na jezeru još se nije bio otopio, premda je mjestimično bio probijen, te je sav bio taman i zasićen vodom. U danima dok sam ondje radio bilo je blažih snježnih zapuha, ali uglavnom se, kada bih na putu kući izbio na prugu, žuti pijesak nasut oko nje prostirao svjetlucajući u magličastoj atmosferi, tračnice su blistale na proljetnom suncu te sam čuo ševu, vivka i druge ptice kako već dolaze početi još jednu godinu s nama. Bijahu to ugodni proljetni dani, u kojima se zima čovjekova nezadovoljstva(36) otapala kao i zemlja, a život koji je obamrlo počivao počinjao se protezati. Jednog dana, kad mi je sjekira otpala s drška te sam nasjekao zeleni orah radi klina, zabivši ga kamenom, i sve zajedno položio da se namače u jezersku vodu kako bi drvo nabubrilo, ugledao sam prugastu zmiju kako hita u vodu. Ostala je ležati na dnu, očito neuznemirena, više od četvrt sata koliko sam bio ondje, možda zato što još se nije bila pravo prenula iz obamrlosti. Stekoh dojam da ljudi zbog sličnog razloga ostaju na današnjem niskom i primitivnom stupnju; no kad bi osjetili kako ih budi djelovanje proljeća svih proljeća, nužno bi se uzdigli do višega i prozračnijeg života. Prije toga viđao sam za mraznih jutara na svome putu zmijske kojima su dijelovi tijela još bili ukočeni i nesavitljivi kako čekaju sunce da ih otopi. Prvoga travnja pala je kiša i otopila led, a rano toga dana, koji je bio veoma maglovit, čuo sam zalutalu gusku kako tumara iznad jezera i gače kao izgubljena, ili poput duha magle.

I tako sam nekoliko dana cijepao i tesao drvo, kao i grede i rožnike, sve svojom uskom

sjekiro, bez mnogo priopćivih ili učenih misli, pjevajući za se:

Kaže čeljade da štošta znade;

Ali gle! već sve mu nestade —

Znanost i vještina

I sprava množina; Vjetar što njiše granje

Čovjeku sve je Znanje.(37)

Glavne grede istesao sam na četrdesetak kvadratnih centimetara, većinu trupaca samo s dvije strane a rožnike i podne grede s jedne, ostavivši na njima preostalu koru, tako da su bili jednako ravni i mnogo čvršći od ispiljenih. Svaki komad bio je isječenim dijelom pomno pričvršćen za utor, jer dotad sam već bio posudio i drugi alat. Moji dani u šumi nisu bili veoma dugi, no obično sam sa sobom nosio objed u vidu kruha i maslaca te u podne čitao novine u koje su bili umotani, sjedeći među zelenim borovim granjem koje sam posjekao, a kruh je poprimao nešto od njegova mirisa jer su mi ruke bile prekrivene debelim slojem smole. Prije nego što sam okončao posao, boru sam više bio prijatelj negoli dušmanin, premda sam ih oborio nekoliko, jer sam se s njime bolje upoznao. Kadšto bi nekog skitnicu u šumi privukao zvuk moje sjekire, pa bismo ugodno čavrljali među triješćem koje sam načinio.

Sredinom travnja, jer u svom se radu nisam žurio, nego sam iz njega izvlačio najveću korist, moja kuća bila je uobličena i spremna za podizanje. Već sam bio kupio daščaru od Jamesa Collinsa, Irca koji je radio na željeznici u Fitchburgu, radi dasaka. Daščara Jamesa Collinsa smatrala se neobično lijepom. Kad sam navratio da je pogledam, on nije bio kod kuće. Obišao sam je, isprva neprimijećen iznutra, toliko je prozor bio uvučen i visok. Bila je skromnih razmjera, šiljastoga ladanjskog krova, a osim toga nije se moglo mnogo vidjeti, jer se blato uzdizalo metar i pol posvud uokolo, kao da je posrijedi gnojište. Krov je bio najzdraviji dio, premda uvelike iskrivljen i loman od sunca. Praga nije bilo, već samo vječiti prolaz za kokoši ispod ploče vrata. Na njima se pojavila gospođa C. i pozvala me da je razgledam iznutra. Kokoši je moj dolazak potjerao unutra. Bijaše mračno, pod je većinom bio prljav, vlažan, ljepljiv i leden, tek je tu i tamo počivala pokoja daska koja ne bi izdržala premještanje. Užgala je svjetiljku da mi pokaže unutrašnjost krova i zidove te daščani pod ispod kreveta, upozoravajući me da ne stupam u podrum, neku vrst smetlišne jame duboke pola metra. Prema njezinim riječima, "gornje daske su dobre, bočne su daske dobre, a dobar je i prozor" — izvorno od dva cijela kvadrata, samo je mačka onuda prošla u posljednje vrijeme. Bili su ondje peć, postelja i mjesto za sjedenje, djetesce u kući u kojoj je rođeno,

svileni suncobran, zrcalo pozlaćena okvira te nov novcat mlinac za kavu prikucan za hrastovu mladicu, i to je sve. Posao je ubrzo sklopljen, jer se James u međuvremenu vratio. Na meni je bilo da iste večeri platim četiri dolara i dvadeset pet centi, na njemu da isprazni kolibu do sutradan u pet ujutro te da je u međuvremenu nikome ne proda: preuzet ću je u šest. Bilo bi dobro, kazao je, da onamo dođem rano da bih preduhitrio stanovita mutna ali posve neopravdana potraživanja u vezi sa zemljarinom i ogrjevom. Uvjeravao me da je to jedini teret. U šest sam se mimoišao s njime i njegovom obitelji na cesti. Jedan veliki zavežljaj sadržavao je čitavu njihovu svojinu — ležaj, mlinac za kavu, zrcalo, kokoši — sve osim mačke koja je utekla u šumu i postala divlja mačka te je, doznao sam kasnije, upala u zamku postavljenu za svisce pa je naposljetku postala mrtva mačka.

Istoga sam jutra srušio nastambu izvukavši čavle i u kolicima je prebacio do jezera, pa rasprostro daske po travi da izbljede i izravnaју se na suncu. Rani drozd uputio mi je notu-dvije dok sam se kretao šumskom stazom. Neki mladi Irac izdajnički me je obavijestio da susjed Seeley, njegov zemljak, u razmacima između mojih vožnji prebacuje još ravne i upotrebljive čavle, šarke i klinove u svoj džep, a kad se vratim stoji ondje da mu prođe dan, pa vedro i bezbrižno, utonuo u proljetne misli, promatra rušenje, govoreći kako je to bijedan posao. On je tamo predstavljao gledateljstvo i pripomogao da se taj naoko beznačajan događaj izjednači s uklanjanjem trojanskih bogova.(38)

Svoj sam podrum iskopao u obronku brijega koji se spuštao prema jugu, gdje je neki svizac prethodno probio svoju jazbinu, kroz korijenje ruja i kupina i najniže slojeve vegetacije, dva metra u širinu i dva i pol u dubinu, sve do finog pijeska na kojemu se krumpir neće smrzavati ni za najoštrije zime. Stijenke sam ostavio nagnutima i nisam ih obložio kamenjem, no budući da do njih nikad nije doprlo sunce, pijesak još stoji na svome mjestu. Bijahu to tek dva sata posla. Naročito sam uživao u tom probijanju tla, jer gotovo na svim zemljopisnim širinama ljudi raskapaju zemlju radi ujednačene temperature. Ispod najraskošnije kuće u gradu još se može naći podrum gdje su njeni stanari nekoć skladištili gomolje, i dugo nakon što nadgradnja iščezne potomstvo uočava njegovu udubinu u zemlji. Kuća je još uvijek tek neka vrsta trijema pred ulazom u jazbinu.

Napokon, početkom svibnja, uz pomoć nekolicine poznanika,(39) više da iskoristim tako dobru priliku za unapređivanje dobrosusjedskih odnosa nego iz bilo kakve nužde, podigao sam kostur svoje kuće. Nitko nije nikad bio počašćeniji značajem svojih graditelja od mene. Vjerujem da im je jednog dana suđeno sudjelovati u izgradnji uzvišenijih zdanja. U svojoj sam se kući nastanio 4. srpnja, čim je dobila oplatu i krov, jer su bridovi dasaka bili pomno

izbrušeni pa je bila savršeno nepromočiva; no prije no što sam postavio daske položio sam temelj za dimnjak na jednom kraju, donijevši uzbrdo s jezera dvojica kola kamenja na rukama. Dimnjak sam sagradio prije jesenjeg okapanja, prije nego što je vatra postala nužna za grijanje, kuhajući u međuvremenu vani, na tlu, rano ujutro; a i dalje mislim da je taj način u nekim pogledima prikladniji i ugodniji od uobičajenoga. Kad bi se podigla oluja prije nego što bi mi se ispekao kruh, pričvrstio bih nekoliko dasaka iznad vatre, sjeo ispod njih da promatram svoju štrucu i tako proveo ugodne sate. Tih dana, dok su mi ruke bile uvelike zauzete, malo sam čitao, ali i najsitniji komadići papira na zemlji, moja kuhinjska krpa ili stolnjak, priušćivali su mi jednaku razonodu, služili dapače istoj svrsi, kao i Ilijada.

Vrijedilo bi truda graditi još promišljenije nego što sam ja činio, razmatrajući, primjerice, kakvu to osnovu imaju vrata, prozor, podrum, tavan u naravi čovjekovoj, a možda nikad niti ne podizati ikakvu nadgradnju dok ne nađemo neki razlog bolji i od naših vremenskih nuždi. Ima u čovjekovoj gradnji vlastite kuće nešto od one sposobnosti koju nalazimo u ptice što gradi svoje gnijezdo. Tko zna, da ljudi svoje nastambe prave vlastitim rukama te pribavljaju jednostavno i pošteno hranu sebi i obitelji, ne bi li pjesnička moć postala općerazvijena, kao što sve ptice pjevaju dok su zauzete tim poslom? Ali avaj! Mi postupamo kao kukavice, koje polažu jaja u gnijezda što su ih izgradile druge ptice i ne uveseljavaju putnika svojim ćeretanjem i nemuzikalnim glasanjem. Hoćemo li dovijeka prepuštati užitak gradnje tesaru? Na što se u iskustvu većine ljudi svodi arhitektura? Nikad u svojim šetnjama nisam nabasao na čovjeka zauzeta tako jednostavnom i prirodnom rabotom kao što je gradnja vlastite kuće. Pripadamo zajednici. Nije samo krojač deveti dio čovjeka;(40) jednako su to propovjednik, trgovac i seljak. Gdje je kraj podjeli rada i kojoj svrsi ona u konačnici služi? Nema dvojbe da drugi može misliti i za mene, ali nije stoga poželjno da to čini isključujući moje vlastito razmišljanje.

Doduše, postoje u ovoj zemlji takozvani arhitekti, i čuo sam barem za jednoga obuzetog idejom da gradnja arhitektonskih ukrasa ima u sebi srž istine, nužnosti i otuda ljepote, kao da je to za nj otkrivenje. Sve je to možda dobro s njegova gledišta, ali nije mnogo bolje od običnog diletantizma. Kao sentimentalni reformator u arhitekturi, počeo je od vijenca, a ne od temelja. Radilo se samo o tome da se u ukrase ugradi srž istine, kako bi svaka zašećerena šljiva zapravo mogla u sebi imati badem ili kuminovu sjemenku — premda držim da su bademi zdraviji bez šećera — a ne o tome kako da stanar, žitelj, uistinu gradi iznutra i izvana te pusti ukrase da se pobrinu sami za sebe. Koji je razuman čovjek ikad smatrao da su ukrasi nešto puko izvanjsko i površinsko — da je kornjača dobila pjege na oklopu, a školjka sedefne preljeve na ljušturi ugovorom kao stanovnici Broadwaya svoju crkvu

Presvetoga Trojstva? No čovjek s arhitektonskim(41) stilom svoje kuće nema ništa više veze nego kornjača s onim svoga oklopa: niti vojnik treba biti toliko dokon da pokuša svoj stijeg oslikati točnom *bojom* svoje vrline. Neprijatelj će je otkriti. Možda problijedi kad nastupi iskušenje. Činilo mi se kao da se taj čovjek nadvija nad vijenac i plaho šapuće svoju poluistinu priprostim stanarima koji je zapravo poznaju bolje od njega. Za arhitektonsku ljepotu koju danas vidim znam da je postupno izrasla iznutra prema van, iz potreba i značaja stanara, koji je jedini graditelj — iz neke nesvjesne istinitosti i plemenitosti, bez makar i primisli o pojavi; a svakoj dodatnoj ljepoti te vrste kojoj je suđeno da iziđe na vidjelo prethodit će slična nesvjesna ljepota života. Najzanimljivije nastambe u ovoj zemlji, kao što slikar znade, jesu one najmanje pretenciozne, skromne brvnare i kolibe siromašnog puka; upravo ih život njihovih stanovnika kojima su one ljuske, a ne neka osebnost na njihovoj površini, čini *slikovitima*; jednako će pak zanimljiv biti građaninov sanduk u predgrađu kad mu život bude isto tako jednostavan i ugodan mašti, a u stilu njegova stanovanja bude isto tako malo težnje za dojmom. Velik dio arhitektonskih ukrasa doslovce je šupalj te bi ih rujanski vior otpuhao poput posuđena perja, ne narušivši ono bitno. Oni koji u podrumu nemaju maslina ili vina mogu i bez arhitekture. Što kad bi se jednaka buka dizala oko stilskih ukrasa u književnosti i kad bi arhitekti naših Biblija trošili toliko vremena na svoje vijence kao arhitekti naših crkava? Tako nastaju *belles-lettres, beaux-arts*(42) i njihovi profesori. Zbilja, čovjeka se baš silno tiče kako je nekoliko kolaca položeno iznad ili ispod njega i kojim je bojama premazana njegova kutija. Značilo bi to nešto kad bi je, u bilo kojem ozbiljnom smislu, on polagao i premazivao; no budući da je duh iščeznuo iz stanara, to je istovrsno gradnji vlastita lijesa — arhitekturi groba, a “tesar” je tek drugo ime za “izrađivača lijesoza”. Neki čovjek, u očaju ili ravnodušju spram života, kaže: zagrabi šaku zemlje ispod nogu i oboji svoju kuću tom bojom. Misli li on na svoju posljednju i uzanu kuću? Onda možeš i bacati novčić. Kakvim li obiljem dokolice mora raspolagati! Zašto zahvaćaš šaku blata? Radije oboji kuću u vlastitu put, neka blijedi ili se crveni za tebe. Eto pothvata koji će unaprijediti stil seoske arhitekture! Kada mi zgotovite moje ukrase, ja ću ih nositi.

Prije zime sagradio sam dimnjak i šindrom obložio zidove svoje kuće, koji su već bili nepropusni za kišu, nesavršenom i sirovom šindrom načinjenom od prvog odsječka trupca, čije sam rubove morao izblanjati.

Tako imam čvrsto oplaćenu i ožbukanu kuću, tri metra široku i četiri i pol dugu, dvoipolmetarskih potpornja, s potkrovljem i sobicom, velikim prozorom sa svake strane, dvojim zaklopnim vratima, jednim vratima u dnu i ognjištem od opeke njima nasuprot. Točna cijena moje kuće, pošto sam platio uobičajenu cijenu za građu kojom sam se koristio, ali ne

računajući rad, koji sam u cijelosti obavio sam, bila je sljedeća; a te pojedinosti iznosim stoga što su tek malobrojni kadri reći koliko točno stoje njihove kuće, a još je manje onih, ako ih uopće ima, koji znaju koliko zasebno stoje razni materijali od kojih su sazdane:

Daske	\$ 8,03	1/2, većinom iz daščare.
Otpadna šindra za krov i zidove	4,00	
Letve	1,25	
Dva polovna ostakljena prozora	2,43	
Tisuću starih opeka	4,00	
Dvije bačve vapna	2,40	To je bilo skupo.
Strune	0,31	Više nego što mi je bilo potrebno.
Željezo za okvir kamina	0,15	
Čavli	3,90	
Šarke i vijci	0,14	
Zasun	0,10	
Kreda	0,01	
Prijevoz	1,40	Dobar dio nosio sam na leđima.
Ukupno	\$ 28,12	1/2

Navedena je sva građa izuzev drva, kamenja i pijeska, na koje sam polagao pravo kao naseljenik. Imam i malu pridodanu drvarnicu, načinjenu mahom od građe preostale nakon gradnje kuće.

Namjeravam sebi izgraditi kuću koja će veličajnošću i raskoši nadmašiti svaku na glavnoj ulici Concorda, čim to poželim, a neće me stajati više od sadašnje.

Ustanovio sam tako da student koji traži zaklon može dobiti doživotan o trošku ne većem od najamnine što je sada godišnje plaća. Ako se čini da se hvastam više no što priliči, izlika mi je da se dičim u ime čovječanstva, a ne svoje; moje pak mane i nedosljednosti ne utječu na istinitost moje tvrdnje. Unatoč silnom naklapanju i licemjerju — kukolju što ga teško odvajam od svoga žita, ali zbog kojega žalim kao i svi — disat ću slobodno i protegnuti se u tom pogledu, takvo je to olakšanje za moralni i tjelesni sustav; i odlučan sam u tome da neću zarad poniznosti postati đavoljim odvjetnikom. Nastojat ću naći lijepu riječ za istinu. Na sveučilištu u Cambridgeu sama najamnina studentske sobe, koja je tek malko veća od moje, iznosi trideset dolara godišnje, premda je to udruženje imalo prednost da je izgradilo njih trideset dvije jednu uz drugu i pod istim krovom, dok stanar trpi neugodnosti od brojnih i bučnih susjeda, a možda i smještaj na trećem katu. Ne mogu a da ne pomislim kako, kad

bismo u tom pogledu imali više istinske mudrosti, ne samo što bi manje obrazovanja bilo potrebno, jer bi uistinu više već bilo stečeno, nego bi se i novčani trošak za stjecanje obrazovanja uvelike stanjio. Udobnosti što ih zahtijeva student u Cambridgeu ili drugdje stoje njega ili nekog drugog deseterostruko veću životnu žrtvu nego što bi to bio slučaj uz pravo gospodarenje obiju strana. Stvari koje iziskuju najviše novca nikad nisu one koje student najviše treba. Poduka je, primjerice, važna stavka u semestralnom računu, dok se daleko vrednije obrazovanje što ga on stječe druženjem s najkultiviranijim suvremenicima ne naplaćuje. Fakultet se obično osniva tako da se podigne uplata u dolarima i centima, pa se onda do krajnosti slijepo provodi načelo podjele rada, načelo koje se nikad ne smije olako slijediti — pozove se poduzetnik koji to pretvori u predmet špekulacije i zaposli Irce ili druge radnike da uistinu polože temelje, dok će se očekivani studenti navodno već prilagoditi; a te previde mora plaćati jedan naraštaj za drugim. Držim da bi za studente, ili za one koji žele od toga imati koristi, bilo *bolje* da sami polože temelje. Student, koji svoju žuđenu dokolicu i privatnost osigurava sustavnim izbjegavanjem svakog rada potrebnog čovjeku, stječe tek nečasnu i beskorisnu dokolicu, lišavajući se iskustva koje jedino može dokolicu učiniti plodnom. "Ali", reći će netko, "ne mislite valjda da bi student trebao raditi rukama umjesto glavom?" Ne mislim baš to, ali na umu imam nešto što će dotični smatrati umnogome sličnim; mislim da se ne bi trebali igrati života, niti ga tek proučavati, dok ih zajednica podržava u toj skupoj igri, nego ga čestito živjeti od početka do kraja. Kako bi mladež mogla bolje naučiti živjeti nego tako da se smjesta okuša u eksperimentu življenja? Mišljenja sam da bi time vježbali um koliko i matematikom. Ako bih želio da neki dječak dozna nešto o umjetnosti i znanosti, primjerice, ne bih slijedio uobičajeni put, to jest naprosto ga poslao u blizinu nekog profesora, gdje se podučava i prakticira sve osim umijeća života — da istražuje svijet kroz teleskop ili mikroskop, a nikad naravnim okom; da proučava kemiju, a ne nauči kako se peče kruh; da otkriva nove Neptunove satelite, a ne uočava trunje u svom oku niti to kojoj je protuhi on sam satelit; ili da ga prožderu nemani što vrve posvud oko njega dok promatra nemani u kapi octa. Tko bi na kraju mjeseca najviše napredovao — dječak koji je sebi napravio džepni nož od rude koju je sam iskopao i istalio, pročitavši onoliko koliko je za to bilo potrebno, ili dječak koji je u međuvremenu pohađao predavanja iz metalurgije na institutu te je od oca dobio Rogersov pererez? Koji bi od njih po svoj prilici porezao prste? Kad sam napustio fakultet, na moje zaprepaštenje obavijestili su me da sam studirao pomorstvo!(43) Ma, da sam načinio jedan krug lukom bio bih o njemu doznao više. Čak i *siromašan* student uči političku ekonomiju i samo ga njoj uče, dok se ona ekonomija življenja koja je istoznačna s filozofijom na našim fakultetima pošteno niti ne podučava. Posljedica je ta da, dok čita Adama Smitha, Ricarda i Saya,(44) nepovratno uvaljuje oca u dug.

Kao što je s našim fakultetima, tako je i sa stotinama "modernih usavršenja"; u vezi s njima vlada obmana; nema uvijek zbiljskog napretka. Vrag i dalje dokraja iznuđuje kamate na kamate za svoj početni ulog i brojna naredna ulaganja u njih. Naši su izumi mahom zgodne igračke koje nam odvrćaju pažnju od ozbiljnih stvari. U pitanju su tek unaprijeđena sredstva za neunaprijeđeni cilj, cilj do kojega je već bilo i prelako stići, kao što željeznica vodi do Bostona ili New Yorka. Silno se žurimo izgraditi magnetski telegraf od Mainea do Texasa; ali moguće je da Maine i Texas nemaju jedan drugome ništa važno priopćiti. Oba su u položaju kao muškarac koji je usrdno želio da ga upoznaju s istaknutom gluhom ženom, ali kad su mu je predstavili te mu u ruku stavili jedan kraj njezina roga, nije imao što reći. Kao da je glavna svrha govoriti brzo, a ne govoriti razborito. Nestrpljivi smo da prokopamo tunel ispod Atlantika kako bismo doveli stari svijet na nekoliko tjedana bliže novom, ali možda će prva vijest koja će procuriti u široko, klempavo američko uho biti ta da princeza Adelaida ima hripavac. Napokon, čovjek čiji konj kasa kilometar i pol u minuti ne nosi najvažnije poruke; on nije evanđelist i ne putuje jedući skakavce i divlji med.⁽⁴⁵⁾ Sumnjam da je Flying Childers⁽⁴⁶⁾ ikada donio mjericu žita u mlin.

Netko mi kaže: "Čudim se što ne štediš novac; voliš putovati, i mogao bi sjesti na vlak pa otići danas u Fitchburg i razgledati prirodu." Ali ja sam mudriji. Naučio sam da najbrže putuje onaj tko ide pješice. Kažem svome prijatelju: pretpostavimo da pokušamo utvrditi tko će onamo stići prvi. Udaljenost je četrdeset osam kilometara; karta devedeset centi. To je gotovo dnevna plaća. Sjećam se doba kad su dnevnice za radnike upravo na ovoj cesti iznosile šezdeset centi. Dakle, krećem sada pješice i stižem onamo prije noći; tjedan dana uzastopce putovao sam tom brzinom. Ti ćeš u međuvremenu zaraditi za svoju kartu i stići onamo u neko doba sutra, ili možebit večeras ako ti se posreći da pravovremeno dobiješ posao. Umjesto da odeš u Fitchburg, radit ćeš ovdje veći dio dana. I tako bih, mislim, i kad bi pruga obasezala svijet, bio vazda ispred tebe; a koliko je do gledanja prirode i stjecanja iskustva te vrste, morao bih potpuno raskinuti naše poznanstvo.

Takav je opći zakon, koji nijedan čovjek nikad ne može nadmudriti, a mogli bismo kazati da isto vrijedi čak i u pogledu željeznice. Sagrađiti željezničku prugu oko svijeta dostupnu cijelom čovječanstvu bilo bi isto što i izravnati cijelu površinu planeta. Ljudi imaju nejasnu predodžbu da će, nastave li dovoljno dugo taj posao s dioničkim glavnicama i lopatama, svi nekamo otputovati, gotovo u tren oka i zabadava; no iako svjetina hrli na postaju a kondukter viče: "Svi u vlak!", kad se dim razide a para zgusne vidjet će se da se nekolicina vozi a da su ostali pregaženi — što će se nazvati, a tako će i biti, "tužnom nezgodom". Nema sumnje da će se na koncu moći voziti oni koji zarade za kartu, to jest ako prežive tako dugo,

no do tog će vremena vjerojatno već izgubiti gipkost i želju za putovanjem. To traćenje najboljeg dijela života u zarađivanju novca kako bi se tijekom njegova najmanje vrijednog dijela uživala upitna sloboda, podsjeća me na onog Engleza koji je najprije otišao u Indiju da se obogati, e da bi se mogao vratiti u Englesku i živjeti pjesničkim životom. Trebao se odmah popeti u potkrovlje. “Što!” uzvikuje milijun Iraca pomaljavajući se iz svih straćara u zemlji, “zar ova pruga koju smo izgradili nije dobra stvar?” Da, odgovaram, razmjerno dobra, to jest mogli ste učiniti i gore; ali volio bih, budući da ste mi braća, da ste svoje vrijeme proveli bolje nego kopajući u tom blatu.

Prije nego što sam dovršio svoju kuću, a u želji da zaradim deset ili dvanaest dolara nekom poštenom i prikladnom metodom kako bih podmirio svoje neuobičajene troškove, zasadio sam oko dva i pol jutra rahlog i pjeskovitog tla uz nju, uglavnom graham, ali manji dio i krumpirom, kukuruzom, graškom i repom. Čitav posjed obuhvaća jedanaest jutara, obraslih mahom borovima i orasima, a prethodne je sezone bio prodan za osam dolara i osam centi po jutru. Neki je seljak rekao da je “dobar samo za uzgoj cijukavih vjeverica”. Kako nisam bio vlasnik nego naseljenik te nisam očekivao da ću opet uzgojiti toliko, nisam tu zemlju ničim gnojio niti sam je cijelu odjednom okopao. Pri oranju sam izvukao nekoliko hvati panjeva, koji su mi zadugo dostajali za ogrjev i ostavili male krugove djevičanskog humusa, ljeti lako razaznatljive po većoj bujnosti graha. Mrtva i većim dijelom neutrživa šuma iza moje kuće, kao i naplavljeno drvlje s jezera, priskrbili su mi ostatak ogrjeva. Bio sam primoran unajmiti zapregu i čovjeka za oranje, premda sam plug držao sam. Izdaci za moju farmu u prvoj sezoni, za alat, sjeme, rad itd., iznosili su ukupno \$14,72 1/2. Sjeme kukuruza su mi dali. Njegova cijena nikad nije vrijedna spomena, osim ako ne zasadite više nego dovoljno. Dobio sam dvanaest bušela graha i osamnaest bušela krumpira, k tome nešto graška i slatkoga kukuruza. Žuti kukuruz i repu zasadio sam prekasno da bi dali ikakva ploda. Moj ukupni prihod od zemlje iznosio je:

	\$23,44
kad se odbiju izdaci 14,72 1/2	
Ostaje	\$ 8,71 1/2

osim prinosa koji sam trošio i koji je u vrijeme te procjene bio pohranjen, a vrijedio je 4,50 dolara — iznos koji je i premašivao ono malo trave koju nisam uzgojio. Kad se sve uzme u obzir, to jest uzme li se u obzir važnost čovjekove duše i današnjega dana, unatoč kratkom

vremenu što ga je obuhvaćao moj pokus, dijelom, štoviše, upravo zbog njegove prolazne naravi, vjerujem da mi je te godine išlo bolje od bilo kojeg seljaka u Concordu.

Sljedeće godine bio sam još uspješniji, jer sam prekopao svu zemlju koja mi je bila potrebna, oko trećine jutra, a iz iskustva stečenog u dvije godine, nimalo zatravljen slavnim djelima o poljodjelstvu, među inim onima Arthura Younga, naučio sam da čovjek, ako živi jednostavno i jede samo urod koji uzgoji, a ne uzgaja više no što jede niti to razmjenjuje za nedostatnu količinu luksuznijih i skupih stvari, treba obrađivati tek manju površinu, i da će mu biti jeftinije prekapati je lopatom nego koristiti se volovima za oranje, s vremena na vrijeme odabrati novu površinu umjesto da gnoji staru, i da može prigodice tijekom ljeta, tako reći lijevom rukom, obaviti sav potrebni posao na zemlji; i tako neće biti vezan za vola, konja, kravu ili svinju kao danas. Želim o ovom pitanju govoriti nepristrano, a ne kao netko zainteresiran za uspjeh ili propast današnjih gospodarskih ili društvenih uređenja. Bio sam neovisniji od ma kojeg seljaka u Concordu, jer nisam bio vezan za kuću ili imanje, nego sam mogao slijediti putanju svoga duha, koja je u svakom času vrlo vijugava. Osim što sam već stajao bolje od njih, da mi je kuća izgorjela ili urod propao, bio bih stajao gotovo jednako dobro kao prije.

Sklon sam misliti da ljudi nisu toliko čuvari stada koliko su stada čuvari ljudi, toliko su ona prva slobodnija. Ljudi i volovi razmjenjuju rad; no uzmemo li u obzir samo nužni rad, vidjet će se da su volovi u velikoj prednosti, toliko je njihovo imanje veće. Nešto od svoga dijela razmjenskog rada čovjek obavlja tijekom kupljenja sijena, a to nije dječja igra. Nijedan narod koji u svakom pogledu živi jednostavno, to jest nijedan narod filozofâ, ne bi načinio takvu omašku da se koristi radom životinja. Istina, nikad nije bilo i nije vjerojatno da će uskoro biti naroda filozofâ, niti sam siguran da je poželjno da ga bude. Međutim, ja nikad ne bih pripitomio konja ili bika pa ga uzeo pod skrb da obavlja bilo kakav posao za mene, iz straha da ne postanem puki konjušar ili pastir; jesmo li sigurni da dobitak jednog čovjeka nije gubitak drugoga, i da stajski momak ima jednak razlog biti zadovoljan kao njegov gazda? Prihvatimo da neki javni radovi ne bi bili izvedeni bez te pomoći, pa neka čovjek podijeli njihovu slavu s volom i konjem; slijedi li iz toga da u tom slučaju ne bi mogao ostvariti djela koja su ga još dostojnija? Kad ljudi počnu obavljati ne samo nepotreban ili umjetnički nego i luksuzan i dokon posao, uz njihovu pomoć, neizbježno je da nekolicina obavlja sav razmjenski posao s volovima, drugim riječima da postaje robovima najjačih. Čovjek tako ne radi samo za životinju u sebi nego, kao simbol toga, radi za životinju izvan sebe. Iako imamo mnogo solidnih kuća od opeke ili kamena, blagostanje seljaka i dalje se mjeri stupnjem u kojemu žitnica zasjenjuje kuću. Kažu da ovaj grad ima najveće nastambe za volove, krave i

konje u okolici, a ne zaostaje ni u javnim zdanjima, ali u istom okrugu ima veoma malo dvorana za slobodno bogoštovlje ili slobodnu riječ. Zašto narodi ne bi nastojali ostaviti spomen na sebe upravo svojom moći apstraktnog mišljenja, a ne svojom arhitekturom? Koliko li je samo Bhagavadgîtâ vrednija divljenja od svih ruševina Istoka! Palače i hramovi su raskoš prinčeva. Jednostavan i neovisan um ne teži na poziv bilo kakva princa. Duh nije vazal nikakvom caru, niti je njegova građa srebro, zlato ili mramor, osim u zanemarivoj mjeri. U koju se svrhu, molim vas, kleše toliko kamenje? U Arkadiji, dok sam bio ondje, nisam vidio klesana kamena. Narodi su opsjednuti suludom težnjom da spomen na sebe održe količinom klesanog kamenja koje ostave. Što kad bi se jednako upinjali da izgleda i ulašte svoje manire? Djelić zdravog razuma bio bi nezaboravniji od spomenika koji seže do Mjeseca. Radije gledam kamenje na svome mjestu. Velebnost Tebe bila je prostačka velebnost. Razumniji je koji metar kamenog zida koji ograđuje polje čestita čovjeka nego jedna Teba od stotinu dveri koja je odlutala od istinskog cilja života. Religija i civilizacija koje su barbarske i poganske grade raskošne hramove, ali ono što biste mogli nazvati kršćanstvom to ne čini. Glavnina kamenja što ga neki narod iskleše ide jedino u njegovu grobnicu. On se živ zakapa. Koliko je do piramida, u njima ništa nije tako čudesno kao činjenica da je bilo moguće pronaći toliko ljudi dovoljno srozanih da provedu život gradeći grobnicu za nekog slavohlepnog klipana, kome bi bilo mudrije i muževnije da se udavio u Nilu pa da su njegovo tijelo bacili psima. Mogao bih možda iznaći neku izliku za njih ili njega, ali nemam za to vremena. Što se pak tiče vjere i ljubavi spram umjetnosti u graditelja, stvar je diljem svijeta uvelike ista, bilo da je u pitanju gradnja egipatskog hrama ili Banke Sjedinjenih Država. Stoji više no što vrijedi. Glavna je pobuda taština, pripomognuta ljubavlju spram češnjaka, kruha i maslaca. G. Balcom, mladi arhitekt koji obećava, načini tvrdom olovkom i ravnalom nacrt na poledini svoga Vitruvija,(47) a onda se posao preda Dobsonu & sinovima, kamenorescima. Kad trideset stoljeća obori pogled prema tome, čovječanstvo ga počinje podizati. Koliko je do vaših visokih tornjeva i spomenika, bio je jednom u ovom gradu neki luđak koji je odlučio prokopati put do Kine, a stigao je tako daleko da je, kako je rekao, čuo zveckanje kineskih lonaca i kotlića; no mislim da neću skrenuti sa svog puta da bih se divio rupi koju je načinio. Mnoge zanima tko je izgradio spomenike na Zapadu i Istoku. Ja bih pak volio znati tko ih u ono doba nije gradio — tko je bio iznad takvih trica. No, da nastavim sa svojom statistikom.

Mjerništvom, tesarstvom i svakovrsnim drugim nadničarenjem u selu, jer zvanja imam koliko i prstiju, u međuvremenu sam zaradio 13,34 dolara. Utrošak na hranu za osam mjeseci, naime od 4. srpnja do 1. ožujka, kada sam izradio ove procjene, premda sam ondje živio više od dvije godine — ne ubrajajući krumpir, malo zelenog kukuruza i nešto graška koji sam

uzgojio, i ne uključujući vrijednost onoga što je posljednjeg nadnevka bilo pohranjeno, iznosio je:

Sve eksperimenti koji nisu uspjeli.

Riža	\$1,73 1/2	
Melasa	1,73	Najjeftiniji oblik sladora.
Raženo brašno	1,04 1/2	
Kukuruzno brašno	0,99 1/2	Jeftinije od raži.
Svinjetina	0,22	
Pšenično brašno	0,88	Stoji više od kukuruznog, kako novca tako i truda.
Šećer	0,80	Više nego što mi je bilo potrebno.
Svinjska mast	0,65	
Jabuke	0,25	
Sušene jabuke	0,22	
Slatki krumpir	0,10	
Jedna bundeva	0,06	
Jedna lubenica	0,02	
Sol	0,03	

Da, pojeo sam sve u svemu 8,74 dolara, ali ne bih tako bezočno objavio svoju krivnju kad ne bih znao da je većina mojih čitatelja kriva koliko i ja te da njihova djela, kad bi ih otisnuli, ne bi izgledala ništa bolje. U sljedećoj sam godini kadšto ulovio ribu za ručak, a jednom sam otišao tako daleko te sam zaklao svisca koji mi je harao grahovištem — omogućio mu transmigraciju, što bi rekao Tatarin — i proždrio ga, dijelom pokusa radi; no premda mi je to priuštilo trenutačan užitek, unatoč mošusnom okusu, uvidio sam da to na dulje staze ne bi bila dobra praksa, ma kako vam se činilo dobiti svježe očišćenog svisca od seoskog mesara.

Odjeća i pojedini usputni troškovi u istom razdoblju, premda se iz te stavke malo što može zaključiti, iznosili su:

\$ 8,40 1/2

Ulje i nešto kućanskih potrepština 2,00

Tako da su ukupni novčani izdaci, osim pranja i krpanja, koje sam većinom obavljao izvan kuće a račune za to još nisam dobio — a to su svi, i više no svi, načini na koje se u ovom dijelu svijeta novac nužno troši — iznosili:

Kuća	\$ 28	1/2
Zemlja za godinu dana	14,72	1/2
Hrana za osam mjesec	8,74	
Odjeća itd. za osam mjeseci	8,40	1/2
Ulje itd. za osam mjeseci	2,00	
Ukupno	\$ 61,99	1/2

Sada se obraćam onim svojim čitateljima koji se moraju uzdržavati. A u tu sam svrhu od plodova zemlje zaradio:

	\$ 23,44
Od nadničarenja	13,34
Ukupno	\$ 36,78

što odbijeno od iznosa izdataka ostavlja saldo od 25,21 1/2 dolara s jedne strane — što je vrlo blizu sredstvima s kojima sam počeo i mjeri troškova kojima sam se imao izvrgnuti — a s druge, osim dokolice, neovisnosti i zdravlja koje sam tako osigurao, udobnu kuću u kojoj sam mogao stanovati dokle god me bude volja.

Ova statistika, koliko god se možda činila slučajnom i utoliko nepoučnom, ima s obzirom na stanovitu potpunost i neku vrijednost. Položio sam račun za sve što mi je bilo dano. Iz gornje procjene proizlazi da me samo hrana u novcu stajala dvadeset sedam centi tjedno. Ona se pak, u sljedeće gotovo dvije godine, sastojala od raži i kukuruznog brašna bez kvasca, krumpira, riže, sasvim malo usoljene svinjetine, melase, soli i vode za piće. I priličilo je da ja, koji toliko volim filozofiju Indije, živim mahom od riže. Da pobijem prigovore pojedinih okorjelih zanovijetala, mogu također ustvrditi da je, ako sam povremeno i ručao vani, kao što oduvijek bijah činio i vjerujem da ću imati prilike činiti ponovno, to često bilo na štetu moga kućnog reda. No ručanje vani, budući da je, kao što rekoh, stalan element, ni najmanje ne utječe na uvjetnu tvrdnju kao što je ova.

Iz svoga dvogodišnjeg iskustva naučio sam da bi, čak i na ovim širinama, čovjeka stajalo nevjerovatno malo truda da priskrbi sebi nužnu hranu; da se može prehranjivati jednostavno kao životinje, a ipak očuvati zdravlje i snagu. Spravljao sam zadovoljavajući ručak,

zadovoljavajući ne u jednom pogledu, samo od tanjura tušta (*Portulaca oleracea*) koji bih nabrao na svome kukuruzištu, skuhao i posolio. Latinski naziv navodim zbog sočnosti pučkoga. A, molim vas, što još razuman čovjek može poželjeti, za mirnih vremena, o običnim podnevima, doli dovoljnog broja kuhanih klipova zelenoga slatkog kukuruza s dodatkom soli? Čak i ono malo raznolikosti koliko bih si priuštio bilo je popuštanje zahtjevima teka, a ne zdravlja. Ljudi su, međutim, došli dotle da često skapavaju ne zbog manjka potrepština, nego zbog manjka raskoši; a poznajem dobru ženu koja misli da je njezin sin izgubio život jer je pio samo vodu.

Čitatelj će primijetiti da predmetu pristupam s ekonomskog prije negoli s prehrambenog stajališta, i neće se odvažiti iskušati moju izdržljivost ako nema dobro popunjenu smočnicu.

Kruh sam u početku pravio od čistoga kukuruznog brašna i soli; bijahu to prave pogače koje sam pekao na vatri ispred kuće na komadu šindre ili drva ispiljenog pri gradnji kuće, no počesto bi se zadimio i poprimio miris borovine. Pokušao sam i s pšeničnim brašnom, no naposljetku sam ustanovio da mi je mješavina raženoga i kukuruznog brašna najpogodnija i najukusnija. Za hladna mi je vremena nemalu razonodu pružalo pečenje nekoliko takvih hljepčića uzastopce, na koje sam pomno pazio i okretao ih kao Egipćanin svoje leglo jaja. Bili su oni pravi žitni plod koji sam dovodio do zrenja, za moja su osjetila imali miris kao i drugi plemeniti plodovi, a svježinu sam im čuvao dokle god je bilo moguće zamatajući ih u krpe. Proučio sam drevno i prijeko potrebno umijeće pečenja kruha, savjetujući se s autoritetima koji su mi bili nadohvat, vraćajući se do primitivnog doba i otkrića beskvasnoga kruha, kad je od divljine orašastih plodova i mesa čovjek prvi put dospio do blagosti i istančanosti te prehrane, i postupno u svome proučavanju putovao kroz ono slučajno kiseljenje tijesta koje je, pretpostavlja se, podučilo postupku uporabe kvasca, pa kroz razne kasnije fermentacije, dok nisam došao do "dobrog, slatkog, zdravog kruha", osnove života. Kvasac, koji neki smatraju dušom kruha, *spiritusom* koji ispunjava njegovo stanično tkivo i koji se pobožno čuva poput vestalske vatre; predmnijevam da je neka dragocjena bočica, donesena na *Mayfloweru*,⁽⁴⁸⁾ obavila tu zadaću za Ameriku, a njen utjecaj i dalje raste, buja, širi se u žitnim valovima diljem zemlje — to sam sjeme redovito i savjesno nabavljao u selu, dok na koncu jednog jutra nisam zaboravio na pravila i popario svoj kvasac; zahvaljujući tom slučaju otkrio sam da čak ni on nije nužan — jer do otkrića nisam dolazio sintetičkim, nego analitičkim putem — i otada sam ga rado izostavljao, premda me je većina kućanica iskreno uvjeravala da sigurna i zdrava kruha bez kvasca ne može biti, dok mi je starija čeljad proricala strelovito opadanje životnih snaga. Držim, ipak, da to nije bitan sastojak, a nakon godine dana bez njega i dalje sam u zemlji živih; i drago mi je što izbjegavam trivijalno

nošenje bočice u džepu, koja bi se kadšto otčepila i na moju muku izlila sadržaj. Jednostavnije je i dostojnije izostaviti ga. Čovjek je životinja koja se više od bilo koje druge može prilagoditi svim podnebljima i okolnostima. Nisam u svoj kruh stavljao ni sodu bikarbonu ili neku drugu kiselinu ili lužinu. Čini se da sam ga pravio u skladu s receptom što ga je Marko Porcije Katon iznio oko dva stoljeća prije Krista. "Panem depsticium sic facito. Manus mortariumque bene lavato. Farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito, subigitoque pulchre. Ubi bene subegeris, defingito, coquitoque sub testu." Što ja prevodim kao: "Kruh umijesi ovako. Dobro operi ruke i korito. Stavi brašno u korito, postupno dodaj vodu pa temeljito umijesi. Kad si ga dobro umijesio, oblikuj ga i peci pod pokrovcem", to jest ispod peke. Ni riječi o kvascu. No nisam uvijek rabio tu osnovu života. Jednom ga, zbog praznog novčanika, nisam vidio više od mjesec dana.

Svaki bi žitelj Nove Engleske lako mogao uzgojiti sve sastojke vlastita kruha u ovoj zemlji raži i kukuruza, i ne ovisiti zbog njih o dalekom i nestalnom tržištu. No toliko smo daleko od jednostavnosti i neovisnosti da se u Concordu svježe i slatko brašno rijetko prodaje u trgovinama, a kukuruznu kašu i žito u još grubljem obliku jedva da itko koristi. Seljak većinom daje stoci i svinjama zrnje iz vlastita uzgoja, a kupuje brašno, koje u najmanju ruku nije zdravije, po višoj cijeni u dućanu. Uvidio sam da lako mogu uzgojiti svoj bušel ili dva raži i kukuruza, jer će ona prva rasti i na najškrtijoj zemlji, a ni potonji ne zahtijeva najbolju, i ručno ih mljeti te se tako snaći i bez riže i svinjetine; ako pak moram imati neki koncentrirani slador, pokusom sam ustanovio da mogu načiniti veoma dobru melasu od bundeve ili repe, a znao sam da samo moram zasaditi nekoliko javorova da do njega dođem još lakše, i dok oni rastu moći ću se služiti raznim nadomjescima osim onih koje sam već imenovao. "Jer", kao što pjevahu naši pređi:

*u nas se napitak što nam usne sladi
od pastrnjaka, buće i orahove trijeske radi.*(49)

Koliko je do soli, napokon, te najosnovnije među namirnicama, opskrba njome može biti zgodna prilika za odlazak do morske obale; ako bih pak bio posve bez nje, vjerojatno bih pio manje vode. Nije mi poznato da su se Indijanci ikada trudili nabaviti je.

Tako sam mogao izbjeći svaku trgovinu i razmjenu kad je moja hrana bila posrijedi, a budući da sam već imao zaklon, ostalo je samo nabaviti odjeću i ogrjev. Hlače koje sada nosim istkane su u jednoj seljačkoj obitelji — hvala nebesima što u čovjeku još ima toliko kreposti, jer mislim da je pad sa seljaka na radnika jednako velik i važan koliko i onaj s čovjeka na seljaka — a u novoj zemlji ogrjev je teret. Koliko je do prebivališta, kad mi ne bi dopustili da

i dalje živim kao naseljenik, mogao bih kupiti jedno jutro po istoj cijeni po kojoj je zemlja koju sam obrađivao bila prodana, naime za osam dolara i osam centi. No držao sam da sam uvećao vrijednost te zemlje boraveći na njoj.

Postoji soj nepovjerljivaca koji mi katkad postavljaju pitanja poput: mislim li da mogu živjeti isključivo od biljne hrane; a da stvar presiječem u korijenu — jer korijen jest vjera — takvima običavam odgovarati da mogu živjeti i od čavala. Ako to ne mogu razumjeti, ne mogu razumjeti mnogo od onoga što imam reći. Meni je pak drago čuti da se provode eksperimenti te vrste, kao što je onaj mladića koji je pokušao živjeti dva tjedna od tvrdoga, sirovog kukuruza na klipju, meljući ga jedino zubima. Vjeveričje pleme pokušalo je isto i uspjelo. Ljudski rod takvi pokusi zanimaju, premda će se pokoja starica, koja za njih više nije sposobna ili posjeduje trećinu u mlinovima, možebit uzbuniti.

Moj namještaj, dio kojega sam izradio sam, a od ostaloga sam sve uključio u troškovnik, sastojao se od kreveta, stola, pisaćeg stola, triju stolaca, zrcala promjera osam centimetara, para mašica i zaglavca, lonca, kotlića i tave, zaimače, latora, dva noža i viljuške, tri tanjura, jedne čaše, jedne žlice, vrča za ulje, vrča za melasu i lakirane svjetiljke. Nitko nije tako siromašan da bi morao sjediti na bundevi. To je nesnalažljivost. Stolica kakve najviše volim ima u izobilju po seoskim potkrovljima, a vaše su samo ako ih odnesete. Pokućstvo! Hvala Bogu, mogu sjediti i stajati bez pomoći cijelog skladišta namještaja. Koji se čovjek osim filozofa ne bi posramio da vidi svoj namještaj natovaren na kola kako ide zemljom izložen nebeskoj svjetlosti i očima ljudi, kao prosjački obračun praznih sanduka? To je *Spauldingov*(50) namještaj. Pregledavanjem takva tereta nikad nisam mogao razabrati pripada li on takozvanom bogatašu ili siromahu; vlasnik se uvijek doimao ubogim. Uistinu, što više takvih stvari imaš to si siromašniji. Svaki teret kao da obuhvaća sadržaj desetak stračara; a ako je jedna stračara bijedna, ovaj je deset puta bjedniji. Zašto se, molim vas, uopće *selimo* negoli da bismo se riješili svoga namještaja, svoje ljuštore; da bismo, napokon, s ovoga svijeta otišli u drugi, novonamješten, a ovaj ostavili da bude spaljen? Upravo kao da su sve te zamke prikačene čovjeku o pojas te se ovaj ne može kretati neravnim tlom po kojemu su razvučene naše uzice a da ih ne vuče za sobom — vukući svoju zamku. Sretna je lisica ostavila rep u zamci. Bizamski će štakor sebi odgristi treću nogu da se oslobodi. Ne čudi što je čovjek izgubio svoju gipkost. Koliko li je često ukopan! “Gospodine, ako smijem biti tako drzak, što razumijete pod ukopanošću?” Ako ste vidjelac, kad god sretnete nekog čovjeka vidjet ćete sve što posjeduje, da, i štošta čega se tobože odriče, iza njega, sve do kuhinjskog namještaja i sve one stareži koju čuva i neće da spali, i činit će se da je upregnut u nju te se probija kako zna i umije. Držim da je ukopan čovjek onaj koji se provukao kroz

rupu u drvu ili vrata kroz koja njegove saonice natovarene namještajem ne mogu za njim. Ne mogu a da ne osjetim sažaljenje kad čujem nekog pristalog čovjeka kršne pojave, naoko slobodnog, zasukanih rukava i okretnog, kako govori o svome “namještaju”, o tome je li osiguran ili nije. “Ali što da činim sa svojim namještajem?” Moj živahni leptir tada je zapleten u paukovu mrežu. Čak ćete i u onih za koje se dugo čini da ga uopće nemaju, raspitate li se pobliže, ustanoviti da im je nešto pohranjeno u nečijem štaglju. Na današnju Englesku gledam kao na staroga gospodina koji putuje s hrpom prtljage, stareži koja se nakupila od dugog vođenja kućanstva i koju nema hrabrosti spaliti; velikim kovčegom, malim kovčegom, kutijom za šešire i zavežljajem. Bacite barem prvo troje. Nadišlo bi snage zdrava čovjeka danas da ponese svoju postelju i hoda s njome,(51) a bolesnome bih svakako savjetovao da postelju odloži i potrči. Kad sam sreo doseljenika koji je teturao pod svežnjem koji je sadržavao sav njegov imutak — a koji je nalikovao golemoj izraslini što mu je izbila na zatiljku — sažalio sam se nad njim, ne zato što mu je to bio sav imutak, nego zato što je sve to morao nositi. Budem li morao vući svoju zamku za sobom, pripazit ću da bude lagana i ne pričepi me za vitalan dio. No možda bi bilo najmudrije nikad u nju ne gurnuti šapu.

Primijetio bih, usput, da me zastori ne stoje ništa, jer nema promatrača kojima bih priječio vidik doli sunca i mjeseca, a njihovo me zavirivanje raduje. Mjesec mi neće ukiseliti mlijeko ili pokvariti meso, niti će mi sunce oštetiti namještaj ili izblijediti sag, a ako je katkad i pretopao prijatelj, držim ipak ekonomičnijim skloniti se iza nekog zastora što ga pruža priroda nego pojedinostima kućanstva dodati ma i jedan predmet. Neka mi je gospođa svojedobno ponudila otirač, ali kako nisam imao slobodnog prostora u kući, ni slobodnog vremena unutra ili vani da ga istresam, odbio sam ga, otirući radije noge o tratinu pred vratima. Zlo je najbolje izbjeći u početku.

Nema tomu dugo otkako sam prisustvovao dražbi na kojoj se prodavao sadržaj imovine nekog đakona, jer život mu nije bio nesadržajan:

Zlo što ga ljudi čine živi poslije njih.(52)

Kao i obično, velik udio tvorila je starež koja se počela gomilati još za života njegova oca. Bila je tu među ostalim i sasušena trakavica. I sada, nakon što su pola stoljeća počivale u njegovu potkrovlju i po drugim smetlištima, te stvari nisu bile spaljene; umjesto lomače, iliti njihova pročišćujućeg uništavanja, priređena je dražba, odnosno njihovo uvećavanje. Susjedi su se revno okupili da ih vide, kupili ih sve i pomno ih prenijeli u svoja potkrovlja i smetlišta, gdje će počivati do razdiobe njihove imovine, a onda će ponovno na put. Kad umre, čovjek se pretvara u prah.

Običaje nekih divljih naroda mogli bismo možebit oponašati na svoju korist, jer oni barem prolaze kroz privid godišnjeg odbacivanja svlaka; imaju o tome predodžbu, bez obzira na to zahvaćaju li ga u zbilji. Zar ne bi bilo dobro kada bismo slavili *busk* iliti "blagdan prvih plodova", koji Bartram opisuje kao običaj Indijanaca Mucclassea? "Kad neko mjesto slavi *busk*", kaže on, "prethodno se opskrblivši novom odjećom, novim loncima, tavama i drugim kućanskim potrepštinama i namještajem, oni sakupe svu svoju iznošenu odjeću i druge stvari vrijedne prezira, pometu i počiste kuće, trgove i cijelo naselje od svoje nečisti, koju sa svim preostalim zrnjem i drugim starim zalihama bacaju na zajedničku hrpu i sažgaju. Nakon što uzmu ljekariju i poste tri dana, sva vatra u mjestu se pogasi. Tijekom tog posta uzdržavaju se od zadovoljenja bilo kakvih nagona i strasti. Proglašava se opće pomilovanje; svi zločinci mogu se vratiti u svoje naselje..."(53)

"Četvrtoga jutra visoki žrec protrlja suho drvlje i zapali novu vatru na javnom trgu, odakle se svaka nastamba u mjestu opskrbljuje novim i čistim plamenom."

Potom se goste mladim kukuruzom i plodovima te plešu i pjevaju tri dana, "i sljedeća četiri dana primaju posjete i vesele se s prijateljima iz susjednih naselja koji su se na sličan način pročistili i pripremili".

Meksikanci su također održavali sličan obred pročišćenja na kraju svakih pedeset dviju godina, u vjerovanju da je stiglo vrijeme kraja svijeta.

Teško da sam čuo za sakrament, to jest, kako ga rječnik određuje, "vanjski i vidljiv znak unutarnje i duhovne milosti", istinskiji od ovoga, i ne sumnjam da su ih prvotno na to izravno nadahnula sama nebesa, premda nemaju biblijskog zapisa o otkrivenju.

Više od pet godina uzdržavao sam se tako isključivo radom svojih ruku, i shvatio da radeći oko šest tjedana godišnje mogu namiriti sve životne troškove. Cijele zime, kao i veći dio ljeta, mogao sam se slobodno i nesmetano baviti proučavanjima. Temeljito sam se okušao i u vođenju škole i ustanovio da su mi izdaci razmjerni prihodu, ili bolje kazano nerazmjerni, jer sam bio primoran prikladno se odijevati i učiti, da ne kažem misliti i vjerovati, te sam k tome gubio vrijeme. Budući da nisam podučavao za dobrobit svojih bližnjih, nego naprosto za život, to je bio promašaj. Okušao sam se u trgovini, ali sam shvatio da bi mi trebalo deset godina da u tome uznapredujem, a dotad bih već vjerojatno bio na putu k vragu. Zapravo sam se bojao da bi mi do tada, kao što se veli, posao mogao krenuti. Kad sam se prije ogledavao da vidim kako bih mogao zarađivati za život, a sjećanja na neka tužna iskustva u prilagođavanju željama prijatelja još su u meni bila svježja i opominjala me o vlastitoj

naivnosti, često sam i ozbiljno razmišljao o branju borovnica; to bih zasigurno mogao raditi, a pripadajući mali prihod bio bi mi dostatan — jer moje je najveće umijeće u tome da mi je malo potrebno — toliko se malo kapitala iziskuje, toliko malo odvlačenja od raspoloženja na koja sam naviknuo, mislio sam glupavo. I dok su se moji poznanici bez oklijevanja upuštali u trgovinu ili razna zvanja, ja sam o tom zanimanju razmišljao kao o sasma sličnom njihovima; tumarati cijelog ljeta brdima i brati bobice koje mi se nađu na putu, pa ih potom bezbrižno prodavati te tako čuvati Admetova stada.⁽⁵⁴⁾ Također sam sanjao da bih mogao skupljati divlje bilje ili nositi zimzelen seljanima koji se vole podsjećati na šumu, ili čak u grad, kolima za sijeno. No, otada sam naučio da je trgovina prokletstvo za sve čega se dotakne, i makar trgovao porukama s nebasa, prokletstvo trgovine svaljuje se i na taj posao.

Kako su mi neke stvari bile draže od drugih te sam osobito cijenio svoju slobodu, kako sam mogao živjeti oskudno a da mi ipak ide dobro, nisam želio tratiti vrijeme na zarađivanje za skupe sagove ili drugi fini namještaj, birana jela ili kuću u grčkom ili gotičkom stilu. Ako postoje oni kojima stjecanje tih stvari nije na smetnju i koji znaju kako se njima služiti kad ih steknu, drage im volje prepuštam takvo bavljenje. Neki su “marljivi” te se čini da vole rad njega samog radi, ili možda zato što ih čuva od gore nevolje; takvima ovoga časa nemam što reći. Onima, koji ne bi znali što da čine s više dokolice negoli je sada uživaju, mogao bih savjetovati da rade dvostruko napornije nego sada — da rade dok ne otplate same sebe i dobiju papire da su slobodni. Koliko je do mene, ustanovio sam da je zanimanje nadničara najneovisnije od sviju, osobito stoga što za osobno uzdržavanje iziskuje tek trideset ili četrdeset dana godišnje. Radnikov dan završava sa zalaskom sunca, a onda je slobodan posvetiti se bavljenju koje je izabrao, neovisno o svome radu; no njegov poslodavac, koji špekulira iz mjeseca u mjesec, nema predaha od početka do kraja godine.

Ukratko, na temelju vjere i iskustva uvjeren sam da uzdržavanje sebe na ovoj zemlji nije muka nego razonoda ako živimo jednostavno i razborito; jer zanimanja jednostavnijih naroda još su razbibrige onih izvještačenijih. Nije nužno da čovjek zarađuje kruh u znoju lica svoga, osim ako se ne znoji lakše od mene.

Jedan mi je mladi poznanik, koji je naslijedio nekoliko jutara zemlje, rekao kako misli da bi živio kao ja *kad bi imao sredstava*. Ja nipošto ne želim da itko usvoji moj način življenja; jer osim što ću, prije nego što ga on valjano nauči, ja sebi možda naći drugi, želim da na svijetu bude što je moguće više različitih osoba; ali volio bih da svatko dobro pazi da otkrije i slijedi *vlastiti put*, a ne očev, majčin ili susjedov. Mladić može graditi, saditi ili jedriti, samo neka ne bude spriječen u onome za što kaže da bi želio raditi. Mudri smo samo po jednoj

matematičkoj točki, kao što mornar ili odbjegli rob ne skida pogled sa Sjevernjače; ali to nam je dostatno vodstvo za cijeli život. Možda nećemo stići do svoje luke u izračunljivom vremenu, ali ćemo zadržati pravi smjer.

U ovome slučaju ono što vrijedi za jednoga nesumnjivo vrijedi još i više za tisuću, kao što velika kuća nije razmjerno skuplja od male, budući da jedan krov može pokriti, jedan podrum podložiti i jedan zid razdvojiti nekoliko stanova. Meni je ipak draža bila osamljena nastamba. K tomu, u pravilu je jeftinije izgraditi cijelu kuću sam nego uvjeriti drugog u prednost zajedničkog zida; a kada ste to obavili, zajednička pregrada, da bi bila znatno jeftinija, mora biti tanka, a onaj drugi može se pokazati lošim susjedom te možda neće održavati svoju stranu. Jedina suradnja koja je obično moguća krajnje je djelomična i površna; a ono malo suradnje koja postoji jest kao i da je nema, jer je to sklad nečujan ljudima. Ako ima vjere, čovjek će s jednakom vjerom surađivati posvuda; ako nema vjere, nastaviti će živjeti kao ostatak svijeta, u kakvom god društvu bio. Suradivati, u najvišem i u najnižem smislu, znači *zarađivati za život zajedno*. Čuo sam za nedavni prijedlog da dvojica mladića putuju zajedno svijetom, jedan bez novca, zarađujući putem, kao mornar ili za plugom, drugi pak s mjenicom u džepu. Bilo je lako uvidjeti da neće moći dugo biti drugovi niti surađivati, jer jedan uopće ne bi radio. Razišli bi se za prve zanimljive krize u svojim pustolovinama. Ponad svega, kao što sam već natuknuo, čovjek koji se kreće sam može krenuti danas, a onaj tko putuje s drugim mora čekati da taj drugi bude spreman, i može proći mnogo vremena prije nego što se otisnu.

Ali sve je to vrlo sebično, čuo sam od nekih svojih sumještana. Priznajem da sam se dosad veoma malo bavio filantropskim pothvatima. Žrtvovao sam ponešto određenom osjećaju dužnosti, a među ostalima žrtvovao sam i taj užitak. Bilo je onih koji su upotrijebili sve svoje moći da me uvjere da se latim uzdržavanja kakve siromašne obitelji u gradu; i kad ne bih imao što činiti — jer vrag nalazi posao dokonima — možda bih se i okušao u takvoj razonodi. Međutim, kad bih pomislio da ugodim sebi u tom pogledu i obvežem njihovo Nebo uzdržavajući stanovite siromašne osobe u svakom pogledu jednako udobno kao što uzdržavam sebe, pa bih se čak upustio dotle da im to ponudim, svi su do jednoga bez oklijevanja radije ostali siromašni. Dok se moji sumještani i sumještanke na toliko načina posvećuju dobrobiti svojih bližnjih, vjerujem da barem jedan može biti pošteđen za druga, manje čovječna zanimanja. Za milosrđe morate imati dara kao i za sve ostalo. Koliko je do činjenja dobra, to je jedno od zvanja koja su popunjena. K tome, valjano sam se u tome okušao i, koliko god se moglo učiniti čudnim, zadovoljan sam što ne odgovara mome ustroju. Vjerojatno ne bih trebao svjesno i hotimično napustiti svoje navlastito zvanje da činim dobro

što ga društvo zahtijeva od mene, da spašavam univerzum od uništenja; a vjerujem da je slična, ali beskrajno veća postojanost drugdje sve što ga sada čuva. No, ne želim stajati između bilo kojeg čovjeka i njegova dara, a onome koji svim srcem, dušom i životom radi svoj posao, koji ja odbijam, rekao bih: ustraj, makar to svijet nazvao zločinstvom, kao što najvjerojatnije i hoće.

Daleko od toga da bih pretpostavljao kako je moj slučaj osebujan; mnogi bi se moji čitatelji nesumnjivo branili na sličan način. Ne libim se reći da bih bio izvrstan najamnik za određen posao — ne jamčim da će ga moji susjedi nazvati dobrim — ali koji je to posao, na mom je poslodavcu da otkrije. *Dobro* koje činim, u uobičajenom smislu te riječi, mora biti po strani od moga glavnog puta i najvećim dijelom posve nehotično. Ljudi praktički kažu: počni gdje jesi i kakav jesi, ne težeći poglavito da postaneš vredniji, pa uz ljubaznost s predumišljajem kreni činiti dobro. Kad bih uopće propovijedao u tom duhu, radije bih rekao: prihvati se toga da budeš dobar. Kao da bi sunce trebalo zastati nakon što je raspirilo svoje vatre do sjaja mjeseca ili zvijezde šestoga reda pa, poput vragolasta vilenjaka, krenuti uokolo zavirujući kroz prozor svake kolibe, nadahnjujući mahnite i kvareći meso te čineći tamu vidljivom, umjesto da postojano uvećava svoju prijaznu toplinu i blagotvornost dok ne zablista toliko te ga više nijedan smrtnik ne može pogledati u lice, a da potom, i u međuvremenu, obilazi svijet u vlastitoj orbiti čineći mu dobro, ili prije, kao što je otkrila istinitija filozofija, da svijet na svoje dobro ide oko njega. Kad je, u želji da dobročinstvom dokaže svoje nebesko podrijetlo, na tek jedan dan dobio sunčevu kočiju i skrenuo s utvrđene staze, Faeton je sažgao nekoliko blokova kuća u nižim ulicama neba, spržio površinu zemlje, sasušio sve izvore i načinio veliku pustinju Saharu, dok ga na koncu Jupiter nije udarcem groma hitnuo naglavce na zemlju te sunce, zbog jada izazvanog njegovom smrću, godinu dana nije sjalo.

Nema tako gadnog vonja kakav je onaj što ga ispušta pokvarena dobrota. To je ljudska, to je božanska strvina. Kad bih pouzdano znao da mi neki čovjek dolazi sa svjesnim naumom da mi učini dobro, pobjegao bih glavom bez obzira, kao od onoga suhog i vrelog vjetra afričkih pustinja zvanog samum, koji usta i nos, uši i oči ispunjava prašinom dok se ne ugušite, iz straha da mi ne bi učinio nešto od svojega dobra — da se nešto od toga virusa ne bi izmiješalo s mojom krvlju. Ne — u tom bih slučaju radije trpio zlo na prirodan način. Neki *čovjek* nije za mene dobar čovjek zato što će me nahraniti ako budem izgladnio, ugrijati me ako se budem smrzavao ili me izvući iz jame ako padnem u nju. Mogu vam naći psa njufaundlenca koji će učiniti isto. Filantropija nije ljubav prema bližnjem u najširem smislu. Howard(55) je na svoj način nesumnjivo bio iznimno dobrohotan i vrijedan čovjek, i za to je nagrađen, ali, u usporedbi rečeno, što je stotinu Howarda *nama*, ako njihova filantropija ne

pomaže *nama* u našem najboljem izdanju, kada smo najdostojniji pomoći? Nikad nisam čuo za filantropski skup na kojemu bi se iskreno predložilo da se učini ikakvo dobro meni ili meni sličnima.

Isusovce su prenerazili Indijanci koji su, dok su gorjeli na lomači, predlagali svojim mučiteljima nove načine mučenja. Budući da su bili iznad tjelesne patnje, slučajno bi se katkad da su bili i iznad svake utjehe što su je misionari mogli pružiti, a zakon prema kojemu treba činiti ono što želiš da čine tebi zvučao je manje uvjerljivo onima koji nisu marili što drugi čine njima, koji su svoje neprijatelje ljubili na nov način te su se uvelike približili tomu da im oprostite sve što čine.

Pobrini se da siromašnima pružiš pomoć koju najviše trebaju, makar ih tvoj primjer ostavio daleko iza. Ako daješ novac, potroši sebe s njime, a nemoj ga tek prepuštati njima. Ponekad činimo čudnovate pogreške. Siromah često nije toliko promrzao i gladan koliko prljav, odrpan i nečist. Dijelom je to njegov ukus, a ne tek nesreća. Dadeš li mu novca, možda će kupiti još koji dronjak. Bio sam sklon sažalijevati nezgrapne irske radnike koji su rezali led na jezeru, u takvoj oskudnoj i odrpanoj odjeći, dočim sam ja drhtao u svome urednijem i ponešto otmjenijem ruhu, sve dok mi jednoga dana za ciče zime jedan od njih, koji je skliznuo u vodu, nije došao u kuću da ga ugrijem te sam vidio kako sa sebe skida troje hlače i dva para čarapa prije no što se svukao do kože, premda su, istina, bile prilično prljave i odrpane, pa si je mogao priuštiti da odbije extra odjeću koju sam ponudio, toliko ju je imao *intra*. To je uronjavanje bilo baš ono što mu je trebalo. Tada sam počeo sažalijevati sebe i uvidio da bi bilo veće milosrđe udijeliti meni košulju od flanela nego njemu cijeli dućan jeftine konfekcije. Tisuću je onih koji zasijecaju granje zla naspram jednoga koji ga reže u korijenu, i moguće je da onaj koji potrebitima udjeljuje najviše novca i vremena svojim načinom života čini najviše da izazove bijedu koju se uzalud trudi ublažiti. Taj je pobožni robovlasnik koji prihod od svakog desetog roba namjenjuje otkupljivanju nedjeljne slobode za ostale. Dobrostitivost prema siromasima neki pokazuju tako što ih zapošljavaju u svojoj kuhinji. Ne bi li bili dobrostiviji kad bi ondje zaposlili sebe? Hvališ se trošenjem desetine prihoda u dobrotvorne svrhe; možda bi tako trebao potrošiti devet desetina i završiti s time. Društvo tada ubire samo desetinu imetka. Je li razlog tome darežljivost onoga u čijem se posjedu nalazi ili nemar službenika pravde?

Filantropija je gotovo jedina vrlina koju čovječanstvo dovoljno cijeni. Štoviše, uvelike je precijenjena, a precjenjuje je naša sebičnost. Jednoga sunčanog dana ovdje u Concordu neki mi je stasiti siromah hvalio svoga sumještana jer da je ovaj, kako je rekao, susretljiv prema

siromašnima; mislio je pritom na sebe. Ljubazni ujaci i tetke našega roda cijene se više nego njegovi istinski duhovni očevi i majke. Slušao sam jednom predavanje nekog velečasnog o Engleskoj, čovjeka učenog i umnog koji je, pobrojajući njene znanstvene, književne i političke veličine, Shakespearea, Bacona, Cromwella, Milтона, Newtona i druge, prešao na njene kršćanske junake koje je, kao da to njegovo zvanje od njega iziskuje, uzdigao iznad svih ostalih, kao najveće od najvećih. Bijahu to Penn, Howard i gospođa Fry.(56) Svatko mora u tome osjetiti lažnost i licemjerje. Potonji nisu bili najbolji muževi i žene Engleske, tekar možda njeni najbolji filantropi.

Ne bih oduzeo ništa pohvali koja dolikuje filantropiji, nego samo zahtijevao pravdu za sve one koji su svojim životom i djelima blagoslov za čovječanstvo. Ne cijenim ponad svega čovjekovu čestitost i dobrohotnost, koje su tako reći njegova stapka i lišće. One biljke od čijega uvelog zelenila spravljamo biljni čaj za bolesne služe tek skromnoj svrsi i njima se najviše koriste nadriliječnici. Želim čovjekov cvijet i plod; da me zapahne neki njegov miomiris i da neka zrelost začini naše općenje. Njegova dobrota ne smije biti djelomičan i prolazan čin nego stalan suvišak, koji ga ne stoji ništa i kojega je nesvjestan. To je milosrđe koje skriva mnoštvo grijeha. Filantrop i prečesto obavlja čovječanstvo spomenom na svoje odbačene jade kao kakvim ozračjem i to naziva sućuti. Trebamo pružati svoju hrabrost, a ne svoj očaj, svoje zdravlje i lagodu a ne svoju bolest, i paziti da se ne šire zarazom. Iz kojih to južnih nizina dopire lelek? Na kojim to širinama prebivaju pogani kojima bismo poslali svoju svjetlost? Tko je taj neobuzdani i surovi čovjek kojega bismo mi iskupili? Ako čovjeka bilo što mora tako da ne obavlja svoje funkcije, čak i ako ima bolove u utrobi — jer tu je sjedište suosjećanja — on se smjesta prihvaća reformiranja — svijeta. Budući i sam mikrokozam, on otkriva, a to je istinsko otkriće i on čovjek na kojemu je da do njega dođe — da svijet jede zelene jabuke; u njegovim je očima, zapravo, sam globus velika zelena jabuka, te postoji opasnost, na koju je grozno ma i pomisliti, da će je djeca čovjekova zagristi prije no što sazre; i odmah se njegova drastična filantropija daje u potragu za Eskimima i Patagoncima te prigrbljuje napućena indijska i kineska sela; i tako se, u nekoliko godina filantropskog djelovanja, za koje vrijeme se njime sile koriste u vlastite svrhe, on nesumnjivo izliječi od probavnih smetnji, globusu se blago zarumeni jedan ili oba obraza, kao da počinje sazrijevati, a život izgubi sirovost i opet postane sladak i zdrav. Nikad nisam sanjao o nedjelu većem nego što sam ga počinio. Nikad nisam upoznao niti ću ikad upoznati čovjeka goreg od sebe.

Vjerujem da ono što reformatora toliko rastužuje nije suosjećanje s bližnjima u nevolji, nego, makar bio najsvetiji sin Božji, njegov osobni jad. Neka se on ispravi, neka njemu dođe

proljeće, jutro neka svane iznad njegova ležaja i odbacit će svoje velikodušne drugove bez isprike. Moja izlika za to što ne držim predavanja protiv uporabe duhana jest ta što ga nikad nisam žvakao. To je kazna što je reformirani uživaoci duhana moraju platiti; premda ima dosta toga što sam žvakao i protiv čega bih mogao predavati. Zavede li vas ikad neka od tih filantropija, neka vam ne zna ljevica što vam čini desnica, jer to ne vrijedi znati. Spasite utopljenike i privežite vezice. Nemojte se žuriti i latite se nekog slobodnog posla.

Naše je navade iskvarilo općenje sa svecima. Naše crkvene pjesmarice odjekuju milozvučnim proklinjanjem i vječnim trpljenjem Boga. Reklo bi se da su čak i proroci i iskupitelji radije tješili strahove nego potvrđivali nadanja ljudi. Nigdje nije zabilježeno jednostavno i nezatomivo zadovoljstvo darom života, nikakvo nezaboravno veličanje Boga. Svako zdravlje i uspjeh čine mi dobro, ma koliko se dalekima i povučenima činili; svaka bolest i neuspjeh rastužuju me i čine mi zlo, koliko god suosjećali sa mnom ili ja s njima. Želimo li, dakle, uistinu ozdraviti čovječanstvo pravim indijskim, botaničkim, magnetskim ili prirodnim sredstvima, budimo najprije i sami jednostavni i zdravi kao priroda, raspršimo oblake što nam se nadvijaju nad licem i unesimo malo života u svoje pore. Ne ostaj na tome da budeš nadglednik siromašnih, nego nastoj postati jednim od velikana svijeta.

U Đulistanu, iliti Ružičnjaku šeika Sadija od Širaza, čitam kako "upitaše nekog mudraca: od brojnih proslavljenih stabala što ih Svevišnji Bog stvori uzvišenima i sjenovitima, nijedno ne zovu azad, iliti slobodnim, osim čempresa, koji ne donosi ploda; kakva je tajna u tome? On odvrati: svako ima vlastite plodove i određeno doba, tijekom kojih je svjež i u cvatu, a mimo njih suho je i uvelo; a nijednom od tih stanja čempres nije izložen, budući da vazda cvate; takve su pak naravi azadi, vjerski neovisnici. — Ne prijanjaj srcem uz ono što je prolazno; jer Didžlah, Tigris, protjecat će kroz Bagdad i nakon što izumre rod kalifâ; imaš li obilje u ruci, budi štedar kao stablo datulje, ali ako nemaš što razdati, budi azad, iliti slobodnjak, poput čempresa."

Dopunski stihovi

PREUZETNOSTI SIROTINJE

Preuzetan si odista, bijedniče ubogi,
Prisvajajuć si na nebesima mjesto,
Jerbo koliba ti skromna, ili pak bačva,

Gaji kakvu lijenu ili sitničavu krepost
Na jeftinom suncu il uza sjenovita vrela,
S korijenjem i zeleni; gdje desnica ti,
Otkidajuć iz duha one ljudske strasti
Na zasadima čijim kreposti krasne cvatu,
Unižava narav i ćutila tupi
Te Gorgoni nalik djelatne u kamen pretvara.
Ne tražimo mi tupavo društvo
Prisiljene vam trezvenosti,
Il neprirodnu glupavost onu
Što ne pozna ni radosti ni tuge; nit prinuđenu ti
Lažno uznesenu trpnu smjelost
Iznad djelatnog. Taj podli, kukavni porod,
Što stanište si u osrednjosti pravi,
Pristaje vam ropskom duhu; no mi promičemo
Kreposti tekar što pretičak trpe,
Smiona, štedra djela, veličajnost kraljevsku,
Svevideći razbor i velikodušje
Što granica ne pozna, i onu krepost junačku
Kojoj starina ne ostavi imena
No uzore samo, kao Heraklo što je,
Ahil, Tezej. Natrag u gnjusnu ti ćeliju;
A kad rasvijetljeni svod nanovo vidiš,
Uči da spoznaš tko te veličine bjehu.

T. Carew(57)

GDJE SAM ŽIVIO I ZA ŠTO SAM ŽIVIO

U određeno smo doba života naviknuli promatrati svako mjesto kao moguće zemljište za kuću. Razgledao sam tako ovaj kraj sa svih strana u krugu dvadesetak kilometara od mjesta gdje živim. U mašti sam jedno za drugim pokupovao sva imanja, jer sva su bila na prodaju i ja sam im znao cijenu. Prošao sam zemljištem svakog seljaka, kušao njegove divlje jabuke, porazgovorio s njime o poljodjelstvu, uzeo mu imanje po njegovoj cijeni, po bilo kojoj cijeni, te ga u sebi njemu i založio; čak sam na nj stavljao i višu cijenu — poduzimao sve osim potpisa ugovora — prihvaćao njegovu riječ kao ispravu, jer ja silno volim razgovarati — obrađivao imanje a donekle, vjerujem, i njega, i povlačio se kad bih se dovoljno nauživao, ostavljajući njemu da nastavi. To me iskustvo u očima mojih prijatelja ovlastilo kao svojevrsnog agenta za nekretnine. Gdje god sam sjeo mogao sam i živjeti, a i krajolik je sukladno tome zračio iz mene. Što je kuća doli *sedes*, sjedište? Tim bolje ako je sjedište u prirodi. Otkrio sam brojna zemljišta za kuću koja se doskora vjerojatno neće razvijati i koja su neki mogli smatrati predalekima od sela, ali u mojim je očima selo bilo predaleko od njih. E pa, ovdje bih mogao živjeti, govorio sam; i jesam živio ondje, sat vremena, provodio ljetni i zimski život; vidio kako mogu puštati godine da promiču, progurati zimu i dočekivati proljeće. Budući stanovnici ovoga kraja, ma gdje smjestili svoje kuće, mogu biti sigurni da ih je netko pretekao. Dostajalo je jedno poslijepodne da zemlju preuredim u voćnjak, gaj i pašnjak te da odlučim koje stasite hrastove ili borove da ostavim pred vratima i odakle se najbolje vidi svako sasušeno stablo; a onda bih je pustio da počiva, može bit na ugaru, jer čovjek je bogat srazmjerno broju stvari za koje može sebi dopustiti da ih ostavi.

Mašta me odvela dotle te su mi nekoliko imanja čak i odbili prodati — a to sam jedino i želio — ali nikada nisam oprljio prste zbiljskim posjedovanjem. Zbiljskom posjedovanju najviše sam se približio kad sam kupio posjed Holowell te počeo razvrstavati svoje sjeme i prikupljati građu za tačke kojima bih ga donosio ili odnosio; no prije nego što smo se sporazumjeli, njegova se supruga — svi imaju takve supruge — predomislila i poželjela ga zadržati pa mi je on ponudio deset dolara da ga odriješim. Dobro, istinu govoreći, imao sam tada sve u svemu deset centi, i nadilazilo je moje aritmetičko umijeće kazati jesam li ja bio taj čovjek koji ima deset centi, onaj koji posjeduje imanje ili deset dolara, ili pak svi oni zajedno. Kako bilo, ostavio sam mu i onih deset dolara i imanje, jer sam već otišao dovoljno daleko; ili prije, velikodušnosti radi, ja sam njemu prodao imanje upravo po cijeni koju sam za nj platio te sam mu, budući da nije bio bogat, poklonio deset dolara, a sam zadržao svojih

deset centi, sjeme i građu za tačke. Ustanovih tako da sam bio bogat čovjek, a da nisam naštetio svome siromaštvu. No, zadržao sam krajolik i otada svake godine odnosim ono čime rodi, bez tački. Kad je pak riječ o krajolicima:

*Vladar sam nad svime što motrim,
nikog nema da pravo mi ospori.*(58)

Često sam viđao kako se pjesnik povlači nakon što se naužio najdragocjenijeg dijela imanja, dok je osorni seljak mislio da se ovaj domogao samo nekoliko divljih jabuka. No, vlasnik godinama ne sazna kako je pjesnik pretakao njegovo imanje u rimu, najdivniju nevidljivu ogradu, pa ga lijepo stjerao u tor, pomuzao, obrao i prisvojio sve vrhnje, a seljaku ostavio samo obrano mlijeko.

Prava privlačnost imanja Hollowella za me je bila u njegovoj potpunoj povučenosti, oko tri kilometra od sela, kilometar od glavne ceste širokim poljem; u tome što je graničilo s rijekom, za koju je vlasnik rekao da ga maglama štiti od proljetnih mrazeva, premda meni to ništa nije značilo; u sivoj boji i ruševnom stanju kuće i štaglja te oronulim ogradama, što je stvaralo toliki razmak između mene i posljednjeg stanara; u šuplim jabukovim stablima obraslima lišajem, izgrizenima od zečeva, što mi je pokazivalo kakve bih susjede imao; ali iznad svega u sjećanju što ga na nj nosim od svojih prvih putovanja uz rijeku, kad je tu kuću zakrivao gustiš crvenih javora, kroz koji sam čuo lavež kućnog psa. Žurio sam se da ga kupim prije no što vlasnik povadi sve kamenje, posiječe divlje jabuke i iskrči mlade breze koje su niknule na pašnjaku, ukratko prije no što uvede još kakvo poboljšanje. Da bih uživao u tim prednostima bio sam spreman nastaviti s tim poslom, ponijeti poput Atlasa svijet na svojim plećima — nikad nisam čuo kakvu je naknadu on dobio za to — i učiniti sve ono za što nije bilo drugog motiva ili izlike osim da ga isplatim i budem neometan u svome posjedovanju; jer znao sam sve vrijeme da će dati najobilniji urod one vrste kakvu želim samo ako ga uspijem ostaviti na miru. No ispalo je onako kao što sam rekao.

Sve što sam tada mogao reći s obzirom na poljodjelstvo velikih razmjera (neki vrt sam oduvijek obrađivao) bilo je da sam imao spremno sjeme. Mnogi misle da je sjeme to bolje što je starije. Ne sumnjam da vrijeme pravi razliku između dobrog i lošeg, i kad se napokon latim sadnje, manja je vjerojatnost da ću se razočarati. No rekao bih svojim bližnjima, jednom za svagda: dokle god je moguće živite slobodni i nevezani. Mala je razlika veže li vas imanje ili okružni zatvor.

Stari Katon, čiji je *De re rustica* moj "Kultivator", (59) kaže, a jedini prijevod koji sam vidio

pretvara taj odlomak u čistu besmislicu: "Kad razmišljaš o stjecanju imanja, uredi tako u svome duhu da ga ne kupuješ pohlepno; niti štedi truda da ga razgledaš i ne misli da je dovoljno obići ga jedanput. Što češće budeš išao onamo to će ti se više militi, ako je dobro." Mislim da neću kupovati pohlepno, nego ću ga obilaziti i obilaziti dokle god sam živ, i najprije biti na njemu pokopan kako bi mi se najposlije tim više mililo.

Slijedi moj idući pokus takve vrste, koji kanim detaljnije opisati, sažimajući podesnosti radi iskustvo dviju godina u jednu. Kao što rekoh, ne kanim napisati odu snuždenosti, nego se oglasiti hvastavo i bodro poput pijevca što u svitanje stoji na svojoj prečki, ako ni radi čega drugog a ono da probudim susjede.

Kad sam se tek nastanio u šumi, što će reći kad sam počeo ondje provoditi noći i dane, što je slučajno palo na Dan nezavisnosti, četvrtoga srpnja 1845., moja kuća nije bila dovršena za zimu nego je pružala samo zaštitu od kiše, bez žbuke ili dimnjaka, a zidovi bijahu sazdani od trošnih dasaka s velikim pukotinama, zbog čega je noću unutra bilo svježje. Uspravne, bijele, istesane grede te netom izblanjana vrata i prozorski okviri davali su joj čist i prozračan izgled, osobito ujutro, kad je njeno drvo bilo zasićeno rosom, pa sam zamišljao da će se do podneva iz njega stati cijediti neka slatka smola. U mojoj je mašti kroz čitav dan zadržavala više ili manje to jutarnje obilježje, podsjećajući me na stanovitu planinsku kuću koju sam posjetio godinu prije. Bijaše to prozračna i neožbukana koliba, pogodna da ugosti putujućeg boga, a ondje bi i kakva božica mogla povlačiti svoje halje. Vjetrovi koji su hujali nad mojom nastambom bijahu nalik onima što šibaju nad gorskim vijencima te su donosili napukle napjeve, ili samo nebeske dijelove, zemaljske glazbe. Jutarnji vjetar puše vječno, pjesma stvaranja je neprekinuta, ali malo koje uho to čuje. Olimp je svugdje izvan zemlje.

Jedina kuća koju sam prije toga posjedovao, izuzmem li čamac, bio je šator, kojim sam se povremeno koristio za ljetne izlete te je još smotan u mome potkrovlju; no čamac je, nakon što je prelazio iz ruke u ruku, odnijela rijeka vremena. Okružen tim čvršćim zaklonom učinio sam korak prema okućivanju u ovom svijetu. Taj kostur, tako lagano presvučen, kao da se kristalizirao oko mene i povratno djelovao na graditelja. Bijaše sugestivan, pomalo kao slika u obrisima. Nisam morao izlaziti da udahnem zrak, jer atmosfera u unutrašnjosti nije izgubila ništa od svježine. Nisam sjedio toliko unutra koliko iza vrata, čak i za najkišnijeg vremena. *Harivamša*(60) kaže: "Stanište bez ptica nalik je jelu bez začina." Moje stanište nije bilo takvo, jer sam se najednom obreo u susjedstvu ptica; ne tako što sam jednu zatočio, nego time što sam sebe zatvorio u njihovoj blizini. Bio sam bliži ne samo nekima od onih koje često obilaze vrt i voćnjak nego i onima divljijim i potresnijim šumskim pjevačima koji nikad,

ili tek rijetko izvode seljaku podoknicu — šumskom drozdu, Wilsonovu drozdu, grimiznom pjevaču, poljskom vrapcu, legnju i mnogim drugima.

Smjestio sam se uz obalu jezerceta, oko dva i pol kilometra južno od sela Concorda i nešto poviše njega, usred prostrane šume između toga mjesta i Lincolna te nekih tri kilometra južno od jedinoga našeg polja koje se proslavilo, poprišta Bitke kod Concorda;⁽⁶¹⁾ no bio sam tako nisko u šumi da je suprotna obala, kilometar daleka i prekrivena šumom kao i sve drugo, bila moj najudaljeniji obzor. Tijekom prvoga tjedna, kad god bih pogledao jezero dojmilo bi me se poput stajačice visoko na obronku planine, čije je dno daleko iznad površine drugih jezera, i dok se sunce dizalo vidio sam kako odbacuje magleno noćno ruho te su se postupno, tu i tamo, otkrivali njegovi meki valići ili glatka, ljeskava površina, dok su se magle, poput duhova, kradom u svim smjerovima povlačile u šumu, kao da se raspušta kakav tajni noćni skup. Činilo se da se i sama rosa na stablima zadržava dulje no obično, kao na planinskim obroncima.

To je jezerce bilo silno dragocjen susjed u razdobljima blagih pljuskova u kolovozu, kada je, dok su i zrak i voda bili savršeno mirni, ali nebo naoblačeno, sredinu poslijepodneva krasio spokoj večeri, a uokolo pjevao šumski drozd kojega se moglo čuti s obale na obalu. Jezero poput ovoga nikad nije glađe no u takvo doba; a kako je jasni predio zraka ponad njega plitak i zamračen oblacima, voda, puna svjetlosti i odraza, postaje niže nebo, time još mnogo važnije. S vrha obližnjeg brda, gdje nedavno bijahu posjekli šumu, pružao se ugodan pogled na jug preko jezera, kroz širok usjek u brdima koji ondje tvori obalu, gdje su se njihovi nasuprotni obronci spuštajući se jedan prema drugom nadavali poput rijeke što teče onuda kroz šumovitu dolinu, no rijeke nije bilo. U tom sam smjeru gledao između i preko obližnjih zelenih bregova prema udaljenijima i višima na obzoru, osjenčanima plavetnilom. Štoviše, stojeći na prstima mogao sam nazreti pokoji vrh još plavljih i udaljenijih planinskih lanaca na sjeverozapadu, tih modrih kovanica iz kovnice samoga neba, kao i dio sela. Ali u drugim smjerovima, čak ni s te točke, nisam mogao vidjeti preko ili iza šume koja me okruživala. Dobro je imati vodu u susjedstvu, da oživi i natopi zemlju. Čak i najmanje vrelo ima tu vrijednost da, kad se zagledate u nj, uviđate da zemlja nije kontinent nego otok. To je jednako važno kao i činjenica da čuva hladnoću maslaca. Kad bih s toga vrha pogledao preko jezera prema livadama Sudburyja, koje su me se u vrijeme poplava, možda uslijed kakva pričina, doimale uzdignutima u svome uzavrelom dolju, poput novčića u politici, čitava zemlja s druge strane jezera nalikovala je tankoj kori izdvojenoj i poplavljenoj čak i tim malim međuslojem vode te bih se podsjetio da je površina na kojoj boravim kopno.

Premda je vidik s mojih vrata bio još suženiji, nisam se osjećao ni najmanje pritiješnjenim ili zatočenim. Za moju je maštu bilo dovoljno pašnjaka. Visoravan niskih grmolikih hrastova prema kojoj se dizala suprotna obala sterala se u smjeru zapadnih prerija i tatarskih stepa, pružajući silan prostor svim lutalačkim obiteljima ljudi. "Na svijetu nitko nije sretan osim bića što slobodno uživaju neizmjeran prostor", kazao je Damodara(62) kad su njegovim stadima trebali novi i prostraniji pašnjaci.

Promijenili su se i vrijeme i mjesto, i ja sam obitavao bliže onim dijelovima svemira i onim povijesnim razdobljima koja su me najviše privlačila. Mjesto na kojemu sam živio bilo je udaljeno koliko i mnogi predjeli što ih noću promatraju zvjezdoznanci. Skloni smo zamišljati rijetka i ljupka mjesta u nekom zabačenom i nebesnijem kutku sustava, iza zviježđa Kasiopeje, daleko od buke i meteža. Otkrih da je moja kuća doista smještena u takvu zabitom, ali zauvijek novom i neoskrvnjenom dijelu svemira. Ako bi vrijedilo nastaniti se u predjelima u blizini Plejada ili Hijada, Aldebarana ili Altaira, onda sam ja doista bio tamo, ili na jednakoj udaljenosti od života koji sam ostavio za sobom, treperav i svjetlucajući jednako tananim zrakama svome najbližem susjedu, koji me mogao vidjeti samo za noći bez mjesečine. Takav bijaše dio stvorenoga svijeta gdje sam se naselio:

*Živio jednom neki pastir,
a misao mu bila uznosita
ko planine gdje stada mu
pasla su kraj njeg dosita.*(63)

Što bismo mislili o pastirovu životu kad bi njegova stada uvijek odlutala do pašnjaka viših od njegovih misli?

Svako jutro bilo je radostan poziv da svoj život učinim tako jednostavnim, a mogu reći i nevinim, kao što je onaj same prirode. Auroru štujem jednako odano kao i Grci. Ustajao sam rano i kupao se u jezeru; bila je to religiozna vježba i jedna od najboljih stvari koje sam činio. Kažu da su u kadu kralja Čing-tanga(64) bila urezana pismena sljedećeg značenja: "Obnavljaj se potpuno svakog dana; čini to iznova, pa iznova, i uvijek iznova." Mogu to razumjeti. Jutro vraća junačka vremena.(65) Slabašno zujanje komarca koji je u najraniju zoru slijedio svoju nevidljivu i nepojmljivu putanju kroz moj stan, dok sam sjedio uz otvorena vrata i prozore, diralo me koliko i ma koja trublja koja je ikad pronosila slavu. Bijaše to Homerov rekvijem; Ilijada i Odiseja samâ u zraku što pjeva vlastiti gnjev i lutanja. Bilo je u tome nečega kozmičkog, trajnog upozorenja, sve do njegove zabrane, o vječitoj jedrini i plodnosti svijeta. Jutro, to najnezaboravnije doba dana, čas je buđenja. Tada je u nama

najmanje snenosti; i makar na sat, budi se neki dio nas koji sav ostatak dana i noći drijema. Malo se može očekivati od onoga dana, ako ga se uopće može nazvati danom, za koji nas ne budi naš Genij, nego mehaničko gurkanje nekog sluga, za koji nas ne bude naše novostečene snage i težnje iznutra, popraćene lelujanjem nebeske glazbe, umjesto tvorničkih zvona, a zrak ispunjava miomiris — za život viši od onog iz kojeg smo utonuli u san; i tako tama rodi svojim plodom i sâma se pokazuje dobrom, ne manje od svjetlosti. Čovjek koji ne vjeruje da svaki dan sadrži sat raniji, svetiji i praskozorniji od onih koje je dosad oskrnuo, izgubio je nadu u život te se kreće silaznim i sve mračnijim putem. Nakon djelomičnog prestanka osjetilnog života, čovjekova duša, njeni organi zapravo, iznova se okrepljuju svakoga dana i njegov Genij iskušava koliko može ozbiljiti od plemenita života. Svi značajni događaji, rekao bih, zbivaju se izjutra i u jutarnjem ozračju. Vede kažu: "Svi umovi bude se s jutrom." Pjesništvo i umjetnost, najkrasnija i najnezaboravnija ljudska djela, potječu iz toga doba. Svi pjesnici i heroji, poput Memnona, djeca su Aurore, i odašilju svoju glazbu u svitanje. Onome čija gipka i krepka misao drži korak sa suncem, dan je neprestano jutro. Nije važno što kažu ure ili ljudski stavovi i poslovi. Jutro je kada sam budan i u meni je zora. Moralna reforma je nastojanje da se odbaci san. Zašto ljudi polažu tako bijedan račun o svome danu ako nisu drijemali? Nisu tako slabi u računanju. Da ih nije svladala snenost nešto bi izveli. Milijuni su dovoljno budni za tjelesni rad, no samo jedan od milijuna dovoljno je budan za djelotvoran umni napor, tek jedan pak od stotinu milijuna za pjesnički ili božanski život. Biti budan znači biti živ. Još nikad nisam sreo posve budna čovjeka. Kako bih ga mogao pogledati u lice?

Moramo naučiti kako se iznova probuditi i budnima održati, ne mehaničkim pomagalicama, nego beskrajnim iščekivanjem zore, koja nas ne ostavlja ni u najčvršćem snu. Ne znam ništa što ohrabruje više od neupitne sposobnosti čovjekove da uzdigne svoj život svjesnim nastojanjem. Već je nešto biti kadar naslikati određenu sliku ili isklesati kip i tako učiniti nekoliko predmeta lijepima, ali daleko je uzvišenije klesati i slikati samo ozračje i medij kroz koji gledamo, za što smo moralno kadri. Utjecati na kakvoću dana, to je najviša umjetnost. Zadaća je svakog čovjeka učiniti svoj život, čak i u pojedinostima, vrijednim kontemplacije u svome najuzvišenijem i nakritičnijem času. Kad bismo odbacili, ili radije iscrpli, tričave obavijesti kakve dobivamo, proročišta bi nas razgovijetno obavijestila kako to činiti.

Otišao sam u šumu jer sam htio živjeti promišljeno, suočiti se samo s bitnim činjenicama života i vidjeti mogu li naučiti ono čemu me ima podučiti, a ne da na pragu smrti otkrijem kako nisam živio. Nisam htio živjeti ono što nije život, življenje je odveć dragocjeno; niti sam se htio prepustiti rezignaciji, osim ako to nije prijeko potrebno. Želio sam živjeti duboko i isisati srž života, živjeti tako jedro i spartanski da satrem sve što nije život, kositi širokim

zamasima i biti za dlaku do ruba, satjerati život u kut i svesti ga na najnižu vrijednost, i ako se pokaže bijednim, e pa onda obuhvatiti svekoliku i istinsku bijedu njegovu; ako je pak uzvišen, pokazati to iskustvom i biti kadar iznijeti njegov pravi prikaz u svome sljedećem izletu. Jer u većine ljudi, čini mi se, vlada čudnovata neizvjesnost u vezi s time je li on od đavla ili od Boga, pa *ponešto ishitreno* zaključuju da je glavni cilj čovjekov ovdje “veličati Boga i dovijeke u njemu uživati”.(66)

Pa ipak vodimo nizak život, poput mrava, premda nam pripovijest govori da smo još davno pretvoreni u ljude;(67) poput Pigmeja borimo se protiv ždralova;(68) zabluda za zabludom, zakrpa na zakrpu, a povod našoj najizvrsnijoj vrlini suvišna je i izbjježiva muka. Život nam je rastrgan sitnicama. Čestitu čovjeku jedva da je potrebno brojati više od svojih deset prstiju, a u krajnjem slučaju može dodati deset nožnih i odbaciti ostalo. Jednostavnost, jednostavnost, jednostavnost! Kažem, neka vaših poslova bude dva ili tri, a ne stotinu ili tisuću; umjesto milijuna brojite pola tuceta i vodite račune na noktu palca. Sred nestalne pučine civilizirana života valja voditi brigu o tolikim olujama, živome pijesku i tisuću i jednoj stavci te čovjek, ako ne želi nasukati se, potonuti i uopće se ne domoći luke, mora živjeti vodeći se približnim računom, a onaj tko uspijeva, doista mora sjajno računati.

Pojednostavnij, pojednostavnij. Umjesto tri obroka dnevno, ako je potrebno jedi samo jedan, umjesto stotinu jela pet, a razmjerno tome svedi i ostale stvari. Naš život nalik je na njemačku konfederaciju,(69) sastavljenu od sitnih državnica čije se granice vazda mijenjaju tako da čak ni Nijemac ne može u danom trenutku reći gdje joj je granica. I sama nacija, sa svim svojim takozvanim unutarnjim usavršenjima, koja su, usput kazano, odreda izvanjska i površinska, upravo je takva nezgrapna i prebujna ustanova, natrpana pokuštvom i spotiče se o vlastite zamke, razorena raskoši i nesmotrenim trošenjem, nedostatkom računice i vrijednog cilja, kao i milijun kućanstava u zemlji; a za nju kao i za njih jedini je lijek stroga ekonomija, kruta i više no spartanska jednostavnost života i uzvišenost svrhe. Ona živi prebrzo. Ljudi misle kako je bitno da Nacija ima trgovinu, izvozi led, razgovara putem telegrafa i putuje pedeset kilometara na sat, bez dvojbe, bez obzira na to čine li to oni ili ne čine; no bismo li trebali živjeti kao pavijani ili kao ljudi, pomalo je neizvjesno. Ako ne pravimo željezničke pragove, ne kujemo tračnice te ne posvećujemo dane i noći poslu, nego stanemo čeprkati po svom životu da bismo ga poboljšali, tko će graditi pruge? Ako se pak ne izgrade pruge, kako ćemo pravovremeno stići na nebo?(70) No ako ostanemo kući i gledamo svoja posla, kome će trebati pruge? Ne vozimo se mi prugom, ona se vozi nama. Jeste li se ikad upitali koji su to pragovi što leže pod prugom? Svaki od njih jedan je čovjek, Irac ili Amerikanac. Tračnice su položene na njih a oni prekriveni pijeskom, i vagoni klize preko njih. San im je čvrst, uvjeravam vas.(71) Svakih nekoliko godina položi se nova količina i

preko nje se prelazi; pa, ako neki uživaju u vožnji prugom, drugi imaju tu nesreću da se preko njih vozi. A kad pregaze čovjeka koji hoda u snu, prekobrojnog spavača u krivom položaju, i probude ga, onda odjednom zaustave kola te nastane strka i vika, kao da je to iznimka. Drago mi je znati da je potreban čitav odred da zadrži te pragove polegnutima i ravnima u njihovim ležištima, jer je to znak da bi jednom mogli ponovno ustati.

Zašto bismo živjeli tako žurno i tratili život? Odlučili smo zgladnjeti prije nego što ogladnimo. Ljudi kažu da je bolje spriječiti nego liječiti, pa tako tisuću puta sprečavaju danas da bi sutra liječili. Koliko je do *rada*, ne bavimo se nijednim iole značajnim. Patimo od plesa sv. Vida(72) i nikako ne možemo sačuvati mirnu glavu. Kad bih samo nekoliko puta potegnuo uže župnog zvona, kao da je požar, to jest ne namještajući zvono, teško da ijedno čeljade u okolici Concorda, a mogao bih gotovo kazati i žena ili dječak, unatoč stisci obveza koja mu je ujutro toliko puta bila izlikom, ne bi sve ostavio i pošao za tim zvukom, ne poglavito stoga da spasi imovinu od plamena, nego mnogo više, ako ćemo priznati istinu, da je vidi kako gori, jer ona izgorjeti mora, a mi je, nek se zna, nismo zapalili — ili da je vidi gdje se gasi i pripomogne ako se to dolično čini; da, makar u pitanju bila sama župna crkva. Jedva da itko odspava pola sata nakon ručka a da probudivši se ne uspravi glavu i ne zapita: “Što je nova?”, kao da mu je ostatak čovječanstva čuvao stražu. Neki daju upute da ih se budi svakih pola sata, nesumnjivo bez ikakve druge svrhe, a onda, da se oduže, govore što su sanjali. Nakon prospavane noći novosti su nužne koliko i doručak. “Kažite mi, molim vas, bilo što novo što se nekom dogodilo bilo gdje na kugli zemaljskoj” — i onda uz kavu i pecivo čita kako su nekom čovjeku toga jutra iskopali oči na rijeci Wachito, ni ne sanjajući za to vrijeme da živi u mračnoj, bezdanoj mamutoj pećini ovoga svijeta te da sâm ima tek zakrčljali zametak oka.

Koliko je do mene, lako bih se snalazio i bez pošte. Mislim da se njome priopćuje doista malo što važno. Kritički govoreći, u životu nisam primio više od jednog ili dva pisma — napisao sam to prije nekoliko godina — koja su bila vrijedna poštanske pristojbe. Pošta je u pravilu institucija kojom čovjeku za njegove misli ozbiljno nudite novčić što ga se tako često bezbrižno nudi u šali.(73) Siguran sam da u novinama nikad nisam pročitao nijednu vijest vrijednu pamćenja. Ako pročitamo da je netko opljačkan, ubijen ili nastradao u nesreći, da je neka kuća izgorjela, neka lađa se nasukala, neki parobrod odletio u zrak, da je neka krava pregažena na Zapadnoj pruzi, neki bijesni pas ubijen ili da su jedne zime nahrupili skakavci — više nikad nećemo trebati čitati o nečem drugom. Jedna vijest je dovoljna. Ako poznajete načelo, čemu mariti za bezbroj primjera i primjena? Za filozofa sve su takozvane novosti naklapanje, a oni koji ih izdaju i čitaju starice za čajem. No nije malo onih koji hlepe za tim

naklapanjem. Čujem da je neki dan u jednom od ureda nastala takva navala da se doznaju posljednje vijesti iz inozemstva te je od pritiska popucalo nekoliko velikih staklenih ploča — vijesti za koje ozbiljno mislim da ih je kakav dosjetljivac mogao napisati dvanaest mjeseci ili dvanaest godina unaprijed s dovoljnom točnošću. Kad je recimo Španjolska u pitanju, ako znate kako s vremena na vrijeme i u pravim omjerima ubaciti Don Carlosa i infantkinju, Don Pedra, Seville i Granadu — možda su malko promijenili imena otkako sam zadnji put vidio novine — i servirati borbu s bikovima kad ostale zabave izostanu, sve će biti doslovce točno i dat će nam jednako dobru predodžbu o stanju ili rasapu stvari u Španjolskoj kao i najsazetiji i najbritkiji novinski izvještaji pod tim naslovom; što se pak tiče Engleske, gotovo posljednja značajna vjestica iz toga kraja bila je revolucija iz 1649.; a ako ste naučili koliki su joj prosječni godišnji prinosi, više se nikada time ne trebate baviti, osim ako su vam špekulacije puko novčane naravi. Ako o tome smije suditi netko tko rijetko zagleda u novine, u inozemstvu se nikad ne zbiva ništa novo, ne izuzimajući ni Francusku revoluciju.

Kakve novosti! Koliko li je važnije znati što je ono što nikad nije bilo staro! “Kieou-he-yu (velikodostojnik u državi Wei) poslao je čovjeka Khoung-tseuu da dozna novosti. Khoung-tseu naložio je glasniku da sjedne kraj njega i upitao ga ovako: Što radi tvoj gospodar? Glasonoša s poštovanjem odgovori: Moj gospodar želi smanjiti broj svojih mana, ali nikako da im dođe na kraj. Kad je glasnik otišao, mudrac primijeti: Vrijedna li glasnika! Vrijedna li glasnika!”(74) Propovjednik bi, umjesto da još jednom razvučenom propovijedi probija dremljivim seljacima uši na njihov dan odmora — jer nedjelja je doličan svršetak naopako provedenog tjedna, a ne svjež i odvažan početak novog — trebao gromoglasno povikati: “Stanite! Dosta! Zašto prividno tako brzo, a samrtno sporo?”

Varke i obmane drže se najčišćim istinama, dok je zbilja bajkovita. Kad bi se ljudi ustrajno držali zbilje i ne dopuštali sebi da budu obmanuti, život bi, da ga usporedimo s onim što poznajemo, nalikovao na bajke i priče iz *Tisuću i jedne noći*. Kad bismo poštovali samo ono što je neizbježno i ima pravo postojati, glazba i poezija odjekivale bi ulicama. Kad smo neužurbani i mudri, opažamo da jedino velike i vrijedne stvari opstoje trajno i bezuvjetno — da su sitni strahovi i sitni užici tek sjena zbilje. To je uvijek zanosno i uzvišeno. Zatvarajući oči i snivajući, pristajući da ih zavaraju pojave, ljudi posvuda uspostavljaju i potvrđuju svakodnevni život rutine i navike, svejednako sazdan na čisto prividnim temeljima. Djeca, koja se igraju života, naziru njegov istinski zakon i odnose jasnije nego ljudi, koji ga ne uspijevaju živjeti dostojno, ali koji misle da ih iskustvo, to jest neuspjeh, čini mudrijima. U jednoj sam hinduističkoj knjizi pročitao da je “bio jednom kraljević kojega je, nakon što su ga u ranome djetinjstvu prognali iz rodnoga grada, othranio stanovnik šume te je, dosegnuvši u

takvom okruženju zrelost, vjerovao da pripada barbarskome soju s kojim je živio. Jedan od ministara njegova oca ga je našao, otkrio mu tko je on, pa je njegovo pogrešno shvaćanje vlastite naravi uklonjeno i on je spoznao da je kraljević. Tako i duša", nastavlja hinduistički mudrac, "iz okolnosti u kojima boravi pogrešno izvodi svoju narav, dok joj neki sveti učitelj ne razotkrije istinu i ona spozna da je *Brahma*." Uočavam da mi, žitelji Nove Engleske, živimo ovim bijednim životom jer naš pogled ne prodire kroz površinu stvari. Mislimo da jest ono što *izgleda* da jest. Kad bi netko prošetao ovim gradom i vidio samo zbilju, što mislite, gdje bi završio "Mill-dam"?⁽⁷⁵⁾ Kad bi nas izvijestio o zbilji koju je ondje vidio, ne bismo prepoznali mjesto iz njegova opisa. Promotrite samo neku zgradu za sastanke, sudnicu, zatvor, trgovinu ili stambenu kuću, recite što to oni doista jesu pred istinskim pogledom, i svi će se u vašem prikazu raspasti. Ljudi drže istinu dalekom, na rubovima našeg sustava, iza najdalje zvijezde, otprije Adama i nakon posljednjeg čovjeka. U vječnosti doista ima nečeg istinskog i uzvišenog. No sva ta vremena, mjesta i prigode sada su i ovdje. Sam Bog vrhuni u sadašnjem trenutku i nikad neće biti božanskiji u protijeku svih doba. A pojmiti što je uzvišeno i plemenito uopće smo u stanju jedino trajnim ulijevanjem i namakanjem u zbilji koja nas okružuje. Univerzum neprestano i pokorno odgovara našim shvaćanjima; bilo da putujemo brzo ili polako, staza nam je položena. Provedimo, dakle, život u shvaćanju. Pjesnik ili umjetnik još nikad nije imao tako lijep i plemenit naum a da ga barem netko od njegova potomstva ne bi mogao provesti.

Provedimo jedan dan smotreno kao priroda, i neka nas iz kolosijeka ne izbací svaka orahova ljuska i komarčevo krilce koje padne na tračnice. Ustanimo rano i postimo, ili doručkujmo, lagano i bez pomutnje; neka društvo dolazi i odlazi, neka zvona zvone i djeca plaću — odlučni da nam dan bude pravi. Zašto da popustimo i predamo se struji? Ne budimo uzrujaní i nadjačani u tom strašnom brzacu i vrtlogu zvanom ručak, smješteni u podnevnim plićinama. Prebrodi tu opasnost i na sigurnom si, jer ostatak puta vodi nizbrdo. Neopuštenih tetiva, s jutarnjom bodrošću, plovi dalje gledajući u drugom smjeru, privezan za jarbol poput Odiseja. Ako stroj zviždi, neka samo zviždi dok ne promukne od muke. Ako zvono zvoni, zašto da trčimo? Vidjet ćemo kakva je glazba u pitanju. Smjestimo se, prihvatimo se posla i zagazimo kroz mulj i blato mnijenja, predrasude, tradicije, obmane i privida, tih naplavina što prekrivaju globus, kroz Pariz i London, kroz New York i Boston i Concord, kroz crkvu i državu, kroz poeziju i filozofiju i religiju, dok ne dospijemo do čvrstoga dna i nepomičnog stijenja, koje možemo nazvati zbiljom, i kažimo: to je to, i nema greške; a onda osnujmo, našavši *point d'appui*,⁽⁷⁶⁾ pod bujicom, mrazom i vatrom, mjesto gdje možemo podići zid ili državu, ili sigurno postaviti rasvjetni stup, ili možda mjerni instrument, ne Nilomjer⁽⁷⁷⁾ nego Zbiljomjer, da bi buduća doba mogla znati kako je duboka bujica varki i privida

narastala s vremena na vrijeme. Stanete li pravo nasuprot i sučelice nekoj

činjenici, vidjet ćete kako sunce blista na objema svojim površinama, kao sablja, i osjetiti kako vas njeno blago sječivo raspolavlja kroz srce i srž, te ćete tako sretno zaključiti svoj smrtni put. Bila ona život ili smrt, mi žudimo jedino za zbiljom. Ako doista umiremo, čujmo onda krkljanje u grlu i oćutimo hladnoću u udovima; ako smo pak živi, krenimo za svojim poslom.

Vrijeme je tek rijeka na koju odlazim pecati. Pijem iz nje, ali dok pijem vidim pjeskovito dno i razabirem kako je plitko. Njena lagašna struja otječe, ali vječnost ostaje. Otpio bih još dublje, pecao na nebu čije je dno posuto oblucima zvijezda. Ne mogu nabrojati do jedan. Ne poznajem prvo slovo abecede. Oduvijek sam žalio što nisam mudar kao na dan svoga rođenja. Um cijepa, on luči i utire put do tajne stvari. Ne želim da mi ruke budu uposlenije nego što je potrebno. Moju glavu čine ruke i noge. Osjećam da su u njoj sabrane sve moje najbolje sposobnosti. Nagon mi kaže da je moja glava organ za rovanje, kao što se neki stvorovi koriste svojim rilom i prednjim šapama, i njome ću prokopati i izrovati sebi put kroz ova brda. Mislim da je najbogatija žila tu negdje, sudim tako prema rašljama i rijetkim isparenjima; i tu ću početi kopati.

ŠTIVO

S malo više promišljenosti u izboru svojih zanimanja, možda bi svi ljudi u bitnome postali učenjaci i promatrači, jer njihova su narav i sudbina svakako svima podjednako zanimljive. U gomilanju imutka za sebe ili svoje potomstvo, u zasnivanju obitelji ili države, čak i u stjecanju slave, mi smo smrtni; ali u bavljenju istinom besmrtni smo i ne trebamo se bojati mijene i slučaja. Najstariji egipatski ili hinduistički filozof zadigao je krajičak vela sa statue božanstva, a uzdrhtalo ruho i dalje je podignuto te ja motrim krasotu novu kao i kad ju je gledao on, jer sam to ja u njemu tada bio tako smion, a on u meni sada nanovo vidi isti prizor. Na to se ruho nije nataložila prašina; otkako je božanstvo razotkriveno vrijeme nije proteklo. Vrijeme koje mi doista usavršavamo, ili koje je usavršivo, nije ni prošlo, ni sadašnje, ni buduće.

Moje boravište bilo je pogodnije, ne samo za mišljenje nego i za ozbiljno čitanje, od sveučilišta; i premda mi je obična posudbena knjižnica bila izvan dosega, više sam no ikada došao pod utjecaj onih knjiga što kolaju diljem svijeta i čije rečenice prvotno bijahu ispisane na kori drveta, a sada se tek povremeno umnažaju na lanenom papiru. Pjesnik Mîr Camar Uddîn Mast(78) kaže: "U sjedećem položaju prolaziti krajevima duhovnoga svijeta: tu sam blagodat našao u knjigama. Opiti se od samo jedne čaše vina: taj užitak doživjeh iskapljujuć napitak ezoteričnih učenja." Ljeti sam na stolu držao Homerovu *Ilijadu*, iako sam tek tu i tamo zagledao u njene stranice. Neprestani rad rukama, u prvo vrijeme, jer morao sam u isto vrijeme dovršavati kuću i okopavati grah, onemogućio mi je obimniji studij. No krijepili su me izgledi za takvo čitanje u budućnosti. Pročitao sam jedan ili dva plitka putopisa u predasima tijekom rada, dok me to bavljenje nije postidilo te sam se upitao gdje li ja to sad živim.

Proučavatelj može čitati Homera ili Eshila na grčkom bez pogibli od rasipanja ili traćenja vremena, jer to podrazumijeva da se u nekoj mjeri ugleda na njihove junake i posvećuje jutarnje sate njihovim stranicama. Herojske knjige, makar bile otisnute pismenima materinjeg nam jezika, uvijek će biti na jeziku mrtvom za izopačena vremena; pa moramo revno tragati za značenjem svake riječi i stiha, naslućujući na osnovi mudrosti, srčanosti i velikodušja kakvima raspolažemo smisao širi od onog što ga dopušta uobičajena uporaba. Suvremeni jeftini i plodni tisak, sa svim svojim prijevodima, malo je učinio da nas približi herojskim piscima starine. Doimaju se oni jednako samotnima, a pismo na kojem su otisnuti jednako rijetkim i neobičnim kao i uvijek. Vrijedi utrošiti mladenačke dane i dragocjene sate

ako naučite makar pokoju riječ nekog drevnog jezika, izdignutu iznad ispraznosti ulice, da vam bude trajnim poticajem i izazovom. Ne pamti zalud seljak i ne ponavlja ono malo latinskih riječi što ih je čuo. Ljudi kadšto govore kao da će proučavanje klasika ustupiti mjesto modernijim i praktičnijim proučavanjima; no pustolovni će proučavatelj uvijek proučavati klasike, na kojem god jeziku bili napisani i koliko god drevni bili. Jer što su klasici doli najuzvišenije zabilježene misli čovjekove? Oni su jedina proročišta koja nisu propala i sadrže odgovore na najmodernija istraživanja kakve Delfi i Dodona nikad nisu pružili. Mogli bismo se isto tako okanuti proučavanja prirode jer je ona stara. Valjano čitanje, to jest čitanje prave knjige u pravom duhu, plemenita je vježba, i čitatelja će zaposliti više no ikoja vježba što je cijene običaji vremena. Ono iziskuje uvježbavanje kakvom su se podvrgavali atleti, postojanu usmjerenost gotovo cijeloga života tome cilju. Knjige se moraju čitati promišljeno i uzdržljivo kao što bijahu i napisane. Nije čak dovoljno biti kadar govoriti jezikom toga naroda na kojemu su napisane jer postoji znatan razmak između govornog i pisanog jezika, jezika koji se čuje i jezika koji se čita. Prvi je obično prolazan, zvuk, govor, puko narječje, gotovo životinjski, i učimo ga nesvjesno, poput zvijeri, od majke. Drugi je zrelost i iskustvo prvoga; ako je ono naš materinji jezik, ovo je naš očinski jezik, suzdržan i biran izraz, odveć znakovit da bi ga uho čulo, i moramo se nanovo roditi da bismo ga govorili. Svjetina koja je u srednjem vijeku tek govorila grčki i latinski jezik nije slučajnošću svoga rođenja bila ovlaštena čitati genijalna djela napisana na tim jezicima; jer ona nisu bila napisana na grčkom ili latinskom što su ga oni poznavali, nego na biranom jeziku književnosti. Oni nisu bili naučili plemenitija narječja Grčke i Rima, jer je i sam materijal na kojemu su bila napisana za njih bio papir za bacanje⁽⁷⁹⁾ te su umjesto toga cijenili jeftinu suvremenu književnost. No, kad je nekoliko europskih naroda steklo zasebne, premda sirove pisane jezike, dostatne za svrhe njihovih književnosti u usponu, oživjela je tada i prva učenost, a učenjaci su s one udaljenosti bili u stanju razaznati blago starine. Ono što rimsko i grčko mnoštvo nije moglo *čuti*, nakon protijeka vjekova nekolicina je učenjaka *čitala*, a tek nekolicina učenjaka to i dalje čita.

Koliko god se divili povremenim izljevima govornikove rječitosti, najplemenitije pisane riječi obično su iza ili iznad nepostojanoga govornog jezika koliko je i zvjezdani svod iza oblaka. *Ondje* su zvijezde, i oni koji umiju, mogu ih čitati. Astronomi ih vječito tumače i promatraju. One nisu isparenja poput naših dnevnih razgovora i hlapivoga daha. Ono što se na forumu naziva rječitošću u radnoj sobi obično se pokazuje kao retorika. Govornik se prepušta nadahnuću prolazne prilike i govori svjetini pred sobom, onima koji ga mogu *čuti*; no pisac, čiji je ujednačeniji život njegova prilika i kojega bi smeli događaj i mnoštvo što nadahnjuju oratora, govori umu i srcu čovječanstva, svima u svakom dobu koji ga mogu *razumjeti*.

Ne čudi što je Aleksandar na svojim pohodima nosio sa sobom Ilijadu u dragocjenoj škrinjici. Pisana riječ najprobranija je relikvija. Ona je ujedno nešto nama bliskije i univerzalnije od bilo kojega drugog umjetničkog djela. Ona je umjetničko djelo najbliže samome životu. Može se prevesti na svaki jezik i biti ne samo pročitana nego doista i udahnuta sa svih ljudskih usana — ne tek prikazana na platnu ili u mramoru, nego isklesana iz daha života samog. Simbol misli drevnog čovjeka postaje govorom suvremena čovjeka. Dvije tisuće ljeta spomenicima je grčke književnosti, kao i njenim mramorima, pridalo tek zreliji zlatni i jesenski preljev, jer su svoje vedro i nebesko ozračje oni donijeli u sve zemlje da se zaštite od nagrizanja vremena. Knjige su pohranjeno blago svijeta i mjerodavno naslijeđe naraštaja i narodâ. Knjige, one najstarije i najbolje, prirodno se i s punim pravom koče na policama svake kućice. Ne zauzimaju se ni za kakvu svoju stvar, ali dok prosvjećuju i krijepe čitatelja njegov ih zdrav razum neće odbiti. Njihovi su autori naravna i neodoljiva aristokracija u svakom društvu te više no kraljevi ili carevi utječu na čovječanstvo. Kad nepismeni, a možda i prezrivi trgovac poduzetnošću i marom zaradi žudenu dokolicu i neovisnost pa ga pripuste u bogataške i pomodne krugove, on se najposlije neumitno okreće onim još višim, ali i nepristupačnim krugovima intelekta i duha te je svjestan jedino nesavršenstva svoje kulture, kao i ispraznosti i nedostatnosti svih svojih bogatstava pa svoj razbor dodatno dokazuje samo trudom da svojoj djeci osigura onu intelektualnu kulturu čiji manjak tako snažno čuti, i tako postaje osnivačem obitelji.

Oni koji nisu naučili čitati drevne klasike na jeziku na kojemu su napisani nužno imaju veoma nesavršeno znanje o povijesti ljudskoga roda; jer upada u oči da nikada nije načinjen nikakav njihov prijepis na neki od modernih jezika, osim ako se sama naša civilizacija ne može smatrati takvim jednim prijepisom. Homer još nikad nije otisnut na engleskom, kao ni Eshil, čak ni Vergilije — djela istančana, temeljito sazdana i krasna gotovo kao samo jutro; jer kasniji su pisci, ma što mi govorili o njihovu geniju, rijetko, ako uopće, dosegнули razrađenu ljepotu, dotjeranost te doživotnu i junačku književnu rabotu starih. O tome da ih se zaboravi govore jedino oni koji ih nikad nisu upoznali. Već ćemo ih moći zaboraviti kad nas budu krasili učenost i genij koji će nam omogućiti da ih pratimo i vrednujemo. Uistinu bogato bit će ono doba kad se relikvije što ih nazivamo klasicima, te još starije i više no klasične ali još manje poznate svete knjige raznih naroda, budu još namnožile, kad se Vatikani ispune Vedama, Zend Avestama i Biblijama, Homerima, Danteima i Shakespeareima, a sva nadolazeća stoljeća jedno za drugim polože svoje trofeje na forum svijeta. S takve se hrpe možemo nadati da ćemo se napokon uspeti na nebo.

Djela velikih pjesnika čovječanstvo još nikad nije pročitao, jer ih mogu čitati samo veliki

pjesnici. Pročitane su jedino kao što mnoštvo čita zvijezde, većinom astrološki, a ne astronomski. Većina ljudi naučila je služiti bijednoj praktičnosti, kao što su naučili računati kako bi vodili račune i izbjegli da ih varaju u trgovini; no o čitanju kao o plemenitoj intelektualnoj vježbi znaju malo ili ništa; pa ipak, u višem je smislu jedino to čitanje, ne ono što nas uljuljkuje kao raskoš i plemenitijim sposobnostima za to vrijeme dopušta da spavaju, nego ono zbog čega moramo stajati na prstima da bismo čitali i čemu moramo posvetiti svoje najpozornije i najbudnije sate.

Mislim da bismo, kad jednom naučimo slova, trebali čitati ono što je u književnosti najbolje, a ne zauvijek ponavljati abecedu i jednosložne riječi, u četvrtom ili petom razredu, na najnižoj klupi u prvom redu. Većina je zadovoljna ako čita ili sluša čitati te ih možda uvjeri mudrost jedne dobre knjige, Biblije, a ostatak života vegetiraju i rasipaju svoje sposobnosti na takozvano lako štivo. U našoj Posudbenoj knjižnici postoji jedno višesveščano djelo, naslovljeno *Mala čitanka*,⁽⁸⁰⁾ za koju sam mislio da se odnosi na grad toga imena u kojemu nisam bio. Ima onih koji, poput kormorana i nojeva, mogu probaviti koješta takvoga, čak i nakon najobilnijeg ručka od mesa i povrća, jer ne dopuštaju da se išta baci. Ako su drugi strojevi što pribavljaju takvu hranu, oni su strojevi koji je čitaju. Čitaju devettisućitu pripovijest o Zebulonu i Sefroniji, o tome kako su se oni voljeli kao nitko prije i na kakve je zapreke nailazila njihova istinska ljubav — u svakom slučaju, kako je jurila i spoticala se, pa se podizala i nastavljala! Kako se na crkveni toranj uspeo neki jadničak koji se nikad nije trebao penjati ni na seoski zvonik; e da bi onda, nepotrebno ga smjestivši onamo gore, razdragani romanopisac povukao zvono da se svi okupe i počuju: Bože moj, kako li je opet sišao! Ako mene pitate, mislim da bi im bilo bolje da sve takve nadobudne junake opće romaneskosti preobrazu u ljudske vjetrokaze, kao što su nekoć heroje smještali među zvijezda, i puste ih da se ondje okreću dok ne zahrđaju, umjesto da silaze i gnjave čestite ljude svojim psinama. Kad sljedeći put romanopisac potegne zvono, neću se pomaknuti pa makar zgrada za sastanke izgorjela. "*Skakutanje Supka-Cupka*, srednjovjekovna romansa proslavljenog autora *Točkice-kvočkice*, izlazit će u mjesečnim nastavcima; velika navala, nemojte nagnuti svi odjednom." Sve to oni čitaju izbečenih očiju, s ustremljenom i primitivnom znatiželjom, neumorna želuca čijim naborima više ne treba draženja, baš kao što neko četverogodišnje djetesce čita svoje pozlaćeno izdanje Pepeljuge od dva centa — bez ikakva meni vidljivog napretka u izgovoru, naglasku, isticanju ili ikakve veće vještine u izvlačenju ili umetanju pouke. Ishod je tupost vida, zastoj životnih tokova, opće otapanje i osipanje umnih sposobnosti. Takvi se paprenjaci peku svakodnevno i ustrajnije od čistoga pšeničnog ili raženog i kukuruznog kruha u gotovo svakoj pećnici, a nalaze i sigurnije tržište.

Najbolje knjige ne čitaju čak ni oni koje nazivaju dobrim čitateljima. Na što se svodi naša kultura u Concordu? U ovome mjestu, uz veoma malobrojne iznimke, nema ukusa za najbolje ili za vrlo dobre knjige čak ni iz engleske književnosti, čije riječi svi mogu čitati i sricati. Čak su i fakultetski školovani i takozvani liberalno obrazovani ljudi ovdje i drugdje veoma slabo ili nikako upoznati s engleskim klasicima; koliko je pak do zapisane mudrosti čovječanstva, drevnih klasika i Biblije, dostupnih svima koji za njih hoće znati, posvuda ih se tek u najmanjoj mjeri nastoji upoznati. Poznajem sredovječnog drvosječu koji uzima jedne francuske novine, ne radi novosti, kaže, jer on je iznad toga, nego da "ostane u formi", budući Kanađaninom po rođenju; a kad ga pitam što smatra najboljim što može činiti na ovome svijetu, on uz to navodi održavanje i obogaćivanje svoga engleskog. Otprilike toliko u pravilu čine ili teže činiti fakultetski obrazovani, i u tu svrhu uzimaju engleske novine. Koliko će onaj tko je netom pročitao možda jednu od najboljih engleskih knjiga naći ljudi s kojima će o tome moći razgovarati? Ili, pretpostavimo da je upravo u izvorniku pročitao neki grčki ili latinski klasik, na glasu čak i među takozvanim nepismenima; neće naći baš nikoga s kime bi mogao porazgovarati, već će o tome morati šutjeti. Štoviše, na našim fakultetima jedva da postoji profesor koji je, ako je svladao poteškoće jezika, u jednakoj mjeri svladao poteškoće britkosti i poezije nekog grčkog pjesnika te može išta prenijeti pozornom i herojskom štociu; a koliko je do svetih spisa, iliti Biblijâ čovječanstva, tko mi u ovome gradu može navesti makar njihove naslove? Većina ljudi ne zna da je ijedan narod osim Židova imao sveto pismo. Čovjek, bilo koji čovjek, dobrano će skrenuti s puta da podigne srebrni dolar; ali ovdje su zlatne riječi, koje su izgovorili najmudriji ljudi starine i u čiju su nas vrijednost uvjeravali mudraci iz svih potonjih doba; pa ipak učimo čitati tek do razine lakog štiva, početnica i školskih udžbenika, a kad završimo školu, do *Male čitanke* i knjiga pripovijedaka, koje su za dječake i početnike; naše čitanje, naši razgovori i razmišljanje odreda su na veoma niskim granama, dostojni tek pigmeja i patuljaka.

Težim upoznati ljude mudrije od onih što ih je iznjedrila ova naša konkordska zemlja, čija su imena ovdje jedva poznata. Ili trebam čuti za Platona, a da nikad ne pročitam njegovu knjigu? Kao da mi je Platon sugrađanin, a ja ga nikad nisam vidio — moj prvi susjed a da ga nikad nisam čuo govoriti ili osluškivao mudrost njegovih riječi. No kako zapravo stoji s time? Njegovi Dijalozi, koji sadržavaju ono što je u njemu bilo besmrtno, počivaju na prvoj polici, a ja ih ipak nikad ne čitam. Neobrazovani smo, priprosti i nepismeni; i priznajem da u tom pogledu ne pravim osobitu razliku između nepismenosti svojih sumještana koji uopće ne umiju čitati i nepismenosti onoga tko je naučio čitati samo ono što je za djecu i slabašne umove. Trebali bismo biti dobri koliko i velikani starine, ali dijelom najprije tako da spoznamo koliko su dobri oni bili. Soj smo kržljavaca i u svojim se intelektualnim uzletima

vinemo tek malko više od novinskih stupaca.

Nisu sve knjige tupave koliko i njihovi čitatelji. Vjerojatno postoje riječi upućene upravo našem položaju koje bi, kad bismo ih zbilja mogli čuti i razumjeti, za naš život bile ljekovitije od jutra ili proljeća, a možda bi za nas navukle nov izraz na lice stvari. Kolikim se ljudima otvorilo novo doba u životu nakon čitanja neke knjige. Možebit za nas postoji knjiga koja će rastumačiti naša čudesa i razotkriti nam nova. Trenutačno neizgovorive stvari mogli bismo negdje naći izgovorenima. Ista ta pitanja koja uznemiruju, zbunjuju i smućuju nas nadolazila su u svoje doba svim mudrim ljudima; nitko nije bio izostavljen, a svatko je na njih odgovarao, sukladno mogućnostima, svojim riječima i svojim životom. K tome, s mudrošću naučit ćemo se i širokogrudnosti. Samotni najamnik na imanju u okolici Concorda, koji se drugi put rodio i doživio osebujno vjersko iskustvo te ga, kako drži, njegova vjera primorava na šutljivu ozbiljnost i isključivost, možda misli da to nije istina; no Zoroaster je, prije više tisuća godina, kročio istom stazom i doživio isto iskustvo, ali je, budući mudar, znao da je ono univerzalno pa se spram svojih bližnjih ophodio sukladno tome, a kažu čak da je iznašao i uspostavio bogoštovlje među ljudima. Neka se dakle ponizno poveže sa Zoroasterom, a preko oslobađajućeg utjecaja svih velikana i sa samim Isusom Kristom, pa neka "naša crkva" ode bestraga.

Hvastamo se da pripadamo devetnaestom stoljeću i da napredujemo najbrže od svih naroda. No, razmotrite koliko malo ovo selo čini za svoju kulturu. Ne želim laskati svojim sumještanima, niti želim da oni laskaju meni, jer to neće unaprijediti ni njih ni mene. Treba nas izazivati — podbadati nas kao volove, što i jesmo, na klipsanje. Imamo razmjerno pristojan sustav običnih pučkih škola, škola koje su samo za dječicu; no izuzevši napol izgledniji Licej(81) po zimi te odnedavna slabašne početke knjižnice što ih je nagovijestila država, nemamo škola za sebe. Trošimo više na gotovo svaki artikal za tjelesnu prehranu ili boljke negoli na svoju duševnu hranu. Vrijeme je da dobijemo ne-obične škole, da se više ne ostavljamo obrazovanja kad postanemo muškarci i žene. Vrijeme je da sela postanu sveučilištima a njihovi stariji žitelji članovi sveučilišnog zbora, dovoljno dokoni — ako su doista tako dobrostojeći — da se do kraja života bave humanističkim studijima. Zar će svijet zauvijek biti ograničen na jedan Pariz ili jedan Oxford? Zar studenti ne mogu boraviti ovdje i stjecati slobodno obrazovanje pod konkordskim nebom? Zar ne možemo unajmiti nekog Abelarda da nam predaje? Avaj! Što zbog krmljenja stoke i vođenja trgovine, predugo ostajemo udaljeni od škole i naše se obrazovanje žalosno zanemaruje. U ovoj zemlji selo bi u nekim pogledima trebalo preuzeti mjesto europskog plemića. Trebalo bi biti pokroviteljem lijepih umjetnosti. Dovoljno je bogato. Manjka mu samo velikodušja i uglađenosti. Može

trošiti dovoljno novca na stvari što ih cijene seljaci i trgovci, ali smatra se utopijskim predložiti da troše novac na stvari za koje umniji ljudi znaju da su daleko vrednije. Ovaj je gradić utrošio sedamnaest tisuća dolara na gradsku vijećnicu, zahvaljujući sreći ili politici, ali vjerojatno neće utrošiti toliko na živu pamet, pravo meso za tu ljušturu, u stotinu godina. Stotinu dvadeset pet dolara koliko se godišnje sakupi za Licej tijekom zime bolje je potrošeno nego bilo koja jednaka svota koja se sabere u gradu. Ako živimo u devetnaestom stoljeću, zašto ne bismo uživali prednosti što ih devetnaesto stoljeće pruža? Zašto bi nam život bio u bilo kojem pogledu provincijalan? Ako nam je do čitanja novina, zašto ne preskočimo bostonske tračeve i smjesta ne uzmemo najbolje novine na svijetu? A ne da gutamo kašicu "neutralnih obiteljskih" novina ili brstimo "Maslinove grančice"(82) ovdje u Novoj Engleskoj. Neka do nas stignu izvješća svih učenih društava pa ćemo vidjeti znaju li išta. Zašto bismo prepustili Harper & Brothersu i Redding & Co.-u(83) da nam odabiru štivo? Kao što se plemenitaš odnjegovana ukusa okružuje svime što pridonosi njegovoj kulturi — genijem, učenošću, oštroumljem, knjigama, slikama, glazbom, znanstvenim instrumentarijem i sličnim — neka tako čini i selo: neka ne stane na učitelju, župniku, zvonaru, župnoj knjižnici i trima vijećnicima samo zato što su naši hodočasnički preci s njima nekoć pregurali hladnu zimu na nekoj vjetrometnoj stijeni. Skupno djelovanje sukladno je duhu naših ustanova i uvjeren sam da su, budući da su naše prilike naprednije, naša sredstva veća od plemenitaških. Nova Engleska može unajmiti sve mudrace svijeta da dođu i podučavaju je, omogućiti im boravak za to vrijeme i uopće ne biti provincijalna. To je *neobična* škola kakva nam nedostaje. Umjesto plemenitaša, imajmo plemenita sela. Ako je potrebno, izostavite jedan most preko rijeke, idite ondje malko zaobilaznim putem pa prebacite barem jedan luk preko mračnijeg jaza neznanja što nas okružuje.

ZVUCI

Ali dok se ograničavamo na knjige, makar one bile najprobranije i najklasičnije, te čitamo samo pojedine pisane jezike, koji su sami po sebi tek narječja i provincijalni, u opasnosti smo da zaboravimo jezik što ga sve stvari i zbivanja govore bez metafore, jedini koji je bogat i standardan. Mnogo se objavljuje, ali malo tiska. Zraka što struje kroz prozorski kapak više se nećemo sjećati kad kapak bude posve uklonjen. Nikakva metoda ni disciplina ne može nadomjestiti nužnost da se bude vječno budan. Što su predavanja iz povijesti, filozofije ili pjesništva, ma kako probrana bila, što je najbolje društvo ili najdivnija redovnost života u usporedbi s disciplinom neprestanog gledanja onoga što nam je gledati? Hoćeš li biti čitatelj, puki izučavatelj ili vidjelac? Iščitaj svoju sudbinu, vidi što je pred tobom i kroči u budućnost.

Tijekom prvoga ljeta nisam čitao knjige; okopavao sam grah. Štoviše, često sam činio i bolje. U neka doba nisam mogao sebi priuštiti da žrtvujem cvijet sadašnjeg trenutka bilo kakvom poslu, umnom ili ručnom. Volim da mi život ima široke margine. Katkad, za ljetnog jutra i nakon uobičajenoga kupanja, sjedio bih na svome osunčanom pragu od svitanja do podneva, zaneseno snatreći, sred borova, oraha i rujeva, u nepomućenoj samoći i spokoju, dok su ptice pjevale uokolo ili bešumno lepršale kroz kuću, dok me sunce što je dopiralo kroz moj zapadni prozor ili zvuk putničkih kola na dalekoj cesti ne bi podsjetili na protjecanje vremena. U tim sam razdobljima rastao kao kukuruz noću,⁽⁸⁴⁾ i bijahu ona mnogo bolja no ikakav rad rukama. Nije to bilo vrijeme oduzeto od moga života, nego toliki suvišak spram onoga što me inače dopadalo. Shvatio sam što istočnjaci razumiju pod kontemplacijom i odricanjem od djela. Većinom nisam mario kako prolaze sati. Dan je odmicao kao da mi olakšava neki posao; bijaše jutro, i gle, sada je večer, a nije učinjeno ništa spomena vrijedno. Umjesto da pjevam poput ptica, tiho sam se smiješio svojoj neprekidnoj sreći. Kao što je vrabac živkao sjedeći na orahu pred mojim vratima, tako sam se i ja oglašavao smijuljenjem ili prigušenim ćurlikanjem što ga je on mogao čuti iz moga gnijezda. Moji dani nisu bili dani u tjednu koji bi nosili biljeg nekog poganskog božanstva, niti su bili isjeckani na sate i rastočeni otkucajima ure; jer živio sam poput Indijanaca Purijske, za koje kažu da "za jučer, danas i sutra imaju samo jednu riječ te da razliku u značenju izražavaju pokazujući unatrag za jučer, unaprijed za sutra i preko glave za tekući dan".⁽⁸⁵⁾ Bila je to za moje sumještane puka dokonost, nema sumnje; ali da su ptice i cvijeće o meni sudili prema svojim mjerilima, ne bih se bio pokazao manjkavim.

Čovjek mora svoje prigode pronaći u sebi, istina je. Naravni dan veoma je spokojan i teško

da će mu zamjeriti na lijenosti.

U svome sam načinu života, naspram onih koji su bili primorani izvan sebe tražiti razonodu, društvo i kazalište, imao barem tu prednost da mi je sam moj život postao razonodom i nikad nije prestajao biti nov. Bila je to drama s mnogo prizora i bez svršetka. Kad bismo uvijek doista zarađivali za život i uređivali svoj život prema posljednjem i najboljem načinu koji smo naučili, ne bi nas nikad morila dosada. Slijedi svoj genij iz dovoljne blizine i on će ti neizostavno svakoga sata pružati nove izgleda. Vođenje kućanstva bilo je ugodna razbibriga. Kad mi je pod bio prljav ustao bih rano te, iznijevši sav namještaj vani na travu — pri čemu su postelja i njen okvir činili samo jednu stavku — poprskao vodom pod i posuo ga bijelim pijeskom iz jezera pa ga metlom izribao dok ne bi postao čist i bijel; a kad bi seljani podoručkovali, jutarnje bi sunce već dovoljno posušilo moju kuću da sam se mogao iznova u nju useliti, pa su moje meditacije bile gotovo neprekinute. Bilo je ugodno vidjeti sve moje pokućstvo na travi kako tvori malu hrpu nalik ciganskom zavežljaju, i moj tronožni stol s kojega nisam micao knjige, pero i mastilo kako stoji sred borova i oraha. Činilo se da im je i samima drago što su izišli te kanda im nije bilo po volji da ih se unese. Kadšto sam bio u kušnji da razapnem ceradu iznad njih i ondje sjednem. Vrijedilo je vidjeti kako sunce obasjava te stvari i čuti kako vjetar slobodno puše u njih; toliko zanimljivije većina poznatih predmeta izgleda napolju nego u kući. Ptica sjedi na obližnjoj grani, pod stolom raste smilje, a vitice kupina uvijaju im se oko nogu; uokolo su rasuti borovi češeri, kestenove čahure i lišće jagoda. Izgledalo je kao da su upravo tako ti oblici preneseni u naše pokućstvo, u stolove, stolce i krevetne okvire — jer su nekoć bili okruženi njima.

Moja je kuća bila na obronku, na samom rubu veće šume, usred mladoga gaja smolastih borova i oraha te na tridesetak metara od jezera prema kojemu je nizbrdo vodila uska staza. U mome prednjem dvorištu rasle su jagode, kupine i smilje, gospina trava i krčica, grmoliki hrastovi i divlje trešnje, borovnice i glicina. Potkraj svibnja divlja trešnja (*Cerasus pumila*) uresila bi rubove staze nježnim cvjetovima valjasto nanizanim u štitove oko kratkih stapki, koje bi ujesen otežale od krupnih i lijepih trešanja te popadale na sve strane u zrakastim vijencima. Kušao sam ih iz učtivosti prema prirodi, iako nisu bile osobito ukusne. Ruj (*Rhus glabra*) je obilno rastao oko kuće, probijajući se kroz nasip koji sam podignuo te je u prvoj sezoni narastao metar i pol ili dva. Njegov široki perjasti list bio je oku ugodan, premda neobičan. Veliki pupoljci koji su u kasno proljeće nicali iz suhog šiblja koje se činilo mrtvim, razvijali su se kao nekom čarolijom u ljupko zeleno i nježno granje promjera jednog palca; a ponekad, dok sam sjedio uz prozor — tako su nehajno rasli i teretili svoja slabašna koljenca — začuo bih svježju i nježnu granu kako odjednom pada poput lepeze na tlo, bez i daška

vjetra, odlomljena vlastitom težinom. U kolovozu su velike nakupine bobica, koje u cvatu bijahu privlačile brojne divlje pčele, postupno poprimala svoju svijetlobaršunastu grimiznu boju te bi se pod težinom također povijale i slamale krhke udove.

Dok u ovo ljetno poslijepodne sjedim pokraj svoga prozora, jastrebovi kruže oko moje čistine; zrak se oglašava hujanjem divljih golubova, koji mi leteći udvoje i utroje presijecaju vidno polje ili pak nemirno sjede na granama bijelih borova iza moje kuće; jastrebac mreška staklastu površinu jezera i izvlači ribu; zerdav se iskrada iz močvare pred mojim vratima i hvata žabu uz obalu; šaš se povija pod težinom močvarica koje prhaju amo-namo; a u posljednjih pola sata čujem kloparanje željezničkih vagona, koje jenjava pa opet oživljava poput jarebičjeg lepeta, prevozeći putnike iz Bostona na selo. Jer nisam ja živio toliko izvan svijeta kao onaj momak kojega su, kako čujem, poslali nekom seljaku u istočnom dijelu gradića, no nije prošlo mnogo a on je pobjegao i vratio se kući, sav ofucan i željan doma. Nikad ne bijaše vidio tako beživotno i zabačeno mjesto; sav svijet je iščeznuo, ma ni zvižduka nisi mogao čuti! Sumnjam da sada u Massachusettsu ima takvog mjesta:

Odista, selo naše postade metom

Hitrih željezničkih strijela, a ponad

Spokojne ravni zvuk nas jedan taži — Concord.(86)

Fičburška pruga dodiruje jezero oko petsto metara južnije od moga boravišta. Do sela obično odlazim njenim nasipom te sam tom sponom takoreći povezan s društvom. S ljudima na teretnoj pruzi, koji prolaze cijelom dužinom ceste, mimoilazim se tako često te me pozdravljaju kao starog znanca i očito misle da sam tu zaposlen; a to i jesam. I ja bih rado popravljao prugu negdje u Zemljinoj orbiti.

Zvižduk lokomotive prodire u moju šumu ljeti i zimi, a zvuči poput kliktaja jastreba koji lebdi ponad dvorišta nekog seljaka, obavješćujući me da brojni nemirni gradski, ili pak pustolovni seoski trgovci iz drugog smjera, pristižu u okrug mjesta. Dok dolaze s jednog obzora, izvikuju upozorenje onima iz drugog da se sklone s pruge, što se katkad čuje u okrugu dvaju gradova. Evo, selo, stiže vaša roba, evo vaših namirnica, seljani! I nema nikoga tako neovisnog na svom imanju tko bi im mogao reći ne. A evo vama vaše isplate! čuje se povik iz seljakova grla; balvani nalik dugim ovnovima probijačima gibaju se trideset kilometara na sat prema gradskim zidinama, a s njima i dovoljno stolaca da na njih posjeda sva umorna i opterećena čeljad što unutar njih živi. Uz takvu silnu i štropotavu uljudnost selo predaje gradu stolac. Ogoljena su sva brda borovnica, sve livade brusnica zgrnute u grad. Gore stiže pamuk, dolje odlazi tkanina; gore stiže svila, dolje odlazi vuna; gore stižu knjige, ali dolje

odlazi pamet koja ih piše.

Kad nabasam na lokomotivu koja se s povorkom vagona udaljuje poput planeta — ili radije poput kometa, jer promatrač ne zna hoće li uz takvu brzinu i takav smjer ikad opet posjetiti naš sustav, budući da joj putanja ne sliči zatvorenoj krivulji — s oblakom pare što se poput stijega vijori za njom u zlatnim i srebrnim viticama, nalik brojnim pahuljastim oblacima koje sam vidio kako visoko na nebu otvaraju svoju masu svjetlu — kao da će taj putujući polubog, taj tvorac oblaka, naskoro okriti svoj vlak livrejom sutonskog neba; kad čujem kako brdima odjekuje frktanje toga željeznog konja nalik grmljavini, kako zemlja podrhtava od njegovih kopita te kako iz nozdrva ispuhuje oganj i dim (ne znam kakvog će krilatoga konja ili vatrenog zmaja uklopiti u novu mitologiju), čini se kao da je zemlja sada dobila svoj dostojan da na njoj živi. Kad bi sve bilo kao što se čini i kad bi ljudi radi plemenitih ciljeva pretvarali elemente u svoje sluge! Kad bi oblak koji se nadvija nad lokomotivom isparavao iz junačkih djela, ili kad bi bio blagotvoran kao oblak što lebdi iznad seljakovih polja, onda bi elementi i sama priroda radosno pratili ljude u njihovim poslovima i bili im svita.

Prolazak jutarnjih vagona promatram s istim osjećajem kao izlazak sunca, koji jedva da je redovitiji. Povorka njihovih oblaka koji se protežu daleko iza i uspinju sve više, odlazeći u nebesa dok vagoni odlaze u Boston, na minutu prekriva sunce i baca sjenu na moje udaljeno polje: nebeska povorka naspram koje je sićušna povorka vagona koja obgrljuje zemlju tek vršak koplja. Konjušar željeznoga konja ustao je rano u ovo zimsko jutro pod svjetlom zvijezda među planinama da nahrani i upregne svoga hata. Vatra je probuđena jednako rano da ga ispuni životnom toplinom i pokrene. Kad bi cijela ta rabota bila tako nedužna kao što je rana! Ako je snijeg dubok, privežu mu krpelje pa divovskim plugom uzoru brazdu od planina do morske obale, u kojoj vagoni poput sijačice posiplju zemlju svom tom nemirnom čeljadi i robom u optjecaju kao sjemenom. Cijeloga dana ognjeni hat prelijeće zemlju, zaustavljajući se tek da mu se gospodar odmori, a njegov topot i prkosno rzanje bude me u ponoć, kad se u nekoj dalekoj šumskoj guduri suoči s elementima obloženim ledom i snijegom; a do svoje će staje dospjeti tek s jutarnjom zvijezdom, da bi još jednom krenuo na svoj put bez počinka i sna. Ili ga možda uvečer čujem kako u svojoj staji otpuhuje višak snage od toga dana, ne bi li opustio tetive te ohladio jetru i mozak u nekoliko sati željeznoga sna. Kad bi taj pothvat bio tako junački i zapovijedan kao što je razvučen i neumoran!

Duboko kroz osamljene šume na rubovima gradova, u koje je danju nekoć prodirao jedino lovac, u najmračnijoj noći odašilju zrake ti svjetlucavi saloni bez znanja svojih žitelja; sad zastaju na blistavoj postaji nekog naselja ili grada, gdje se okupilo društvo, sad u Zlokobnoj

močvari,(87) strašći sove i lisice. Polasci i odlasci vlakova sada su međaši u danu jednog sela. Odlaze oni i dolaze tako redovito i točno, a zvižduk im se čuje tako daleko, da seljaci po njima podešavaju satove, i tako jedna dobro vođena ustanova upravlja cijelom zemljom. Nisu li ljudi postali ponešto točniji otkako je izumljena željeznica? Ne govore li i ne razmišljaju na stanici brže nego nekoć u fijakerskom uredu? U ugođaju onog prvoga mjesta ima nečeg elektrizirajućeg. Zapanjuju me čudesa što ih je ono proizvelo: neki moji susjedi koji, bio bih predvidio jednom zauvijek, neće nikada tako hitro doći do Bostona, sada su u blizini kad se oglasi zvonice. Činiti nešto "u stilu željeznice" sada je krilatice; a vrijedi biti tako često i tako otvoreno upozoren od jedne sile da joj se uklonimo s puta. Nema u tom slučaju naređivanja pod prijetnjom smrtno kazne niti pucanja iznad glava svjetine. Izgradili smo takav usud, Atropos,(88) koji se nikad ne uklanja. (Neka to bude ime vašeg stroja.) Ljude se opominje da će u određeni sat i minutu te strelice biti odapete prema određenim stranama svijeta; no to se ne kosi ni s čijim poslom, a djeca idu u školu drugim putom. Utoliko nam je život odmjeraniji. Svi smo tako naučeni biti Tellovim sinovima.(89) Zrak je pun nevidljivih strelica. Svaki put osim tvoga, put je sudbine. Stoga se drži svoga puta.

Ono što mi trgovinu čini bliskom njena je poduzetnost i smionost. Ne sklapa one ruke i ne moli se Jupiteru. Vidim te ljude svakoga dana kako idu za svojim poslom s više ili manje hrabrosti i zadovoljstva, čineći više no što i sami slute, a zaposleni su možda i bolje no što bi bili mogli svjesno naumiti. Manje me dira junaštvo onih koji su se pola sata odupirali na bojišnici kod Buena Viste(90) od postojane i vedre srčanosti ljudi kojima je ralica za snijeg zimsko boravište, koji nemaju samo hrabrost od tri sata izjutra, koju je Bonaparte držao najrjeđom, nego čija hrabrost ne odlazi na počinak tako rano, koji idu spavati samo kad nevera utihne ili se mišićje njihova željeznog hata smrzne. Možda u ovo jutro Velikog snijega, koji i dalje bjesni i ljudima ledi krv u žilama, čujem prigušen zvuk zvonca njihove lokomotive iz guste magle njihova zaleđenog daha, koji objavljuje da vagoni *dolaze*, bez većeg kašnjenja, unatoč zabrani snježne mećave na sjeveroistoku Nove Engleske, i promatram orače prekrivene snijegom i mrazom dok im glave proviruju ponad odgrnjače koja ne obara tratinčice i gnijezda poljskih miševa(91) nego, uzmimo, gromade Sierra Nevade što zauzimaju vanjsko mjesto u svemiru.

Trgovina je neočekivano pouzdana i vedra, pozorna, pustolovna i neumorna. U svojim je metodama nadasve prirodna, daleko više no brojni fantastični pothvati i sentimentalni eksperimenti, i otuda njen jedinstveni uspjeh. Osvježim se i razgalim kad pokraj mene zaklopara teretni vlak te onjušim živež koja širi mirise od Long Wharfa pa sve do jezera Champlaina, podsjećajući me na strane predjele, koraljne grebene, indijske oceane, tropska

podneblja i širinu globusa. Većma se osjetim građaninom svijeta pri pogledu na palmov list koji će idućega ljeta pokriti toliko lanenih novoengleskih glava, konoplju i ljuske kokosovih oraha iz Manille, staro vrvlje, jutene vreće, staro željezo i hrđave čavle. Ovaj tovar poderanih jedara čitljiviji je i zanimljiviji sada nego da ih prerade u papir i tiskane knjige. Tko može tako zorno ispisati povijest oluja kojima su odoljela kao te poderotine? One su probni otisci kojima nisu potrebne korekture. Evo drva iz šuma Mainea, koje zadnja bujica nije odnijela u more, a koje je poskupjelo za četiri dolara na tisuću zbog onoga što se jest otplavilo ili polomilo; bor, smreka, cedar — prve, druge, treće i četvrte kvalitete, još donedavna sve iste kvalitete, koji će se zaljuljati nad medvjedom, losom i sobom. Za njim se kotrlja prvoklasno vapno iz Thomastona, koje će doprijeti daleko među brda prije no što se ugasi. Pa bale krpa, svih boja i kakvoće, najniži stupanj do kojega se spuštaju pamuk i lan, konačni ishod odjeće — krojeva koji se više ne hvale, osim u Milwaukieju, kao ona raskošna roba, engleski, francuski ili američki uzorci, prugaste tkanine, muslin itd. — pokupljene odasvud, kako od pomodara tako i od sirotinje, da bude pretvoreno u papir jednobojni ili s tek pokojim preljevom, na kojemu će doista biti ispisane priče iz zbiljskog života, visokog i niskog, zasnovane na činjenicama! Ovaj zatvoreni vagon vonja po usoljenoj ribi: snažan je to novoengleski i trgovački miris koji me podsjeća na Grand Banks(92) i ribolovišta. Tko nije vidio usoljenu ribu, temeljito pripremljenu za ovaj svijet tako da je ništa ne može pokvariti te posramljuje i svetačku ustrajnost? Kojom možete pomesti ili popločati ulice, nacijepati triješće, a kočijaš se može iza nje zakloniti od sunca, vjetra i kiše; trgovac pak, kao što je jednom učinio neki konkordski trgovac, može je objesiti na vrata kao znak da je počeo raditi, dok njegov najstariji kupac na koncu više ne bude kadar sa sigurnošću reći je li to životinja, biljka ili mineral, pa ipak će biti čista kao snježna pahulja, a ako je se stavi u lonac i skuha, ispast će odlična sušena riba za subotnji objed. Zatim su tu španjolske kože, kojima su repovi sveudilj uvijeni i pod istim kutom uzdignuti kao i dok su goveda koja su ih nosila jurila južnoameričkim pampama — uzor je to svekolike tvrdokornosti koji jasno pokazuje kako su sve naše prirodene mane gotovo beznadne i neizlječive. Priznajem da, praktično govoreći, kad raspoznam pravu ćud nekog čovjeka, nemam nade da ću je promijeniti nabolje ili nagore na ovom stupnju postojanja. Kao što kažu istočnjaci: "Džukelin se rep može zagrijavati, pritiskati i savijati sponama, no i nakon upornoga dvanaestgodišnjeg truda zadržat će svoj prirodni oblik." Jedini djelotvoran lijek za okorjelost takvih repova jest taj da se od njih napravi ljepilo, a vjerujem da se to s njima obično i čini, pa će onda ostati mirni i ravni. Evo bačve melase ili konjaka upućene Johnu Smithu iz Cuttingsvillea u Vermontu, koji uvozi robu za seljake pokraj svoje čistine, a sada možebit stoji nad svojom pregradom i razmišlja o tome koliko su posljednja uplovljavanja mogla utjecati na njegovu cijenu, govoreći ovoga časa

svojim kupcima, kao što im je toga jutra rekao već dvadeset puta, da sljedećim vlakom očekuje prvorazrednu robu. Oglašeno je u *Cuttingsville Timesu*.

Dok te stvari dolaze gore, druge odlaze dolje. Upozoren fijukom, podižem pogled s knjige i vidim visok bor, posječen na dalekim sjevernim brdima, koji je preletio Zeleno gorje i Connecticut, u deset minuta poput strijele prohujao gradom te jedva da ga još vidi koje oko; on

bit će jarbolom

Velikog admiralskoga broda.(93)

I čuj sad! Evo stočnog vlaka koji zrakom nosi blago s tisuću bregova, iz obora, staja i torova, goniče goveda sa štapovima i pastire sred njihovih stada, umalo i planinske pašnjake, uskovitlane poput lišća što ga s planina otpuhuju rujanski vjetrovi. Zrak ispunjava mukanje teladi, blejanje ovaca i tiska volova, kao da promiče pastoralna dolina. Kada stari ovan predvodnik zazveči na čelu svojim zvoncem, planine doista poskakuju poput ovnova a brdašca poput janjadi. I vagon s goničima je tu, u sredini, sad već u ravnini s njihovim stadima, i oni se, iako ostadoše bez poziva, drže za svoje beskorisne štapove kao za službene oznake. Ali gdje su im psi? Za njih je to stampedo, izbačeni su iz ravnoteže, izgubili su njuh. Kanda ih čujem gdje laju iza Peterboro' Hillsa ili sopću uza zapadni obronak Zelenoga gorja. Oni neće dočekati kraj pothvata. I sami su ostali bez poziva. Njihova vjernost i pronicavost sada su srozane. Pokunjeno će se odšuljati natrag u svoje kućice, ili će možda podivljati i sklopiti savez s vukom i lisicom. I tako je vaš pastoralni život prohujao mimo vas. No čuje se zvonce i ja se moram maknuti s pruge da propustim vagone;

Što je za me pruga?

Ne gledam koliko je duga

I gdje li završava.

Par kotlina ispunjava

Lastavica je nastava,

Pijesak se po njoj viori

I kupina sočna zori,

ali ja je prelazim kao kolni put u šumi. Ne želim da mi oči obnevide i uši utrnu od njihova dima, pare i šištanja.

Sad kad su vagoni prošli a s njima i sav grozničavi svijet, kad ribe u jezeru više ne čute

njihovu tutnjavu, samiji sam nego ikad. U nastavku dugog poslijepodneva moja razmišljanja prekida možda tek slabašno kloparanje kočije ili zaprege na udaljenoj cesti.

Nedjeljom bih katkad čuo zvona — zvono Lincolna, Actona, Bedforda ili Concorda, kad je vjetar bio povoljan, tananu, milozvučnu i takoreći prirodnu melodiju dostojnu da je se uveze u divljinu. Na dostatnoj udaljenosti ponad šume taj zvuk poprima stanovit titravi bruj, kao da su borove iglice na obzoru strune na harfi što ih on prebire. Svi zvuci koji se čuju s najveće moguće udaljenosti stvaraju jedan te isti učinak, titranje sveopće lire, baš kao što međusloj atmosfere čini udaljeni zemaljski greben zanimljivim našim očima zbog modrine koju mu pridaje. U ovom je slučaju do mene dopro napjev što ga je ugodio zrak i koji već bijaše općio sa svakim listom i svakom iglicom u šumi, onaj djelić zvuka što su ga elementi uznijeli, modulirali i odjeknuli njime od dola do dola. Jeka je u stanovitoj mjeri izvoran zvuk, i u tome leži njena čarolija i draž. Nije to puko ponavljanje onoga što je u zvonjavi bilo vrijedno ponavljanja, nego dijelom i glas šume; iste one otrcane riječi i note, samo ih je ispjevala šumska nimfa.

Uvečer je udaljeno mukanje neke krave na obzorju onkraj šume zvučalo milo i skladno te bih ga isprva zamijenio za glasove stanovitih trubadura koji su mi kadšto izvodili podoknicu i koji možebit lutaju brdima i dolinama; no nisam ostajao neugodno razočaran kad bi se to ubrzo otegnulo u jeftinu i prirodnu glazbu krava. Ne želim biti podrugljiv, nego izraziti poštovanje prema pjevanju tih mladića, kada kažem da sam jasno razaznavao kako je ono srodno kravljjoj glazbi, a u konačnici bijaše to jedan jedini izričaj prirode.

U sedam i pol, tijekom jednog dijela ljeta, nakon što bi prošao večernji vlak, kozodoji su redovito pola sata pojali svoju večernjicu sjedeći na panju do mojih vrata ili na sljemenu kuće. Počeli bi pjevati gotovo s točnošću sata, unutar pet minuta u određeno vrijeme u odnosu na zalazak sunca, svake večeri. Imao sam rijetku priliku upoznati se s njihovim navikama. Katkad bih ih začuo četiri ili pet odjednom u raznim dijelovima šume, slučajno bi jedan bio za takt iza drugoga, a bijahu mi toliko blizu da sam razabirao ne samo kvocaj nakon svake note, nego često i ono jedinstveno zujanje nalik muhi u paukovoj mreži, samo srazmjerno glasnije. Ponekad bi jedan od njih kružio i kružio oko mene na koji metar udaljenosti, kao sapet uzicom, vjerojatno onda kad bih se našao u blizini njegovih jaja. Pjevali su u intervalima kroz cijelu noć, a netom prije i oko zore bijahu milozvučni kao uvijek.

Kada druge ptice miruju, sove ušare preuzimaju pjesmu, kao narikače svoju drevnu žalopojku. Njihov sablasni krik odista je bendžonsonovski.⁽⁹⁴⁾ Mudre ponoćne vještice! Nije

to bezazleni i nezgrapni “cuvik-cuvik” pjesnikâ, nego, bez šale, najsvečaniji grobljanski napjev, uzajamno tješnje ljubavnika samoubojica koji se u lugovima pakla prisjećaju boli i naslada nadzemaljske ljubavi. Pa ipak volim čuti kako njihove jadikovke i žalosni odgovori trepere rubom šume, podsjećajući me katkad na glazbu i ptice što pjevaju; to kao da je tamna i suzna strana glazbe, žali i uzdasi koji bi rad se ispjevali. One su sablasti, niske sablasti i sjetne slutnje palih duša koje su nekoć u ljudskom obličju mjesečarile zemljom i činile mračna djela te sada ispaštaju grijehe žalobnim himnima ili jadikovkama na poprištu svojih prijestupa. Pružaju mi nov osjećaj raznolikosti i mogućnosti one prirode koja nam je zajedničko stanište. *Uhuuu da bar se nikad ne rodiiih!* uzdiše jedna na ovoj strani jezera i u nemirnom očaju kruži do nekog novog odmorišta na sivim hrastovima. A onda sa suprotne strane drhtavom iskrenošću odjekuje *da bar se nikad ne rodiiih!* dok iz dubine linkolnskih šuma dopire slabašno *rodiiih!*

Podoknicu mi je izvodila i jedna huktava sova. Iz blizine vam se moglo učiniti da je to najsjetniji zvuk u prirodi, kao da njime hoće u svojem zboru dati stereotip i ustaliti smrtni hropac nekog ljudskog bića — bijedan, slab ostatak smrtnosti koji je ostavio nadu za sobom i zavija poput životinje, ali ljudskim jecajima na ulasku u tamnu dolinu, čiju jezivost dodatno pojačava neka klokotava milozvučnost — zatječem se gdje započinjem glasovima kl kad je pokušam oponašati — što izražava duh koji je dosegnuo želatinozni, pljesnivi stupanj u umrtvljivanju svake zdrave i srčane misli. Podsjetilo bi me to na vukodlake, idiote i luđačko zavijanje. Ali iz dubine šume jedna sad odgovara napjevom što ga rastojanje čini doista milozvučnim — *hu hu hu, huru hu*; a taj je uistinu mahom izazivao samo ugodne asocijacije, bilo da sam ga čuo danju ili noću, ljeti ili zimi.

Raduje me što postoje sove. Neka one umjesto ljudi izvode idiotsko i mahnito hukanje. Taj zvuk čudesno priliči močvarama i sutonskim šumama koje dnevna svjetlost ne obasjava te nagovješćuje golemu i nerazvijenu prirodu koju ljudi nisu prepoznali. Predstavljaju one goli sumrak i nezadovoljene misli što ih svi imaju. Cijeloga dana sunce je obasjavalo površinu neke divlje močvare, gdje sa smreke vise mahovinasti lišajevi, u visini kruže mali jastrebovi, sjenica šušketi među zimzelenom, a u podnožju se šuljaju prepelica i zec; ali sada sviće zlogukiji i priličniji dan dok se drukčiji soj stvorenja budi da ovdje izrazi smisao prirode.

Kasno uvečer čuo bih udaljeno kloparanje kola preko mostova — taj se zvuk noću čuo dalje od gotovo bilo kojeg drugog — lajanje pasa i kadšto iznova mukanje neke neutješne krave u dalekoj staji. U međuvremenu je cijela obala odzvanjala trubljenjem žaba rikača, jedrih duhova starih pilaca i vinopija, sveudilj nepokajanih, koji pokušavaju otpjevati kanon u

svome Stigijskom(95) jezeru — ako mi nimfe Waldena oprostite na takvoj usporedbi, jer premda ondje trava gotovo i nema, ima žaba — a koji bi rado očuvali vesele regule svojih gozbenih trpeza, premda im je glas postao promukao i svečano ozbiljan, podrugujući se veselju, a vino je izgubilo okus i postalo tek napitkom što im nadimlje trbušine pa slatka opijenost nikad ne utapa sjećanje na prošlost, nego donosi samo zasićenost, bubrenje i nadutost. Njihov glavni starješina, s bradom na srolikom listu koji njegovoj slinavoj gubici služi kao ubrus, pod ovom sjevernom obalom otpija dubok gutljaj nekoć prezrene vode pa šalje vrč dalje uz uzvik *rega, rega, rega!* i nato odmah iz nekog udaljenog zatona stiže preko vode odjek iste lozinke, gdje je sljedeća po starosti i obujmu otpila svoju mjeru; a kad je taj obred obišao svu obalu, meštar ceremonijala zadovoljno uzvikuje: *rega!* pa sve jedna za drugom ponavljaju isto, sve do najmanje nadute, najšupljikavije i najmlhavije, da ne bude greške; potom pehar iznova kruži sve dok sunce ne rasprši jutarnju maglu, a samo starješina još nije pod jezerom, nego s vremena na vrijeme zaludno zatrubi *rega* pa zastane radi odgovora.

Nisam siguran jesam li sa svoje čistine ikad čuo kukurijekanje pijetla te sam pomišljao kako bi vrijedilo držati kokota samo radi njegove glazbe, kao pticu pjevicu. Glasanje toga nekoć divljeg indijanskog fazana svakako je najosebujnije u ptičjem svijetu, i kad bi ga bilo moguće udomaćiti a da se ne pripitomi to bi ubrzo postao najslavniji zvuk naših šuma, koji bi nadvisivao gakanje guske i hukanje sove; a zamislite onda kokošje kokodakanje kako ispunjava stanke kada trublje njihovih gospodara miruju! Ne čudi što je čovjek tu pticu pridodao svome domaćem blagu — da i ne govorimo o jajima i batcima. Šetati u zimsko jutro šumom što obiluje tim pticama, njihovom rodnom šumom, i čuti divlje kokote kako kukuriču na stablima, jasno i resko diljem zemlje što odzvanja, prigušujući slabije glasanje drugih ptica — pomislite samo! Cijeli bi se narodi uzbunili. Tko onda ne bi ustajao rano, i to sve ranije svakim danom svoga života, dok ne bi postao neizrecivo zdrav, bogat i mudar? Glasanje te tuđe ptice pjesnici svih zemalja slave uz bok s glasanjem svojih domaćih pjevica. Sva su podneblja u suglasju s odvažnim Pijevcem. On je domorodniji i od samih starosjedilaca. Zdravlje mu je vazda dobro, pluća krepka, duh nikad mlitav. Njegov glas budi čak i mornara na Atlantiku i Pacifiku; ali njegov reski zvuk mene nikad nije budio iz drijemeža. Nisam držao psa, mačku, kravu, svinju ni kokoši, pa biste rekli da mi je manjkalo domaćih zvukova; niti bućkalice za maslac, niti kolovrata, ni šištanja čajnika niti dječje vike da pruži utjehu. Staromodan bi čovjek već izgubio razum ili umro od dosade. Čak ni štakora na zidu, jer njih je istjerala glad, ili bolje kazano nikad nisu ni bili namamljeni — samo vjeverice na krovu i ispod poda, kozodoj na sljemeni, šojka što kriči pod prozorom, zec ili svizac ispod kuće, ćuk ili ušara iza nje, jato divljih gusaka ili gnjurac koji se smije na jezeru i

lisica što noću štekće. Čak ni ševa ili vuga, te blage plantažne ptice, nisu nikad posjetile moju čistinu. Nit' pijetlova da kukuriču nit' kokoši da kokodaču u dvorištu. Nikakva dvorišta! Tek neograđena priroda koja ti seže do samoga praga. Mlada šuma raste ti pod prozorima, a divlji ruj i vitice kupina probijaju u podrum; jedri smolasti borovi taru se i škripe o šindru zbog manjka prostora, a korijenje im dopire skroz ispod kuće. Umjesto zaklopca ili kapka što bi ga otpuhao vjetar — za ogrjev služi bor odvaljen ili iščupan s korijenjem iza kuće. Umjesto nepostojeće staze prema vratima prednjeg dvorišta za Velikog snijega — nikakvih vrata, ni prednjeg dvorišta, ni puta prema civiliziranom svijetu!

SAMOĆA

Bajna je ovo večer, od onih kad je cijelo tijelo jedno osjetilo te upija slast kroz svaku poru. S nekom čudnom slobodom odlazim i dolazim u prirodu, kao njen dio. Dok šećem kamenom obalom jezera, samo u košulji iako je svježije, a i oblačno i vjetrovito, te ne vidim ništa osobito što bi me privlačilo, svi su mi elementi neobično srodni. Žabe rikače trubljenjem najavljuju noć, a mreškavi vjetar nad vodom pronosi glasanje kozodoja. Stopljenost s uzlepršalim listovima johe i topole gotovo mi oduzima dah; no, kao i jezero, moj je spokoj namreškan, ali ne i uzburkan. Ti valići što ih podiže večernji vjetar daleko su od oluje koliko i glatka zrcalna površina. Iako je sada mrak, vjetar još puše i zavija u šumi, valovi i dalje zapljuskuju, a neki stvorovi uljuljkuju svojim glasanjem ostale. Počinak nikad nije potpun. Najdivljije životinje sada ne počivaju nego traže plijen; lisica, tvor i zec sada bez straha tumačaju poljima i šumama. Oni su stražari prirode — spine što povezuju dane života obdarena duhom.

Vrativši se kući, otkrivam da su tu bili posjetitelji i ostavili posjetnice, bilo stručak cvijeća, vijenac zim zeleni, bilo ime ispisano olovkom na žutom orahovom listu ili iveru. Oni koji rijetko dolaze u šumu uzmu u ruke neki komadić šume kojim se usput igraju pa ga ostave, bilo hotimično ili slučajno. Netko je ogulio vrbovu šibu, upleo je u prsten i ostavio na mom stolu. Uvijek sam mogao procijeniti jesam li za svoga izbjivanja imao posjetitelje, bilo prema svijenim grančicama ili travi, otisku njihovih cipela, a općenito i kojeg su spola, dobi i značaja bili prema nekom sićušnom tragu, kao što je ispušteni cvijet ili stručak ubrane pa bačene trave, čak uz prugu, na kilometar udaljenosti, ili prema zaostalom vonju cigare ili lule. Štoviše, često bi me o prolasku nekog putnika cestom tristo metara dalje obavijestio miris njegove lule.

Oko nas obično ima dovoljno prostora. Obzor nam nikad nije posve nadohvat. Gusta šuma nije nam baš pred vratima, kao ni jezero, ali ponešto se uvijek krči, nama poznato, nešto što trošimo, prisvajamo i oduzimamo prirodi. Zašto ja samo za sebe imam ovu golemu ravan i okružje, četvorne kilometre puste šume koju su mi ljudi prepustili? Najbliži mi je susjed kilometar i pol daleko, a nijedna kuća ne vidi se niotkud osim s vrhova brijega unutar jednog kilometra od moje. Svoj obzor omeđen šumom imam samo za se; s jedne strane pogled iz daljine na prugu na mjestu gdje ona dodiruje jezero, s druge na ogradu koja obrubljuje šumsku cestu. No, mjesto gdje živim mahom je samotno poput prerija. Ono je Azija ili Afrika koliko i Nova Engleska. Imam takoreći vlastito sunce, mjesec i zvijezde, i jedan mali svijet samo za sebe. Pokraj moje kuće nikad noću nije prošao putnik niti pokucao na moja vrata,

kao da sam prvi ili posljednji čovjek, osim u proljeće, kad bi u dugim razmacima neki dolazili iz sela u ribolov — očito su u jezeru Waldenu mnogo više lovili vlastite naravi i nadjevali udice tamom — ali bi se ubrzo povukli, obično s lakim košarama, i ostavljali "svijet tmuši i meni", (96) a crnu jezgru noći nikad nije oskrvnulo nikakvo ljudsko susjedstvo. Vjerujem da se ljudi općenito još pomalo boje mraka, premda su sve vještice povješane, a uvedeni su kršćanstvo i svijeeće.

Katkad bih, međutim, osjetio da se nadasve milo i nježno, nedužno i susretljivo društvo može pronaći u bilo kojem prirodnom predmetu, čak i kad je u pitanju bijedni čovjekomrzac i najsjetnije čeljade. Onaj tko živi usred prirode i kojemu su osjetila spokojna ne može utonuti u crnu melankoliju. Još nije bilo takve oluje koja zdravom i nevinom uhu ne bi bila eolska glazba. Jednostavnog i hrabrog čovjeka ništa ne može natjerati na priprostu tugu. Dok uživam u prijateljstvu godišnjih doba uzdam se da mi ništa ne može život učiniti teretom. Blaga kiša koja zalijeva moj grah i zadržava me danas u kući nije turobna i sjetna, nego je i za me dobra. Iako me priječi da ga okopavam, ona je daleko vrednija od moga okopavanja. Kad bi se nastavila toliko da bi korijenje istrunulo u zemlji a krumpir se u nizini uništio, i dalje bi bila dobra za travu na visoravni, a samim time bila bi dobra i za mene. Gdješto, kad se usporedim s drugim ljudima, čini mi se da sam u većoj milosti bogova, mimo bilo kakvih meni poznatih zasluga; kanda od njih imam jamstvo i sigurnost što ih moji bližnji nemaju te me naročito vode i štite. Ne laskam ja sebi nego, ako je to moguće, oni laskaju meni. Nikad se nisam oćutio usamljenim, niti makar pritisnutim osjećajem osamljenosti, osim jedanput, i to nekoliko tjedana nakon što sam došao u šumu, kada sam na sat vremena posumnjao nije li ljudska blizina nužna za vedar i zdrav život. Biti sam bilo je nešto neugodno. No u isti mah bio sam svjestan laganog bezumlja u svome raspoloženju te kao da sam već predviđao svoj oporavak. Usred kišice, dok su te misli prevladavale, odjednom sam osjetio tako milo i blagotvorno društvo u prirodi, u samom lijevanju kišnih kapi, u svakom zvuku i prizoru oko svoje kuće, beskrajnu i neobjašnjivu prijaznost kao ozračje koje me je krijepilo, te su se zamišljene prednosti ljudske blizine nadale beznačajnima i otad više nisam pomislio na njih. Svaka borova iglica širila se i nadimala suosjećajnošću i iskazivala mi prijateljstvo. Tako sam razgovijetno postao svjestan prisutnosti nećeg meni srodnog, čak i u prizorima koje smo naviknuti zvati divljim i turobnim, kao i to da mi krvlju najbliskija i najhumanija nije neka osoba ili seljak, pa pomislih kako mi nijedno mjesto više nikad ne može biti tuđe.

Žalost prerano pokosi tužne;

Malobrojni im dani u zemlji živih,

Lijepa Toscarova kćeri. (97)

Neke od najugodnijih sati proveo sam za dugih kišnih oluja u proljeće ili ujesen, koje su me zadržavale u kući poslijepodne kao i prijepodne, umirenog njihovom neprestanom tutnjavom i pljuštanjem; rani sumrak tada bi najavio dugu večer u kojoj su se mnoge misli imale vremena ukorijeniti i razviti. Za tih obilnih sjeveroistočnih kiša koje su i seoske kuće stavljale na kušnju, kada su služavke stajale spremne s krpom i kablom da zadrže poplavu, ja sam sjedio iza vrata u svojoj kućici, koja je sva bila ulaz, i naskroz uživao u njenoj zaštiti. Za jednoga žestokog grmljavinskog pljuska grom je pogodio veliki smolasti bor s druge strane jezera te načinio veoma uočljivu i savršeno pravilnu spiralnu brazdu od vrha do dna debla, duboku palac ili više i široku četiri ili pet palaca, kao što biste užlijebili štap za hodanje. Neki dan sam ponovno prošao onuda te me ispunila jeza kad sam pogledao uvis i promotrio taj biljeg, razgovjetniji no ikad, na mjestu što ga je prije osam godina pogodio strašan i neodoljiv grom iz bezazlena neba. Ljudi mi često govore: "Pomislio bih da ćete se ondje osjećati usamljeno i željeti biti bliži ljudima, pogotovo za kišnih i sniježnih dana i noći." U iskušenju sam da takvima odgovorim ovako — cijela ova zemlja koju nastanjujemo samo je točka u svemiru. Što mislite, koliko su razdvojena dva najudaljenija stanovnika one tamo zvijezde, širinu čijega koluta naši instrumenti ne mogu utvrditi? Zašto bih se osjećao usamljenim? Nije li naš planet na Mliječnoj stazi? Pitanje što mi ga postavljate ne čini mi se najvažnijim. Kakav to prostor odjeljuje čovjeka od njegovih bližnjih i čini ga samotnim? Ustanovio sam da nikakav napor nogu ne može dva uma osobito približiti jedan drugome. U čijoj blizini najviše želimo boraviti? Zsigurno ne u onoj ljudi, željezničke postaje, poštanskog ureda, bara, društvenog doma, školske zgrade, trgovine, Beacon Hilla ili Five Pointsa,(98) gdje se ljudi najviše okupljaju, nego u blizini vječnog izvora našeg života, koji, kao što smo svekolikim svojim iskustvom ustanovili, iz njega istječe, kao što vrba stoji uz vodu i šalje svoje korijenje u tom smjeru. Naravi će se razlikovati u tom pogledu, ali to je mjesto na kojemu će mudar čovjek sebi iskopati podrum... Jedne večeri sustigao sam na voldenskoj cesti jednog od svojih sumještana, koji je prikupio ono što se naziva "pristojnim imetkom" — premda ga ja zapravo nikad nisam vidio — i koji je vodio par goveda na tržnicu pa me upitao kako sam se mogao odlučiti odustati od tolikih životnih udobnosti. Odgovorih mu da sam sasvim siguran kako mi se to prilično sviđa, i nisam se šalio. I tako sam otišao kući u postelju, a njega ostavio da se kroz tamu i blato probija do Brightona — ili Brighttowna(99) — kamo će stići negdje ujutro.

Svaki izgled za buđenje ili oživljavanje čini mrtvacu ravnodušnim prema svakom vremenu i mjestu. Mjesto na kojem se to može dogoditi uvijek je isto i neopisivo ugodno svim našim osjetilima. Mahom samo izvanjskim i prolaznim okolnostima dopuštamo da nam budu prilike. A one su zapravo uzrok naše rastresenosti. Svim stvarima najbliža je ona sila koja

oblikuje njihovo biće. Tik do nas neprestano se provode najvelebniji zakoni. Tik do nas nije radnik kojega smo unajmili, s kojim tako rado razgovaramo, nego radnik čiji rad mi jesmo.

“Kako li je golemo i duboko djelovanje tananih sila Neba i Zemlje!”

“Nastojimo ih opaziti, a ne vidimo ih; nastojimo ih čuti, a ne čujemo ih; poistovjećene sa srži svih stvari, ne mogu se od njih odvojiti.”

“Zbog njih u cijelom svijetu ljudi pročišćuju i posvećuju svoja srca te odijevaju blagdansko ruho da prinesu žrtve i darove precima. Ocean je to istančanih duhovnih sila. One su posvuda, iznad nas, nama s lijeva i zdesna; okružuju nas sa svih strana.”(100)

Predmeti smo pokusa koji me nemalo zanima. Zar ne možemo pod tim okolnostima nakratko biti bez društva svoga naklapanja — imati vlastite misli da nas raduju? Istinit je Konfucijev izriječ: “Vrlina ne ostaje napušteno siroče; nužno mora imati susjede.”(101)

Mišljenjem možemo u zdravom smislu biti izvan sebe. Svjesnim naporom uma možemo stajati po strani od djela i njihovih posljedica; a sve stvari, dobre i loše, prolaze mimo nas poput bujice. Nismo potpuno zahvaćeni prirodom. Ja mogu biti bilo naplavljeno drvo u rijeci, bilo Indra(102) koji s neba gleda na nj. Na mene može utjecati kazališni prizor; s druge strane, na mene ne mora utjecati zbiljski događaj koji se nadaže mnogo važnijim po mene. Poznajem sebe samo kao ljudsko biće, takoreći poprište misli i čuvstava; a svjestan sam određene dvostrukosti zahvaljujući kojoj mogu sebi biti dalek kao i bilo kome drugom. Koliko god moje iskustvo bilo snažno, svjestan sam prisutnosti i kritičnosti dijela mene koji, reklo bi se, nije dio mene, nego je promatrač koji sa mnom ne dijeli iskustvo već ga opaža; a on nije više ja nego što je ti. Kada se drama, možebit tragedija, života završi, promatrač odlazi svojim putem. Bila je to nekovrsna tlapnja, puko djelo uobrazilje, koliko je do njega. Ta nas dvostrukost katkad može lako učiniti lošim susjedima i prijateljima.

Nalazim da je zdravo veći dio vremena biti sam. Boravak u društvu, čak i najboljem, ubrzo zamara i raspršuje. Volim biti sam. Nikad nisam našao druga tako društvenog kao što je samoća. Većinom smo usamljeniji kad odemo među ljude nego kad ostanemo u svojoj odaji. Čovjek koji misli ili radi uvijek je sam, gdje god bio. Samoća se ne mjeri kilometrima prostora koji se umeću između čovjeka i njegovih bližnjih. Odista marljiv student u jednoj od napučenih košnica fakulteta u Cambridgeu samotniji je koliko i derviš u pustinji. Seljak može raditi u polju ili šumi cijelog dana, okopavajući ili cjepajući, a da se ne osjeti usamljenim, jer je uposlen; ali kad uvečer dođe kući ne može sjediti sam u sobi, na milost svojih misli, nego

mora biti ondje gdje može "vidjeti ljude", razonoditi se i, kao što sam misli, nadoknaditi sebi samoću od toga dana; pa se stoga čudi kako student može sjediti sam u kući cijele noći i veći dio dana a da ne čuti dosadu i "potištenost"; ali ne uviđa da student, premda u kući, ipak radi na svome polju i cijepa u svojoj šumi, kao seljak u svojoj, a zauzvrat traži istu razonodu i društvo kao i potonji, makar možda u sažetijem obliku.

Društvo je obično odviše jeftino. Susrećemo se u vrlo kratkim razmacima, nemajući vremena da jedni za druge steknemo ikakvu novu vrijednost. Susrećemo se za obrocima tripud dnevno i pružamo jedni drugima nov okus toga starog pljesnivog sira koji jesmo. Moramo se složiti s određenim skupom pravila, koji se naziva etiketom i pristojnošću, da bismo to često susretanje učinili podnošljivim i da ne bismo trebali stupiti u otvoreni rat. Sastajemo se u poštanskom uredu, u društvima i uz ognjište svake večeri; živimo zbijeno i jedni smo drugima na putu, međusobno se spotičemo i držim da na taj način gubimo određeno uzajamno poštovanje. Zacijelo bi manja učestalost dostajala za svako važno i srdačno općenje. Uzmite recimo djevojke u tvornici — nikad nisu same, jedva i u snovima. Bilo bi bolje da na svakom četvornom kilometru bude samo jedan stanovnik, kao ovdje gdje ja živim. Nije čovjekova vrijednost u njegovoj koži pa da ga moramo dodirivati.

Čuo sam za čovjeka koji se izgubio u šumi te je u podnožju stabla umirao od gladi i iscrpljenosti, a usamljenost su mu ublažavala groteskna priviđenja kojima ga je, uslijed tjelesne slabosti, okružila njegova oboljela mašta i za koja je vjerovao da su stvarna. Tako i nas, zahvaljujući tjelesnom i umnom zdravlju i snazi, može neprestano bodriti slično, ali normalnije i prirodnije društvo pa da spoznamo kako nikad nismo sami.

Kod kuće imam svakojako društvo; osobito ujutro, kad nitko ne navraća. Dopustite mi nekoliko usporedbi kako biste stekli predodžbu o mome položaju. Nisam samotniji od gnjurca na jezeru koji se smije tako glasno, ili od samog Waldena. Kakvo društvo ima to usamljeno jezero, molim vas? Pa ipak u modrini njegovih voda nema plavih đavola, nego plavih anđela.⁽¹⁰³⁾ Sunce je samo, osim za tmurna vremena, kad se gdješto čini da ih ima dva, ali jedno je prividno. Bog je sam — ali vrag je sve, samo ne sam; on ima silnu družbu, on je mnoštvo. Nisam usamljeniji od jedne divizme ili maslačka na pašnjaku, od lista graha, kiselice, obada ili bumbara. Nisam usamljeniji od Mill Brooka,⁽¹⁰⁴⁾ vjetrokaza, zvijezde sjevernjače, južnog vjetra, travanjskog pljuska, siječanjske jugovine ili prvog pauka u novoj kući.

Za dugih zimskih večeri, kada snijeg pada brzo i vjetar zavija u šumi, povremeno me posjećuje jedan stari naseljenik i izvorni vlasnik,⁽¹⁰⁵⁾ koji je navodno iskopao jezero

Walden, obzidao ga kamenjem i obrubio borovom šumom; on mi kazuje priče o starom vremenu i novoj vječnosti; i uspijeva nam zajedno provesti razdraganu večer u veselju druženja i ugodnoj razmjeni gledišta, makar i bez jabuka i jabukovače — silno mudar i šaljiv prijatelj, kojega veoma volim i koji je mnogo samozatajniji no što su to bili Goffe i Whalley;(106) i premda ga drže mrtvim, nitko ne može pokazati gdje je sahranjen. U mome susjedstvu obitava i postarija dama, nevidljiva većini, čijim miomirisnim vrtom kadšto rado lunjam, berući ljekovito bilje i slušajući njezine pripovijesti; jer ona je genij čija je plodnost bez premca, a pamćenje joj seže unatrag dalje od mitologije te mi može ispričati izvornik svake priče kao i to na kojim se činjenicama svaka od njih zasniva, jer te su se zgode zbile za njezine mladosti. Rumena i krepka stara dama, koja uživa u svim vremenima i godišnjim dobima, a po svoj će prilici još i nadživjeti svu svoju djecu.

Neopisiva nevinost i blagotvornost prirode — sunca, vjetra i kiše, ljeta i zime — kakvo li zdravlje i kakvu radost zavijeke pružaju! I tako vazda suosjećaju s našom vrstom te bi svekoliku prirodu kosnulo, sunčev bi sjaj izbljedio, vjetrovi bi uzdisali poput ljudi, oblaci lili suze, šume odbacile lišće i odjenule usred ljeta žalobno ruho kad bi ijedan čovjek ikada zbog opravdana razloga tugovao. Zar se neću sporazumijevati sa zemljom? Nisam li i sam dijelom lišće i biljno obličje?

Koja će to pilula održati naše blagostanje, spokoj, zadovoljstvo? Niti oni mojega ili tvoga pradjeda, nego univerzalni, biljni, botanički lijekovi naše prabake prirode, kojima ona vazda čuva svoju mladost te je za svoga vijeka nadživjela tolike Parrove(107) i hranila svoje zdravlje njihovom trulećom debljinom. Što se moje panaceje tiče, umjesto neke od onih nadriljekarskih bočica mješavine zagrabbjene iz Aheronta(108) ili Mrtvog mora, koje dolaze s onih dugačkih plitkih kola nalik na crne škune za prijevoz boca što ih katkad viđamo, dajte mi gutljaj nerazblaženog jutarnjeg zraka. Jutarnji zrak! Ako ljudi neće piti s tog praznora dana, e pa onda ga moramo flaširati i prodavati u trgovinama, za dobrobit onih koji su izgubili pretplatničku cedulju za jutarnje doba ovoga svijeta. No upamtite, neće se posve očuvati do podneva ni u najhladnijem podrumu, već će mnogo prije izbaciti čepove i produžiti tragom Aurore prema zapadu. Nisam poklonik Higijeje,(109) kćeri onoga starog travara Asklepija, koja se na kipovima prikazuje kako u jednoj ruci drži zmiju a u drugoj pehar iz kojega zmija povremeno pije, nego prije Hebe, Jupiterove peharnice, koja bijaše kći Junone i divlje salate te koja je imala moć da bogovima i ljudima vraća jedrinu mladosti. Bila je ona vjerojatno jedina posve čila, zdrava i kršna mlada dama koja je ikad stupala kuglom zemaljskom, a kamo god bi došla nastupalo je proljeće.

POSJETITELJI

Mislim da društvo volim koliko i većina, i posve sam spreman zakačiti se na neko vrijeme poput krvopije za svakog punokrvnog čovjeka na kojeg nabasam. Po prirodi nisam pustinjač, već bih u baru mogao sjediti duže i od najupornijeg gosta kad bi me poslovi odveli onamo.

U kući sam imao tri stolca: jedan za samoću, dva za prijateljstvo, tri za društvo. Kad bi posjetitelji došli u većem i neočekivanom broju za sve njih postojao je tek taj treći stolac, ali oni bi u pravilu štedjeli na prostoru stajanjem. Iznenaduje koliko velikih muškaraca i žena stane u malu kuću. Znao sam u isti mah pod svojim krovom imati dvadeset pet ili trideset duša, s njihovim tijelima, pa ipak smo se često rastajali a da nismo bili svjesni da smo se jako približili jedni drugima. Mnoge naše kuće, javne kao i privatne, s gotovo neizbrojivim odajama, golemim dvoranama i podrumima za pohranu vina i drugog mirnodopskog streljiva, čine mi se neumjereno velikima za njihove stanare. Tako su ogromne da se potonji doimaju kao obična gamad koja ih preplavljuje. Kad glasnik zatrubi na poziv pred kakvim Tremontom, Astorom ili Middlesex Houseom, (110) iznenadi me kad se preko trga umjesto svih stanara išulja smiješan miš, koji ubrzo opet šmugne u neku rupu na kolniku.

Jednu sam neugodnost ponekad doživljavao u tako maloj kući: poteškoću da stanem na dovoljnu udaljenost od svoga gosta kad bismo počeli izricati velike misli velikim riječima. Vašim mislima treba prostora da budu spremne za plovidbu i načine krug ili dva prije no što uplove u luku. Metak vaših misli mora svladati postrano i odskočno gibanje te upasti u konačnu i postojanu putanju prije no što dopre do uha slušatelja, inače bi mu mogao prosvrdlati glavu. I našim je rečenicama trebalo prostora da se razviju i u stanci se oblikuju u stupce. Pojedinci, kao i narodi, moraju među sobom imati prikladno široke i prirodne granice, čak i pozamašno neutralno tlo. Za mene je bila jedinstvena raskoš razgovarati preko jezera s drugom na suprotnoj strani. U mojoj kući bili smo tako blizu da nismo mogli ni načeti čujnost — nismo mogli govoriti dovoljno tiho da bismo se čuli; kao kad u mirnu vodu bacite dva kamena tako blizu da jedan drugom lome valove. Ako smo samo glagoljivi i glasni govornici, onda si možemo priuštiti da stojimo veoma blizu jedan drugome, lice uz lice, i čutimo tuđi dah; ali ako govorimo suzdržano i promišljeno, želimo biti razmaknutiji, kako bi sva živinska toplina i vlaga imala priliku ispariti. Želimo li u najprisnijem društvu uživati s onime u svakom od nas što je izvan, ili iznad, kad nam se obraćaju moramo ne samo šutjeti nego i u pravilu biti toliko tjelesno razmaknuti da ni u kojem slučaju ne možemo jedno drugom čuti glas. S obzirom na takvo mjerilo, govor služi nagluhima; ali mnogo toga

istančanog ne možemo izreći ako moramo vikati. Kad bi razgovor stao poprimati uzvišeniji i veličajniji ton, postupno bismo sve više razmicali stolce dok ne bi dodirnuli zid u suprotnim kutovima, a tada je prostora obično bilo dovoljno.

Moja "najbolja" odaja, međutim, moj salon, vazda spreman za društvo, na čiji je sag sunce rijetko padalo, bila je borova šuma iza moje kuće. Onamo sam za ljetnih dana dovodio istaknute goste, a neprocjenjivo vrijedna sobarica mela je pod, oprašivala namještaj i održavala red.

Ako bi došao sâm, gost bi katkad sa mnom podijelio moj skromni obrok, a razgovor nije prekidalo miješanje palente ili praćenje krušne štruce koja se u pepelu u međuvremenu nadimala i dozrijevala. No, ako bi ih u kuću došlo i sjelo dvadesetero, o objedu nije bilo ni govora, iako bi se možda bilo našlo kruha za dvoje, kao da je jedenje zaboravljena navada; ali uzdržavanje nam je padalo prirodno i nikad se nije doživljavalo kao povreda gostoprimstva, nego kao nešto nadasve primjereno i uviđavno. Trošenje i propadanje tjelesnog života, koji je tako često potrebno popravljati, u takvom se slučaju doimalo čudesno usporenim, a životna krepkost nije popuštala. Mogao sam tako primiti dvadeset jednako kao i tisuću gostiju, a ako je itko ikada iz moje kuće otišao razočaran ili gladan nakon što bi me zatekao kod kuće, može biti siguran da sam s njim barem suosjećao. Tako je lako, premda mnogi domaćini u to sumnjaju, uspostaviti nove i bolje običaje namjesto starih. Ugled vam ne treba počivati na večerama koje priređujete. Osobno me od posjećivanja nečijeg doma nikada nikakav Kerber(111) nije odvratio tako djelotvorno kao parada uz koju me je jedan svat ugostio za svojim stolom, što sam shvatio kao vrlo uljudan i neizravan mig da mu više nikada tako ne dodijavam. Mislim da više nikad neću sebi priuštiti takve prizore. Bio bih ponosan kad bi geslo moje kolibe bili oni Spenserovi stihovi što ih je jedan od mojih posjetitelja kao posjetnicu ispisao na žutom kestenovom listu:

*Kućica je mala gostiju puna,
Što ne ištu zabavu gdje takve nije;
Počin im gozba, ne manjka ni truna:
Duh plemenit najviša radost mije.(112)*

Kad su Winslow, kasnije upravitelj kolonije Plymouth, i njegov drug pošli pješice kroz šumu u svečani posjet Massassoitu(113) te do njegova logora stigli umorni i gladni, kralj ih je lijepo primio, ali toga dana nije bilo ni riječi o jelu. Kad je pala noć, da navedemo njihove riječi: "Polegao nas je na postelju sa sobom i svojom suprugom, oni na jednom kraju a mi na drugom, a bila je to samo daska položena na stopu od tla, dok je preko njih bila prebačena

tanka prostirka. Uz nas i na nas stisnula su se zbog manjka prostora još dvojica njegovih starješina, pa nas je tako više iscrpio smještaj nego putovanje." Sutradan u jedan sat Massassoit je "donio dvije ribe koje je ulovio", približno triput veće od deverike; "kad su se skuhale, njih je barem četrdesetero zaiskalo svoj udio. Većina je i jela. U dvije noći i jednom danu to nam je bio jedini obrok, i da jedan od nas nije kupio prepelicu, bili bismo proveli putovanje posteći." U strahu da će ih ošamutiti nedostatak hrane, a također i sna zbog "barbarskog pjevanja divljakâ (jer običavahu se uspavljivati pjevanjem)", te kako bi mogli stići kući dok još imaju snage putovati, krenuli su. Koliko je do smještaja, istina je da su bili bijedno primljeni, premda je ono što je njima izgledalo kao neudobnost bez sumnje bilo namišljeno kao čast; no što se tiče jela, ne vidim kako su se Indijanci mogli bolje ponijeti. Sâmi nisu imali što jesti, a bili su dovoljno mudri da ne pomišljaju kako bi isprike mogle nadomjestiti manjak hrane za njihove goste, pa su pritegnuli kaiševe bez ijedne riječi. Kad ih je Winslow drugom prilikom posjetio, u njih je bilo doba obilja, pa u tom pogledu nije ništa nedostajalo.

Što se ljudi tiče, oni će vas teško bilo gdje ostaviti na cjedilu. Više sam posjetitelja imao dok sam živio u šumi nego u bilo kojem drugom razdoblju svoga života; hoću reći, bilo ih je. Upoznao sam ih ondje nekoliko pod okolnostima povoljnijim no što bi mi to bilo moguće igdje drugdje. No manje njih mi je dolazilo po tričavom poslu. U tom je pogledu moje društvo bilo prorijeđeno samom mojom udaljenošću od grada. Tako sam se daleko povukao u veliki ocean samoće, u koji se izlivaju rijeke društva, da se oko mene mahom, kad su moje potrebe bile posrijedi, slijegao samo najfiniji talog. Usto, do mene su s druge strane dopirala svjedočanstva o neistraženim i neiskrčenim kontinentima.

Tko bi drugi jutros svratio do moga prebivališta doli pravi homerski čovjek ili Paflagonac(114) — imao je tako prikladno i pjesničko ime da mi je žao što ga ovdje ne mogu otisnuti — Kanađanin, drvosječa i izrađivač kolaca, koji može nasaditi pedeset kolaca dnevno i koji je za posljednju večeru imao svisca što ga je uhvatio njegov pas.(115) I on je čuo za Homera te, "da nije knjigâ", ne bi "znao što da čini za kišnih dana", premda u već mnogo kišnih sezona možda nije sasma dočitao nijednu. Neki svećenik koji je umio izgovarati grčki naučio ga je u njegovoj dalekoj rodnoj župi čitati biblijske stihove; i sada mu, dok on drži knjigu, ja moram prevoditi Ahilejev prijekor Patroklu zbog njegova snuženog lica: "Što si seusplako to, oj Patroklo, poput ženskića?"

*Ili si iz Ftije sam za kakove glasove čuo?
Ta još Aктору sina Menetija kazuju živa,*

*Med Mirmidoncima živi još Pelej, sin Eakov,
Za njima mrtvima mi bio veoma žalili mnogo.*(116)

Nato će on: "Dobro je." Pod rukom nosi velik svežanj kore bijelog hrasta za nekog bolesnika, koju je skupio u ovo nedjeljno jutro. "Valjda nema nikakva zla ako danas idem za takvim nečim", veli. Homer je za nj bio velik pisac, premda nije znao o čemu je on to pisao. Jednostavnijeg i prirodnijeg čovjeka bilo bi teško naći. Porok i bolest, koji svijetu daju tako turobnu moralnu boju, za nj jedva da su postojali. Bilo mu je oko dvadeset osam godina, a Kanadu i očev dom napustio je dvanaest godina ranije kako bi radio u Sjedinjenim Državama i zaradio novac da najposlije kupi imanje, možda u rodnoj zemlji. Bio je odliven iz najgrublje kalupa: krupno ali tromo tijelo, pa ipak ljupkog držanja, debelog vrata opaljenog suncem, tamne čupave kose i tupih, snenih plavih očiju, koje bi se povremeno ozarile izražajem. Nosio je ravnu sivu suknenu kapu, prljav ogrtač boje vune i čizme od kravlje kože. Bio je silan potrošač mesa i obično je nosio svoj objed na posao nekoliko kilometara od svoje kuće — jer cijepao je cijelo ljeto — u limenom kablu: hladno meso, često hladne svisce, i kavu u kamenoj boci koja mu se klatila na uzici o pojasu; katkad bi me ponudio pićem. Dolazio je rano, prelazeći moje grahovište, premda bez uznemirenosti ili žurbe da stigne na posao kakvu očituju Amerikanci. Nije se htio ozlijediti. Nije mario ako bi zaradio samo za smještaj. Kad bi mu pas putem uhvatio svisca često je objed ostavljao u grmlju pa se vraćao dva kilometra da ga pripremi i ostavi u podrumu kuće u kojoj je stanovao, nakon što bi pola sata mozgao može li ga bez straha potopiti u jezero do sumraka — volio je dugo razmišljati o tim pitanjima. Ujutro bi u prolazu rekao: "Kako su golubovi debeli! Da mi nije raditi svaki dan, mogao bih uloviti sve meso koje poželim — golubove, svisce, zečeve, prepelice — bogami! Sve što mi treba za cijeli tjedan mogao bih naloviti za jedan dan."

Bio je vješt drvosječa i u svom se umijeću odavao stanovitoj kićenosti i uresima. Stabla je rezao ravno i tik uz tlo, kako bi izdanci koji poslije izbiju bili snažniji a saonice mogle kliziti preko panjeva; umjesto pak da ostavi cijelo stablo kao potporu privezanom drvu, podrezao bi ga u vitak kolac ili trijesku koju ste na koncu mogli odlomiti rukom.

Zanimao me jer je bio tako tih i samotna a k tomu tako sretan: vrelo dobra raspoloženja i zadovoljstva koji su mu se prelijevali iz očiju. Njegovo veselje bilo je bezostatno. Kadšto bih ga vidio za poslom u šumi, kako obara drveće, pa bi me kroz neizrecivo zadovoljan smijeh pozdravio na kanadskom francuskom, premda je govorio i engleski. Kad bih mu prišao, prekidao je posao, u napol prigušenom veselju opružio se uz deblo bora što ga je srušio pa

sastrugao unutarnju stranu kore, uvaljao je u kuglicu i žvakao dok se smijao i govorio. Toliko obilje životne sile bijaše u njega prisutno te bi se ponekad znao spotaknuti i valjati po zemlji smijući se nečemu što ga je navelo na razmišljanje i zagolicalo ga. Gledajući stabla oko sebe uskliknuo bi: “Bogami, uživam u ovom cijepanju do mile volje, ne treba mi bolje razonode.” Ponekad, u dokolici, po cijeli bi se dan zabavljao u šumi džepnim pištoljem, ispaljujući u pravilnim razmacima plotune samome sebi dok je hodao. Po zimi bi naložio vatru na kojoj je u podne grijao kavu u kotliću; a dok je sjedio na kladi i jeo svoj obrok, navratile bi katkad sjenice pa mu sletjele na ruku i stale ključati krumpir u njegovoj šaci; govorio je da “voli biti okružen tim malim svatovima”.

U njemu bijaše poglavito razvijen životinjski čovjek. Po tjelesnoj izdržljivosti i namirenosti bio je rođak boru i stijeni. Jednom sam ga upitao nije li ponekad navečer umoran nakon što je cijeli dan radio, na što je on, iskrena i ozbiljna pogleda, odgovorio: “Bogati, ja nikad u životu nisam bio umoran.” No intelektualni i ono što se naziva duhovnim čovjekom u njemu su spavali kao u dojenčeta. Bio je podučen samo na onaj nedužan i neučinkovit način na koji katolički svećenici podučavaju urođenike, a kojim se učenik nikad ne obrazuje do stupnja osviještenosti, nego tek do stupnja pouzdanja i poštovanja pa dijete ne postaje čovjekom, nego ostaje djetetom. Kad ga je stvorila, priroda mu je dala snažno tijelo i zadovoljstvo dodijeljenom sudbinom te ga poduprla sa svih strana poštovanjem i povjerenjem kako bi svojih sedamdeset godina proživio kao dijete. Bio je tako priprost i bezazlen da ga nikakvo predstavljanje ne bi moglo predstaviti, kao da svome susjedu predstavljate svisca. Morao ga je odgonetati kao i vi. Nije htio igrati nikakve uloge. Ljudi su mu plaćali nadnicu za rad i tako mu pomagali da se hrani i odijeva; ali nikad s njima nije razmjenjivao mišljenja. Bio je tako jednostavan i prirodno smjieran — ako se smjernim može nazvati netko tko ničemu ne teži — da smjernost nije u njega bila izrazita osobina niti ju je on mogao pojmiti. Mudriji ljudi bijahu za nj polubogovi. Ako biste mu rekli da takav dolazi, postupao je kao da drži kako nešto tako velebno neće od njega očekivati ništa, nego će svu odgovornost preuzeti na sebe a njega prepustiti zaboravu. Nikad nije čuo zvuk hvale. Napose je štovao pisca i propovjednika. Njihova djela bijahu čudesa. Kad sam mu rekao da prilično mnogo pišem, dugo je smatrao da mislim naprosto na rukopis, jer je i sam u pisanju bio neobično vješte ruke. Katkad sam zaticao ime njegove rodne župe lijepo ispisano u snijegu kraj ceste, s pravilnim francuskim naglaskom, pa bih znao da je onuda prošao. Upitao sam ga poželi li ikad zapisati svoje misli. Na to je kazao da je ponekad čitao i pisao slova onima kojima to ne umiju, ali da nikad nije pokušavao zapisivati misli — ne, ne zna on to, ne bi znao što da prvo zapiše, to bi ga ubilo, a u isto vrijeme još treba paziti na pravopis!

Čuo sam da ga je jedan istaknuti mudrac i reformator upitao ne bi li želio da se svijet promijeni; a on je, iznenađeno se smijuljeći i ne znajući da je to pitanje ikad prije postavljeno, na svome kanadskom akcentu odgovorio: "Ne, sasvim mi se sviđa." U nekom bi filozofu druženje s njim pobudilo štošta. Stranca se doimao kao da općenito ne zna ništa; no ja sam katkad u njemu vidio čovjeka kakva nisam vidio prije, i nisam znao je li mudar poput Shakespearea ili naprosto neznalica poput djeteta, da li da mu pripisem istančanu poetsku svijest ili glupavost. Neki mi je mještatin rekao da ga je, kad ga je sreo kako lunja selom pod tijesnom kapicom i zviždi sebi u brk, podsjetio na prerusena kraljevića.

Jedine mu knjige bijahu neki godišnjak i priručnik iz aritmetike, u kojoj je bio popriličan stručnjak. Prvi je pak za nj bio svojevrсна enciklopedija, za koju je smatrao da sadrži kratak pregled ljudskog znanja, što je u znatnoj mjeri i bio slučaj. Rado sam ga ispitivao u vezi s raznim trenutačnim reformama, a on ih je u pravilu sagledavao u nadasve jednostavnom i praktičnom svjetlu. Nikad prije nije čuo za takvo što. Bi li mogao bez tvornica? upitao sam. Nosim sivi vermontski kaput kućne izrade, reče, i taj je dobar. Bi li se mogao odreći čaja i kave? Pruža li ova zemlja ikakav napitak osim vode? Namakao je lišće kukute u vodi i pio ga te držao da je to za topla vremena bolje od vode. Kad sam ga upitao bi li mogao bez novca, pogodnost novca prikazao je na takav način da je natuknuo i usuglasio se s najfilozofičnijim prikazima podrijetla te ustanove, kao i sa samom tvorbom riječi *pecunia*. (117) Da posjeduje vola, a želi u trgovini nabaviti igle i konac, bilo bi nezgodno a ubrzo i nemoguće, smatrao je, založiti svaki put iznova dio životinje koji bi odgovarao toj svoti. Mnoge je ustanove umio braniti bolje od svakog filozofa, jer je, opisujući ih u odnosu na sebe, iznosio pravi razlog njihove prevlasti, a spekulacija ga nije navodila ni na kakav drugi. Drugom prilikom, čuvši za Platonovo određenje čovjeka — dvonožac bez perja — kao i to da je netko izložio očerupanog pijetla i nazvao ga Platonovim čovjekom, ustvrdio je da je značajna razlika u tome što se koljena savijaju na krivu stranu. Kadšto bi uzviknuo: "Kako ja volim govoriti! Bogami, mogao bih govoriti cijeli dan!" Jednom, pošto ga mjesecima nisam vidio, upitao sam ga je li mu toga ljeta sinula kakva nova ideja. "Bože dragi", rekao je, "za čovjeka koji mora raditi kao ja već je dobro ako ne zaboravi ideje koje ima. Možda je čovjek s kojim okopavaš sklon utrivanju; onda ti, bogami, pažnja ne smije popuštati, moraš misliti na korov." U takvim bi me prilikama katkad prvi upitao jesam li postigao kakav napredak. Jednoga zimskog dana upitao sam ga je li uvijek zadovoljan sobom, u želji da uputim na nadomjestak za svećenika izvana u njemu i na neki viši motiv za življenje. "Zadovoljan!" kazao je. "Neki ljudi zadovoljni su ovim, neki onim. Netko će, možda, ako ima dovoljno, bogami biti zadovoljan ako sjedi cijeli dan leđima okrenut vatri a trbuhom stolu!" Ipak ga nikad, nikakvim manevrima, nisam uspio navesti da stvari sagleda na duhovan način; najviše što je, čini se, poimao bijaše puka

svrsishodnost, čije razumijevanje možete očekivati od životinje; a to praktički vrijedi za većinu ljudi. Ako bih mu predložio ikakvo poboljšanje u načinu života, odgovorio bi mi naprosto, bez ikakva žaljenja, da je prekasno za to. No u potpunosti je vjerovao u poštenje i slične vrline.

U njemu se mogla uočiti stanovita pozitivna originalnost, ma koliko sitna, i povremeno bih opazio da razmišlja samostalno i izražava vlastito mišljenje, što je tako rijetka pojava da bih svakog dana hodao petnaest kilometara da je promatram, a ono se svodilo na preosmišljavanje mnogih društvenih ustanova. Premda se kolebao, a možda se i nije uspijevaio razgovijetno izraziti, uvijek je u pozadini imao predočivu misao. No, njegovo je mišljenje bilo tako primitivno i uronjeno u njegov životinjski život te je, iako većma obećavajuće od mnijenja naprosto učenog čovjeka, rijetko dozrijevalo do ičega priopćivog. Upućivao je na to da i na najnižim stupnjevima života može biti ljudi od duha, koliko god oni bili trajno smjerni i nepismeni, koji vazda zauzimaju vlastito gledište, ili i ne hine da išta vide; koji su bezdani kao što se nekoć držalo za Walden, makar možebit bili tamni i blatni.

Mnogi je putnik skrenuo s puta da vidi mene i unutrašnjost moje kuće te bi, kao izliku za navraćanje, zamolio čašu vode. Rekao bih im da ja pijem iz jezera i pokazao onamo, nudeći da im posudim zaimaču. Koliko god sam daleko živio, nisam bio pošteđen toga godišnjeg posjećivanja koje se, čini mi se, zbiva oko prvoga travnja, kada su svi u pokretu; a imao sam pritom i sreće, premda je među mojim posjetiteljima bilo čudnovate čeljadi. Dolazili su me vidjeti slaboumnici iz ubožnice i od drugdje, ali ja sam ih težio navesti da upregnu svu pamet koju imaju i da mi se povjere; u takvim je slučajevima pamet postajala temom našeg razgovora, i na taj sam način bio obeštećen. Štoviše, spoznao sam da su neki od njih mudriji od takozvanih nadglednika mjesnih siromaha i vijećnika te pomišljao kako je došlo vrijeme da se stvari preokrenu. Koliko je do pameti, naučio sam da nema mnogo razlike između polovice i cjeline.(118) Jednog me je dana, konkretno, neki bezazleni, prostodušni siromah, kojega sam zajedno s drugima često viđao kako služi kao predmet izivljavanja te je sjedio na vaganu u polju pazeći da stoka i on sam ne odlutaju, posjetio i izrazio želju da živi kao ja. S krajnjom jednostavnošću i iskrenošću, posve superiornom, ili upravo *inferiornom*, svemu što nazivaju poniznošću, rekao mi je da je “umno zaostao”. Bijahu to njegove riječi. Gospod ga je takvim stvorio, no on je držao da se Gospod brine o njemu koliko i o drugima. “Oduvijek sam takav”, kazao je, “od djetinjstva; nikad nisam imao mnogo pameti; nisam bio kao druga djeca, slab sam u glavi. Tako je valjda Gospod htio.” I eto ga gdje dokazuje istinitost svojih riječi. Za mene je bio metafizička zagonetka. Rijetko sam upoznao bližnjeg koji je toliko obećavao — tako je jednostavno i iskreno i tako istinito bilo sve što je govorio. I, uistinu, u

mjeri u kojoj se činilo da se ponižava bio je uzvišen. Isprva nisam znao nije li to plod mudre politike. Činilo se da bi na temelju čestitosti i iskrenosti što ga je položio taj ubogi slaboumni siromah naše općenje moglo uznapredovati i do nečeg boljeg no što je općenje mudraca.

Imao sam i gostiju od onih koji se obično ne ubrajaju među gradsku sirotinju, iako bi trebalo; koji u svakom slučaju spadaju u sirotinju svijeta; gostiju koji od vas ne zahtijevaju gostoprimstvo, nego *hospitalizaciju*; koji iskreno žele da im se pomogne a u zaglavlju svoga zahtjeva navode kako su odlučni u tome da nikad ne pomognu sami sebi. Od posjetitelja iziskujem da baš ne skapava, pa makar imao najbolji tek na svijetu, kako god ga stekao. Predmeti milosrđa nisu gosti. Ljudi koji nisu znali kad je njihov posjet završio, premda sam se ja iznova primao svoga posla i odgovarao im sa sve veće udaljenosti. Ljudi gotovo svih razina pameti navraćali su k meni u doba seoba. Neki koji su imali više pameti no znanja o tome što bi s njim; odbjegli robovi s plantažnim navikama, koji su osluškivali s vremena na vrijeme, poput lisice iz basne, kao da čuju lovačke pse što laju na njihovu tragu, pa me molećivo pogledavali, kao da kažu:

Kršćanine, hoćeš li me poslat natrag?

Među inima i jedan pravi odbjegli rob, kojemu sam pomogao da proslijedi prema zvijezdi sjevernjači. Ljudi od jedne ideje, poput kokoši s jednim piletom, a i ono je pače; ljudi od tisuću ideja i razbarušene glave, poput onih kokoši koje moraju voditi računa o stotini pilića, a sve naganjaju jednu bubu i svakog se jutro njih dvadeset izgubi u rosi te se tako raščupaju i zaprljaju; ljudi s idejama umjesto nogama, svojevrstne intelektualne stonoge od kojih bi vas cijeloga podišli srsi. Jedan je čovjek predložio da uvedem knjigu u koju bi posjetitelji upisivali svoja imena, kao u Bijelom gorju;(119) ali, avaj! imam predobro pamćenje da bi to bilo potrebno.

Nisam mogao a da ne zapazim neke osebnosti svojih posjetitelja. Činilo se da je djevojkama, dječacima i mladim ženama općenito drago biti u šumi. Gledali su jezero i cvijeće i korisno provodili vrijeme. Poslovni ljudi, čak i poljodjelci, mislili su jedino na samoću i zaposlenost, kao i na veliku udaljenost na kojoj boravim od ovog ili onog; i premda su govorili kako vole povremeno prolunjati šumom, bilo je očito da nije tako. Nemirni i zauzeti ljudi, kojima je sve vrijeme odlazilo na stjecanje za život i njegovo održavanje; svećenici koji su govorili o Bogu kao da uživaju u monopolu na taj predmet, koji nisu podnosili raznovrsna mišljenja; liječnici, pravnici, nespokojne domaćice koje su zabadale nos u moj ormar i postelju dok sam bio vani — kako je gđa ta-i-ta doznala da moje plahte nisu čiste kao njezine? — mladež koja je prestala biti mlada i zaključila da je najsigurnije slijediti

utabanu stazu profesija — svi su oni mahom govorili da u mome položaju nije moguće učiniti nešto naročito dobro. Da, u tome je bila kvaka! Stari, nemoćni i plahi, koje god dobi i spola, najviše su razmišljali o bolesti te o nenadanim nesrećama i smrti; njima se život činio pun opasnosti — kakve opasnosti ima ako na nju ne misliš? — i smatrali su da bi razborit čovjek pomno odabrao najsigurniji položaj, gdje dr. B. može svakog časa biti pri ruci. Za njih selo bijaše doslovce ko-muna,(120) savez za međusobnu obranu, i pretpostavili biste da ni u branje borovnica ne bi pošli bez kutije prve pomoći. To u osnovi znači da, ako je čovjek živ, uvijek postoji opasnost da bi mogao umrijeti, premda valja dopustiti da je opasnost manja u mjeri u kojoj je čovjek, prije svega, i mrtav i živ. Čovjek se izlaže jednakim rizicima kad sjedi i kada trči. Bijahu tu napokon i samozvani reformatori, najveći dosadnjakovići od svijtu, koji su mislili da ja vazda pjevam:

Ovo je kuća koju sagradih;

Ovo je čovjek što živi u kući koju sagradih;

ali nisu znali da treći stih glasi:

Ovo su ljudi koji kinje čovjeka

Što živi u kući koju sagradih.

Nisam se bojao grabljivica kokošara, jer nisam držao kokoši, ali sam se bojao grabljivica čovječara.(121)

Imao sam i posjetitelja koji su me veselili više od potonjih. Djecu koja su dolazila brati bobice, željezničare koji su u čistim košuljama nedjeljom ujutro polazili u šetnju, ribare i lovce, pjesnike i filozofe, riječju sve čestite hodočasnike koji su u šumu izišli radi slobode te su doista ostavili selo za sobom, bio sam spreman pozdraviti sa: "Dobro došli, Englezi! Dobro došli, Englezi!"(122) jer s tim sam sojem imao veze.

GRAHOVIŠTE

U međuvremenu je moj grah, čiji su zasađeni redovi ukupno već bili dugi jedanaest kilometara, nestrpljivo iščekivao okopavanje, jer je najraniji izrastao znatno prije no što je najkasniji dospio u zemlju; doista, teško su trpjeli odugovlačenje. Koji je bio smisao toga postojanog i samopoštovanog, toga malog heraklovskog posla, ne znam. Zavolio sam te svoje redove, svoj grah, premda toliko brojniji no što mi je trebalo. Vezao me uza zemlju te sam stekao snagu poput Anteja.⁽¹²³⁾ Ali zašto da ga uzgajam? Samo nebo zna. Bila je to moja neobična rabota cijeloga ljeta — navesti taj komad zemljine površine, koji je prije rodio samo petoprsticom, kupinama, gospinom travom i sličnim, slatkim divljim plodovima i ugodnim cvijećem, da umjesto njih proizvede tu mahunarku. Što ću ja naučiti od graha ili on od mene? Njegujem ga, okopavam, držim ga na oku u rani i kasni sat, i to je moj dnevni posao. Širok je to i oku ugodan list. Pomoćnici su mi rosa i kiša koje navodnjavaju ovo suho tlo te ono malo plodnosti koliko je ima u samome tlu, a koje je većinom škрто i jalovo. Neprijatelji su mi crvi, hladni dani, a najviše svisci. Potonji su mi izgrizli četvrt jutra. Ali s kojim sam ja to pravom izgnao gospinu travu i ostalo te prekopao njihov stari vrt ljekovitih trava? Ubrzo će im, međutim, preostali grah biti pretvrd pa će otići u susret novim dušmanima.

Kad su mi bile četiri godine, sjećam se dobro, doveli su me iz Bostona u ovaj moj rodni grad, upravo kroz ove šume i ovo polje, do jezera. To je jedan od najstarijih prizora utisnutih u moje pamćenje. A sada, večeras, moja je frula pobudila odjeke nad tom istom vodom. Ovdje i dalje stoje borovi stariji od mene, a ako su se neki i srušili, na njihovim panjevima kuham svoj objed, i posvuda se uzdiže novo raslinje pripremajući drugi vidik za nove dječjačke oči. Gotovo ista gospina trava niče iz istoga vjekovnog korijena na tom pašnjaku, i čak sam i ja pomogao zaodjenuti taj čudesni krajobraz iz mojih dječjih snova, a jedna od posljedica moje prisutnosti i djelovanja vidljiva je u tim listovima graha, klipovima kukuruza i stabljikama krumpira.

Zasadio sam približno dva i pol jutra visoravni; budući pak da je zemlja bila iskrčena prije samo petnaest godina, a i ja sam sâm isčupao dva ili tri hvata panjeva, nisam je ničim pognojio; no po vršcima strelica koje sam otkrivao pri okopavanju tijekom ljeta pokazalo se da je ovdje nekoć živio izumrli narod koji je sadio kukuruz i grah prije no što su došli bijelci da iskrče zemlju, pa su tako donekle iscrpli tlo za tu kulturu.

I prije no što bi ikoji svizac ili vjeverica pretrčali cestu, prije no što bi se sunce podiglo iznad

grmolikih hrastova, još sa svom rosom, premda su me seljaci upozoravali da to ne činim — ja bih vam savjetovao da, ako je moguće, sav svoj posao obavljate dok još ima rose — počinjao sam uklanjati redove bahata korova u svome grahovištu i zasipati im glave prašinom. Rano ujutro radio sam bosonog, gacajući poput kipara po rosnom i mrvičastom pijesku, ali u nastavku dana stopala bi mi se od sunca osula plikovima. Sunce me obasjavalo dok sam okopavao grah, koračajući polako natrag pa naprijed tom žutom, pjeskovitom zaravni, između osamdeset metara dugih zelenih redova kojima je jedan kraj završavao u hrastovoj šikari gdje sam mogao počinuti u hladu, a drugi u kupinjaku čije bi zelene bobice produbile boju kad bih dovršio drugi niz. Uklanjanje korova, zgrtanje svježije zemlje oko grahovitih stapki te bodrenje toga korova koji sam posijao kako bi žuto tlo izrazilo svoju ljetnu misao listovima i cvjetovima graha umjesto pelinom, pirikom i prosom, kako bi zemlja rekla "grah" umjesto "trava" — to bijaše moj dnevni posao. Kako nisam imao mnogo pomoći od konja ili marve, unajmljenih muškaraca i dječaka ili pak usavršenog poljodjelskog oruđa, bio sam mnogo sporiji te sam se sa svojim grahom zbližio mnogo više no što je obično slučaj. Ali rad rukama, čak ni kad graniči s mučenjem, nije možda nikad najgori oblik dokonosti. Nosi on trajnu i nepropadljivu poruku, a učenjaku pruža klasičan ishod. Za putnike koji su preko Lincolna i Waylanda putovali tko zna kamo ja sam bio pljunuti *agricola laboriosus*;(124) oni udobno posjednuti u jednoprežnim kolima, nalakćeni o koljena, uzde im se klate u vijencima, a ja sjedilački, radišni sin zemlje. No, ubrzo bi moje gospodarstvo iščeznulo iz njihova vidika i misli. Bijaše to nadaleko jedino otvoreno i obrađeno polje s obiju strana ceste pa su se njime temeljito koristili, a do čovjeka u polju kadšto je dopiralo više čavrljanja i primjedbi putnikâ no što je njegovu uhu bilo namijenjeno: "Grah tako kasno! Grašak tako kasno!" — jer ja sam nastavljao saditi dok su ostali počinjali okopavati — pomoćni poljodjelac nije ništa posumnjao. "Žito, moj dječče, za krmu, žito za krmu." "Zar on ondje živi?" pita crni šešir sivog kaputa; a seljak grubih crta zauzdava svoje ljupko kljuse da upita što to činite, ta on ne vidi nikakvo gnojivo u brazdama i preporuča malo pilovine ili bilo kakvog otpada, može i pepela ili žbuke. Ali ovdje je bilo dva i pol jutra brazdi, a mjesto zaprege samo motika i dvije ruke da je vuku — uslijed zazora spram inih zaprega i konja — dok je pilovina bila daleko. Drndajući se uz njega, suputnici su ga naglas uspoređivali s drugim poljima kojima su prolazili, pa sam doznao kako stojim u zemljodjelskom svijetu. Toga polja nije bilo u izvješću g. Colemana.(125) Usput kazano, tko procjenjuje vrijednost uroda što ga priroda donosi na još divljijim poljima koja čovjek nije unaprijedio? Urod *engleskog* sijena pomno se važe, izračunavaju se vlažnost, silikati i potaša; ali u svim dolinama i jezerskim dupljama u šumama, na pašnjacima i u močvarama raste obilan i raznovrstan urod, samo što ga čovjek ne žanje. Moje je polje takoreći bilo spona između divljih i obrađenih polja; kao što su neke

države civilizirane, druge polucivilizirane, a neke divlje ili barbarske, tako je i moje polje bilo, premda ne u lošem smislu, polukultivirano polje. Grah što sam ga uzgajao, radosno se vraćao svome divljem i primitivnom stanju, a moja mu je motika svirala *Rans des Vaches*.(126)

Nadohvat ruke, na najvišoj grančici jedne breze, pjeva smeđi drozd — ili crveni drozd, kako ga neki vole zvati — cijeloga jutra, radostan zbog vašeg društva, te bi pronašao polje drugog seljaka da vaše nije ovdje. Dok vi sijete sjeme, on dovikuje: “Baci ga, baci ga — prekrij ga — iščupaj, iščupaj, iščupaj.” Ali to nije bilo žito, pa je bilo sigurno od takvih neprijatelja. Možda ćete se pitati kakve veze ima njegovo trućanje, njegove amaterske paganinijevske izvedbe na jednoj ili dvadeset žica, s vašom sjetvom, a ipak će vam biti draži od lužnatog pepela ili sadre. Bio je to jeftin način površinskog gnojenja u koji sam potpuno vjerovao.

Dok sam motikom oko redova nanosio još svježiju zemlju, remetio sam pepeo nezabilježanih naroda koji su u praiskonsko doba živjeli pod ovim nebom, a njihovo malo ratno i lovačko oruđe izlazilo je na svjetlo ove današnjice. Počivalo je izmiješano s drugim prirodnim kamenjem, od kojih je poneko nosilo tragove nagorenosti indijanskim vatrama a drugo suncem, kao i s krhotinama grnčarije i stakla što su ih ovamo donijeli noviji obrađivači zemlje. Kad bi mi motika zveknula o kamenje, ta je glazba odzvanjala šumom i nebom te je tvorila pratnju mome poslu koji je donosio trenutačan i neizmjerljiv urod. Nije to više bio grah koji sam ja okopao, niti ja koji sam okopavao grah; i prisjećao sam se, sa sažaljenjem koliko i s ponosom, ako sam se uopće prisjećao, poznanika koji su otišli u grad da bi pohodili oratorije. Leganj mračnjak kružio je za sunčanih poslijepodneva u visini — jer katkad bi mi se ta rabota protegnula na cijeli dan — poput truna u oku, iliti u nebeskom oku, obrušavajući se s vremena na vrijeme uz zvuk kao da se nebo para, najzad se kida u dronjke, pa ipak bi iza njega ostajao bešavni svod; vražići koji ispunjavaju zrak i polažu jaja na golom pijesku ili stijenju na vrhovima brda, gdje ih malo tko pronalazi; vitki i ljupki nalik valićima na jezeru, poput lišća što ga podiže vjetar te lebdi u nebesima; takvo srodstvo u prirodi vlada. Leganj je zračni brat vala što ga nadlijeće i nadgleda, a ona njegova savršena, krila naduta zrakom odgovaraju elementarnim, neopernaćenim morskim krilima. Katkad sam pak promatrao par ženki legnja kako kruže visoko na nebu, naizmjenice se uspinjući i spuštajući, primičući se jedna drugoj pa se udaljujući, kao da utjelovljuju moje misli. Ili bi me privukao prelazak divljih golubova iz ove u onu šumu, uz blagi treperavi, lepetavi zvuk i žurbu pismoše; ili bi pod kakvim trulim panjem moja motika otkrila mlitavog i zloslutnog, ezgotičnoga pjegavog daždevnjaka, trag Egipta i Nila, a opet našeg suvremenika. Kad bih zastao da se oslonim na motiku, te zvukove i prizore čuo bih i vidio posvuda u lijehi, kao dio

neiscrpne zabave što je priroda nudi.

U svečane dane grad puca iz svojih velikih topova, koji odjekuju do ove šume poput dječjih pucaljki, a povremeno dovde dopre i pokoji odjek vojne glazbe. Meni, u mome udaljenom grahovištu na drugom kraju mjesta, veliki topovi zvučali su kao da se rasprsnula gljiva puhara; a kada se održavala neka vojna smotra za koju nisam znao, katkad bih cijeloga dana imao neodređen osjećaj nekog svrbeža i boleštine na obzoru, kao da će tamo uskoro izbiti osip, bilo od šarlaha ili škrlatne groznice, dok mi na koncu neki povoljniji zapuh vjetra, hitajući preko polja i cestom za Wayland, ne bi donio obavijest o "topnicima". Udaljeno zujanje ostavljalo je dojam kao da su se nečije pčele zarojile i da su ih susjedi, sukladno Vergilijevu savjetu, laganim zveckanjem najzvonkijeg posuđa nastojali dozvati natrag u košnicu. A kad bi taj zvuk posve zamro, zujanje prestalo i kad ni najpovoljniji vjetrovi više nisu kazivali ništa, znao sam da su ih do zadnjega truta sigurno vratili u košnicu Middlesexa te da im je duh sada zaokupljen medom kojim je premazana.

Ćutio sam ponos zbog spoznaje da se slobode Massachusettsa i naše domovine tako sigurno čuvaju, i vraćajući se svome okopavanju ispunio bih se neizrecivim pouzdanjem te radosno nastavio posao sa spokojnom vjerom u budućnost.

Kad bi se našlo više glazbenih sastava, zvučalo je kao da je cijelo selo golem mijeh, a sve se zgrade naizmjenice šire i uz tutnjavu urušavaju. No, katkad bi do ove šume doprli doista uzvišeni i nadahnjujući zvuci, truba što pjeva o slavi, i osjećao sam kao da bih s užitkom mogao proburaziti kakva Meksikanca(127) — jer zašto bismo se uvijek bavili tricama — i ogledavao se za nekim sviscem ili tvorom da na njemu iskažem svoje viteštvo. Ti ratnički zvuci kanda su dolazili iz Palestine, a podsjećali su me na stupanje križara na obzoru, uz blago hujanje i treperavo gibanje krošnji brijestova koji se nadvijaju nad selo. Bijaše to jedan od onih velikih dana; premda je nebo s moje čistine izgledalo onako vječito velebno kao i svaki dan te nisam u njemu vidio nikakve razlike.

To dugo poznanstvo što sam ga njegovao s grahom bilo je jedinstveno iskustvo — stečeno sadnjom, okopavanjem, branjem, rešetanjem, sortiranjem kao i prodajom — ovo posljednje bilo je najteže — a mogao bih dodati i jedenjem, jer kušao ga jesam. Bio sam odlučan u tome da upoznam grah.(128) Dok je rastao, okopavao sam ga od pet ujutro do podneva, a ostatak dana obično sam provodio u drugim poslovima. Pomislite samo na prisno i neobično poznanstvo što ga čovjek sklapa s raznim vrstama korova — unijet će to u ovaj prikaz stanovito ponavljanje, jer ponavljanja nije manjkalo ni u mojoj raboti — remeteći tako nasmiljeno njegov krhki ustroj i tako ga nepravedno lučeći svojom motikom, savnjujući sa

zemljom čitave nizove jedne vrste i marljivo uzgajajući druge. Evo rimskog pelina — evo lobode — evo kiselice — evo pirike — navali na nj, sasijeci ga, izvrni mu korijenje prema suncu, neka mu ni vlakno ne ostane u hladu, inače će se okrenuti na drugu stranu i za dva dana biti zelen k'o poriluk. Dugotrajan rat, ne sa ždralovima nego s korovom, tim Trojancima na čijoj su strani bili sunce, kiša i rosa. Svakodnevno sam grahu pritjecao u pomoć oboružan motikom te prorjeđivao redove njegovih neprijatelja, puneći rovove mrtvim korovom. Mnogi je srčani Hektor okićen perjanicom, koji za čitavu je stopu nadvisivao zbijene drugove, pao pod mojim oružjem i zakotrljao se u prašini.

Te ljetne dane, što su ih pojedini moji suvremenici posvetili lijepim umjetnostima u Bostonu ili Rimu, neki kontemplaciji u Indiji a drugi trgovini u Londonu ili New Yorku, ja sam tako, kao i drugi seljaci u Novoj Engleskoj, posvetio poljodjelstvu. Ne da mi je grah trebao za jelo, jer po naravi sam pitagorejac(129) kad je grah posrijedi, bilo da je riječ o varivu ili glasovanju, te sam ga razmjenjivao za rižu; nego možda, kao što neki moraju raditi u polju makar samo radi tropa i izraza, da bih jednoga dana poslužio nekom tvorcu parabola. Bijaše to u cjelini rijetka zabava koja se, da se oduljila, mogla pretvoriti u traćenje snaga. Premda ga nisam gnojio i nisam ga sveg okopavao najednom, okopao sam ga s obzirom na svoj domašaj neobično dobro i bio na kraju za to plaćen, "budući da uistinu nema", kao što kaže Evelyn,(130) "takvoga komposta ili gnojiva iole usporedivog s tim neprestanim pomicanjem, miješanjem i okretanjem humusa lopatom". "Zemlja", dodaje on drugdje, "navlastito ako je svjež, posjeduje stanovit magnetizam, kojim privlači sol, silu ili svojstvo (zovite to kako vam drago) koje joj daje život, a logika je čitave te naše rabote i strke oko nje da nas hrani; sve pak balege i druge nečiste smjese tekar su zamjene što nadomještaju to poboljšanje." K tome, kako je u pitanju bilo jedno od onih "istrošenih i iscrpljenih svjetovnjačkih polja što svetkuju svoj dan Gospodnji", može bit je, kao što sir Kenelm Digby(131) drži vjerojatnim, privuklo "životne duhove" iz zraka. Ubrao sam dvanaest vagana graha.

No da budem određeniji, jer žale se da je g. Coleman izvijestio mahom o skupim pokusima seljačke gospode, moji su izdaci bili sljedeći:

Za motiku	\$ 0,54	
Oranje, drljanje i brazdanje	7,50	Previše.
Sjemenski grah	3,12	1/2
Sjemenski krumpir	1,33	
Sjemenski grašak	0,40	
Sjeme repe	0,06	
Bijela uzica za obranu od vrana	0,02	

Konjski plug i dječak, tri sata	1,00
Konj i kola za urod	0,75
Ukupno	\$ 14,72 1/2

Moj je prihod bio (patrem familias vendacem, non emacem esse oportet(132)), od

Devet vagana i dvanaest kvarata prodanoga graha	\$ 16,94
Pet vagana velikih krumpira	2,50
Devet vagana malih	2,25
Trave	1,00
Stabljika	0,75
Ukupno	\$ 23,44
Što mi je ostavilo novčanu dobit, kao što već drugdje rekoh, od \$ 8,71 1/2	

Ovo je ishod mog iskustva u uzgoju graha. Zasižite oko prvog lipnja obični sitni grmasti grah, u redovima razmaknutim metar sa pola metra, pazeći da odaberete svježije okruglo i nemiješano sjeme. Čuvajte se ponajprije crva pa popunite praznine sijući nanovo. Potom pazite na svisce, ako je mjesto izloženo, jer oni će u prolazu gotovo posve izgristi najranije nježno lišće; i opet, kad se pojave mladi izdanci, oni ih uoče pa će vam ih operušati zajedno s pupovima i mladim mahunama, sjedeći uspravno poput vjeverice. No iznad svega žanjite što je ranije moguće želite li izbjeći mrazove te imati pristojan i utrživ urod; na taj način možete uštedjeti silan gubitak.

Stekao sam i sljedeće iskustvo. Rekoh sebi: neću idućega ljeta tako revno saditi grah i kukuruz, nego sjeme, ako takvo nije izgubljeno, kao što su iskrenost, čestitost, jednostavnost, vjera, nevinost i tome slično, i vidjeti neće li rasti u ovome tlu, čak i s manje muke i gnojenja, i hraniti me, jer za te kulture ono zasigurno nije iscrpljeno. Avaj! Tako sam rekao sebi; ali sada je prošlo još jedno ljeto, pa još jedno i još jedno, te sam ti, čitatelju, dužan kazati da je sjeme što sam ga zasadio, ako ono uopće jest bilo sjeme vrlina, izjedeno crvima ili da je izgubilo vitalnost te stoga nije niknulo. Ljudi će u pravilu biti onoliko srčani ili plahi koliko su to bili njihovi očevi. Ovaj će naraštaj posve sigurno sijati kukuruz i grah svake godine upravo kao što su to Indijanci stoljećima činili i učili tome prve doseljenike, kao da je u tome neki usud. Neki dan sam se zaprepastio vidjevši starca kako po najmanje sedamdeseti put motikom dubi jame, i to ne zato da u njih legne! No, zašto se žitelj Nove Engleske ne bi okušao u novim pustolovinama umjesto da polaže toliko na urod svoga žita,

krumpira, trave i na svoje voćnjake — zašto ne bi uzgajao druge kulture? Čemu se toliko brinuti za svoj sjemenski grah, a uopće se ne brinuti za nov naraštaj ljudi? Doista nahranjeni i razgaljeni trebali bismo biti onda ako smo, kad sretnemo nekog čovjeka, sigurni da vidimo kako su se neke od osobina što sam ih naveo, a koje svi cijenimo više od onih drugih uroda, ali su većinom naširoko posijane i lebde u zraku, u njemu ukorijenile i izrasle. Evo gdje cestom stiže istančana i neizreciva osobina kao što je, primjerice, istinoljubivost ili pravednost, makar u najmanjoj količini ili novoj inačici. Naše bi poslanike trebalo naputiti da kući šalju takvo sjeme, a Kongres da pomaže u njegovu raspačavanju diljem zemlje.(133)

Kad je iskrenost posrijedi, nikad se ne bismo trebali držati ceremonije. Nikad se ne bismo svojom niskošću među sobom varali, vrijeđali i proganjali, kad bi u nama postojala jezgra valjanosti i prijaznosti. Ne bismo se trebali sretati u ovakvoj žurbi. S većinom ljudi uopće se ne susrećem, jer oni kao da nemaju vremena; zauzeti su svojim graham. Ne bismo imali posla s čovjekom koji vazda tako rinta, oslanjajući se na motiku ili lopatu kao štap u predahu od rada, ne poput gljive, nego dijelom izišlim iz zemlje, nešto više no uspravnim, nalik lastavicama koje su sletjele pa hodaju tlom:

*I dok govoraše, kanda vinut će se u let,
krila su njegva se širila pa sklapala opet.*(134)

pa bismo posumnjali da možebit razgovaramo s anđelom. Kruh nas možda uvijek ne hrani, ali nam uvijek čini dobro, čak uklanja ukočenost zglobova te postajemo gipki i bodri da, dočim nismo ni znali što nas boli, prepoznamo svaku štedrost u čovjeku ili prirodi, sudjelujemo u svakoj nepomućenoj i junačkoj radosti.

Drevno pjesništvo i mitologija daju u najmanju ruku naslutiti da je poljodjelstvo nekoć bilo sveto umijeće; no mi se njime bavimo nesmotreno i u žurbi lišenoj poštovanja, a cilj su nam samo velika imanja i obilni urodi. Nemamo svetkovina, procesija ni ceremonije, ne izuzimajući naše stočne smotre i takozvane dane zahvalnosti, kojima seljak izražava osjećaj svetosti svoga poziva ili se podsjeća na njegovo sakralno podrijetlo. Ono što ga iskušava jesu nagrada i gozba. Ne prinosi on žrtvu Cereri i zemaljskom Jupiteru, nego prije paklenskom Plutonu. Pohlepom, sebičnošću i niskom navadom, od koje nitko od nas nije slobodan, da zemlju smatramo vlasništvom, ili poglavito sredstvom za stjecanje vlasništva, krajolik se izobličuje, poljodjelstvo srozavamo a seljak vodi najbjedniji život. Prirodu poznaje tek kao razbojnik. Katon kaže da su dobici od poljoprivrede navlastito pobožni ili pravični (*maximeque pius quaestus*), a prema Varonu stari su Rimljani "istu zemlju nazivali Majkom i Cererom, i držali su da oni što je obrađuju vode pobožan i koristan život te da su jedino oni

preostali od roda kralja Saturna”.

Skloni smo zaboraviti da Sunce na naša obrađena polja te na prerije i šume gleda bez razlike. Svi oni podjednako odražavaju i upijaju njegove zrake, a ona prva tvore tek sitan djelić velebne slike što je ono motri na svome dnevnom putu. U njegovim je očima sva zemlja poput vrta jednako obrađena. Stoga bismo blagodat njegove svjetlosti i topline trebali primati s odgovarajućim pouzdanjem i velikodušnošću. Pa što onda ako cijenim sjeme ovoga graha i ujesen ga berem? Ovo široko polje što ga tako dugo gledam ne gleda mene kao glavnog obrađivača, nego mimo mene sile koje mu većma pogoduju, koje ga navodnjavaju i zelene. Ovaj grah donosi plodove koje ne ubirem ja. Ne raste li dijelom i za svisce? Pšenični klas (na latinskom *spica*, zastarjelo *specca*, od *spe*, nada) ne bi trebao biti jedinom nadom poljodjelca; njegova jezgra ili zrno (*granum*, od *gerendo*, rađajući) nije sve čime rađa. Kako nam, dakle, žetva može propasti? Zar se neću radovati i obilju korova, čije je sjeme žitnica za ptice? Od razmjerno je malog značaja pune li polja seljakove ambare. Pravi poljodjelac okanit će se strepnje, kao što vjeverice ne pokazuju brigu zbog toga hoće li šuma ove godine roditi kestenjem ili neće, i sa svakim danom okončati svoj posao, odričući se svakog prava na urod svojih polja i žrtvujući u duhu ne samo svoje prve nego i posljednje plodove.(135)

SELO

Nakon kopanja, ili možda čitanja i pisanja, za prijedpodneva, obično bih se ponovno okupao u jezeru, preplivavajući jedan od njegovih zatona kao normu, i sprao sa sebe prašinu od rada ili pak izgladio i zadnju boru izazvanu umnim radom, pa sam poslijepodne bio posve slobodan. Svaki dan ili dva odlunjao bih do sela da čujem tračeve koji ondje neprestano kolaju, bilo od usta do usta ili od novina do novina, i koji su, uzeti u homeopatskim dozama, na svoj način doista bili osvježavajući koliko i šuštanje lišća i pištanje žaba. Kao što sam šetao šumom da vidim ptice i vjeverice, tako sam hodao selom da vidim ljude i dječake; umjesto vjetra među borovima čuo sam kloparanje kola. U jednom smjeru od moje kuće, na riječnim livadama bijaše naseobina bizamskih štakora; pod gajem brijestova i platana na drugom kraju obzora steralo se selo uposlenih ljudi, koji mi bijahu jednako čudnovati kao da je riječ o prerijskim psima: svak je sjedio na ulazu u svoju jazbinu ili trčao u susjednu na tračanje. Često sam odlazio onamo da im promatram navike. Selo mi je izgledalo kao velika čitaonica novina; a s jedne strane, da bi je uzdržavali, kao nekoć kod Redding & Company'sa u State Streetu, držali su orahe i groždice, ili sol, brašno i druge namirnice. Neki imaju tako silan tek za onu prvu robu, naime za novosti, i tako krepke probavne organe, da mogu vječno sjediti na javnim prilazima a da se ne pomaknu i puštati da se one krčkaju i šuščaju kroz njih poput etezijskih vjetrova,(136) ili kao da udišu eter koji u njih izaziva samo ukočenost i neosjetljivost na bol — inače bi slušanje često bilo bolno — ne utječući na svijest. Jedva da mi se ikad, dok sam tumačio selom, pred očima nije ukazao niz takvih veličina, bilo kako sjede na ljestvama i sunčaju se, tijela nagnutog naprijed i očiju što povremeno zvjeraju amo-tamo, pohotna izraza, ili pak kako se oslanjaju na štagalj s rukama u džepovima, poput karijatida, kao da ga podupiru. Budući obično napolju, čuli su sve što je ležalo u zraku. To su najgrublji mlinovi, u kojima se svi tračevi najprije ugrubo probave ili zdrobe prije no što se kod kuće isprazne u finija sita. Primijetio sam da su vitalni organi sela trgovina mješovitom robom, krčma, poštanski ured i banka, a kao nužan dio ustroja imali su na prikladnim mjestima i zvono, velik top i vatrogasna kola; kuće pak bijahu raspoređene tako da od ljudstva izvuku najviše, u uličicama i jedna nasuprot drugoj, pa je svaki namjernik morao trčati kroz jezikove šibe te su ga svaki muškarac, žena i dijete mogli liznuti. Dakako, oni koji su bili smješteni najbliže čelu niza, gdje su mogli najviše vidjeti i biti viđeni te ga prvi opaliti, za svoja su mjesta plaćali najvišu cijenu, dok je nekolicina raštrkanih stanovnika na rubovima, gdje su se u nizu počinjali javljati dugi rascjepi pa je putnik mogao skočiti preko zida ili zamaknuti kravljim stazama i tako pobjeći, plaćali su veoma skromnu

zemljarinu ili oknarinu. Na sve strane visjeli su znakovi da ga namame; neki da ga uhvate za tek, kao gostionica ili dućan živežnim namirnicama, neki za modni ukus, kao trgovina tekstilom ili draguljarnica, drugi pak za kosu, stopala ili skut, kao brijač, postolar ili krojač. Bilo je k tome još groznijih poziva da se navrati u svaku od tih kuća, a negdje u to doba očekivalo se društvo. Većinom sam čudesno izmicao tim pogiblima, bilo da sam smjesta odvažno i bez oklijevanja produžio prema cilju, kao što se preporuča onima koji trče kroz šibe, ili tako da sam misli zadržao na uzvišenim stvarima, poput Orfeja koji je, "glasno opjevavajući bogove na svojoj liri nadglasao Sirene i izvukao se iz opasnosti". Kadšto bih odjednom srnuo pa nitko ne bi znao gdje sam, jer nisam mnogo držao do gracioznosti i nikad nisam oklijevao pred pukotinom u ogradi. Čak sam imao običaj upasti u neke kuće, gdje bi me lijepo primili pa bih, upoznavši se s jezgrom i posljednjim prorešetanim novostima, onim što se nataložilo, izgledima za rat i mir kao i s tim je li vjerojatno da će se svijet još dugo održati, bio izveden kroza stražnje prilaze i tako ponovno pobjegao u šumu.

Kad bih ostao dokasna u mjestu, bilo mi je vrlo ugodno otisnuti se u noć, osobito ako je bila mračna i olujna, i odjedriti iz neke blistave seoske odaje ili predavaonice, s vrećom raženoga ili kukuruznog brašna na ramenu, prema svojoj udobnoj luci u šumi, pošto sam vani sve pritegnuo i povukao se pod palubu s veselom posadom misli, ostavivši samo vanjskog sebe za kormilom, ili čak privezavši kormilo kad je plovidba bila mirna. Mnoga mi je plodna misao nadošla dok sam uz vatru u kolibi "plovio". Ni po kakvom vremenu nisam pretrpio brodolom niti se našao u nevolji, premda sam nailazio na žestoke oluje. U šumi je, čak i za običnih noći, mračnije no što većina predmnijeva. Često sam morao dizati pogled s puta prema procjepu između krošnji da ustanovim kuda idem i, tamo gdje nije bilo kolnog puta, stopalima napipavati slabašan trag što ga bijah utabao, ili pak kormilariti vođen poznatim odnosom pojedinih stabala koja sam osjećao rukama, prolazeći primjerice između dva bora, udaljenih ne više od pola metra, usred šume, u pravilu za najtamnije noći. Nakon što bih stigao kući za mračne i sparne noći, kad su mi stopala napipavala put što ga moje oči nisu mogle vidjeti, odsutno snatreći cijelim putem, dok me ne bi trgnulo što moram podići ruku da dignem zasun, ponekad nisam bio kadar prisjetiti se nijednog koraka svoga hoda pa sam pomišljao da će moje tijelo možda pronaći put kući ako ga gospodar napusti, kao što ruke bez pomoći nalaze put do usta. Nekoliko puta, kad bi se slučajilo da posjetitelj ostane do večeri, a bila je tamna noć, morao sam ovoga odvesti do kolnog puta iza kuće i potom ga uputiti u smjeru kojim mu valja ići, a kojim će ga prije voditi noge negoli oči. Jedne veoma tamne noći uputio sam tako dvojicu mladića koji su lovili ribu u jezeru. Živjeli su na oko kilometar i pol kroz šumu i staza im je bila posve poznata. Dan ili dva iza toga jedan od njih kazao mi je da su lutali veći dio noći, u blizini svoga posjeda, te su kući stigli tek pred jutro,

a tada su već, kako je u međuvremenu palo više žestokih pljuskova a lišće je bilo veoma vlažno, bili mokri do kože. Čuo sam za mnoge koji su zalutali čak i na seoskim ulicama, kad je tama bila tako gusta da ste je mogli rezati nožem, kao što veli izreka. Neki što žive u okolini mjesta, došavši onamo teretnim kolima u kupovinu, morali su ondje odsjesti preko noći; gospoda i dame koji su došli u posjet skrenuli su kilometar s puta, samo nogom opipavajući pločnik i ne znajući kada skreću. Iznenadujuće je i nezaboravno, a i dragocjeno iskustvo, izgubiti se u šumi u bilo koje doba. Često će za snježne oluje, čak i po danu, čovjek izbiti na poznatu mu cestu a da ipak ne bude u stanju razabrati koji put vodi u selo. Iako zna da ju je proputovao u tisuću navrata, ne može prepoznati nijednu njegovu značajku, nego mu je neobičan kao da je posrijedi neka cesta u Sibiru. Noću je, dakako, neprilika neizmjereno veća. U svojim najobičnijim šetnjama neprestano se, premda nesvjesno, poput kormilara ravnano prema određenim poznatim svjetionicima i rtovima, a i ako skrenemo s uobičajene rute i dalje u umu nosimo neko obližnje predbrežje; i tek kad se potpuno izgubimo ili okrenemo — jer čovjeka na ovome svijetu treba samo jednom okrenuti zatvorenih očiju da se izgubi — počinjemo uviđati neizmjernost i čudnovatost prirode. Svaki čovjek mora iznova učiti strane svijeta svaki put kad se probudi, bilo iz sna ili drugačije odsutnosti duha. Istom kad se izgubimo, drugim riječima, istom kad izgubimo svijet, počinjemo nalaziti sebe, shvaćati gdje smo i kako je raspon naših odnosa beskonačan.

Jednog poslijepodneva potkraj prvoga ljeta, kad sam otišao u selo postolaru po cipelu, uhvatili su me i strpali u zatvor jer, kao što sam drugdje ispričivijedao,(137) nisam platio porez, odnosno nisam priznao autoritet države koja kupuje i prodaje muškarce, žene i djecu kao stoku na vratima svoga senata. U šumu bijah otišao zbog drugih razloga. No kamo god čovjek otišao, ljudi će ga pratiti i dohvaćati šapama svojih prljavih ustanova te ga, ako mogu, primorati na pripadnost njihovu očajnom bratstvu čudaka.(138) Istina, mogao sam se nasilno oduprijeti s više ili manje učinka, mogao sam se "razbjesniti" na društvo, ali bilo mi je draže da se društvo "razbjesni" na mene, budući da je ono bilo očajnička strana. Međutim, pustili su me sutradan pa sam podigao svoju popravljenu cipelu i vratio se u šumu na vrijeme da objedujem borovnice na Fair-Haven Hillu.(139) Nikad me nije uznemiravao nitko osim osoba koje su predstavljale državu. Nisam imao brave ni zasuna osim na stolu s mojim papirima, čak ni čavao koji bih pribio preko kvake ili prozora. Nikad nisam zaključavao vrata, ni noću ni danju, makar izbivao više dana; čak ni iduće jeseni kad sam proveo dva tjedna u šumama Mainea. Pa ipak, moja se kuća poštivala više no da je bila okružena četom vojnika. Umorni putnik mogao se odmoriti i ugrijati uz moje ognjište, knjigoljubac se zabaviti s nekoliko knjiga na mome stolu, a znatiželjnik je, otvorivši vrata moje spremnice, mogao vidjeti što mi je ostalo od ručka te kakvi su mi izgledi za večeru. No, premda su mnogi ljudi iz svih slojeva

prolazili ovuda prema jezeru, nisam s te strane pretrpio nikakvu ozbiljniju smetnju i nikad mi nije uzmanjkalo ništa osim jedne knjižice, sveska Homera, koji je možda bio neprilično pozlaćen, a vjerujem da je i njega vojnik iz našeg logora već našao.(140) Uvjeren sam da bi, kad bi svi ljudi živjeli jednostavno kao što sam ja živio tada, krađa i razbojništvo bili nepoznati. Do njih dolazi samo u zajednicama u kojima neki imaju više no što dostaje, a drugi nemaju dovoljno. Popeovi Homeri(141) ubrzo bi se dolično razdijelili.

*Nec bella fuerunt,
Faginus astabat dum scyphus ante dapes.*

*Jer nije bilo rata kad se na gozbi pilo
iz bukova vrča.(142)*

“Vi što upravljate javnim poslovima, čemu pribjegavati kaznama? Ljubite vrlinu i ljudi će biti vrli. Vrline su uzvišena čovjeka poput vjetra, vrline običnoga poput trave; trava se, kad preko nje prijeđe vjetar, povija.”(143)

JEZERA

Kadšto bih, zasativši se ljudskog društva i naklapanja te iscrpivši sve svoje seoske prijatelje, odlutao još dalje na zapad no što inače boravim, u još manje posjećene dijelove mjesta, “u svježije šume i pašnjake nove”,(144) ili bih, dok je sunce zalazilo, večerao borovnice i kupine na brijegu Fair Havenu te spremao zalihi za više dana. Plodovi ne pružaju svoj pravi okus onome tko ih kupuje, kao ni onome tko ih uzgaja za tržište. Samo je jedan put da se do njega dođe, pa ipak malo njih ide tim putem. Želite li doznati kakav je okus borovnica, pitajte kravara ili prepelicu. Gruba je pogreška misliti da ste okusili borovnice ako ih nikada niste brali. Borovnice nikad ne stižu do Bostona; za njih ondje ne znaju otkako rastu na njegovim trima bregovima. Ambrozijski i esencijalni dio ploda izgubi se maškom koji se otare na trgovačkim kolima te on postaje običnom krmom. Dokle god vlada Vječna Pravda, nijedna nedužna borovnica neće se s brežuljaka moći prenijeti onamo.

Povremeno, kad bih s kopanjem za taj dan bio gotov, pridružio bih se nekom nestrpljivom pajdašu koji je od jutra lovio ribu, tih i nepomičan poput patke ili lista na vodi, te bi, okušavši se u raznoraznim vrstama filozofije, do moga dolaska obično zaključio da pripada drevnoj sljedbi cenobita.(145) Bio je ondje jedan stariji čovjek, izvrstan ribolovac i vičan svakojakim šumskim vještinama, koji je moju kuću rado gledao kao zdanje podignuto na korist ribarima; a mene je jednako radovalo kad bi sjeo pred moja vrata da uredi svoje povraze. Gdjekad bismo sjeli zajedno posred jezera, on na jednom kraju čamca, ja na drugom; no ne bismo razmijenili mnogo riječi, jer je on u svojim poznim godinama oglušio, ali bi zapjevušio povremeno neki psalam, koji bijaše prilično usklađen s mojom filozofijom. Naše je općenje otuda krasio nepomućen sklad, sjećanju daleko ugodniji nego da se održavao govorom. Kada, kao što je obično bio slučaj, nisam imao nikoga s kime bih razgovarao, podizao sam jeku udarajući veslom o bok svoga čamca te sam ispunjavao okolnu šumu zvukom što se kružno razlijegao, dražeći je kao vlasnik zvjerinjaka svoje divlje životinje, dok od svake šumovite udoline i obronka ne bih izmamio režanje.

Za toplih večeri često sam sjedio u čamcu svirajući frulu i promatrao kako grgeč, kojega kanda sam začarao, obilazi oko mene, a mjesec putuje rebrastim dnom, posutim šumskim otpacima. Ranije sam na to jezero dolazio pustolovine radi, s vremena na vrijeme, za tamnih ljetnih noći s nekim drugom te bismo naložili vatru uz rub vode misleći kako to privlači ribe, pa smo lovili manjiće na crve nanizane na uzicu; a kad bismo bili gotovi, duboko u noć, bacali smo goruće ugarke visoko u zrak poput raketa i oni bi se, kad bi pali u jezero, ugasili

uz glasno šištanje, pa bismo stali tapkati u potpunom mraku. Zviždučući kakav napjev, uputili bismo se kroza nj nanovo prema prebivalištima ljudi. Ali sada bijah uz obalu podigao svoj dom.

Ponekad, nakon što bih se zadržao u gostinjskoj sobi u selu dok se cijela obitelj ne bi povukla, vraćao sam se u šumu i, dijelom radi sutrašnjeg ručka, provodio ponoćne sate pecajući iz čamca na mjesecini, dok su mi sove i lisice izvodile podoknicu, i povremeno bih začuo škripavo glasanje neke nepoznate ptice u blizini. Ta su iskustva za me bila vrlo važna i dragocjena — usidren na dvanaest metara vode i sto ili sto pedeset metara od obale, okružen katkada tisućama malih grgeča i klenova koji su repovima mreškali mjesecom obasjanu površinu, komunicirao sam dugom lanenom uzicom s tajnovitim noćnim ribama koje obitavahu dvanaest metara niže, ili sam katkad vukao osamnaest metara povraza jezerom dok sam plutao na blagome noćnom povjetarcu, čuteći tu i tamo kako lagano zatitra upućujući na neki oblik života što vreba na njegovu suprotnom kraju, na tupu, kolebljivu, nezgrapnu ustremljenost koja se tako sporo odlučuje. Na koncu polako izvučete, prebacujući ruku za rukom, kakva rogatog manjića što ciči i praćaka se. Bijaše nadasve neobično, osobito za tamnih noći, kad bi vam misli odlutale k beskrajnim i kozmogonijskim temama iz drugih sfera, osjetiti to lagano trzanje koje bi prekinulo snatrenje i nanovo vas povezalo s prirodom. Činilo se kao da bih mogao baciti povraz uvis, u zrak, jednako kao i u taj element koji bijaše jedva nešto gušći. Na taj bih način takoreći uhvatio dvije ribe jednom udicom.

Krajobraz Waldena skromnih je razmjera i, premda silno lijep, nije ni blizu velebnosti, niti može osobito dirnuti onog tko ga nije često pohodio ili živio na njegovoj obali; ipak, to je jezero tako iznimno sa svoje dubine i čistoće da zavređuje potanji opis. Bistar je to i tamnozelen izvor, dugačak osamsto metara, opsega tri kilometra, a pokriva približno šezdeset jedno i pol jutro; vječno vrelo usred borove i hrastove šume, bez ikakvih vidljivih dotoka ili odljeva izuzev oblaka i isparavanja. Okolna brda naglo se uzdižu iz vode do visine od dvanaest do šesnaest metara, premda na jugoistoku i istoku dosežu i tridesetak odnosno četrdeset pet, u rasponu od četristo do petsto metara. To je isključivo šumovit kraj. Sve naše konkordske vode imaju barem dvije boje, jednu koja se vidi iz daljine, i drugu, prirodniju, izbliza. Prva više ovisi o svjetlu i povodi se za nebom. Za vedra vremena, ljeti, s male udaljenosti izgledaju plave, osobito ako se uzburkaju, a s velike udaljenosti sve se doimaju jednakima. Za olujna vremena ponekad su tamnoškriljaste boje. Za more, međutim, vele da je jednog dana plavo a sutradan zeleno, bez ikakve vidljive promjene u atmosferi. Vidio sam našu rijeku kad su, dok je krajolik bio prekriven snijegom, i voda i led bili zeleni gotovo kao trava. Neki drže plavu "bojom čiste vode, bilo tekuće ili čvrste". No, ako se naše

vode pogledaju izravno iz čamca, vidi se da su veoma različitih boja. Walden je plav u jedno doba a zelen u drugo, čak i s istog motrišta. Položen između zemlje i nebesa, dijeli boje obojih. Gledan s vrha brijega odražava boju neba, ali iz blizine je žućkastog preljeva uz obalu gdje vidite pijesak, potom svijetlozelen, da bi se postupno produbio do jednolične tamnozeleno u središtu jezera. Pod nekim osvjetljenjima, gledan čak i s vrha brijega, uz obalu je žive zelene boje. Neki to pripisuju odrazu zelenila, ali on je ondje jednako zelen kao i na pozadini željezničkog nasipa, i u proljeće, prije no što se lišće razvije, i može to naprosto biti posljedica prevladavajuće modrine izmiješane sa žutilom pijeska. Takva je boja njegove šarenice. To je i dio na kojemu se u proljeće, kad se ugrije sunčevom toplinom odraženom s dna i prenesenom kroz zemlju, led najprije otopi i načini uzak kanal oko još zamrznute sredine. Kao i ostale naše vode, kad se jako uzbiba, za vedra vremena, tako da površina valova može odraziti nebo pod pravim kutom, ili zato što je više svjetla s njome pomiješano, s male udaljenosti doima se tamnije plavom od samoga neba; a u takvo doba, nalazeći se na površini i gledajući na dvije strane da vidim odraz, razabirao sam neusporedivu i neopisivu svijetloplavu, kakvu nagovještaju namočena ili nepostojana svila ili oštrice mačeva, plavetniju od samoga neba, koja se izmjenjuje s izvornom tamnozelenom na suprotnoj strani valovlja, koje se pak u usporedbi s njim nadavalo blatnijim. Pamtim je kao staklastu zelenkastoplavu, nalik onim mrljama zimskog neba gledanim kroz oblache na zapadu prije zalaska. No čaša njene vode, kad je se podigne prema svjetlu, bezbojna je kao i jednaka količina zraka. Poznato je da će velika staklena ploča imati zeleni preljev, zahvaljujući, kao što kažu njeni tvorci, njenoj "masi", ali komadić iste bit će bezbojan. Kolika bi masa vode iz Waldena bila potrebna da se odrazi zeleni preljev nisam nikad ispitaio. Voda naše rijeke crna je ili veoma mrka onome tko izravno gleda u nju te, kao i u većini jezera, pridaje tijelu onoga tko se u njoj kupu žućkastu nijansu; no ova voda je tako kristalno čista te se kupčevo tijelo doimlje alabasterski bijelim, još neprirodnijim, što, budući da se udovi k tome uvećavaju i iskrivljuju, stvara čudovišan učinak dostojan studija jednog Michelangela.

Voda je tako prozirna da se dno može lako razaznati na dubini od osam ili devet metara. Veslajući njome, možete metrima pod površinom uočiti jata grgeča i klenova, možda tek nekoliko centimetara dugih, no prve je lako razlučiti po njihovim poprečnim prugama, a pomišljate da su ribe koje ovdje opstaju zacijelo asketi. Jedne zime, prije mnogo godina, dok sam u ledu izrezivao rupe da uhvatim štuke, stupivši na obalu hitnuo sam sjekiru na led iza sebe, ali ona je, kao da ju je vodio neki zloduh, otklizala dvadeset ili dvadeset pet metara izravno u jednu od rupa, gdje voda bijaše duboka osam metara. Iz znatiželje sam legao na led i gledao kroz rupu dok nisam uočio sjekiru, malko po strani, kako stoji na glavi uspravljene drške i lagano se njiše amo-tamo prateći bilo jezera; i mogla je tako stajati

uspravljena i zanjihana dok joj s vremenom ručka ne bi istrunula da se ja nisam umiješao. Načinivši drugu rupu neposredno iznad nje dlijetom za led koje sam imao uza se, posjekao sam nožem najdužu brezu koju sam u blizini mogao pronaći pa napravio omču koju sam navukao na njen kraj te je, pažljivo je spuštajući, prebacio preko zadebljanja na ručki, povukao je uzicom uz brezu i tako izvukao sjekiru.

Obalu tvori pojas glatkog, oblog bijelog kamenja nalik na kamenje za popločavanje, izuzev jednog ili dva kratka pješćana žala, a tako je strma te bi vas na mnogim mjestima jedan skok odnio u vodu do iznad glave; i da nije te iznimne prozirnosti, njegovo dno više ne biste vidjeli dok se na suprotnoj strani ne bi počelo uspinjati. Neki misle da nema dna. Nigdje nije blatnjavo, a usputni bi promatrač rekao da u njoj uopće nema trava; od važnijih biljaka pak, osim na netom preplavljenim livadicama koje mu zapravo i ne pripadaju, pomniji pregled ne razaznaje ni vodeni božur ni rogoz, čak ni ljiljan, žuti ili bijeli, nego tek nekoliko majušnih lokvanja i bobura te možda jedan ili dva vodenštitu; sve to međutim kupač može i ne zapaziti; a te su biljke čiste i blistave kao i element u kojemu rastu. Kamenje se proteže pet do deset metara u vodu, a onda se dno pretvara u čisti pijesak, osim na najdubljim dijelovima, gdje obično ima malo taloga, vjerojatno od truljenja lišća nanesenoga tijekom tolikih uzastopnih jeseni, a čak i usred zime za sidro se hvata svijetlozelena trava.

Imamo još jedno posve slično jezero, White Pond(146) u Nine Acre Corneru, oko četiri kilometra prema zapadu; no premda poznajem većinu jezera u krugu od dvadesetak kilometara od toga središta, ne znam ni za trećinu tako čistih i sličnih izvora. Uzastopni naraštaji možda su pili iz njega, divili mu se, mjerili ga i nestajali, a njegova voda sveudilj je zelena i providna kao i uvijek. Nikakav povremeni izvor! Možda je onoga proljetnog jutra kad su Adam i Eva istjerani iz Edena jezero Walden već postojalo te se još onda raspršivalo u blagu proljetnu kišu praćenu maglom i južnim vjetrom, prekriveno bezbrojnim patkama i guskama, koje ne bijahu čule za pad jer su im takva čista jezera još uvijek dostajala. Već se tada počelo ono podizati i spuštati, pročistilo je bilo svoje vode i obojalo ih nijansama što ih sada krasi te dobilo od nebesa povlasticu da bude jedino jezero Walden na svijetu i cijedi nebesku rosu. Tko zna u kolikim je književnostima zaboravljenih naroda ono bilo Kastalijski izvor(147) i koje su nimfe njime vladale u zlatno doba? Ono je dragulj najčistije vode što ga Concord nosi u svojoj kruni.

No možda su prvi koji su došli na ovo vrelo ostavili neki trag svojih koraka. Iznenadilo me kad sam oko jezera, pa i ondje gdje je gusta šuma bila netom posječena na obali, otkrio usku stepenastu stazu na strmom obronku koja se naizmjenice penjala i spuštala, primicala i

udaljavala od ruba vode, stara vjerojatno koliko i ovdašnji ljudski rod, utabana stopalima urođeničkih lovaca, a njome i dalje s vremena na vrijeme kroče sadašnji žitelji toga kraja. Posebice je uočljiva čovjeku koji stoji posred jezera zimi, netom nakon što lagano zasniježi, a nadaje se kao jasna valovita bijela crta, nezatamnjena travom i grančicama, te je posve vidljiva i na pola kilometra udaljenosti na mnogim mjestima gdje je ljeti jedva razaznatljiva iz neposredne blizine. Snijeg je tako reći pretiskuje u jasnom bijelom visokom reljefu. Urešena zemljišta s ljetnikovcima koji jednoga dana ovdje budu sagrađeni možda će od nje sačuvati kakav trag.

Jezero se podiže i spušta, no da li pravilno ili ne i u kojem razdoblju nitko ne zna, premda se, kao i inače, mnogi grade da znaju. Obično je više zimi i niže ljeti, iako se ne podudara s općom vlagom i suhoćom. Sjećam se kad je bilo za stopu ili dvije niže, kao i kad je bilo barem pet stopa više nego dok sam živio kraj njega. U nj ulazi uski pješčani sprud kojemu je s jedne strane voda vrlo duboka, a ondje sam pomagao u kuhanju ribljeg lonca, na tridesetak metara od glavne obale, oko godine 1824., što već dvadeset pet godina nije moguće; s druge pak strane, prijatelji su me u nevjerici slušali kad sam im pričao kako sam nekoliko godina kasnije običavao pecati iz čamca u malom izdvojenom zatonu u šumi, osamdeset metara od jedine obale za koju su oni znali, a to se mjesto odavno pretvorilo u livadu. No jezero je dvije godine postojano raslo te je sada, u ljeto '52., samo metar i pol više nego kad sam ja ondje živio, iliti jednako visoko kao prije trideset godina, a ribolov se nastavlja na livadi. To s vanjske strane dovodi do visinske razlike od oko dva metra, no voda koja dotječe s okolnih bregova po količini je beznačajna pa se to pretjecanje zacijelo odnosi na uzroke koji djeluju na duboke izvore. Upravo je ovoga ljeta jezero ponovno počelo opadati. Zanimljivo je da ta mijena, bila periodična ili ne bila, iziskuje prema svemu sudeći mnogo godina. Promatrao sam jedno podizanje i djelomično dva spuštanja, a očekujem da će za dvanaest ili petnaest godina voda opet biti na niskoj razini koju poznajem. Flintovo jezero, kilometar i pol istočno, uslijed remećenja izazvanog njegovim pritocima i odljevima, usuglašuje se s Waldenom te je nedavno postiglo svoju najveću visinu u isto vrijeme kad i potonji. Isto vrijedi, na temelju mojih zapažanja, i za Bijelo jezero.

To dizanje i spuštanje Waldena u dugim razmacima služi barem sljedećem: voda koja godinu ili više dana stoji na toj velikoj visini, premda je zbog toga teško hodati oko nje, zatire grmlje i drveće koje je uz rub niknulo nakon posljednjeg podizanja, smolaste borove, breze, johe, jasike i drugo pa, kad se ponovno spusti, za njom ostaje nezakrčena obala; jer, za razliku od mnogih jezera i svih voda koje su podložne svakodnevnoj plimi i oseci, njegova obala je najčišća kad mu je voda najniža. Na strani jezera uz moju kuću red borova visokih pet

metara satrt je i izvaljen kao polugom, čime je zaustavljeno njihovo presezanje; njihova pak veličina daje naslutiti koliko je godina proteklo od posljednjeg dizanja na tu visinu. Tim mijenama jezero potvrđuje svoje pravo na obalu, i tako se igalo oguli, a drveće ne može polagati pravo na nj. To su usne jezera oko kojih ne raste brada. S vremena na vrijeme ono obliže gubicu. Kad je voda najviša, johe, vrbe i javorovi šalju sa svih strana svoga debela vlaknasto crveno korijenje u vodu, do oko metra visine od tla, u težnji da se održe; nailazio sam oko obale na visoko grmlje borovnice, koje obično ne donosi ploda, kako obilno rodi pod tim okolnostima.

Neki bijahu u neprilici kad je valjalo objasniti kako je obala tako pravilno popločana. Svi su moji sumještani čuli za predaju, najstariji mi kažu da su je čuli u mladosti, prema kojoj su u drevno doba Indijanci izvodili neki obred na ovdašnjem brdu, koje se pak uzdizalo tako visoko u nebo kao što danas jezero seže duboko u zemlju, te su prema kazivanju izvodili mnoga svetogrđa, premda se za taj grijeh Indijance nikad nije moglo optužiti, i dok su bili zabavljeni time brdo se zatreslo i odjednom propalo, a samo je jedna stara skvo po imenu Walden utekla te je po njoj nazvano jezero. Nagađa se da se, kad se brdo zatreslo, to kamenje skotrljalo niz obronak i postalo današnjom obalom. U svakom je slučaju posve izvjesno da ovdje nekoć nije bilo jezera, a danas ga ima; ta se pak indijanska legenda ni u kojem pogledu ne kosi s kazivanjem onoga drevnog naseljenika što sam ga spomenuo, a koji se dobro sjeća da je, došavši ovamo s vilinskim rašljama, vidio kako se iz tratine izvija rijetka para, a lijeska je stalno pokazivala prema tlu pa je tu odlučio iskopati zdenac. Koliko je do kamenja, mnogi i dalje smatraju da se ono teško može objasniti djelovanjem valova na ta brda; ali ja primjećujem da su okolna brda prepuna istovrsnog kamenja, toliko te su ga bili prisiljeni naslagati u zidove s obje strane željezničkog usjeka najbližeg jezeru; osim toga, kamenja ima najviše ondje gdje je obala najstrmija i stoga, nažalost, ono za mene više nije tajna. Razaznajem popločivača. Ako ime nije izvedeno iz nekog engleskog lokaliteta — na primjer Saffron Walden — može se pretpostaviti da se izvorno zvalo *Walled-in Pond*.(148)

Jezero bijaše moj već iskopani bunar. Četiri mjeseca u godini njegova je voda hladna koliko je u sva doba čista; a mislim da je tada dobra kao i svaka druga u gradu, ako ne i najbolja. Zimi je sva voda koja je izložena zraku hladnija od izvora i zdenaca koji su od njega zaštićeni. Temperatura jezerske vode koja je odstajala u prostoriji u kojoj sam sjedio od pet poslije podne do podneva idućega dana, šestoga ožujka 1846., kada se toplomjer povremeno dizao do 18 ili 20°C, dijelom zbog sunca na krovu, iznosila je 6°C, što će reći da je bila za djelić stupnja hladnija nego voda netom izvučena iz najhladnijeg bunara u selu. Temperatura Boiling Springa(149) iznosila je istoga dana oko 7°C, pa je to bila najtoplija voda koju sam

kušao, premda je ljeti, kad osim toga s njome nije pomiješana plitka i stajaća površinska voda, najhladnija za koju znam. Walden se k tome, zbog svoje dubine, nikad ljeti ne ugrije toliko kao većina voda izloženih suncu. Za najtoplijeg vremena obično sam stavljao vjetrovode u podrum, gdje bi se preko noći ona ohladila i ostala hladna tijekom dana, a služio sam se i susjednim izvorom. Nakon tjedan dana bila je dobra kao i na dan kada bih je zagrabio i nije imala okus po crpki. Tko god se ljeti na tjedan dana utabori uz jezersku obalu treba samo u hladu svoga logora ukopati vjetrovode na možda metar dubine i neće ovisiti o luksuzu leda.

U Waldenu se love štuke, jedna je težila više od tri kilograma, da i ne govorimo o drugoj koja je velikom brzinom odnijela vitlo što ga je ribič bezbrižno podesio na četiri kilograma jer je nije vidio, grgeči i manjići, neki i po kilogram teški, klenovi ili bodorke (*Leuciscus pulchellus*), tek malobrojne deverike i pokoja jegulja, jedna i od gotovo dva kilograma — ovako sam podroban jer riba obično samo svojom težinom polaže pravo na slavu, a to su jedine jegulje za koje sam ovdje čuo — a blijedo se prisjećam i ribice od dvanaestak centimetara srebrnih bokova i zelenkastih leđa, pomalo nalik kleniću, koju ovdje spominjem poglavito stoga da bih svoje činjenice povezao s legendom. Ipak, ovo jezero nije osobito plodno ribom. Štuke, premda ih nema u izobilju, njegova su glavna dika. Jednom sam, ležeći na ledu, vidio barem tri različite vrste štuke: jednu dugu i pljosnatu, ocalne boje, najslićniju onima što se love u rijeci; sjajnozlatnu vrstu zelenkastih odsjeva i izrazito jarke boje, koja je ovdje najčešća; i još jednu zlatne boje, istog oblika kao potonja, ali posutu na bokovima sitnim tamnosmeđim ili crnim pjegama pomiješanim s nekoliko blijedokrvavih, uvelike nalik na pastrvu. Na nju se ne bi mogla primijeniti oznaka *reticulatus*, bolje bi bilo *guttatus*.⁽¹⁵⁰⁾ Sve su to vrlo zbijene ribe i teže više no što njihova veličina daje naslutiti. Klenovi, manjići i grgeči, štoviše sve ribe koje nastanjuju ovo jezero mnogo su čišće, ljepše i čvršćega mesa negoli one u rijeci i većini drugih jezera, budući da je voda čišća, te se mogu od njih lako razlikovati. Vjerojatno bi mnogi ihtiolozi neke od njih proglasili novim vrstama. Tu je i čisti soj žaba i kornjača, a nađe se i poneka školjka; tragove oko njega ostavljaju bizamski štakori i zerdavi, a povremeno ga u prolazu posjeti i koja barska kornjača. Kadšto bih, otisnuvši se ujutro svojim čamcem, uznemirio veliku kornjaču koja se noću pritajila pod čamac. Patke i guske pohode ga u proljeće i jesen, bjelotrbe laste (*Hirundo bicolor*) nisko ga prelijeću a vivci se (*Totanus macularius*) cijeloga ljeta "klackaju" duž njegovih kamenih obala. Uznemirio bih ponekad kostoloma koji je sjedio na bijelom boru iznad vode; no sumnjam da ga ikad oskrvne galebovo krilo, kao na Fair Havenu. Podnosi najviše jednoga gnjurca godišnje. To su sve značajnije životinje koje ga danas pohode.

S čamca, za mirnog vremena, u blizini pjeskovite istočne obale gdje je voda duboka dva i pol ili tri metra, kao i na nekim drugim dijelovima jezera, možete vidjeti kružne gomile promjera dva metra i visine tridesetak centimetara, koje se sastoje od kamenčića manjih od kokošnjeg jajeta, a posvuda oko njih je goli pijesak. Isprva se pitate nisu li ih zbog nekog razloga Indijanci napravili na ledu pa su, kad se led otopio, potonuli na dno; ali odviše su pravilne, a neke od njih očito i presvježje da bi bilo tako. Slične su onima što se nalaze u rijekama, no kako ovdje nema ni priljepaka ni piškora ne znam koje su ih ribe mogle načiniti. Možda se tu mrijeste klenovi. To dnu pridaje ugodnu tajnovitost.

Obala je dovoljno nepravilna da ne bude jednolična. U sebi nosim sliku zapadne obale razvedene dubokim zaljevima, strmije sjeverne i krasno nazupčane južne obale, gdje se uzastopni rtovi međusobno preklapaju i nagovješćuju neistražene zatone između njih. Šuma nikad nema tako dobru pozadinu i nikad nije tako izrazito lijepa kao kad se promatra sa središta jezerca među brdima što se uzdižu s ruba vode; jer voda u kojoj se ona odražava ne tvori u takvom slučaju samo najbolji prednji plan nego joj je, zbog svoje zavojite obale, najprirodnija i najzgodnija granica. Nema ondje na njenom rubu sirovosti ni nesavršenstva, kao ondje gdje je sjekira raskrčila dio ili gdje s njome graniči obrađeno polje. Drveće ima obilje prostora da se raširi uz vodu, a svako stablo u njenom smjeru pruža najsnažniju granu. Priroda je ondje istkala prirodan porub i oko se postupno diže od niskoga grmlja na obali do najviših stabala. Malo je vidljivih tragova ljudske ruke. Voda oplakuje obalu kao i prije tisuću godina.

Jezero je najljepše i najizražajnije obilježje krajolika. Ono je oko zemlje; gledajući u nj promatrač mjeri dubinu vlastite naravi. Riječna stabla uz obalu tanahne su trepavice što ga rube, a šumovita brda i litice njegove nadvijene obrve.

Stojeći na glatkome pješčanom žalu na istočnom kraju jezera, u spokojno rujansko poslijepodne kad lagana izmaglica zamuti nasuprotnu crtu obale, uvidio sam odakle potječe izraz "staklasta površina jezera". Oborite li glavu, izgleda kao nit najfinije paučine rastegnute preko doline što svjetluca na pozadini daleke borove šume, razdvajajući jedan sloj atmosfere od drugog. Pomislili biste da možete po njoj hodati do brda na drugoj strani a da se ne smočite i da se lastavice što je nisko nadlijeću mogu posaditi na nju. I doista, zarone one katkad ispod te crte, tako reći greškom, a ne prevare se. Dok gledate preko jezera prema zapadu prisiljeni ste objema rukama zaklanjati oči od odraženog kao i od pravog sunca, jer oba jednako bliješte; ako pak između njih ispitivački promotrite njegovu površinu, ona je doslovce glatka poput stakla, osim ondje gdje vodene kopnice, u jednakim

razmacima raštrkane cijelom njenom širinom, pokretima na suncu izazivaju na njoj najfinije zamislivo iskrenje, ili gdje možebit zagnjuri patka ili je pak, kao što spomenuh, lastavica preleti tako nisko te je dodirne. Dogodi se da riba u daljini opiše u zraku luk od gotovo metra i više te na mjestu gdje izroni nastane bljesak, pa još jedan gdje udari o vodu; ponekad se otkrije čitav srebrni luk, ili pak, možda, tu i tamo njegovom površinom zapluta mašak češljike, na koji srnu ribe pa se opet namreška. Nalik je rastaljenom, ali ne i skrućenom staklu, a ono malo trunja na njemu čisto je i lijepo poput nesavršenstava u staklu. Često možete uočiti još glađu i tamniju vodu, koja kao da je od ostale odvojena nevidljivom paučinom, stanište vodenih nimfi što na njoj poživaju. S vrha brijega možete gotovo posvuda vidjeti ribe gdje skaču, jer nijedna štuka ni klen ne dohvati kukca na toj glatkoj površini a da vidljivo ne naruši ravnovjesje čitavoga jezera. Čudesno je kako se taj jednostavni događaj opširno obznanjuje — saznat će se za to riblje ubojstvo — i ja sa svoga udaljenog odmorišta razabirem kružno bibanje kad mu je promjer trideset metara. Možete čak s gotovo pola kilometra udaljenosti uočiti vrticu (Gyrinus) kako neprestano napreduje glatkom površinom; ti kukci, naime, lagano brazdaju vodu i prave upadljivu mreškicu obrubljenu dvjema odvojitim crtama, dok kopnice njome klize bez vidljivih valića. Kad se površina znatno uzbiba, na njoj nema ni vodenih kopnica ni vrtica, ali čini se da za mirnih dana oni napuštaju svoja staništa pa pustolovno otklizuju od obale u kratkim zamasima dok je posvema ne prekriju. Umirujuće je bavljenje, za jednog od onih krasnih jesenjih dana kada smo zahvalni na svojoj sunčevoj toplini, sjediti na panju na ovakvoj visini što gleda na jezero i proučavati namreškane krugove koji se neprestano upisuju na njegovu inače nevidljivu površinu sred odraženog neba i stabala. Sve to prostranstvo ne narušava ništa što se namah ne bi blago izgledilo i ublažilo, kao kad se protrese krčag s vodom pa treperavi krugovi potraže obalu i sve je isponova glatko. Niti jedna riba ne može skočiti niti kukac pasti na jezero a da se to ne obznani u vidu kružnih mreškica, u krasnim potezima, kanda to neprestance istječe njegovo vrelo, blago otkucava njegov život, grudi mu se nadimlju. Drhtaji radosti i drhtaji bola nerazlučivi su. Kako li su spokojne pojave na jezeru! Djela čovjekova iznova sjaje kao u proljeće. Da, svaki list, grančica, kamen i paukova mreža svjetlucaju sada poslije podne kao u proljetno jutro kad su prekriveni rosom. Svaki pokret vesla ili kukca stvara bljesak svjetla; a ako veslo pljusne, kako li je jeka milozvučna!

Za takvog dana u rujnu ili listopadu Walden je savršeno šumsko zrcalo, okruženo kamenjem koje je mome oku dragocjeno kao da je malobrojnije ili rjeđe. Možda ništa tako lijepo, tako čisto i u isti mah tako veliko ne počiva na površini zemlje kao što je jezero. Nebeska voda. Ne treba mu ograde. Narodi dolaze i odlaze oskvrnjujući je. Zrcalo je to što ga nijedan kamen ne može razbiti, čije se živo srebro nikad neće istrošiti, čiju pozlatu priroda

neprestano obnavlja; nikakve nevere, nikakva prašina ne može zamutiti njegovu vazda svježu površinu — zrcalo u koje tone svaka nečist što se u njemu pojavi, pometena i oprašena magličastom četkom sunca — njegovom laganom krpom za prašinu — koja ne zadržava dah što se na nju izdahne, nego ispušta vlastiti da lebdi poput oblaka visoko iznad njegova površja i odražava se sveudilj u njegovu krilu.

Vodeno polje odaje duh koji je u zraku. Ono neprestano prima novi život i gibanje odozgo. Po naravi je posrednik između zemlje i neba. Na zemlji se ziblju jedino trava i drveće, ali sama voda uzbibana je vjetrom. Vidim gdje lahor po njoj piri po prugama ili iskrama svjetla. Sjajno je što njenu površinu možemo gledati odozgo. Možda ćemo najposlije tako gledati površinu zraka i uočavati gdje je prelijeće još tananiji duh.

Vodene kopnice i vrtice najzad nestaju potkraj listopada, kada stignu oštri mrazovi; tada i u studenome za mirna dana obično nema ama baš ničega što bi namreškalo površinu. Jednog poslijepodneva u studenom, tijekom zatišja nakon kišna nevremena koje je trajalo nekoliko dana, kad je nebo još bilo posve oblačno a zrak pun magle, zapazio sam da je jezero iznimno glatko pa mu je bilo teško razaznati površinu, premda više nije odražavalo jarke preljeve listopada, nego sumorne boje okolnih bregova u studenome. Iako sam ga prelazio što je laganije moguće, valići što ih je stvarao moj čamac širili su se gotovo dokle mi je sezao vidik i odrazima davali rebrast izgled. No, prelazeći pogledom površinu, vidio sam tu i tamo u daljini slabo svjetlucanje, kao da su se neki kukci klizači koji su umaknuli mrazovima skupili ondje, ili je možebit površina, budući tako glatkom, odavala mjesto na kojemu je izvor kuljao sa dna. Lagano veslajući do jednog od tih mjesta, iznenadio sam se zatekavši se okružen nebrojenim malim grgečima dugima dvanaestak centimetara, žive bakrene boje u zelenoj vodi, koji su se ondje igrali te se neprestance dizali na površinu i mreškali je, ponekad na njoj ostavljajući mjehuriće. U takvoj prozirnoj i naoko bezdanoj vodi koja je odražavala oblake činilo se kao da plutam zrakom u balonu, a njihovo plivanje doimalo se poput leta ili lebdenja, kao da je posrijedi zbijeno jato ptica što prolaze tik ispod moje razine zdesna ili s lijeva, a peraje im poput jedara razapete sa svih strana. Bilo je u jezeru mnogo takvih jata, koja su očito koristila kratko razdoblje prije no što zima navuče ledeni kapak preko njihova širokog okna, a površina se zbog njih kadšto doimala kao da ju je dodirnuo blagi lahor ili kao da je na nju palo nekoliko kišnih kapi. Kad sam se nesmotreno primaknuo i uzbunio ih, iznenada su repovima zapljusnula i nabrala vodu, kao da je netko bujnom granom udario po njoj, i smjesta pobjegla u dubine. Na koncu se digao vjetar, magla se zgusnula i krenuli su valovi te grgeči stadoše skakati mnogo više no prije, napol izvan vode: stotinu crnih, osam centimetara dugih točaka najednom se zatekoše iznad površine. Jedne sam godine još petog

prosina vidio mreške na površini te sam se, misleći da će začas pljusnuti jaka kiša budući da je zrak bio pun magle, žurno latio vesala i krenuo kući; već se činilo da se kiša ubrzano pojačava, iako je nisam ćutio na obrazima, i očekivao sam da ću se smočiti do kože. No mreške su odjednom nestale, jer su ih stvarali grgeči što ih je buka mojih vesala poplašila i natjerala u dubinu te sam vidio kako njihova jata mutno iščezavaju; i tako sam naposljetku proveo suho poslijepodne.

Starac koji je obilazio to jezero prije gotovo šezdeset godina, dok ono bijaše zamračeno okolnim šumama, govori mi da ga je u to doba viđao kako vrvi patkama i drugom vodenom peradi te da je oko njega bilo mnoštvo orlova. Dolazio je ovamo u ribolov i služio se starim kanuom od trupaca što ga je našao na obali. Ovaj je bio izrađen od dva trupca bijelog bora, izdubena i spojena, a na krajevima odsječena pod pravim kutom. Bio je veoma nezgrapan, ali je potrajavao mnogo godina prije no što se natopio vodom i možda potonuo na dno. On nije znao čiji je; pripadao je jezeru. Uže za sidro izrađivao je povezujući trake orahove kore. Neki starac, grnčar, koji je živio na jezeru prije Revolucije, kazao mu je jednom da na dnu leži željezna škrinja i da ju je on vidio. Katkad bi doplutala do obale, ali kada biste krenuli prema njoj vratila bi se u duboku vodu i iščeznula. Bilo mi je milo čuti za stari kanu od trupaca koji je zamijenio indijanski od iste građe ali skladnije izrade, a koji je možebit prvotno bio stablo na obali pa je onda tako reći pao u vodu da ondje pluta cijeli jedan naraštaj, kao najpodesnije plovilo za jezero. Sjećam se, kad sam se prvi put zagledao u te dubine, da se moglo nerazgovijetno vidjeti kako na dnu počiva mnoštvo velikih debala, koja je ili već otpuhao vjetar ili su bila ostavljena na ledu pri zadnjoj sječi, dok je drvo bilo jeftinije; ali sada su većinom nestala.

Kada sam prvi put u čamcu zaveslao Waldenom, bio je on potpunoma okružen gustom i visokom borovom i hrastovom šumom, a u pojedinim zatonima loza se ovijala oko drveća uz vodu i oblikovala sjenice ispod kojih je mogao proći čamac. Bregovi što tvore njegove obale tako su strmi, a šume na njima bijahu tada tako visoke te se, kad biste ga promotрили sa zapadne strane, doimalo poput amfiteatra za kakvu šumsku predstavu. Mnoge sam sate kao mlađi proveo plutajući njegovom površinom po volji zapadnjaka, doveslavši do sredine i legavši na leđa preko sjedala, za ljetnih prijedpodneva, snatreći dok me ne bi prenuo dodir čamca s pijeskom, pa bih se digao da vidim na koju me to obalu dovela sudbina; bijahu to dani kad je dokonost bila najprivlačnije i najplodnije djelovanje. Za mnogih sam se prijedpodneva iskradao, radije tako provodeći najdragocjeniji dio dana; jer bio sam bogat, ako ne novcem a ono sunčanim satima i ljetnim danima, te sam ih rastrošno provodio; i ne žalim što nisam više njih potratio u radionici ili za katedrom. No, otkako sam napustio te obale,

drvosječe su ih još i više opustošili i sad se godinama više neće moći tumarati šumskim prolazima, uz mjestimične prosjeke kroz koje vidite vodu. Moju Muzu valja ispričati bude li odsele šutjela. Kako možete od ptica očekivati da pjevaju kad su im lugovi posječeni?

Danas više nema ni debala na dnu, ni staroga kanua od trupaca, ni tamne okolne šume, a seljani, koji jedva da znaju gdje ono leži, umjesto da odlaze na jezero da se kupaju ili iz njega piju, razmišljaju o tome da njegovu vodu, koja bi trebala biti sveta barem kao Ganges, provedu cijevima do sela kako bi njome prali posuđe! Da steknu svoj Walden odvrtnjem slavine ili povlačenjem čepa! Taj vražji Željezni Konj, čije se zaglušno rzanje čuje širom mjesta, zamutio je kopitima Boiling Spring i pobrstio svu šumu na obali Waldena; taj trojanski konj, s tisuću ljudi u utrobi, kojega su uveli koristoljubivi Grci! Gdje je taj domaći junak, Moore iz Moore Halla,(151) da ga presretne u Dubokom klancu i zarije toj nadutoj pošasti osvetničko koplje među rebra?

Pa ipak, od svih likova koje sam upoznao Walden se možda najbolje drži i najbolje čuva svoju čistoću. Mnoge se ljude s njime uspoređivalo, ali malobrojni su zavrijedili tu čast. Premda su drvosječe opelješile najprije ovu pa onu obalu, premda su Irci kraj njega podigli svinjce, željeznica posegnula za njegovom obalom, a ledari ga jednom obrali, ono sâmo je nepromijenjeno, ista je to voda za koju su zapele moje mladenačke oči; sva promjena je u meni. Nakon sveg tog mreškanja nije dobilo nijednu trajnu boru. Vječito je mlado te mogu zastati i vidjeti kako se lastavica obara da pokupi kukca s njegove površine, kao u davnini. Ponovno mi je večeras palo na um, kao da ga više od dvadeset godina nisam viđao gotovo svakodnevno — pa ovo je Walden, isto ono šumsko jezero što sam ga otkrio prije toliko godina; tamo gdje je lanjske zime šuma posječena, druga niče uz njegovu obalu bujno kao i oduvijek; ista misao izvire na njegovu površinu kao tada; ista je tekuća radost i sreća sebi i svome Tvorcu, da, a *možda* i meni. Zacijelo je djelo odvažna čovjeka, u kojega ne bijaše himbe! Zaokružio je rukom tu vodu, produbio je i pročistio u misli te je u svojoj oporuci namro Concordu. Po licu mu vidim da ga pohodi isti odraz, i gotovo da mogu reći: Waldene, jesi li to ti?

Nikad o tome ne snih

Da kitio bih kakav stih;

Približit se ikada Raju i Bogu

Više no živeti uz Walden ne mogu.

Obala sam njegva od stijenja

I vjetar što nad njim ne jenja;

*U udubini šake moje
Voda mu i pijesak stoje
A što skrilo se u njem duboko
Vije se u mojoj misli visoko.*

Vagoni se nikad ne zaustave da ga pogledaju; no rekao bih da strojovođe, ložače i kočničare, kao i one putnike koji imaju sezonsku kartu pa ga često viđaju, taj prizor čini boljim ljudima. Strojovođa, ili barem njegova narav, noću ne zaboravlja da barem jednom tijekom dana motri tu sliku spokoja i čistoće. Makar jednom viđeno, ono pomaže isprati Državnu ulicu(152) i čađu od stroja. Prijedlog je da ga se nazove "Božjom kapljom".

Rekoh da Walden nema vidljivih dotoka ili odljeva, ali on je s jedne strane daleko i neizravno povezan s Flintovim jezerom, koje je više, lancem malih jezera koja se steru odande, a s druge izravno i očito s rijekom Concord, koja je niža, sličnim lancem jezera kroz koja je u nekom drugom geološkom razdoblju ona možda tekla, a uz malo kopanja — Bože sačuvaj — mogla bi ponovno onuda poteći. Ako je živeći toliko vremena tako povučeno i strogo, poput pustinjaka u šumi, stekla takvu čudesnu čistoću, tko da ne požali što se razmjerno nečista voda Flintova jezera miješa s njime, ili što sâm igda rasipa svoju slatkoću u oceanskom valu?

Flintovo iliti Pješčano jezero u Lincolnu, naše najveće jezero i kopneno more, počiva oko kilometar i pol istočno od Waldena. Mnogo je veće, budući da navodno pokriva stotinu devedeset sedam jutara, i plodnije ribom, no razmjerno je plitko i nije osobito čisto. Često sam se krijepio šetnjom do njega kroz šumu. Isplatilo se, ako ništa a ono da osjetiš kako ti vjetar slobodno zapuhuje lice, promotriš strujanje valova i prisjetiš se života pomoraca. Ujesen sam onamo odlazio brati kestenje, za vjetrovitih dana kad je ono padalo u vodu te bi bilo izbačeno do mojih nogu; a jednog dana, dok sam se šuljao njegovom obalom obraslom šašem, a svježa vodena prašina puhala mi u lice, nabasao sam na istrunulu olupinu čamca, bez bokova, od kojega je ostao jedva otisak ravnoga dna među rogozom; no njegov se oblik oštro ocrtavao, kao da je u pitanju veliki istrunuli vodeni list s vidljivim žilama. Bijaše to dojmjljiva olupina, nalik nekoj koju bi čovjek zamislio na morskoj obali, i pružala je jednako valjanu pouku. Sada je to tek biljni humus i nerazaznatljiva jezerska obala, kroz koju se probiše rogozi i vodeni ljljani. Divio sam se valovitim tragovima na pješčanom dnu na sjevernom kraju toga jezera, koji pod namjernikovim stopalima uslijed vodenog pritiska postadoše čvrsti i tvrdi, i rogozima koji su rasli jedan za drugim u valovitim nizovima u suglasju s tim tragovima, red za redom, kao da su ih valovi posadili. Tamo sam zatekao i neobične lopte u znatnim količinama, načinjene, čini se, od tanke trave ili korijenja, možda

rogoza, od jednog do deset centimetara u promjeru, savršeno okrugle. Valjaju se naprijed i natrag u plitkoj vodi na pješčanom dnu te ponekad budu izbačene na obalu. Ili su od čiste trave ili u sredini imaju nešto pijeska. U prvi biste mah rekli da ih je oblikovalo djelovanje valova, kao oblutke, ali i one najmanje sazdane su od jednako grube tvari, promjer im je nešto veći od centimetra i nastaju samo u jedno doba godine. Osim toga, slutim da valovi više habaju negoli što stvaraju građu koja je već stekla čvrstoću. Kad se osuše, čuvaju svoj oblik na neodređeno vrijeme.

Flintovo jezero! Takva je bijeda našega nazivlja. S kojim je to pravom nečisti i glupi seljak, čije je imanje izbijalo na tu nebesku vodu, čije je obale nesmiljeno ogolio, njemu dao svoje ime? Neki škrtac, koji je više volio zrcalnu površinu dolara ili blistavog centa, u kojemu je mogao vidjeti svoje besramno lice;(153) koji je čak i divlje patke što se na njemu nastaniše držao uljezima, kojemu su prsti uslijed duge navike pohlepnoga grabljenja izrasli u svinute i rožnate pandže — stoga ono za me ne nosi takvo ime. Ne odlazim onamo da vidim i čujem njega, koji ga nikad nije *vidio*, koji se nikad nije kupao u njemu, nikad ga nije volio, nikad ga štitio, koji nikad o njemu nije kazao dobru riječ niti se zahvalio Bogu što ga je stvorio. Neka radije bude nazvano po ribama što u njemu plivaju, divljim pticama ili četveronošcima što ga posjećuju, po divljem cvijeću što raste uz njegove obale ili nekom divljem čeljadetu ili djetetu, nit čije povijesti je isprepletena s njegovom; ne po njemu koji na nj nije mogao imati nikakvo pravo izuzev isprave koju mu je dodijelio susjed sličnoga kova ili zakonodavno tijelo — njemu koji je mislio samo na njegovu novčanu vrijednost, čije je prisustvo može bit donijelo prokletstvo čitavoj obali, koji je iscrpio zemlju oko njega te bi rado bio iscrpio i svu vodu iz njega, koji je žalio samo to što nije u pitanju englesko sijeno ili livada brusnica — u njegovim očima doista nije bilo ničega da je iskupi — i bio bi ga isušio i prodao mulj s njegova dna. Ono nije pokretalo njegov mlin i nije mu bilo *povlasticom* promatrati ga. Ne poštujem njegov trud, njegovo imanje gdje sve ima svoju cijenu; njega koji bi na tržnicu odnio i krajolik, koji bi odnio tamo i svojeg Boga kad bi za nj mogao nešto dobiti; koji, kako stvari stoje, odlazi na tržnicu *po* svoga boga; na čijem imanju ništa ne raste slobodno, čija polja ne donose uroda, livade cvijeća ni stabla plodova osim dolara; koji ne ljubi ljepotu svojih plodova, čiji plodovi za nj nisu zreli dok se ne pretvore u dolare. Dajte mi siromaštva koje uživa u istinskom bogatstvu. Seljaci su za me časni i zanimljivi u mjeri u kojoj su siromašni — siromašni seljaci. Uzorno imanje! Gdje kuća stoji kao guba na gnojištu, a prostorije za ljude, konje, volove i svinje, očišćene i neočišćene, zbijene su jedna uz drugu! Natrpane ljudima! Velika masna mrlja što odiše gnojivom i surutkom! Na visokom stupnju obrađenosti, jer gnoje ga ljudska srca i mozgovi! Kao da uzgajate krumpir na crkvenom groblju! Takvo je uzorno imanje.

Ne, ne; ako se najljepše pojave u krajoliku moraju imenovati prema ljudima, neka to budu samo najplemenitiji i najvredniji ljudi. Neka nam jezera dobiju prava imena barem kao Ikarsko more, gdje "obala sved odzvanja pregnućem hrabrim".(154)

Opsegom malo Gušče jezero leži na mom putu do Flintova; Fair-Haven, proširenje rijeke Concord koje navodno pokriva sedamdesetak jutara, nalazi se kilometar i pol jugozapadno, a Bijelo jezero, od kojih četrdeset jutara, oko dva kilometra iza FairHavena. To je moj jezerski kraj.(155) Ta pak jezera, uz rijeku Concord, moje su vodene povlastice te noću i danju, iz godine u godinu, melju žito koje im donosim.

Otkako su drvosječe, željeznica, pa i ja sam, oskrvnuli Walden, možda je najprivlačnije, ako ne i najljepše naše jezero, šumski dragulj, Bijelo jezero — jedno ime sa svoje običnosti, bilo da je izvedeno iz iznimne čistoće njegovih voda ili iz boje njegova pijeska. U tom kao i u drugim pogledima, međutim, ono je Waldenov manji blizanac. Toliko nalikuju jedno na drugo te biste rekli da su zacijelo povezani ispod zemlje. Ima istu kamenu obalu, a vode su mu istih nijansi. Kao i kod Waldena, za sparna, pasjeg vremena, kad odozgo kroz šume promatrate neke njegove zatone koji nisu tako duboki a da ih ne bi obojio odraz sa dna, njegova je voda maglovite plavkastozelene ili plavkastosive boje. Prije mnogo godina odlazio sam onamo po toware pijeska za izradu brusnog papira, i sve odonda ga posjećujem. Tko ga posjeti, predložit će da ga se nazove Zelenim jezerom. Možda bi ga se moglo zvati Jezerom žutih borova, i to zbog sljedeće okolnosti. Prije približno petnaest godina mogli ste vidjeti krošnju smolastog bora, od onih koje ovdje zovu žutim borovima premda nisu zasebna vrsta, kako strši iznad površine u dubokoj vodi, metrima od obale. Neki su čak pretpostavljali da je jezero potonulo te da stablo pripada drevnoj šumi koja se ovdje prije nalazila. Doznajem da još 1792., u "Topografskom opisu naselja Concorda", iz pera jednog od njegovih mještana, djelu iz zbirke Povjesničarskog društva Massachusettsa, autor nakon što je govorio o Waldenu i Bijelom jezeru dodaje: "Usred potonjega, kad je voda vrlo niska, može se vidjeti stablo koje se doima kao da je izraslo na mjestu gdje sada stoji, premda mu je korijenje pedeset metara ispod površine vode; vrh toga stabla je odlomljen, a na rečenome mjestu mjeri trideset pet centimetara u promjeru." U proljeće '49. razgovarao sam s čovjekom koji živi najbliže jezeru u Sudburyju, a koji mi je rekao da je on izvukao to stablo deset ili petnaest godina ranije. Koliko se mogao sjetiti, stajalo je ono šezdeset ili osamdeset metara od obale, gdje je voda bila duboka deset ili dvanaest metara. Bijaše zima i on je prije podneva vadio led te je odlučio da će poslije podne, uz pomoć susjeda, izvući stari žuti bor. Ispilio je kanal u ledu prema obali pa ga s pomoću volova prevalio, povukao i prebacio na led; no prije no što je daleko odmaknuo u svome poslu, iznenadio se ustanovivši da nagore

stoji kriva strana, da su batrljci granja okrenuti prema dolje, a uži kraj čvrsto ukopan u pješčano dno. Sa šire je strane bio promjera trideset centimetara pa je očekivao da će dobiti dobar pilanski trupac, ali bijaše tako truo te je bio podesan samo za ogrjev, ako i za to. Ostatke je još imao u šupi. Deblo je nosilo tragove sjekire i djetlića. Smatrao je da se možda radilo o sasušenom stablu koje je s obale na koncu bilo otpuhano u jezero te je, nakon što se krošnja natopila vodom a podnožje je ostalo suho i lagano, otplutalo i potonulo s krivom stranom nagore. Njegov otac, osamdesetogodišnjak, nije se mogao sjetiti vremena kad nije bilo ondje. Nekoliko lijepih velikih trupaca još se mogu vidjeti kako počinjavu na dnu, gdje, uslijed talasanja površine, nalikuju golemim zmijama u pokretu.

To je jezero rijetko oskvrnuo čamac, jer malo što u njemu može namamiti ribolovca. Umjesto bijelog ljljana, koji traži mulj, ili običnog vodenog božura, u njegovoj čistoj vodi škrtu raste plava perunika (*Iris versicolor*), uzdižući se s kamenitog dna posvud oko obale, gdje je u lipnju obilaze kolibrići, a boja njenih plavkastih listova kao i cvjetova, a osobito njihovih odraza, u jedinstvenom je skladu s plavkastosivom vodom.

Bijelo jezero i Walden veliki su kristali na površini zemlje, jezera svjetlosti. Da su trajno skrućeni i dovoljno mali da stanu u šaku, možda bi ih, kao drago kamenje, ponijeli robovi da rese carske glave; ali budući da su tekući, zamašni i zauvijek osigurani nama i našim nasljednicima, mi ih potcjenjujemo i jurimo za dijamantom Kohinoorom.⁽¹⁵⁶⁾ Odviše su čisti da bi imali tržišnu vrijednost; ne sadrže prljavštine. Koliko su ljepši od naših života, koliko prozirniji od naših naravi! Od njih se nikad nismo naučili podlosti. Koliko su divniji od bare pred seljakovim vratima u kojoj plivaju njegove patke! Ovamo dolaze čiste divlje patke. Priroda nema ljudskih stanovnika koji bi je cijenili. Ptice su sa svojim perjem i pjevom u skladu s cvijećem, ali koji se mladić ili djeva združuje s divljom, raskošnom ljepotom prirode? Ona najvećma cvjeta sama, daleko od gradova u kojima oni žive. Govorite o nebu! Obeščašćujete zemlju.

BAKEROVA FARMA

Odlutao bih katkad do borikâ što koče se poput hramova ili brodovlja na moru, s punim jarboljem, granja ustalasalog i namreškanoj na svjetlosti, tako mekih, zelenih i sjenovitih te bi se druidi odrekli svojih hrastova da među njima štuju božanstva; ili do cedrove šume iza Flintova jezera, čija su stabla, prekrivena bjelkasto-plavim bobama i sveđer više ustremljena, dostojna da stoje pred Valhalom,(157) a puzava borovica prekriva tlo vijencima punim plodova; ili pak do močvara gdje lišajevi u lancima vise s bijelih smreka, a zemlju prekrivaju otrovne gljive, okrugli stolovi močvarnih božanstava, dok panjeve rese još ljepše gljive, nalik leptirima ili školjkama, biljni ogrci; gdje rastu močvarni karanfil i vučji dren, crvene johine bobice sjaje se poput đavolkovih očiju, voštana penjačica brazda i slama u svojim naborima i najtvrdje drvo, a od ljepote bobica divlje božikovine promatrač zaboravlja svoj dom, zaslijepljen i namamljen i drugim divljim zabranjenim plodovima bez imena, odveć krasnima za ukus smrtnika. Umjesto da navraćam kod nekog učenjaka, mnogo sam puta posjetio pojedina stabla, od vrsta koje su rijetke u ovom kraju i stoje daleko posred nekog pašnjaka, u dubinama kakve šume ili močvare, ili pak na vrhu brijega: tako recimo crnu brezu, od koje imamo lijepih primjeraka promjera više od pola metra; njenu rođakinju žutu brezu, u širokom zlatnom ruhu, miomirisnu poput prve; bukvu, tako skladnog debela i lijepo oslikanu lišajevima, savršenu u svim pojedinostima, od koje, izuzev raštrkanih primjeraka, znam samo za jedan mali lug pozamašnih stabala preostao na području grada, a za koji neki pretpostavljaju da su ga zasadili golubovi domamljeni svojedobno bukovim žirovima; vrijedi vidjeti srebrnkaste iskre što frcaju dok kalate to drvo; lipu; grab; *celtis occidentalis* iliti lažni brijest, od kojega imamo samo jedno razraslo stablo; pokoji viši jarbol bora, hrast za šindru ili jelu savršeniju no inače što se kao pagoda koči sred šume; i mnogo drugih koje bih mogao spomenuti. Bijahu to svetišta koja sam pohodio ljeti i zimi.

Jednom se slučajilo te sam stao na samo izlazište dugina luka, koji je ispunio niži sloj atmosfere obojivši okolnu travu i lišće i zaslijepljujući me kao da gledam kroz obojeni kristal. Bilo je to jezero dugine svjetlosti u kojemu sam nakratko živio poput dupina. Da je potrajalo duže, možebit bi obojilo i moja zanimanja i život. Dok sam hodao željezničkim nasipom, divio sam se kolutu svjetla oko svoje sjene i rado pomišljao da sam jedan od izabranih. Jedan moj posjetitelj izjavio je da sjene nekih Iraca pred njim nisu okružene kolutom te da se samo urođenici ističu na taj način. Benvenuto Cellini pripovijeda nam u svojim memoarima(158) kako se, nakon nekog strašnog sna ili priviđenja koje mu se ukazalo tijekom zatočeništva u

tvrđavi sv. Angela, nad sjenom glave ujutro i uvečer pojavljivala blistava svjetlost, bio on u Italiji ili Francuskoj, osobito uočljiva kad je trava bila orošena. Bijaše to vjerojatno ista pojava koju sam ja jednom zgodom spomenuo, a koja se osobito zapaža ujutro, ali i u druga doba, čak i po mjesecini. Premda je stalna, obično se ne primjećuje, a u slučaju razdražljive mašte poput Cellinijeve biva dovoljnom osnovom za praznovjerje. K tome, on nam kazuje kako ju je pokazao tek sasma malobrojnima. No zar nisu doista odabrani oni koji su svjesni da ih se uopće promatra?

Jednog poslijepodneva krenuo sam kroz šumu na Fair-Haven u ribolov, da dopunim svoju oskudnu povrtnu prehranu. Put me vodio kroz Prijaznu livadu, produžetak Bakerove farme, tog utočišta koje je u međuvremenu opjevao pjesnik, počinjući ovako:

*Ljupko polje k tebi vodi,
Gdje mahovinasta voćka rodi
Rumenom potoku blizu
U kojemu bizam klizi,
A pastrva vita
U vodi toj hita.*(159)

Pomišljao sam živjeti ondje prije nego što sam otišao na Walden. "Pecao" sam jabuke, preskakao potok i plašio bizama i pastrvu. Bilo je to jedno od onih poslijepodneva koja kanda se unedogled pružaju pred nama, u kojem se mnogi događaji mogu zbiti, znatan dio našega prirodnog života, iako ga je pola već bilo prošlo kad sam krenuo. Putem je naišao pljusak, koji me primorao da stojim sat i pol ispod nekog bora, zaklanjajući glavu nanizanim granjem i rupcem, a kad sam napokon prebacio udicu preko plitkovodne trave, stojeći do pasa u vodi, odjednom sam se obreo u sjeni oblaka i prolomila se takva grmljavina te mi nije ostalo drugo do slušati je. Bogovi su zacijelo ponosni, pomislih, što takvim rašljastim munjama ubogoga nenaoružanog ribolovca tjeraju u bijeg. Stoga sam pohitao da se sklonim u najbližu kolibu, koja se nalazila gotovo kilometar od bilo kakve ceste, ali i isto toliko bliže jezeru, te je već dugo bila nenastanjena:

*I tu je pjesnik gradio,
Za minulih ljeta,
Jer gle brvnaru bijednu
Što zator svoj sreća.*

Tako kazuje Muza. No u njoj su, otkrio sam, sada živjeli Irac John Field, njegova žena i

nekoliko djece, od dječaka širokog lica koji je pomagao ocu u poslu te je sada trčao do njega iz kaljuže da umakne kiši, do naborana sibilskog djetetca stožaste glave koje je sjedilo na očevu koljenu kao u plemenitaškoj palači i iz svoga doma, sred vlage i gladi, ispitivački promatralo neznanca, s povlasticom djetinjstva, ne znajući da je posljednji izdanak plemenite loze, nada i zvijezda vodilja svijeta, a ne ubogo izglednjelo derište Johna Fielda. Sjedili smo zajedno pod onim dijelom krova koji je najmanje propuštao, dok je vani pljuštalo i sniježilo. Mnogo sam puta nekoć sjedio ondje prije nego što je sagrađen brod koji je tu obitelj donio u Ameriku. John Field bijaše čestit, radišan ali bjelodano nesnalažljiv čovjek, a njegova žena junačno je kuhala tolike uzastopne večeri u zakucima one veličajne peći; okrugla, masnog lica i nepokrivenih grudi, sveudilj misleći kako će jednoga dana popraviti svoje prilike, nikad bez krpe u ruci, premda njen učinak još nigdje nije bio vidljiv. Pilići, koji su se također onamo sklonili od kiše, šepirili su se prostorijom poput članova obitelji, odviše počovječeni, činilo mi se, za dobru pečenku. Stajali su, gledali me u oči ili mi značajno ključali cipelu. Moj mi je domaćin u međuvremenu ispričovijedao priču o tome kako naporno radi "glibeći" za susjednog farmera, raskapajući lopatom ili motikom livadu za nadnicu od deset dolara po jutru i uporabu zemlje s gnojivom na godinu dana, a njegov sinčić širokog lica za to je vrijeme veselo radio uz oca ne znajući kako je jadan posao ovaj sklopio. Pokušao sam mu pomoći svojim iskustvom, govoreći mu da mi je jedan od najbližih susjeda te da i ja, koji sam ovamo došao u ribolov i izgledam kao danguba, zarađujem za život kao i on; da živim u čvrstoj, svijetloj i čistoj kući koja teško da stoji više od godišnje najamnine koju on obično plaća za tu ruševinu; te kako bi, ako se odluči, mogao sebi za mjesec ili dva sagraditi vlastitu palaču; da ne pijem čaj, kavu i mlijeko i ne jedem maslac i svježe meso, pa ne moram raditi da bih ih nabavio; i opet, budući da ne radim mnogo, ne moram mnogo ni jesti pa me hrana stoji sitnicu; no kako je počeo s čajem, kavom, maslacem, mlijekom i govedinom, on je morao naporno raditi da ih plati, a radeći naporno morao je mnogo jesti da nadoknadi trošenje svoga organizma — i tako se stvar svodila na isto, i više od toga, jer bio je nezadovoljan i tratio je život na to rintanje; pa ipak je, dolazeći u Ameriku, smatrao dobitkom to što ovdje možete svaki dan doći do čaja, kave i mesa. No, jedina je prava Amerika ona zemlja u kojoj ste slobodni voditi takav način života koji vam može omogućiti da se snađete bez njih, i gdje vas država ne nastoji primorati da podržavate ropstvo, rat i druge suvišne izdatke koji izravno ili neizravno proishode iz uporabe takvih stvari. Jer ja sam hotimice razgovarao s njime kao da je filozof ili to želi biti. Bilo bi mi drago da se sve livade na zemlji ostave u divljem stanju, ako bi to bila posljedica početka rada ljudi na vlastitom iskupljivanju. Čovjek ne treba proučavati povijest da bi otkrio što je najbolje za njegovu vlastitu kulturu. Ali avaj, kultura jednog Irca pothvat je kojega se valja latiti svojevrsnom

moralnom motikom. Rekoh mu da mu, budući da toliko radi na raskaljuživanju, trebaju debele čizme i čvrsta odjeća, koja se ipak ubrzo uprlja i iznosi, ali ja sam nosio lagane cipele i tanku odjeću, koja ne stoji ni upola toliko, premda on možebit misli da sam odjeven kao gospodin (što međutim nije bio slučaj), a za sat ili dva, bez napora, već kao opuštanje, mogu ako želim naložiti ribe koliko mi treba za dva dana, ili zaraditi dovoljno novca za cijeli tjedan. Kad bi on i njegova obitelj živjeli jednostavno, mogli bi ljeti iz razonode brati borovnice. John je na to uzdahnuo, a njegova žena zapiljala se u mene podbočenih ruku, i činilo se da se oboje pitaju imaju li dovoljno kapitala da krenu tim smjerom ili dovoljno aritmetike da to provedu. Bijaše to za njih nasumična plovidba te nisu jasno vidjeli kako da stignu do luke; pretpostavljam stoga da se i dalje hrabro nose sa životom, na svoj način, licem u lice, zubima i noktima, nemajući vještine da rascijepi njegove masivne stupove kakvim podesnim klinom pa da ga podrobno prekopaju, naumljeni pristupati mu grubo, kao što bi čovjek rukovao čičkom. Ali bore se u silno nepovoljnom položaju — John Field, avaj, živi bez aritmetike, i propada.

“Pecate li ikad?” upitah. “O, da, ulovim tu i tamo obrok kad nemam posla; ulovim dobre grgeče.” “Koji vam je mamac?” “Ulovim klenove na crva pa su mi oni mamac za grgeča.” “Bolje je da sad pođeš, John”, reče njegova žena ozarena lica punog nade; ali John se skanjivao.

Pljusak je prošao i duga iznad istočne šume obećavala je lijepu večer, pa sam otišao. Kad sam se našao vani, zamolih za zdjelu, nadajući se baciti pogled na dno zdenca da dovršim razgledavanje zemljišta; ali ondje, avaj, pličine i živi pijesak, a k tome je uže puklo i vedro otišlo u nepovrat. U međuvremenu je odabrana prava kuhinjska posuda, voda je naoko destilirana te nakon dugog savjetovanja i odlaganja dodana žednome, a da se još nije ohladila ni slegla. Takvom se kašom ovdje održava život, pomislih te, sklopivši oči i uklonivši trunje vješto usmjerenom strujom, otpih za iskrenu gostoljubivost što srčaniji gutljaj. Nisam izbirljiv u takvim slučajevima kad su manire u pitanju.

Dok sam napuštao Irčev krov nakon kiše, koračajući iznova prema jezeru, moja žurba da ulovim štuke, gacajući po zabitim livadama, lokvama i barama, po samotnim i divljim mjestima, učinila se načas ispraznom meni kojega su slali u školu i na fakultet; no dok sam hitao niz brijeg prema zarumenjelom zapadu, s dugom iznad ramena, a do mog uha dopirali su, ne znam odakle, kroz pročišćeni zrak neki slabašni zveckavi zvuci, moj dobri duh kanda mi je govorio: “Idi, pecaj i lovi nadaleko i široko iz dana u dan — još dalje i šire — i poćini kraj brojnih potoka i ognjišta bez zlih slutnji. Sjeti se svoga Tvorca u danima mladosti svoje.

Ustaj slobodan od brige prije zore i iskaj pustolovine. Nek te podne zatekne uz druga jezera a noć te posvuda uhvati kod kuće. Nema prostranijih polja od ovih, nema vrednijih igara od onih koje se ovdje mogu igrati. Rasti divalj sukladno svojoj prirodi, poput ovog šaša i paprati koji nikad neće postati engleska trava. Neka grom tutnji; pa što ako prijeti satruti urod seljacima? To nije poruka koju tebi nosi. Zakloni se pod oblak, dok oni bježe u kola i šupe. Neka ti zarađivanje za život ne bude zanimanje, nego razonoda. Uživaj u zemlji, ali je ne posjeduj. Zbog manjka poduzetnosti ljudi su tamo gdje jesu, kupuju i prodaju i provode život poput kmetova.”

O, Bakerova farma!

*Krajobraz gdje najbujnije počelo
Sunčev sjaj je nedužan i sitan.*

* * *

*Nitko ne hita se gostit
Na ograđenoj poljani tvojoj.*

* * *

*Ni sa kime ti se ne trviš,
Pitanjem nije te vidjet smetena,
Krotak sad ko i na pogled prvi,
U priprostu ruhu od gabardena.*

* * *

*Amo vi u kojih je ljubav,
I vi kojima vlada mrzost,
Djeco Svetoga Goluba
I urotnici državni brzo,
Ter objesite zavjera sanje
O drveća čvrsto granje!*

Ljudi noću krotko dolaze kući tek s obližnjeg polja ili ulice, gdje ih progone odjeci njihova kućanstva, a život im vene jer uvijek iznova udiše vlastiti dah; jutrom i s večeri njihove sjene sežu dalje od njihovih koraka. Kući bismo trebali dolaziti izdaleka, iz pustolovina, pogibli i otkrića, svakoga dana s novim iskustvom i značajem.

Prije no što sam dospio do jezera neki novi poriv izveo je van Johna Fielda koji se, izmijenjena duha, okanio "raskaljuživanja" prije zalaska. Ali on je, siromah, uznemirio samo nekoliko peraja dok sam ja lovio lijep niz, na što je rekao da je on takve sreće; no kad smo zamijenili mjesta u čamcu, premjestila se i sreća. Ubogi John Field! — vjerujem da ne čita ovo, osim ako se time ne želi popraviti — naumljen živjeti na način staroga kraja u ovoj primitivnoj novoj zemlji, pa grgeče lovi klenovima. Dobar je to mamac ponekad, priznajem. S cijelim obzorom za sebe, ipak je siromašan čovjek, rođen da bude siromašan, s naslijeđenim irskim siromaštvom i siromašnim životom, svojom Adamovom bakom i močvarnim navadama, da se ne uzdigne na ovome svijetu, ni on ni njegovo potomstvo, dok im stopala s plivaćom opnom kojima gacaju po baruštini ne dobiju *talaria*.(160)

VIŠI ZAKONI

Dok sam se kroz šumu vraćao kući s nanizanim ribama, vukući svoj štap, a bilo je već prilično mračno, opazih svisca kako se šulja preko moje staze, i prođoše me čudni srsi divljačkog ushita te me spopade snažno iskušenje da ga ščepam i prožderem ga sirovoga; nije da sam tada bio gladan, osim one divljine koju je on predstavljao. Jednom ili dvaput, međutim, dok sam živio kraj jezera, zatekoh se gdje krstarim šumom kao poluizgladnjelo pseto, u neobičnom samozaboravu i potrazi za nekom divljači koju bih proždrio, i nikakav mi zalogaj ne bi bio odviše surov. Najdivljiji prizori postadoše mi neobjašnjivo prisni. U sebi sam nalazio, i još nalazim, nagon prema višem ili, kako se to naziva, duhovnom životu, kao i većina ljudi, i drugi prema primitivnoj i divljačkoj ravni, a štujem ih oba. Divlje ne volim manje od dobrog. Ono divlje i pustolovno sveder mi je ribolov činilo preporučljivim. Katkad se volim surovo prihvatiti života pa provesti dan više nalik životinjama. Možda ovome zanimanju i lovu u mladenačkim godinama dugujem toliku prisnost s prirodom. Oni nas rano uvode i zadržavaju u predjelu s kojim bismo inače u toj dobi bili slabo upoznati. Ribari, lovci, drvosječe i drugi, koji provode život na poljima i u šumama, u osebnom smislu kao dio prirode, često su u predasima svoga posla povoljnije ugođeni za njeno promatranje nego filozofi ili čak pjesnici, koji joj pristupaju s očekivanjima. Putnik u preriji po naravi stvari je lovac, na gornjim pritocima Missourija i Columbije traper, a na vodopadima St. Mary ribolovac. Onaj tko je samo putnik, uči iz druge ruke i napola te nije odveć vjerodostojan. Najviše nas zanima kad znanost izvješćuje o tome što ti ljudi već znaju praktično ili nagonski, jer samo je to istinsko čovječstvo iliti iskaz ljudskog iskustva.

Griješe oni koji tvrde da se Amerikanac slabo zabavlja jer nema toliko državnih blagdana, a muškarci i dječaci ne igraju toliko igara kao u Engleskoj, budući da ovdje primitivnije ali samotnije razonode lova, ribolova i sličnog još nisu ustupile mjesto prvima. Gotovo svaki dječak među mojim suvremenicima u Novoj Engleskoj naprtio je na rame, pušku za ptice u dobi između deset i četrnaest godina; njegova pak lovna i ribolovna područja nisu omeđena poput lovišta engleskog plemića, nego su bezgraničnija i od onih u divljaka. Stoga ne čudi što se nije češće igrao na javnim površinama. Ali već je na djelu promjena, i to ne zbog veće ljudskosti, nego zbog sve većeg manjka divljači, jer lovac je možda najveći prijatelj životinja koje lovi, ne izuzimajući ni Društvo prijatelja životinja.

K tome sam, dok sam bio na jezeru, ponekad raznolikosti radi želio svojoj prehrani dodati ribu. Zapravo sam pecao iz iste one nužde iz koje su to činili prvi ribari. Sva pak čovječnost

koju sam dozivao protiv toga bila je patvorena i ticala se moje filozofije više nego mojih osjećaja. Govorim sada samo o ribolovu, jer odavno osjećam drukčije u vezi s lovom na ptice te sam prodao pušku prije no što sam otišao u šumu. Nije da sam manje human od drugih, ali nisam primijetio da su mi osjećaji osobito pogođeni. Nisam sažalijevao ribe i crve. Bila je to navika. Koliko je do lova na ptice, posljednjih godina dok sam nosio pušku izlika mi je bila da proučavam ornitologiju te da tražim samo nove ili rijetke ptice. No, priznajem da sam danas sklon mišljenju kako postoji i ljepši način da se proučava ornitologija. Taj zahtijeva toliko veću pozornost prema navikama ptica da sam, ako i samo s tog razloga, bio voljan ostaviti se puške. Pa ipak, unatoč prigovorima glede čovječnosti, prisiljen sam sumnjati da je ove ikako moguće zamijeniti jednako vrijednim razbibrigama; kad su me pak neki moji prijatelji zabrinuto pitali trebaju li svojim dječacima dopustiti da love, odgovarao sam im: da — pamteći kako je to bio jedan od najboljih dijelova moga školovanja — *učinite* od njih lovce, makar isprva samo sportaše, a na koncu, ako je moguće, moćne lovce, tako da više ne uzmognu naći dovoljno krupnu divljač u ovoj ili bilo kojoj drugoj biljnoj divljini — lovce kao i ribare ljudi.(161) Utoliko dijelim mišljenje Chaucerove redovnice, koja zbori:

Ne vrijedi ni pol boba tekst taj cijeli

Koji, da lovci nisu sveti, veli...(162)

Postoji razdoblje u povijesti pojedinca, kao i roda, kad su lovci “najbolji ljudi”, kako su ih zvali Algonkinci.(163) Možemo samo žaliti momka koji nikad nije opalio iz puške; on nije čovječniji, a njegovo školovanje je žalosno zanemareno. Tako je glasio moj odgovor u pogledu mladeži sklone tom zanimanju, u vjeri da će ga uskoro prerasti. Nijedno ljudsko biće neće, poslije nepromišljene dječачke dobi, iz obijesti ubiti nijedno stvorenje, koje ima jednako pravo na život kao i on. Zec u krajnjoj nevolji plače kao i dijete. Upozoravam vas, majke, da moja suosjećanja ne prave uvijek uobičajene čovjekoljubive razlike.

Tako se najčešće mlad čovjek uvodi u šumu i u najizvorniji dio sebe. Onamo isprva dolazi kao lovac ili ribar, dok naposljetku, ako u njemu ima sjemena boljeg života, ne počne lučiti svoje prave predmete, možebit kao pjesnik ili prirodoslovac, te ostavi pušku i ribički štap za sobom. Većina ljudi u tom je pogledu sveudilj i uvijek mlada. Svećenik koji lovi u nekim zemljama nije neobičan prizor. Takav će možda biti dobar pastirski pas, ali je daleko od toga da bude Dobri Pastir. S iznenađenjem sam ustanovio da je jedino očevidno zanimanje, osim sječe drva, rezanja leda i sličnih poslova, koje je koliko ja znam na jezeru Walden ikada zadržalo ikojeg od mojih sumješтана na makar pola dana, bilo da je riječ o djeci ili očevima, bio ribolov. Obično nisu smatrali da imaju sreće ili da su svoje vrijeme dobro naplatili, osim

ako bi nalovili veliku količinu ribe, iako su sve vrijeme imali priliku promatrati jezero. Mogu oni odlaziti onamo i tisuću puta prije no što talog od ribolova potone na dno i ostavi njihov naum čistim, no bez sumnje će takav pročišćujući proces trajati sve vrijeme. Guverner i njegovo vijeće blijedo se prisjećaju jezera jer su na nj odlazili pecati kao dječaci; ali danas su prestari i dostojanstveni da bi išli u ribolov pa će im ono odsele ostati zauvijek nepoznato. Pa ipak, čak i oni očekuju da će otići na nebo. Ako se zakonodavstvo i bavi njime, to je uglavnom stoga da odredi broj udica kojima će se ondje koristiti; ali ne zna ništa o udici nad udicama kojom se peca jezero samo, sa zakonodavstvom nataknutim kao mamac. Tako, čak i u civiliziranim zajednicama, čovjek u zametku prolazi kroz lovački stupanj razvoja.

Posljednjih godina opetovano ustanovljujem da ne mogu loviti ribu a da mi se malko ne sroza samopoštovanje. Pokušavao sam uvijek iznova. Vješt sam i imam, kao mnogi moji bližnji, stanovit nagon za time, koji s vremena na vrijeme oživi, ali na koncu svaki put osjetim da bi bilo bolje da nisam pecao. Mislim da ne griješim. Blijeda je to slutnja, ali takvi su i prvi traci svitanja. U meni neupitno postoji taj nagon koji pripada nižim redovima stvorenja, a ipak sam svake godine sve manje ribolovac, premda ne i više čovječan pa ni mudar; trenutačno uopće i nisam ribolovac. Ali uviđam da bih, kad bih živio u divljini, ponovno pao u kušnju da postanem predan ribar i lovac. Ima k tome nečega suštinski nečistog u toj prehrani i svakome mesu, i počeo sam shvaćati odakle kreću kućanski poslovi i odakle nastojanje, koje toliko stoji, da se svakoga dana održava uredna i pristojna vanjština, da kuća ostane ugodna i lišena svakog ružnog mirisa i prizora. Budući da sam bio sam svoj mesar, sudoper i kuhar, kao i gospodin kojemu su se jela posluživala, mogu govoriti iz neobično cjelovitog iskustva. Praktični prigovor životinjskoj hrani u mom je slučaju bila njena nečistoća; osim toga, kad bih ulovio, očistio, skuhao i pojeo svoju ribu, činilo mi se da me u biti nije zasitila. Bilo je to beznačajno i nepotrebno, a stajalo je više no što je pružalo. Malo kruha ili koji krumpir jednako bi dostajali, a uz manje muke i prljavštine. Kao i mnogi moji suvremenici, godinama sam rijetko rabio životinjsku hranu, čaj, kavu itd., ne toliko zbog bilo kakva lošeg djelovanja koje bih im pripisivao, koliko stoga što nisu bili ugodni mojoj mašti. Odvratnost spram životinjske hrane nije učinak iskustva, nego nagon. Nadavalo se ljepšim živjeti priprosto i jesti oskudno u mnogom pogledu, i premda to nikad nisam činio, otišao sam dovoljno daleko da udovoljim svojoj mašti. Vjerujem da je svaki čovjek kojemu je ikada bilo ozbiljno stalo do održanja vlastitih viših ili poetskih moći u najboljem stanju bio osobito sklon suzdržavanju od životinjske hrane, kao i od obilne hrane bilo koje vrste. Znakovita je činjenica, utvrdili su je entomolozi a ja je nalazim kod Kirbyja i Spencea, da "se neki kukci u svome dovršenom stadiju, premda opskrbljeni organima hranjenja, njima ne služe", (164) a navode kao "opće pravilo da gotovo svi kukci u tom stadiju jedu mnogo manje

nego kao ličinke. Proždrljiva gusjenica kad se preobrazi u leptira... i lakomi crv kad se pretvori u muhu” zadovoljavaju se ponekom kapi meda ili neke druge slatke tekućine. Zadak pod leptirovim krilima i dalje predstavlja ličinku. To je poslastica koja iskušava njegov kukcožderski usud. Prosti žderač čovjek je na stupnju ličinke; a postoje čitavi narodi na tom stupnju, narodi bez mašte i uobrazilje, koje odaju goleme trbušine.

Teško je nabaviti i skuhati tako jednostavnu i čistu hranu koja neće povrijediti maštu; no ovu, držim, valja hraniti kada hranimo tijelo; oboje bi trebalo sjediti za istim stolom. No možda je to i moguće. Ako voće jedemo umjereno, ne trebamo se stidjeti svoga teka niti prekidati najdostojnija bavljenja. No dodajte svome jelu suvišan začim i ono će vas otrovati. Ne vrijedi živjeti od raskošne kuhinje. Većina ljudi posramila bi se kad bi ih zatekli gdje vlastoručno pripremaju objed, bilo od životinjske ili biljne hrane, kakav im svakoga dana pripremaju drugi. No, dok to ne bude drugačije nećemo biti civilizirani niti, ako i jesmo gospoda i dame, nećemo biti istinski muškarci i žene. To svakako upozorava na to što valja promijeniti. Možda je zalud pitati zašto imaginacija neće da se pomiri s mesom i masnoćom. Zadovoljan sam što je tako. Nije li činjenica da je čovjek mesožderska životinja poniženje? Istina, on može živjeti i u velikoj mjeri živi hvatajući druge životinje, ali to je bijedan način — kao što može saznati svak tko se lati postavljanja zamki za zečeve ili klanja janjadi — te će se dobrotvorom svoga roda smatrati onaj tko bude podučio čovjeka da se ograniči na nedužniju i zdraviju prehranu. Kakva god bila moja praksa, ne dvojim da u sudbinu ljudskoga roda, u njegovu postupnom napredovanju, spada i to da prestane jesti životinje, baš kao što su se divljačka plemena prestala jesti među sobom kad su stupila u dodir s civiliziranim.

Ako sluša najnejasnije, ali trajne navještaje svoga genija, koji su svakako istiniti, čovjek ne vidi do kojih ga on krajnosti, čak ludila, može dovesti; pa ipak se u tom smjeru, kako postaje odlučniji i vjerniji, pruža njegov put. I najblaži samosvjesni prigovor što ga očiti jedan zdrav čovjek prevagnut će najposlije nad razlozima i navadama čovječanstva. Nitko nikada nije slijedio svoj genij dok ga ovaj nije zavarao. Makar ishod bio tjelesna slabost, možda ipak nitko ne može reći da treba žaliti zbog posljedica, jer one tvore život u skladu s višim načelima. Ako su dan i noć takvi da ih pozdravljaš s radošću, a život odiše miomirisom poput cvijeća i mirisnih trava, ako je gipkiji, zvjezdaniji, besmrtniji — to je tvoj uspjeh. Svekolika priroda ti čestita te imaš razloga istoga časa blagosloviti sebe sama. Najveći dobici i vrijednosti najdalje su od uvažavanja. Lako posumnjamo u njihovo postojanje. Ubrzo ih zaboravljamo. Oni su najviša zbilja. Najčudesnije i najstvarnije činjenice čovjek možda nikad ne priopći čovjeku. Prava žetva moga svagdanjeg života nešto je neopipljivo i neopisivo

poput bojâ jutra ili večeri. Ona je trunka zvjezdane prašine koju sam uhvatio, djelić duge koji sam zgrabio.

No, koliko je do mene, nikad nisam bio naročito gadljiv; kadšto sam s velikim užitkom znao pojesti prženog štakora, ako je bilo potrebno. Drago mi je što već tako dugo pijem vodu, zbog istog razloga s kojega mi je draži prirodni nebeski svod negoli nebesa uživatelja opijuma. Rado bih uvijek ostao trijezan; a postoje beskonačni stupnjevi pijanstva. Vjerujem da je voda jedino piće za mudra čovjeka; vino nije tako plemenit napitak; pomisao da se nade jutra rasprše šalicom tople kave, ili večeri šalicom čaja! Ah, kako nisko padam kad me to dovede u iskušenje! Čak i glazba može biti opojna. Takvi naoko neznatni uzroci razorili su Grčku i Rim, a razorit će i Englesku i Ameriku. Od sveg pijanstva, tko ne bi radije bio opijen zrakom što ga udiše? Ustanovio sam da je najozbiljnija zamjerka grubim poslovima koji se dugo obavljaju ta što su me primoravali i da grubo jedem i pijem. No istinu govoreći, u tom sam pogledu sada nešto manje zahtjevan. Donosim manje religioznosti za stol, ne tražim blagoslov; ne stoga što sam mudriji negoli sam bio, nego, moram priznati, stoga što sam, koliko god to bilo vrijedno žaljenja, s godinama postao grublji i ravnodušniji. Možda ta pitanja zaokupljaju samo u mladosti, kao što većina vjeruje za pjesništvo. Moja praksa je "nigdje", moje mišljenje je ovdje. Ipak, daleko od toga da sebe smatram jednim od onih povlaštenika što ih spominju Vede kada kažu da "onaj tko istinski vjeruje u Sveprisutno Vrhovno Biće smije jesti sve što postoji", to jest nije dužan ispitivati što je njegova hrana i tko je spravlja; a čak i u njihovu slučaju valja primijetiti, kao što to čini jedan hinduistički komentator, da Vedânta tu povlasticu ograničava na "oskudno doba".

Tko nije ponekad oćutio neizrecivo zadovoljstvo zbog hrane u kojemu tek nije imao udjela? Podilaze me srsi pri pomisli da sam neku duševnu zamjedbu dugovao uobičajeno grubom osjetu okusa, da sam se nadahnjivao preko nepca, da su poneke borovnice što sam ih pojeo na obronku hranile moj genij. "Budući da duša nije gospodarica sebe same", veli Tseng-ce, "čovjek gleda, a ne vidi; sluša, a ne čuje; jede, a ne poznaje okus hrane." (165) Onaj tko razaznaje pravi okus svoje hrane ne može nikad biti izjelica; u suprotnom može biti samo to. Puritanac se može baciti na svoju koricu crnoga kruha jednako pohlepno kao vijećnik na svoju kornjaču. Ne onečišćuje čovjeka hrana što ulazi u usta, nego tek s kojim se jede. (166) Nije u pitanju ni kakvoća ni količina, nego predanost putenim slastima; kad ono što se jede nije namirnica za održavanje našega životinjskog ili nadahnjivanje našega duhovnog života, nego hrana za crve koji nas drže u šaci. Ako se lovcu sviđaju barske kornjače, bizami i druge takve poslastice iz divljine, fina dama naslađuje se hladetinom od telećih nožica ili prekomorskim sardinama, i pritom su isti. On odlazi na vodenični jaz, ona do svoje konzerve.

Čudo je u tome kako oni, kako vi i ja možemo živjeti tim ljigavim zvjerskim životom, jedući i pijući.

Cijeli naš život zapanjujuće je čudoredan. Ni za trenutak nema primirja između vrline i poroka. Dobrota je jedino ulaganje koje se nikad ne izjalovljuje. U glazbi harfe što treperi diljem svijeta ushićuje nas upravo ustrajavanje na tome. Ta je harfa putujuće klepetalo Svemirskog osiguravajućeg društva koje preporuča njegove zakone, a ono malo naše dobrote jedini je porez koji plaćamo. Premda mladost na koncu postane ravnodušna, zakoni univerzuma nisu ravnodušni, nego su zauvijek na strani najosjetljivijih. Osluškuj svaki lahor da čuješ neki prijekor, jer zacijelo ga ima, a nesretnik je tko ga ne čuje. Ne možemo dotaknuti nijednu žicu, pomaknuti nijedan zapor, a da nas ta dražesna pouka ne sledi. Mnogi neugodni zvuci, ako se jako udaljimo, nadaju se kao glazba, ponosna i umilna satira na niskost naših života.

Svjesni smo životinje u sebi, koja se budi u mjeri u kojoj naša viša narav drijema. Ona je gmizava i putena te se može bit ne dâ posve izgnati; poput crva što, čak i za života i u zdravlju, nastavaju naše tijelo. Možda se od nje možemo udaljiti, ali nikad i promijeniti joj narav. Bojim se da možda uživa u nekom svome zdravlju; da nam može biti dobro, a da ipak nismo čisti. Neki dan podigao sam s tla donju vilicu vepra, bijelih i zdravih zubi i kljova, koja je upućivala na životinjsko zdravlje i krepkost različitu od duhovne. To stvorenje nije uspijevalo umjerenošću i čistoćom. "Ljudi se od divljih zvijeri", kaže Mencije,(167) "razlikuju po stvari sasma neznatnoj; prosto krdo je izgubi veoma brzo, a viši ljudi pomno je čuvaju." Tko zna kakav bi život proistekao kad bismo dosegli čistoću? Kad bih znao za tako mudra čovjeka koji bi me umio podučiti čistoći, smjesti bih pošao u potragu za njim. "Vlast nad našim strastima i vanjskim tjelesnim osjetilima, kao i dobri čini, prema Vedama, neophodni su za približavanje duha Bogu." No duh može za to vrijeme prožeti i obuzdati svaki ud i funkciju tijela te ono što je oblikom najgrublja putenost preobraziti u čistoću i predanost. Rasplodna energija koja nas, kad smo razuzdani, rasiplje i onečišćuje, kad smo suzdržljivi krijepi nas i nadahnjuje. Čednost je čovjekov cvat, a ono što se naziva Genijem, Junaštvom, Svetošću i slično samo je plod što za njim slijedi. Čovjek smjesti poteče k Bogu ako se kanal čistoće otvori. Naizmjenice nas naša čistoća nadahnjuje a naša nečistoća obara. Blažen je onaj tko se uvjerio da životinja u njemu umire iz dana u dan, a božansko biće se učvršćuje. Možda nema nikog tko ne bi imao razloga za sram zarad niže i živinske naravi s kojom je u savezu. Bojim se da smo bogovi ili polubogovi samo kao fauni i satiri, božansko združeno sa zvjeradi, stvorovi hlepnje i da nam je, do neke mjere, sam naš život sramota.

*Sretan li je onaj što mjesto dolično u umu
Zvjeradi svojoj dodijeli te iskrči u sebi šumu!*

* * *

*Konjem se svojim, kozom, vukom i živinama svima
Služiti može a magare da nije svima ostalima!
Inače nije čovjek tekar krdo svinja
Nego i vrazi što nagnaše ih glavinjat
U bijesu i još ih gorim učiniše.(168)*

Sva je putenost jedna, akoprem poprima mnoge oblike; sva čistoća je jedna. Isto je jede li čovjek, pije, s nekim živi ili spava puteno. Samo je jedna hlepnja posrijedi, i samo moramo vidjeti osobu kako čini bilo što od toga da bismo doznali koliko je putena. Nečisti ne može ni stajati ni sjediti čisto. Kad gmaza napadnu na jednom otvoru njegove jazbine, on se ukaže na drugom. Hoćeš li biti čist, moraš biti umjeren. Što je čednost? Kako da čovjek zna je li čedan? Ne može znati. Čuli smo za tu vrlinu, ali ne znamo što je ona. Govorimo sukladno glasinama koje smo čuli. Iz upinjanja proishode mudrost i čistoća, iz tromosti neznanje i putenost. U učenjaka putenost je učmala navika duha. Nečista osoba u pravilu je troma, čeljade je to koje sjedi uz peć, sunce ga obasjava ispružena, odmara se a da se nije umorio. Želiš li izbjeći nečistoću i sve grijehe, radi revno, pa makar čistio staju. Prirodu je teško nadići, ali nadići je se mora. Od kakve ti je vajde to što si kršćanin ako nisi čišći od poganina, ako se većma ne odričeš sebe sama, ako nisi pobožniji? Znam za mnoge vjerske sustave koji se drže poganskima, a čiji propisi ispunjavu čitatelja stidom i sokole ga za nova nastojanja, makar to bilo puko izvođenje obreda.

Oklijevam izreći ove stvari, ali ne zbog teme — ne marim koliko su sablažnjive moje riječi — nego stoga što o njima ne mogu govoriti a da ne odam svoju nečistoću. Slobodno i bez srama razgovaramo o jednom obliku putenosti, a šutimo o drugom. Toliko smo srozani te ne možemo jednostavno govoriti o nužnim funkcijama ljudske prirode. U prijašnja se doba u nekim zemljama o svakoj funkciji govorilo s poštovanjem i bila je regulirana zakonom. Za hinduističkoga zakonodavca ništa nije bilo odveć tričavo, ma koliko suvremenom ukusu moglo biti sablažnjivo. On nas podučava kako jesti, piti, uči nas suživotu, pražnjenju izmeta i mokraće i slično, uzdižući ono što je nisko, i ne ispričava se lažno nazivajući te stvari tricama.

Svaki čovjek je graditelj hrama, koji se zove njegovo tijelo, posvećenog bogu kojega štuje, u

stilu koji je samo njegov vlastiti, i ne može se izvući klešući umjesto toga mramor. Svi smo mi kipari i slikari, a građa nam je vlastita put, krv i kosti. Svaka plemenitost smjesta oplemenjuje čovjekove crte lica, svaka niskost ili putenost ih poživinči.

Jedne rujanske večeri John Farmer sjedio je pred svojim vratima, nakon napornog dana, a duh mu sveudilj bijaše više ili manje zaokupljen radom. Okupavši se, sjeo je da okrijepi intelektualnog čovjeka u sebi. Bijaše to prilično svježja večer, a neki njegovi susjedi predviđali su mraz. Nije dugo pratio tok svojih misli kadli začu kako netko svira frulu, a taj je zvuk bio u suglasju s njegovim raspoloženjem. I dalje je razmišljao o svome poslu, no misao vodilja bijaše mu činjenica da ga se on, premda mu se i dalje vrzmao glavom te se zatekao kako kuje planove i naume protiv svoje volje, veoma malo ticao. Bila je to tek prhut njegove kože koja se neprestano ljuštila. Ali note frule dopirale su do njegovih ušiju iz sfere drugačije od one u kojoj je radio i poticale su djelovanje stanovitih sposobnosti koje su u njemu drijemale. Blago su uklonile ulicu, selo i državu u kojoj je živio. Neki glas mu je kazao: "Zašto ostaješ ovdje i živiš ovim niskim i tegobnim životom, a moguć ti je veličajan život? Iste one zvijezde iskre i nad drugim poljima." No kako da napusti taj položaj i doista se preseli onamo? Na pamet mu je padalo samo da se podvrgne nekoj novoj strogosti, pusti um da mu se spusti u tijelo i iskupi ga te da se spram sebe ophodi sa sve većim poštovanjem.

ŽIVOTINJSKI SUSJEDI

Ponekad sam u ribolovu imao druga koji je s drugoga kraja mjesta dolazio kroz selo do moje kuće, pa je hvatanje ručka bilo društven čin koliko i njegovo jedenje.(169)

Pustinjak. Pitam se što li svijet sada čini. U ova tri sata nisam čuo ni skakavca u paprati. Svi golubovi spavaju na svojim prečkama, ne čuje im se lepet. Je li se to maločas s onu stranu šume oglasio seljakov podnevni rog? Radnici dolaze na kuhanu usoljenu govedinu, jabukovaču i kukuruzni kruh. Zašto ljudi sebi prte tolike brige? Onaj tko ne jede ne treba raditi. Pitam se koliko su poŹnjeli. Tko bi živio ondje gdje čovjek nikad ne može razmišljati od Fifijeva laveža? I da, vođenje kućanstva! Laštiti vraŹje kvae i ribati kade u ovaj blistavi dan! Bolje je bez kuće. Recimo, neko šuplje stablo; a tek jutarnji posjeti i večernje zabave! Samo djetlić koji kljuca. O, pa tu se sve roji, sunce je pretoplo; rođeni su predaleko od života za mene. Imam vodu iz izvora i štrucu crnoga kruha na polici. Slušaj! Čujem šuštanje lišća. PodlijeŹe li to neko neuhranjeno seosko pseto lovačkom nagonu? Ili neki izgubljeni vepar kakvih navodno ima u ovoj šumi, a čije sam tragove vidio nakon kiše? PristiŹe hitro; moji rujevi i šipkovi drhte. O, gospodine Pjesniče, jesi li to ti? Kako ti se danas sviđa svijet?

Pjesnik. Pogledaj ove oblake, kako vise! To je najdivnije što sam danas vidio. Ništa im nije nalik na starim slikama, u stranim zemljama — osim kad smo bili nedaleko od španjolske obale. To je pravo sredozemno nebo. Pomislih, kako mi valja zaraditi za život, a danas nisam jeo, da bih mogao poći u ribolov. To je pravi posao za pjesnike, jedino zanimanje kojemu sam se naučio. Hajde, pođimo.

Pustinjak. Ne mogu odoljeti. Crnog će mi kruha ubrzo nestati. Uskoro ću rado poći s tobom, ali upravo zaključujem ozbiljnu meditaciju. Mislim da sam pri kraju. Stoga me načas ostavi samog. Ali da ne bismo odugovlačili, iskopaj ti u međuvremenu mamac. Na crve za pecanje rijetko ćeš naići u ovom kraju, gdje se zemlja nikad nije mastila gnojivom; vrsta je gotovo izumrla. Iskapanje mamca razonoda je gotovo ravna hvatanju ribe, ako čovjeka ne mori prevelika glad; a danas je svu prepuštam tebi. Savjetovao bih ti da lopatu zabiješ tamo među one glicine, gdje se njiše gospina trava. Mislim da ti mogu zajamčiti jednog crva na svaka tri busena koja iskopaš, pogledaš li dobro među korijenje trave, kao da plijeviš. Odlučiš li otići dalje, ni to neće biti nerazumno, jer sam utvrdio da se valjan mamac umnaŹa gotovo razmjerno kvadratima udaljenosti.

Pustinjak, sam. Da vidimo, gdje sam stao? Čini mi se da sam bio približno ovakvog raspoloženja; svijet je ležao pod otprilike ovim kutom. Da odem u nebo ili u ribolov? Privedem li ubrzo ovu meditaciju kraju, je li vjerojatno da će mi se opet pružiti ovako lijepa prilika? Bio sam tako blizu tome da se rastvorim u biti stvari kao nikad u životu. Bojim se da mi se misli neće vratiti. Kad bi to ikako pomoglo, prizvao bih ih zviždukom. Kad nas nečim ponude, je li mudro reći: razmislit ćemo? Moje misli nisu ostavile traga, i ne mogu ponovno naći put. O čemu samo to mislio? Dan bijaše veoma maglovit. Pokušat ću samo s ovim trima Konfucijevim izrekama; možda me ponovno dovedu u to stanje. Ne znam je li to bila potištenost ili propupali zanos. Pamtiti. Takva se prilika javlja samo jedanput.

Pjesnik. A sada, Pustinjače, je li prerano? Imam samo trinaest cijelih, osim njih nekoliko nesavršenih ili premalih; ali dostajat će za manje ribice, ne pokrivaju toliko udicu. Ti seoski crvi doista su preveliki; klen se može njime nahraniti a da ne dođe do udice.

Pustinjak. Pa hajdemo onda. Hoćemo li na Concord? Ondje se dobro lovi ako voda nije previsoka.

Zašto zapravo predmeti što ih promatramo tvore jedan svijet? Zašto su baš ove vrste životinja čovjeku susjedi, kao da ništa osim miša nije moglo ispuniti ovu pukotinu? Slutim da su se Pilpay(170) i društvo najbolje koristili životinjama, jer sve su one, u stanovitom smislu, tegleća marva, stvorena da nosi neki dio naših misli.

Miševi koji su često posjećivali moju kuću nisu bili oni obični, za koje vele da su doneseni u ovu zemlju, nego od divlje domaće vrste kakvih nema u selu. Poslao sam jednog uvaženom prirodoslovcu(171) i silno ga je zainteresirao. Dok sam gradio kuću, jedan od njih ugnijezdio se ispod nje, a prije nego što sam podigao kat i pomeo strugotine, redovito je dolazio u vrijeme ručka i pobirao mrvice do mojih nogu. Vjerojatno nikad prije nije vidio čovjeka, a ubrzo se posve udomaćio te je jurcao preko mojih cipela i po odjeći. Lako se penjao uza sobne zidove, u kratkim potezima, poput vjeverice kojoj je po kretnjama i nalikovao. Naposljetku, dok sam jednog dana bio nalakćen na klupu, potrčao mi je uz odjeću, duž rukava pa uokolo papira u kojemu je bio moj objed, dok sam ovaj čvrsto držao, izmicao se, primicao i igrao skrivača; kad sam najzad još držao komadić sira između palca i kažiprsta, došao je i gricnuo ga, sjedeći mi na dlanu, potom očistio lice i šapice, poput muhe, i odšetao.

U mojoj je kolibi ubrzo gnijezdo savila jedna muholovka, a u boru uz kuću zaštitu je potražio crvendać. U lipnju je lještarka (Tetrao umbellus), tako plaha ptica, vodila svoje mlade kraj moga prozora, iz šume u pozadini do ispred kuće, kvocajući i dozivajući ih poput kokoši, a

ponašanjem se i nadavala kao šumska kokoš. Mladi se, na majčin znak, rasprše kad im pridete, kao da ih je pomeo vior, a toliko nalikuju na suho lišće i grančice te je mnogi putnik zakoračio usred legla pa začuo lepet stare ptice koja odljeće, njeno zabrinuto dozivanje i cviljenje, ili bi je vidio kako vuče krila da mu skrene pažnju a da ne posumnja u njihovu blizinu. Majka će se ponekad pred vama kotrljati i vrtjeti u takvoj pometnji te na nekoliko časaka nećete moći razabrati kakav je to stvor. Mladi čuće mirno i polegnuto, često gurajući glavu pod list, i obaziru se jedino na majčine upute iz daljine, a vaše ih približavanje neće opet nagnati da potrče i odaju se. Možete čak stati na njih ili držati na njima pogled cijelu minutu a da ih ne otkrijete. U takvoj sam ih prilici držao na dlanu, ali jedina im je briga, u pokornosti majci i nagonu, bila čučati tako bez straha i drhtanja. Taj je nagon tako savršen te sam jednom, kad sam ih opet položio na lišće a jedan je slučajno pao na stranu, istoga našao deset minuta poslije u točno istom položaju s ostalima. Nisu goluždрави kao mladunčad većine ptica, nego su razvijeniji i ranije sazrijevaju čak i od pilića. Izrazito zreo ali nedužan izraz njihovih otvorenih i spokojnih očiju utiskuje se u pamćenje. Kanda se u njima zrcali svekoliko oštroumlje. Navode misao ne samo na čistoću djetinjstva nego i na mudrost pročišćenu iskustvom. Takvo oko nije rođeno kad i ptica, nego istodobno s nebom što ga odražava. Šuma ne rađa drugim takvim draguljem. Putnik se ne zagleda često u tako bistar izvor. Neuki ili nesmotreni lovac često u takvo vrijeme ustrijeli majku i prepušta ta nevinašca da budu plijenom neke grabežljive ptice ili zvijeri, ili pak da se postupno stope s trulim lišćem na koje toliko nalikuju. Kažu da će se, kad ih majka izlegne, smjesta raspršiti ako ih nešto uzbuni, pa se tako izgube jer nikad ne čuju zov majke koja ih ponovno okuplja. To su bile moje kokoši i pilići.

Neobično je koliko stvorenja živi u šumi divlje i slobodno, premda skrovito, a ipak opstaju u blizini gradova, pri čemu ih naslućuju jedino lovci. Kako li povučeno uspijeva ovdje živjeti vidra! Naraste više od jednog metra, do veličine dječaćića, a da je možda nijedno ljudsko biće ne opazi. Svojedobno sam u šumi iza mjesta na kojemu je podignuta moja kuća viđao rakune, a noću sam vjerojatno i dalje čuo njihovo cičanje. Obično bih u podne, nakon sadnje, počnuo sat ili dva u hladovini, pojeo ručak pa malko čitao uz vrelo iz kojega su izvirali jedna močvara i potok, cijedeći se iz podnožja Brister's Hilla, na gotovo kilometar od mog polja. Onamo se stizalo kroz susljedne i sve niže travnate kotline pune mladih smolastih borova, preko veće šume oko močvare. Ondje, na nadasve izdvojenu i sjenovitu mjestu, pod raskriljenim bijelim borom, još se pružala čista i čvrsta tratina na kojoj se moglo sjediti. Bio sam iskopao izvor i načinio zdenac bistre sive vode, gdje sam mogao zgrabiti puno vedro a da je ne zamutim, i onamo sam radi toga odlazio gotovo svakoga dana početkom ljeta, kad je jezero bilo najtoplije. I šljuka je onamo vodila svoje mlade da u mulju traže crve, leteći niz

obalu tek dva pedlja iznad njih dok su trčkarali u redu; no na koncu bi, opazivši me, ostavila mlade i stala kružiti oko mene, sve bliže dok se ne bi našla na metar i pol udaljenosti, hineći da su joj krila i noge slomljene da mi privuče pažnju i skloni mlade, koji su u međuvremenu već produžili uz slabašno pijukanje, u koloni po jedan kroz močvaru kako ih je ona uputila. Ili bih začuo pijukanje legla a da im majku nisam vidio. Grlice su ondje također sjedile ponad izvora ili prhale od grane do grane mekih bijelih borova meni nad glavom, a i crvena je vjeverica, hitajući niz najbližu granu, znala biti silno prisna i radoznala. Trebate samo sjediti dovoljno dugo na nekom privlačnom mjestu u šumi da bi vam se, jedan za drugim, pokazali svi njeni stanovnici.

Svjedočio sam i događajima manje mirne naravi. Otišavši jednog dana do svoga drvenika, bolje reći svoje hrpe panjeva, primijetio sam dva velika mrava, jednoga crvenog i drugog mnogo većeg, dugog više od centimetra i crnog, u žestokoj borbi. Pograbivši se nisu puštali jedan drugoga, nego su se bez prestanka borili, hrvali i valjali po triješču. Pogledao sam uokolo i s iznenađenjem ustanovio da je triješće prekriveno takvim borcima, da na djelu nije duellum nego bellum, rat između dviju vrsta mrava u kojemu su crveni uvijek nasrtali na crne, često i po dva crvena na jednog crnog. Legije tih Mirmidonaca(172) prekrile su sva brda i doline moga drvenika, a tlo već bijaše posuto mrtvima i ugibajućima, crvenima kao i crnima. Bila je to jedina bitka kojoj sam ikad prisustvovao, jedino bojište na koje sam stupio dok je bitka bjesnjela; rat do istrebljenja: crveni republikanci na jednoj, crni imperijalisti na drugoj strani. Na objema stranama svi bijahu uključeni u ubojiti sraz, no bez ikakva meni čujnog zvuka, a ljudski se vojnici nisu nikada tako odlučno borili. Promatrao sam par u čeličnom klinču, u maloj osunčanoj udolini među triješčem, pripravan u podne boriti se do zalaska ili do smrti. Manji crveni borac stisnuo je poput škripca protivnika za prednji dio i u svem tom prevrtanju na bojištu ni trenutka nije prestajao gristi mu jedno od ticala pri korijenu, jedno mu već odgrizavši; crni, snažniji, vitlao je pak ovoga s jedne na drugu stranu i, kao što sam vidio primaknuvši se, lišio ga već nekoliko udova. Borili su se ustrajnije od buldoga. Nijedan nije pokazivao ni najmanju nakanu da se povuče. Bijaše očito da im bojni poklič glasi: "Pobjeda ili smrt." U međuvremenu je na padinu te doline pristigao jedan osamljeni crveni mrav, bjelodano uzbuđen, koji je ili već otpremio svoga dušmanina na drugi svijet ili još nije sudjelovao u bitci; vjerojatno ovo posljednje, jer ne bijaše izgubio nijedan ud, a majka mu je naložila da se vrati sa svojim štitom ili na njemu. Ili je to možda bio neki Ahilej, koji je po strani pothranjivao svoj gnjev pa je sada došao da osveti ili izbavi svoga Patrokla. Vidio je tu nejednaku borbu izdaleka — jer crni bijahu gotovo dvostruko veći od crvenih — približio se hitrim korakom i oprezno stao na centimetar a onda je, uvrebavši priliku, skočio na crnog ratnika i započeo operaciju blizu korijena njegove desne prednje

noge, prepuštajući dušmaninu da odabere među vlastitim udovima; i tako se njih trojica doživotno združuje, kao da je iznađena nova privlačna sila koja posramljuje sve druge zapore i veziva. Tada me više ne bi iznenadilo da sam otkrio kako svaka strana ima svoj limeni sastav smješten na nekoj istaknutoj trijesci koji sve vrijeme svira njihove nacionalne napjeve da osokoli spore i razdraga umiruće borce. I ja sam bijah pomalo osokoljen baš kao da se radi o ljudima. Što više razmislite o tome, to je razlika manja. A svakako nije zabilježena takva bitka, barem u povijesti Concorda ako ne i Amerike, koja bi makar načas izdržala usporedbu s ovom, bilo po broju sudionika ili po pokazanom domoljublju i junaštvu. Po brojnosti i razmjeru krvoprolića bio je to Austerlitz ili Dresden.(173) Bitka kod Concorda! Dvojica mrtvih na strani domoljuba, a Luther Blanchard ranjen! Ma ovdje je svaki mrav bio Buttrick — "Pali! Pali, zaboga!" — a tisuće su podijelile sudbinu Davisa i Hosmera.(174) Nitko ondje nije bio plaćenik. Ne sumnjam da su se borili za načelo koliko i naši preci, a ne da izbjegnu porez od tri penija na svoj čaj; ishod pak te bitke bit će onima kojih se tiče važan i značajan barem kao ishod bitke kod Bunker Hilla.(175)

Podigao sam trijesku na kojoj se borio trojac što sam ga potanje opisao, odnio je u kuću i stavio ga pod čašu na prozorskoj dasci da vidim kakav će biti ishod. Prinijevši povećalo prvospomenutome crvenom mravu vidio sam kako su mu, premda je revno grizao prednju neprijateljevu nogu, odsjekavši mu već preostalo ticalo, prsa naskroz rastrgana a vitalni organi izloženi čeljustima crnog ratnika, čiji prsni oklop bijaše očito predebeo da bi ga onaj probio; mrki pak alemi patnikovih očiju blistali su surovošću kakvu može pobuditi samo rat. Borili su se još pola sata pod čašom, a kad sam ih opet pogledao, crni ratnik već je obezglavio svoje dušmane te su mu sveder žive glave visjele s obiju strana poput sablasnih trofeja o sedlenom luku, reklo bi se još uvijek jednako snažno pričvršćene, i on se slabašnim naporima, bez ticala i tek s patrljkom jedne noge te ne znam koliko drugih rana, nastojao istih otarasiti, što mu je naposljetku, nakon još pola sata, i uspjelo. Podigao sam čašu, a on je onako osakaćen otišao preko prozorske daske. Je li napokon preživio taj boj i proveo ostatak života u nekom Hotel des Invalides,(176) ne znam, ali vjerovao sam da mu radna sposobnost više neće biti od osobite vrijednosti. Nikad nisam doznao koja je strana pobijedila niti koji je bio uzrok rata, no do kraja sam dana osjećao kao da su mi čuvstva razdražena i pogođena pribivanjem borbi, zvjerstvu i krvoproliću ljudskog boja pred mojim vratima.

Kirby i Spence nam kažu da su se bitke mrava odavno slavile a njihov se datum bilježio, premda vele da je Huber(177) jedini suvremeni autor koji im je, čini se, svjedočio. "Eneja Silvije", kažu oni, "iznijevši iscrpan prikaz jedne od njih koju su tvrdokorno vodile velika i mala vrsta na nekom kruškovom deblu", dodaje kako se "taj boj zametnuo za papinstva

Eugenija Četvrtoga, a u prisutnosti Nicholasa Pistoriensisa, istaknutog odvjetnika koji je krajnje vjerno iznio cijelu pripovijest o bitci.' Sličan okršaj između velikih i malih mrava bilježi Olaf Veliki, a u njemu su mali mravi, pobjednici, navodno pokopali tijela svojih vojnika, ali su ona svojih divovskih protivnika ostavili na milost pticama. Zbilo se to prije izгона tiranina Kristijana Drugog iz Švedske." (178) Bitka kojoj sam ja svjedočio odigrala se za Polkova(179) predsjednikovanja, pet godina prije donošenja Websterova zakona o odbjelim robovima.(180)

Mnogi je seoski Fifi, kadar tek da ganja barsku kornjaču po ostavi s namirnicama, vježbao teške zadnje noge u šumi, bez gospodareva znanja, i besplodno njuškao stare jame lisica i svizaca, vođen možda nekim vitkim psetom koje se okretno provlačilo kroz šumu te je njenim stanovnicima još moglo utjerivati prirodan strah u kosti, pa sada, daleko iza vodiča, zalaje poput bika u psećem obličju na neku malu vjevericu koja se popela na drvo da ga promatra, a onda odgalopira savijajući grmlje svojom težinom i zamišljajući da je na tragu nekog zalutalog pripadnika porodice glodavaca. Jednom sam se iznenadio vidjevši mačku kako hoda kamenom obalom jezera, jer one rijetko odlutaju tako daleko od doma. Iznenadenje je bilo uzajamno. Pa ipak i najpitomija mačka, koja po čitave dane leži na tepihu, doima se u šumi kao kod kuće te se kradomičnim i prepredenim ponašanjem pokazuje kao veći domorodac od stalnih žitelja. Jednom, dok sam brao borovnice, naišao sam na mačku s mladim mačićima u šumi, posve divlju, a svi su oni kao i njihova majka, nakostriješili leđa i srdito puhali na mene. Nekoliko godina prije moga života u šumi u jednoj od seoskih kuća u Lincolnu najbližih jezeru, onoj g. Giliana Bakera, živjela je "krilata mačka", kako su je zvali. Kad sam u lipnju 1842. navratio da je vidim, otišla je u šumu u lov, kao što joj bijaše običaj (nisam siguran je li bio mužjak ili ženka, pa rabim češću zamjenicu), a njena mi gazdarica reče da se u njihovom susjedstvu pojavila prije nešto više od godinu dana, u travnju, pa su je na koncu donijeli kući; da je mrke smečkastosive boje, s bijelom pjegom na vratu i bijelim šapama te da ima velik kitnjasti rep poput lisice; da joj zimi krzno postane gusto i spljošti se na bokovima, tvoreći pruge duge trideset a široke šest centimetara, pod bradom joj nešto kao muf, s gornje strane labav a s donje zamršen poput filca, da bi joj na proljeće ti privjesci otpali. Dali su mi par njenih "krila" koja još čuvam. Na njima nema ničeg nalik opni. Neki su smatrali da je to dijelom leteća vjeverica ili neka druga divlja životinja, što nije nemoguće jer, prema prirodoslovcima, sparivanjem kune i domaće mačke nastali su plodni križanci. Bila bi to prava vrsta za mene, da sam držao mačku; jer zašto pjesnikova mačka ne bi bila krilata kao i njegov konj?(181)

Ujesen je, kao i obično, dolazio gnjurac (*Colymbus glacialis*) da se mitari i kupa u jezeru, pa

je njegov divlji smijeh odzvanjao šumom prije nego što bih ustao. Na glasine o njegovu dolasku svi lovci Mill-dama prijeđu u stanje pripravnosti, u kolima i pješice, po dvojica i po trojica, s novim puškama, čunjastom tanadi i dalekozorima. Dolaze šušteći šumom poput jesenjeg lišća, barem desetorica na jednog gnjurca. Neki se smjeste na ovu stranu jezera, drugi na onu, jer uboga ptica ne može biti sveprisutna; ako zaroni ovdje mora se promoliti ondje. Ali sada se diže blagi listopadski vjetar od kojega lišće šušti a vodena površina se mreška, pa gnjurca nije ni čuti ni vidjeti, premda njegovi dušmani pretražuju jezero dalekozorima a šuma odjekuje od njihove paljbe. Valovi se štedro dižu i srdito udaraju, stajući na stranu svih vodenih ptica, pa se naši lovci moraju povući u naselje, trgovinu, svojim nedovršenim poslovima. No i prečesto su bili uspješni. Odlazeći rano ujutro da zgrabim vode često sam viđao tu gizdavu pticu kako isplovjava iz moje uvale na nekoliko desetaka metara udaljenosti. Ako bih je čamcem pokušao preteći, da vidim kako će se snaći, zaronila bi i potpuno se izgubila, pa je kadšto ne bih ponovno otkrio sve do sumraka. No na površini sam joj bio i više nego ravan. Obično je izlazila za kiše.

Dok sam jednoga vrlo spokojnog listopadskog poslijepodneva veslao duž sjeverne obale, jer osobito se u takve dane oni spuštaju na jezera, kao mašci mlječičke, uzalud pogledom prešavši jezero ne bih li ugledao gnjurca, odjednom je jedan, ploveći od obale k sredini dvadesetak metara ispred mene, udario u onaj svoj neobuzdani smijeh i odao se. Zgrabio sam veslom a on je zaronio, no kad se promolio bio sam bliže nego prije. Ponovno je zaronio, ali ja sam pogrešno procijenio smjer u kojemu će krenuti pa smo, kad je ovaj put izišao na površinu, bili udaljeni više od dvjesto metara, budući da sam ja pridonio uvećanju razdaljine; i opet se smijao dugo i glasno, i to s više razloga no prije. Manevrirao je tako lukavo te nisam uspijevao doći na trideset metara od njega. Svaki put kad bi izronio, okrećući glavu amo-namo, staloženo bi promotrio vodu i kopno te, očito, odabrao smjer tako da može izroniti na najprostranijem dijelu površine i na najvećem rastojanju od čamca. Bijaše iznenađujuće kako brzo odlučuje i provodi svoju odluku u djelo. Učas me odveo do najšireg dijela jezera, odakle ga se nije moglo otjerati. Dok je on u svome mozgu nešto smišljao, ja sam u svome nastojao pogoditi njegovu misao. Bila je to lijepa igra na glatkoj površini jezera, čovjek protiv gnjurca. Figura vašeg protivnika odjednom iščezne iza ploče, a problem je u tome da stavite svoju što bliže mjestu gdje će se njegova ponovno pojaviti. Ponekad bi se neočekivano promolio na suprotnoj strani, očito prošavši neposredno ispod čamca. Bio je tako duga daha i neumoran te bi, i kad bi najdalje otplivao, ipak ponovno odmah zaronio; a onda nije bilo te pameti koja bi pogodila gdje li to, ispod glatke površine, brza nalik ribi, jer imao je vremena i sposobnosti da dosegne dno jezera na njegovu najdubljem dijelu. Kažu da su u njujorškim jezerima hvatali gnjurce dvadeset pet metara pod površinom, udicama

postavljenim za pastrve — a Walden je dublji. Kako li su ribe zacijelo iznenađene kad vide toga nezgrapnog posjetitelja iz druge sfere kako grabi sred njihovih jata! No činilo se da je pod vodom siguran koliko i na površini, a ondje je i mnogo brže plivao. Jednom ili dvaput vidio sam valić na mjestu gdje se primaknuo površini, tek provirio glavom izviđanja radi i smjesta ponovno zagnjurio. Utvrdio sam da mi dolazi na isto ako predahnem za veslima i čekam da se ponovno pojavi kao i ako nastojim procijeniti gdje će izići; jer uvijek iznova, dok bih naprezao oči motreći površinu u jednom smjeru, odjednom bi me presenetio njegov nezemaljski smijeh iza mene. Ali zašto se, nakon očitovanja tolike lukavosti, neizostavno odavao tim glasnim smijehom istoga časa kad bi izronio? Nisu li ga bijela prsa dovoljno odavala? Baš je to neki glupav gnjurac, pomislih. Obično sam čuo pljuskanje vode kad je izlazio, pa sam ga i tako otkrivao. No nakon sat vremena doimao se svježim kao i uvijek, ronio je s jednakim veseljem i plivao još dalje no isprva. Iznenadjujuće je bilo vidjeti kako spokojno i neuzbibanih prsa brodi kad bi izronio na površinu, radeći sve opnastim nožicama pod vodom. Obično se glasao tim demonskim smijehom, koji je ipak ponešto nalikovao na glasanje vodenih ptica; no povremeno bi, kad bi me svojski preveslao pa izronio negdje daleko, ispustio sablastan urlik, vjerojatno sličniji onome vuka nego bilo koje ptice; kao kad neka zvijer spusti gubicu do tla pa od volje zavija. Bilo je to njegovo gnjuračko glasanje — možda najdivljiji zvuk koji se ovdje ikad čuje i od kojega šuma nadaleko odzvanja. Zaključih da tim smijehom ismijava moje napore, uzdajući se u svoju okretnost. Premda se nebo do tog doba već zamračilo, jezero je bilo tako glatko te sam mogao vidjeti gdje probija površinu kad ga nisam čuo. Njegova bijela prsa, neuzbibani zrak i glatkoća vode bili su odreda protiv njega. Naposljetku je, izronivši na dvjesto pedeset metara, ispustio jedan od tih otegnutih urlika, kao da zaziva boga gnjuraca da mu pritekne u pomoć, i smjesta je s istoka zapuhao vjetar i namreškao površinu te sav zrak ispunio magličastom kišom, i bio sam pod živim dojmom kao da je gnjurčeva molitva uslišana a njegov bog gnjevan na mene, pa sam ga ostavio da iščezne daleko na uskomešanoj površini.

Za jesenjih sam dana satima gledao kako patke vijugaju, okreću se i drže sredinu jezera, daleko od lovca, služeći se smicalicama za koje će u rukavcima Louisiane imati manje potrebe. Primorane da uzlete, kružile bi i kružile oko i ponad jezera na priličnoj visini, s koje su lako mogle vidjeti druga jezera i rijeku, nalik na crne čestice na nebu; a kada sam već mislio da su odavno otišle, u kosom letu od četristotinjak metara spustile bi se na kakav udaljeni dio koji je ostao slobodan; no što osim sigurnosti imaju od toga da plivaju usred Waldena, ne znam, osim ako ne vole njegovu vodu zbog istog razloga kao i ja.

ZAGRIJAVANJE KUĆE(182)

U listopadu sam odlazio na riječne livade u berbu grožđa i natovarivao se grozdovima koji bijahu dragocjeniji sa svoje ljepote i mirisa nego kao hrana. Ondje sam se divio, premda ih nisam i brao, brusnicama, malim voštanim draguljima, privjescima livadne trave, bisernim i crvenim, koje seljak trga ružnim grabljama, ostavljajući glatku livadu u metežu, bezobzirno ih odmjeravajući jedino bušelom i dolarom da bi taj poljski plijen prodao u Bostonu i New Yorku, gdje im je suđeno postati *pekmezom* kako bi zadovoljile ukus tamošnjih ljubitelja prirode. Tako mesari grabljaju bizonove jezike iz prerijske trave, ne obazirući se na pokidanu i klonulu biljku. Blistavi plod žutike jednako mi je tako bio hrana jedino za oči; no prikupio sam manju zalihu divljih jabuka za ukuhavanje, koje su vlasnik i putnici previdjeli. Kad bi sazrelo kestenje, spremio bih pola bušela za zimu. Bijaše silno uzbudljivo u to doba tumarati tada bezgraničnim kestenovim šumama Lincolna — one sada snivaju svoj dugi san pod željezničkom prugom — s torbom o ramenu i štapom za otvaranje čahura u ruci, jer nisam uvijek čekao mraz, sred šuštanja lišća i glasnih prijekora crvenih vjeverica i šojki, čije sam polupojedene plodove katkad krao, jer su u čahurama što su ih one odabirale nesumnjivo bili oni zdravi. Povremeno sam se penjao na stabla i tresao ih. Rasli su i iza moje kuće, a jedno veliko stablo koje ju je gotovo zasjenjivalo u cvatu, bilo je stručak koji je mirisom ispunjao cijelu okolicu, no vjeverice i šojke domogle bi se većine njegovih plodova; potonje su dolazile u jatima rano ujutro i vadile kestenje iz čahura prije no što bi pale. Prepuštao sam ta stabla njima i obilazio udaljenije, isključivo kestenove šume. Ti su plodovi, dok ih je bilo, tvorili dobar nadomjestak za kruh. Možda se mogu naći i mnogi drugi nadomjesci. Kopajući jednog dana u potrazi za ribljim crvima otkrio sam lažnu gliciniju (*Apios tuberosa*) na njenoj niti, urođenički krumpir, nekovrstan bajoslovni plod, za koji sam već počeo sumnjati jesam li ga ikad iskopao i pojeo u djetinjstvu, kao što rekoh, ili sam ga sanjao. Često sam otada viđao njen nabrani, crveni baršunasti cvijet poduprt stabljikama drugih biljaka ne znajući da se radi o njoj. Poljodjelstvo ju je malne istrijebilo. Ima slatkast okus, uvelike nalik na krumpir nagrizen mrazom, a ustanovio sam da je bolji kuhan nego pečen. Taj se gomolj doimao kao blijedo obećanje prirode da će ovdje u nekom budućem razdoblju podizati svoju djecu i hraniti je jednostavno. U današnje doba ugojene stoke i valovitih žitnih polja taj skromni korijen, koji nekoć bijaše totemom nekog indijanskog plemena, posve je zaboravljen, ili je poznat samo kao rascvala penjačica; no neka divlja priroda još jednom zavlada ovdje, pa će nježno i raskošno englesko zrnje vjerojatno iščeznuti pred bezbrojem dušmana, a bez čovjekove skrbi vrana će možda odnijeti i zadnje zrno

kukuruza do velikoga kukuružišta indijanskog boga na jugozapadu, odakle ga je navodno i donijela; ali danas gotovo istrijebljena glicinija možebit će oživjeti i cvasti usprkos mrazovima i divljini, dokazati se samorodnom i vratiti drevni značaj i dostojanstvo kao hrana lovačkog plemena. Neka indijanska Cerera ili Minerva zacijelo ju je iznašla i podarila; a kad ovdje počne vladavina poezije, njeno lišće i mahune možda će se prikazivati u našim umjetničkim djelima.

Do prvoga rujna već sam vidio dva ili tri mala javora kako poprimaju grimiznu boju s druge strane jezera, podno mjesta gdje su se na ispupčenju razdvajala bijela debela triju jasika, tik uz vodu. Ah, mnoge je priče kazivala boja njina! A postupno se, iz tjedna u tjedan, otkrivala čud dojednoga stabla, i svako se divilo sebi u glatkome zrcalu jezera. Svakog je jutro voditelj te galerije zamijenio neku staru sliku na zidovima novom, koja se isticala sjajnijim i skladnijim bojama.

Ose su u listopadu dolazile u tisućama u moju nastambu, kao u zimovalište, i smještale se na unutarnjoj strani mojih prozora i u gornjem dijelu zidova, kadšto odvrćući goste od ulaska. Svakoga jutra, kad bi se ukočile od hladnoće, pomeo bih ih nekoliko, ali nisam se osobito trudio da ih se otarasim; čak mi je laskalo što moju kuću smatraju poželjnim utočištem. Nikad me nisu ozbiljnije smetale, premda su sa mnom lijegale u postelju; a postupno su i nestale, u ne znam kojim pukotinama, sklanjajući se od zime i neizrecive hladnoće.

Poput osa, prije no što bih se u studenome najzad povukao u zimsku nastambu, običavao sam odlaziti na sjeveroistočnu stranu Waldena, koju je sunce, odraženo sa smolastih borova i kamene obale, činilo ognjištem jezera; toliko je ugodnije i zdravije grijati se na suncu dok možete, nego uz umjetnu vatru. Grijao sam se tako uz još usijanu žeravu koju je ljeto ostavilo poput lovca u prolazu.

Kad mi je valjalo sagraditi dimnjak, uzeo sam proučavati zidarstvo. Opeke je, budući da su bile rabljene, trebalo očistiti mistrijom, pa sam naučio i više nego što je uobičajeno o kakvoći opeka i mistrija. Žbuka na njima bila je stara pedeset godina, a navodno se još stvrdnjivala; no to je jedna od onih uzrečica koje ljudi vole ponavljati bez obzira na to jesu li istinite. Upravo takve uzrečice s vremenom se stvrdnjavaju i još čvršće prijanjaju, i trebalo bi mnogo udaraca mistrijom da se kakav stari mudrijaš očisti od njih. Mnoga su mezopotamska sela sazdana od rabljenih cigala visoke kakvoće, dobivenih iz babilonskih ruševina, a žbuka na njima starija je i vjerojatno još tvrđa. Kako god bilo, dojmila me se osobita žilavost čelika koji je podnio toliko žestokih udaraca a da se nije pohabao. Budući da su moje cigle već bile

ugrađene u neki dimnjak, premda s njih nisam iščitao Nebukadnezarovo ime, sakupio sam sve opeke za ognjište koje sam mogao naći, da uštedim posao i utrošak, mjesta među opekama oko ognjišta popunio kamenjem s jezerske obale, a i žbuku sam načinio od bijelog pijeska s istoga mjesta. Najviše sam se zadržao na ognjištu, kao najvitalnijem dijelu kuće. Doista, radio sam tako revno te mi je, iako sam ujutro počeo od temelja, red opeka podignut oko pedalj od poda uvečer poslužio kao jastuk; pa ipak mi se, koliko se sjećam, vrat nije od toga ukočio; ukočenost moga vrata starijeg je datuma. Negdje u to doba primio sam na dvotjedni konak jednog pjesnika,(183) što me je stajalo prostora. On je donio svoj nož, premda sam ja imao dva, pa smo ih ribali zarivajući ih u zemlju. Dijelili smo kuharski posao. Radovalo me je vidjeti kako moje djelo postupno raste tako skladno i čvrsto te sam razmišljao da možda i napreduje sporo, ali je zato sračunato da potraje dugo. Dimnjak je donekle samostalno zdanje, koje stoji na tlu i penje se kroz kuću u nebo; čak i nakon što kuća izgori on ponekad ostane stajati, a njegova je važnost i samostalnost bjelodana. Bilo je to potkraj ljeta. Sada je bio studeni.

Sjeverac je već bio počeo hladiti jezero, premda mu je trebalo mnogo tjedana da u tome do kraja uspije, toliko je duboko. Kad sam uvečer počeo ložiti, a prije no što sam ožbukao kuću, dimnjak je izvanredno dobro vukao zbog brojnih pukotina među daskama. No, proveo sam nekoliko radosnih večeri u tako svježem i prozračnom stanu, okružen grubim smeđim daskama punim čvorova i gredama prekrivenim korom visoko nad glavom. Kuća mi nikad nije toliko godila oku nakon što sam je ožbukao, makar sam morao priznati da je bila udobnija. Ne bi li svaka odaja u kojoj čovjek boravi trebala biti dovoljno visoka da nad glavom stvara stanovitu tamu, gdje treperave sjene uvečer mogu obigravati oko greda? Ti su oblici mašti i uobrazilji ugodniji od fresaka ili pak najskupocjenijeg pokućstva. Mogu reći da sam zapravo počeo nastaviti svoju kuću kad sam se njome počeo koristiti radi topline kao i zaklona. Nabavio sam nekoliko starih prijeklada da čuvaju drvo od ognjišta, i godilo mi je vidjeti kako se sa stražnje strane dimnjaka što sam ga podigao stvara čađa te sam s više prava i zadovoljstva razgrtao vatru. Moja nastamba bijaše mala i u njoj sam teško mogao proizvesti jeku; no doimala se većom jer se sastojala od jedne prostorije i bila je udaljena od susjeda. Sve privlačnosti kuće bijahu sabrane u jednoj odaji: bila je to kuhinja, spavaća, gostinska i dnevna soba; a kakva god zadovoljstva roditelj ili dijete, gospodar ili sluga, crpli iz života u kući, ja sam uživao u svima njima. Katon kaže da otac obitelji (patremfamilias) mora u svojoj ladanjskoj kući imati "cellam oleariam, vinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem expectare, et rei, et virtuti, et gloriae erit", što će reći "podrum za ulje i vino, mnogo bačava, tako da može biti ugodno očekivati teška vremena; bit će mu to na korist, vrlinu i slavu".(184) Ja sam u svome podrumu imao bačvicu krumpira, oko dvije kile graška

sa žiškima, a na polici malo riže, vrč melase te po desetak litara raženog i kukuruznog brašna.

Ponekad sanjam o većoj i napućenijoj kući, koja bi stajala u zlatnom dobu, od trajne građe, lišena kićenih pojedinosti, a koja će se ipak sastojati samo od jedne odaje, prostrane, grube, temeljne, primitivne prostorije, bez stropa i žbuke, s golim gredama i sljemenjačama što podupiru neku vrstu nižeg neba nad glavom — korisnog za zaštitu od kiše i snijega; gdje nosivi stupovi kao kralj i kraljica stoje da biste im iskazali štovanje, nakon što ste se prestupivši prag poklonili ničice položenom Saturnu iz starije dinastije; o golemoj kući, u kojoj morate posegnuti za bakljom da biste vidjeli krov; gdje neki mogu živjeti uz ognjište, neki u prozorskoj niši a neki na okvirima, neki na jednom kraju dvorane a neki na drugom, neki pak gore na gredama, zajedno s paukovima, ako im je po volji; kući u koju ste ušli otvorivši vanjska vrata, i ceremonija je gotova; gdje se umorni putnik može oprati, najesti, porazgovarati i odspavati, ne morajući dalje putovati; o utočištu do kojega biste rado dospjeli u olujnoj noći, koje bi sadržavalo sve što je bitno za kuću a ništa za vođenje kućanstva; gdje sva blaga kuće možete obuhvatiti jednim pogledom, a sve što je čovjeku na uporabu visi o svom klinu; u isti mah kuhinji, smočnici, dnevnoj i spavaćoj sobi, skladištu i tavanu; gdje možete vidjeti stvar neophodnu kao što su bačva ili ljestve, prikladnu kao što je ormar, čuti lonac kako ključa i odati poštovanje vatri koja vam kuha večeru i peći koja vam peče kruh, gdje su nužno pokućstvo i potrepštine glavni uresi; gdje se rublje ne iznosi van, vatra se ne gasi i domaćica ne srdi, a možda vas katkad zamole da se maknete s podnih vrata da bi se kuhar spustio u podrum, pa tako bez gaženja možete doznati je li tlo pod vašim nogama čvrsto ili šuplje. Kući čija je unutrašnjost otvorena i saglediva kao ptičje gnijezdo te ne možete ući kroz prednja vrata niti izići kroza stražnja a da ne vidite nekog od njenih stanara; gdje biti gost znači biti upoznat sa slobodom kuće, a ne biti brižljivo isključen iz njenih sedam osmina, zatvoren u određenu ćeliju, nakon čega vam kažu da se osjećate kao kod kuće — u samotnom zatočeništvu. Danas vas domaćin ne pripušta k *svome* ognjištu, nego daje zidar da izgradi jedno za vas u nekom prolazu, a gostoprimstvo je umijeće da vas se *zadrži* na što većoj udaljenosti. Kuhanje je obavijeno takvom tajnovitošću kao da vas kani otrovati. Svjestan sam da sam bio na posjedu mnogih ljudi, odakle su me mogli zakonski otpraviti, ali nije mi poznato da sam mnogim ljudima bio u kući. Mogao bih u svojoj staroj odjeći posjetiti kakva kralja i kraljicu koji bi jednostavno živjeli u kući kakvu sam opisao, kad bi mi bili na putu; ali zateknem li se ikad u suvremenoj palači, sve što ću poželjeti naučiti bit će kako da se izvučem iz nje.

Reklo bi se da i sam jezik naših salona gubi sav naboj i posve se srozava na salonsko

čavrljanje, toliko je naš život udaljen od njihovih simbola, a njihove metafore i tropi nužno su toliko nategnuti, zahvaljujući, tako reći, kliznim pregradama i pomičnim poklopcima; salon je, drugim riječima, toliko udaljen od kuhinje i radionice. Čak je i večera obično tek parabola večere. Kao da samo divljak prebiva dovoljno blizu prirode i istine da od njih posudi kakav trop. Kako može učenjak, koji obitava na sjeveru Kanade ili Isle of Manu, kazati što se u kuhinji dolikuje?

No od svih mojih gostiju samo jedan ili dvoje bili su dovoljno smioni da ostanu i sa mnom podijele palentu, dok su se ostali, vidjevši da se bliži ta kriza, radije žurno povukli, kao da će ista protresti kuću do temelja. Pa ipak je pregrmjela brojne palente.

Nisam žbukao dok nije zavladała studen. U čamcu sam u tu svrhu donio bjeljeg i čisteg pijeska sa suprotne obale, a takav bi me prijevoz bio doveo u iskušenje i da odem mnogo dalje da je bilo potrebno. Kuću sam u međuvremenu do tla pokrio drvenim crijepom sa svih strana. Radovalo me što pri pribijanju letava mogu svaki čavao zakucati jednim udarcem čekića, a težnja mi je bila uredno i brzo prenijeti žbuku s daske na zid. Sjetio sam se priče o umišljenom svatu koji bijaše navikao u otmjenoj odjeći dokono tumarati selom i davati savjete radnicima. Odvaživši se jednoga dana zamijeniti riječi djelima, zasukao je rukave, dohvatio dasku za žbukanje i, bez teškoća natrpavši mistriju, samodopadno gledajući letve nad glavom, smiono zamahnuo prema njima da bi istoga časa, na svoju posvemašnju nepriliku, dobio cijeli sadržaj po nabranim grudima. Iznova sam se divio isplativosti i pogodnosti žbuke, koja tako djelotvorno štiti od hladnoće i konačno dotjeruje zdanje, i upoznao se s raznim nezgodama kojima je žbukač izložen. Iznenadih se vidjevši kako su opeke žedne te upijaju svu vlagu iz moje žbuke još prije no što sam je zagladio, i koliko je vedara vode potrebno da bi se krstilo novo ognjište. Prethodne sam zime načinio manju količinu vapna paleći ljušturu *Unio fluviatilisa* što ih naša rijeka pruža, pokusa radi, pa sam znao odakle mi građa potječe. Da mi je bilo do toga, mogao sam doći do dobra vapnenca na dva ili tri kilometra udaljenosti i sam ga ispeći.

U najsjenovitijim i najplićim zatonima na jezeru se već bila uhvatila kora, nekoliko dana ili čak tjedana prije sveopćeg smrzavanja. Prvi led osobito je zanimljiv i savršen, budući tvrd, taman i proziran, te nudi najbolju priliku uopće za ispitivanje dna na mjestima gdje je plitko; možete, naime, leći cijelom dužinom na samo dva i po centimetra debeli led, poput vodene kopnice na površini, pa bez žurbe proučavati dno, udaljeno tek šest ili sedam centimetara, nalik slici iza stakla, a voda je tada nužno uvijek mirna. U pijesku ima mnogo brazdi na mjestima gdje je neki stvor putovao pa se istim putem vraćao; koliko je do olupina, posut je

ličinkama vodenih moljaca načinjenim od sićušnih zrnaca bijelog kvarca. Možda su ga ovi i nabrali, jer pojedine njihove kućice nalazite u brazdama, premda su odveć duboke i široke da bi ih oni napravili. Ali sam led je krajnje zanimljiva pojava, iako morate iskoristiti najraniju prigodu da ga proučite. Razgledate li ga pomno ujutro nakon što se zamrzne, otkrit ćete da je većina mjehura, za koje se isprva činilo da su u njemu, zapravo na njegovoj donjoj površini, i da ih se neprestano sve više diže s dna; dok je led još razmjerno čvrst i taman, to jest dok kroza nj vidite vodu. Ti su mjehurići promjera trećine do tri milimetra, veoma su čisti i lijepi te kroz led vidite svoje lice odraženo u njima. Može ih biti šest ili sedam po kvadratnom centimetru. U ledu također već ima uskih, oblih okomitih mjehura dugih oko centimetar, oštih stožaca s vrhom nagore; ili češće, ako je led posve svjež, sićušnih oblih mjehurića neposredno jedan iznad drugoga, nalik nisci. No oni u ledu nisu tako brojni i očiti kao oni ispod njega. Ponekad sam bacao kamenje na led da mu isprobam čvrstoću, a ono koje bi ga probilo unosilo je sa sobom zrak, koji je ispod površine stvarao veoma velike i uočljive bijele mjehure. Jednoga dana, kada sam na isto mjesto došao četrdeset osam sati poslije, ustanovio sam da su ti veliki mjehuri i dalje savršeni, premda se stvorilo još tri centimetra leda, kao što sam mogao razgovijetno vidjeti po šavu na rubu jednog komada. No budući da su protekla dva dana bila vrlo topla, poput babljeg ljeta, led sada nije bio proziran, pokazivao je tamnozelenu boju vode i dna, ali neproničnu i bjelkastu ili sivu, te iako dvaput deblji jedva da je bio čvršći no prije, jer su se zračni mjehuri pod tom toplinom uvelike proširili, spojili se i izgubili pravilnost; više nisu bili neposredno jedan iznad drugoga, nego često bijahu nalik na srebrnjake prosute iz torbe, preklapali su se ili javljali u obliku tankih pahulja, kao da zauzimaju sitne rascjepe. Ljepota leda bijaše iščeznula i bilo je prekasno za proučavanje dna. Znatiželjan da doznam kakav položaj zauzimaju moji veliki mjehuri s obzirom na novonastali led, odlomio sam komad koji je sadržavao mjehur srednje veličine pa ga izvrnuo. Novi led stvorio se oko i ispod mjehura, tako da je ovaj bio uhvaćen između dva leda. Čitav je bio u donjem ledu, ali tik uz gornji, i bio je prilično plosnat, ili možda pomalo nalik na leću, sa zaobljenim rubom, pola centimetra dubok i promjera deset centimetara; a iznenadio sam se otkrivši da je ispod mjehura led bio rastopljen veoma pravilno u obliku obrnutog tanjurića, do visine od centimetra i pol u sredini, ostavljajući tanku pregradu između vode i mjehura, debelu jedva tri milimetra; na mnogim pak mjestima mjehurići u toj pregradi rastvorili su se prema dolje, a pod najvećim mjehurima, promjera trideset centimetara, vjerojatno uopće nije bilo leda. Zaključio sam da je beskonačan broj majušnih mjehurića koje sam isprva vidio uz donju površinu leda sada zamrznut na sličan način, i da je svaki u svome stupnju djelovao poput leće za paljenje na ledu pod sobom te ga je rastapao i rastvarao. To su male zračne puške koje pridonose pucanju i škripanju leda.

Baš kad sam završio sa žbukanjem zavladao je ozbiljna zima, a vjetar je počeo hukati oko kuće kao da dotad za to nije imao dozvolu. Iz noći u noć guske su dolazile gegajući se u tmini uz štropot i fijukanje krila, čak i nakon što je tlo prekrilo snijeg, neke da slete na Walden, dok su druge nisko prelijetale šumu prema Fair Havenu, u smjeru Meksika. Više sam puta, vraćajući se iz sela u deset ili jedanaest uvečer, čuo jato gusaka ili pataka kako gazi po suhom lišću u šumi kraj ribnjaka iza moje nastambe, kamo su se dolazile hraniti, i slabašno gakanje ili kvakanje njihova predvodnika dok su se žurno udaljavale. Godine 1845. Walden se prvi put čitav zamrznuo u noći 22. prosinca, dok su Flintovo i druga plića jezera i rijeka već bili smrznuti deset dana ili više; godine '46. bilo je to šesnaestoga, '49. oko 31., '50. oko 27. prosinca, godine '52. petoga siječnja, a '53. 31. prosinca. Još je od 25. studenoga tlo bilo prekriveno snijegom, koji me odjednom okružio zimskim krajobrazom. Povukao sam se još dublje u svoju ljušturu i nastojao održavati jarku vatru, kako u kući tako i u grudima. Moj je posao izvan kuće sada bilo skupljanje suhoga drvlja u šumi, koje sam donosio u rukama ili na ramenima, ili bih katkad pod svakom miškom dovukao do svoje brvnare po jedan suhi bor. Stara šumska ograda koja već bijaše odživjela najbolje dane bila mi je silan plijen. Žrtvovao sam je Vulkanu, jer je bogu Terminusu odslužila svoje. (185)

Koliko li je zanimljiviji događaj večera čovjeka koji se netom vratio s lova u snijegu, bolje kazano iz krađe ogrjeva na kojemu će je skuhati! Njegovi su kruh i meso slatki. U šumama oko većine naših gradova ima dovoljno pruća i drvenih otpadaka za loženje mnogih vatri, ali oni sada ne griju nikoga, a neki drže i da priječe rast mlade šume. Bilo je i naplavljenog drvlja s jezera. Tijekom ljeta bio sam otkrio splav od debala smolastog bora s korom na sebi, koja su povezali Irci dok se gradila pruga. Djelomično sam je isteglio na obalu. Nakon što se dvije godine namakala a onda šest mjeseci odležala na suhom bila je savršeno zdrava, iako natopljena toliko te je više nije bilo moguće osušiti. Jednog sam se zimskog dana razonodio dovlačeći je u dijelovima preko jezera, više od pola kilometra, klizeći za njima s jednim krajem debela dugim pet metara o ramenu a drugim na ledu; ili bih više debala povezao brezovim prućem a onda ih, pomoću duže breze ili johe koja je na kraju imala kuku, povukao preko. Premda posve natopljena i teška gotovo kao olovo, ne samo što su dugo gorjela nego su i davala vrelu vatru; štoviše, držao sam da zbog te namočenosti još bolje gore, kanda je smola sabijena vodom gorjela dulje, kao u svjetiljci.

U svom opisu šumskih stanovnika na granicama Engleske Gilpin kaže da je "presezanja uljeza, kao i kuće i ograde tako podignute na granicama šume stari šumski zakon smatrao silnim prijestupima te ih je oštro kažnjavao pod imenom *purprestures*, budući da su vodili *ad terrorem ferarum — ad nocumentum forestae* itd.", zastrašivanju divljači i zatiranju šume. (186) No meni je do očuvanja divljači i zelenila bilo stalo više nego lovcima i

drvosječama, jednako kao da sam bio gospodar šume glavom; ako se pak ikoji dio zapalio, premda sam ga ja sam jednom nezgodom zapalio, očajavao sam duže i neutješnije od vlasnika, dapače tugovao sam kad bi ga posjekli sami vlasnici. Volio bih da naši seljaci, kad sijeku šumu, osjete nešto od onog strahopoštovanja što su ga osjećali stari Rimljani kad su dolazili prorijediti ili unijeti svjetla u posvećeni gaj (lucum conlucare), to jest da vjeruju kako je ona posvećena nekom božanstvu. Rimljanin je prinosio pokajničku žrtvu i molio se: "Koji god da si bog ili božica kojoj je ovaj gaj posvećen, budi milostiv prema meni, mojoj obitelji, djeci itd."

Neobično je kolika se vrijednost i dalje pridaje drvu, čak i u ovom dobu i u ovoj novoj zemlji, vrijednost trajnija i šira od one zlata. Nakon svih naših otkrića i izuma, nijedan čovjek neće proći kraj hrpe drva. Ono nam je dragocjeno kao što je bilo našim saskim i normanskim precima. Ako su oni od njega pravili lukove, mi od njega pravimo kundake. Michaux, prije više od trideset godina, tvrdi da je cijena drva za ogrjev u New Yorku i Philadelphiji "gotovo jednaka, ako i ne premašuje onu najboljeg drva u Parizu, premda je toj golemoj prijestolnici godišnje potrebno gotovo tristo tisuća hvati, a do udaljenosti od petsto kilometara okružena je obrađenim ravninama".(187) U ovom naselju cijena drva raste gotovo neprestano, i jedino je pitanje koliko će viša biti ove godine u odnosu na prošlu. Strojari i trgovci koji osobno dolaze u šumu isključivo po tom poslu jamačno će prisustvovati dražbi drva, i čak plaćaju višu cijenu za povlasticu pabirčenja za drvosječom. Ima već mnogo godina otkako su ljudi pribjegli šumi radi ogrjeva i obrtničke građe; žitelj Nove Engleske i Nove Holandije, Parižanin i Kelt, seljak i Robin Hood, Goody Blake i Harry Gill,(188) u većem dijelu svijeta kraljević i seljak, učenjak i divljak, jednako trebaju pokoji prut iz šume da se ugriju i skuhaju hranu. Ni ja ne bih mogao bez njih.

Svaki čovjek promatra svoju hrpu drva sa svojevrsnom privrženošću. Ja sam volio da mi moja bude pred prozorom, a što više triješća to bolje, da me podsjeća na moj ugodni posao. Imao sam jednu staru sjekiru na koju nitko nije polagao pravo i s njome sam se za zimskih dana, sa sunčane strane kuće, povremeno igrao među panjevima koje sam dovukao sa svoga grahovišta. Kao što je moj gonič prorokao dok sam orao, ugrijali su me dvaput, jednom dok sam ih cijepao te ponovno dok sam ih ložio, tako da nijedan ogrjev ne bi mogao pružiti više topline. Koliko je do sjekire, savjetovali su mi da dam seoskom kovaču da je "zaskoči" tocilom; no ja sam zaskočio njega, metnuo u nju držak od oraha iz šume i osposobio je. Ako je i bila tupa, barem je bila dobro nasađena.

Nekoliko komada debele borovine tvorili su veliko blago. Zanimljivo je prisjetiti se koliko je

te hrane za vatru još skriveno u zemljinoj utrobi. Prijašnjih sam godina često odlazio u "izviđanje" kakva ogoljenog obronka gdje je nekoć stajala šuma smolastog bora, i vadio debelo borovo korijenje. Gotovo je neuništivo. Panjevi stari barem trideset ili četrdeset godina bit će u jezgri sveudilj zdravi, premda se sve meko drvo pretvorilo u biljni humus, kao što se vidi iz ljsaka debele kore što tvori prsten u ravnini sa zemljom, udaljen deset ili dvanaest centimetara od srca. Sje kirom i lopatom istražujete taj rudnik i pratite zalihe srčike koja je žuta kao goveđi loj, ili kao da ste udarili o zlatnu žilu duboko u zemlji. No vatru sam obično potpaljivao suhim lišćem iz šume, koje sam pohranio u šupi prije snijega. Tanko iscijepani zeleni orah služi drvosječi za potpalu kad se utabori u šumi. Povremeno bih i sam dolazio do njega. Dok su seljani ložili vatre iza obzora, i ja sam dimnim barjačicom iz svoga dimnjaka obavješćivao razne divlje stanovnike voldenskoga dola da sam budan:

*Lakokrili Dime, ikarska ptico,
Što perje svoje topiš uvis se vijuć,
Bespjevná ševo i glasniče zore,
Nad selima ko nad gnijezdom kružiš;
Ili pak snu što jenja, sjenoviti obliče
Viđenja ponoćnog što skute skuplja;
Noću ti zvijezde zastireš a danju
Pomračuješ svjetlost i sunce brišeš;
Tamjane moj, vini se s ognjišta ovog
I bogove zaiskaj da jasni plamen proste.*

Netom nacijepano tvrdo zeleno drvo, premda sam ga koristio sasvim malo, odgovaralo je mojoj svrsi bolje no ikoje drugo. Ponekad bih ostavio dobru vatru kad sam u zimsko poslijepodne odlazio u šetnju, a kad bih se vratio, tri ili četiri sata poslije, još bi bila živa i žarka. Kuća mi nije bila prazna iako me u njoj nije bilo. Kao da sam za sobom ostavio veselog kućepazitelja. Ondje smo živjeli ja i vatra, a moj se kućepazitelj obično pokazivao dostojnim povjerenja. Jednog dana, međutim, dok sam cijepao, pade mi na um da samo virnem kroz prozor i pogledam nije li kuću zahvatio požar; bio je to, koliko se sjećam, jedini put da sam u tom pogledu bio osobito zabrinut; i tako sam pogledao i vidio da je jedna iskra zahvatila postelju, pa sam ušao i ugasio je kad je već spalila površinu veličine moje šake. No moja je kuća zauzimala tako sunčan i zaklonjen položaj, a krov joj je bio tako nizak te sam mogao sebi priuštiti da se vatra ugasi usred gotovo svakog zimskog dana.

U mome podrumu gnijezdile su se krtice, grickajući svaki treći krumpir te si čak i ondje

praveći topli ležaj od struna preostalih od žbukanja i omotnog papira; jer čak i najdivljije životinje vole udobnost i toplinu kao i čovjek, i preživljavaju zimu samo zato što ih tako pomno osiguravaju. Neki moji prijatelji govorili su kao da odlazim u šumu s namjerom da se smrznem. Životinja sebi samo pravi ležaj, koji grije svojim tijelom na zaklonjenom mjestu; no čovjek, otkrivši vatru, zbije zrak u prostranoj odaji pa je zagrijava, umjesto da otme sebi toplinu, i čini od nje svoju jazbinu po kojoj se može kretati lišen nezgrapnije odjeće, održava svojevrсно ljeto usred zime, pomoću prozora čak pripušta svjetlo a svjetiljkom produljuje dan. Tako za korak ili dva nadilazi nagon i prišteđuje nešto vremena za umjetnost. Kad bih duže vrijeme bio izložen najžešćim zapusima čitavo bi mi tijelo obamrlo, no kad bi se vratio blagotvornom ozračju svoje kuće ubrzo su mi se vraćale snage i produljivao život. No i onaj najraskošnije okućeni ima se malo čime dičiti u tom pogledu, a ne trebamo se niti kinjiti mozganjem o tome kako bi ljudski rod uskoro mogao biti zatrt. Niti njegova života bilo bi u svakom trenutku lako presjeći malo oštrijim zapuhom sa sjevera. Vrijeme i dalje računamo prema Hladnim petcima i Velikim snjegovima; no malo hladniji petak ili veći snijeg okončao bi čovjekovo postojanje na planetu.

Iduće sam se zime uštede radi koristio malom peći za kuhanje, budući da nisam bio vlasnik šume; no ona nije vatru održavala tako dobro kao otvoreno ognjište. Kuhanje tada većinom više nije bilo poetski, nego puko kemijski proces. Uskoro će se, u ovo doba peći, zaboraviti da smo nekoć pekli krumpire u pepelu, na indijanski način. Peć nije samo zauzela prostor i ispunila kuću mirisom nego je i sakrila vatru, i osjećao sam kao da sam izgubio druga. U vatri uvijek možete vidjeti neko lice. Zagledan u nju navečer, radnik pročišćuje svoje misli od šljake i zemljanosti što su ih one tijekom dana nagomilale. Ali ja više nisam mogao sjediti i gledati u vatru, a umjesne riječi pjesnikove vratile su mi se s novom snagom:

*Nek nikad mi se, plamenu jarki, ne uskrati
Naklonost tvoja životna i bliska što me prati.
Što doli nada mojih igda tako blistavo se vilo?
Što je osim kobi moje u noćima tako potonilo?
Zašto izgnan si iz odaje, ispod ognjišnog dima,
Ti što vazda ljubljen si i dobrodošao svima?
Bješe li postojanje tvoje odviše zakutno
Za obična nam života svjetlo, tako mutno?
Bješe li blistava, tajanstvena ti kaža
Srodna dušama našim? Tajna odveć snažna?
Pa eto nas sad, na sigurnom raspoređeni*

*Uz ognjište gdje ne trepere više tmasti ti sjeni,
Gdje vatra, ne stremeć višem, nit veseli niti tuži,
Nego tekar grijanju nam udova služi;
Uz njenu hrpu sada, zbijenu i korisnu,
Sjesti mogu današnji i u postelju se stisnut,
Bez straha od utvara što iz prošlosti dohodiše
I s nama uz treptaj luči starog ognja govoriše.(189)*

BIVŠI STANOVNICI I ZIMSKI POSJETITELJI

Odolio sam veselim snježnim olujama i proveo razdragane zimske večeri uza svoje ognjište, dok se snijeg vani divlje kovitlao te je čak i sovino hukanje utihnulo. Mnogo tjedana nisam u šetnjama sretao nikog osim onih što su povremeno dolazili nasjeći drva i na saonicama ih dovući u selo. No, prirodne sile pomogle su mi u utiranju puta kroz najdublji snijeg u šumi, jer kad bih jednom prošao vjetar je nanosio hrastovo lišće na moju stazu te bi se ono ondje i zadržalo i upijajući sunčeve zrake otopilo snijeg, pa je tako tvorilo suhu podlogu za moja stopala, a usto mi je njihova tamna crta noću bila vodičem. Radi ljudskog društva morao sam dozivati bivše stanovnike ovih šuma. U sjećanju mnogih mojih sumještana put pokraj kojega stoji moja kuća još je odzvanjao smijehom i čavrljanjem tih stanovnika, a šuma s kojom graniči bijaše ovdjeondje izbrazdana i istočkana njihovim malim vrtovima i nastambama, premda je on tada bio okružen šumom mnogo više nego danas. U mom bi pak sjećanju na nekim mjestima borovi u isti mah zagrebali obje strane kočije, a žene i djeca primorana ići tim putem do Lincolna sami i pješice činili su to u strahu te bi često dobar dio puta pretrčali. Premda uglavnom tek skroman puteljak do susjednih sela ili staza za lugarevu zapregu, nekoć je svojom raznolikošću zabavljala putnika više nego danas i dulje mu se zadržavala u pamćenju. Ondje gdje se danas od sela do šume steru suha, otvorena polja, tada se prolazilo javorovom močvarom na temelju od balvana, čiji ostaci nesumnjivo još počivaju ispod sadašnje prašnjave glavne ceste, od imanja Stratten, danas ubožnice, do Brister's Hilla.

Istočno od moga grahovišta, preko puta ceste, živio je Cato Ingraham, rob suca Duncana Ingrahama, gospodina iz konkordskog sela, koji je svome robu sagradio kuću i dao mu dopuštenje da živi u voldenskoj šumi — Katon, ne Uticensis, nego Concordiensis.(190) Neki kažu da je bio gvinejski crnac. Nekolicina se još sjeća njegova komadića zemlje među orasima, koje je pustio da rastu dok ne ostari i zatreba ih; no na koncu ih se domogao mlađi i bjelji špekulant. I on, međutim, sada nastava jednako tijesnu kuću. Katonova napol urušena podrumaska jazbina još postoji, ali malo tko za nju zna budući da je od putnika skrivena niskom borova. Danas je ispunjena glatkim rujem (*Rhus glabra*) a i jedna od najranijih vrsta zlatnice (*Solidago stricta*) ondje raste u izobilju.

Ovdje, uza sam ugao polja, još bliže naselju, imala je svoju kućicu obojena Zilpha, koja je tu prela platno za mještane te je voldenska šuma odzvanjala njezinim reskim pjevom, jer imala je glasan i prodoran glas. Naposljetku su joj, u ratu iz 1812., nastambu zapalili engleski vojnici, uvjetno oslobođeni zatvorenici, dok je izbivala, a izgorjeli su joj tada i mačka, pas i

kokoši. Vodila je težak i pomalo neljudski život. Jedan se stari posjetitelj ovih šuma prisjeća kako ju je jednog podneva, dok je prolazio kraj njezine kuće, čuo kako nad klokoćućim loncem mrmlja sebi u bradu: "Svi ste vi kosti, kosti!" Među hrastovim sam šibljem ondje vidio opeke.

Niz cestu, s desne strane, na Brister's Hillu, živio je Brister Freeman, "priručan crnac", nekoć rob velećijenjenog Cummingsa — ondje gdje još rastu jabuke što ih je Brister posadio i njegovao; danas su to velika stara stabla, ali plod im je za moj ukus još divlji i sličan jabukovači. Nema tome dugo što sam pročitao njegov epitaf na starome groblju u Lincolnu, pomalo na strani, uz neoznačene grobove nekih engleskih grenadira koji su pali u povlačenju iz Concorda — gdje je nazvan "Sippio Brister" — a polagao je određeno pravo na ime Scipion Afrički(191) — "obojeni", kao da je promijenio boju. Natpis mi je također izrazito naglašeno govorio kad je umro, što je bio tek neizravan način da me obavijesti kako je uopće živio. S njime je živjela Fenda, njegova gostoljubiva supruga, koja je proricala sudbinu, ali ljupko — krupna, okrugla i crna, crnja od svakog čeda noći, tamno nebesko tijelo kakvo nikad prije i nikad poslije nije uzašlo nad Concordom.

Još dalje nizbrdo, slijeva, na staroj cesti u šumi, nalaze se tragovi nekog gazdinstva obitelji Stratten, čiji je voćnjak negda prekrivao cijeli obronak Brister's Hilla, ali su ga odavno istisnuli smolasti borovi, izuzev nekoliko panjeva čije staro korijenje još daje divlja debla brojnome bujnom seoskom drveću.

Kad se još približite gradiću, dolazite do Breedova posjeda, s druge strane puta na samom rubu šume, zemljišta znamenitog po psinama demona koji u staroj mitologiji nije izričito imenovan, ali u našem novoengleskom životu igra istaknutu i zapanjujuću ulogu te zaslužuje da mu se, kao i svakom mitološkom liku, jednog dana sroči životopis; koji isprva dolazi prerušen kao prijatelj ili najamnik, a onda orobi i pobije cijelu obitelj — novoengleski čudak. No povijest još ne smije ispriopovijediti tragedije koje su se ovdje odigrale; neka vrijeme tu posreduje te ih ublaži i prida im stanovitu plavet. Ovdje je, prema krajnje nejasnoj i dvojbenoj predaji, nekoć stajala krčma, a uz nju zdenac koji je blažio putnikovo piće i krijepio mu hata. Ovdje su ljudi pozdravljali jedni druge, razmjenjivali novosti pa nastavljali svojim putem.

Breedova je koliba još postojala prije samo desetak godina, iako već dugo nenastanjena. Bila je približno veličine moje kolibe. Zapalili su je neki nestašni momci jedne izborne večeri, ako se ne varam. Živio sam tada na rubu sela i netom sam se izgubio u Davenantovu Gondibertu,(192) one zime kad sam se mučio s nekom uspavanošću — za koju, usput

kazano, nikad nisam znao da li je smatrati obiteljskom boljkom, budući da imam ujaka koji zaspe brijajući se te je nedjeljom primoran u podrumu čistiti krumpire od klica kako bi se održao budnim i ispoštovao dan Gospodnji, ili je posljedica pokušaja da pročitam Chalmersovu zbirku engleskog pjesništva(193) bez preskakanja. Moji su Nervi(194) bili uvelike svladani. Bijah netom utonuo u nju kad su zvona oglasila požar pa se u tom smjeru zakotrljaše vatrogasna kola, predvođena razvučenom skupinom muškaraca i dječaka, a ja među prvima jer bijah preskočio potok. Mislili smo da gori daleko na jugu, s onu stranu šume — mi koji smo već gasili požare — štagalj, trgovina, kuća ili sve zajedno. “To je Bakerov štagalj”, uskliknuo je jedan. “To je Codmanov posjed”, ustvrdio je drugi. A onda se nad šumom vinuše nove iskre, kao da se urušio krov, pa smo svi povikali: “Concorde, u pomoć!” Kola su, pretovarena, suludom brzinom prohujala mimo nas, noseći možda, među ostalim, i agenta osiguravajućeg društva, koji je bio obvezan ići koliko god daleko; u pozadini je pak uvijek iznova zvečalo vatrogasno zvonce, polaganije i sigurnije, a zadnji su od svijeta, kao što se poslije šaputalo, stigli oni koji su izazvali požar i digli uzburu. I tako smo nastavili kao pravi idealisti, odbacujući dokaze svojih osjetila, dok na jednoj okuci nismo začuli praskanje i doista osjetili vrelinu vatre s druge strane zida te smo shvatili, avaj, da smo tamo. Sama blizina vatre samo je ohladila naš žar. Najprije smo mislili na nju isprazniti baru, ali smo odlučili pustiti je neka gori, toliko je uzela maha i nije bila vrijedna toga. I tako smo stali oko naših kola, gurkali jedan drugoga, izražavali osjećaje doglasnicima ili tišim glasom spominjali velike požare kojima je svjedočio svijet, uključujući Bascomovu trgovinu, i među sobom razmišljali kako smo, da smo s našim “kablom” stigli na vrijeme, mogli taj posljednji i sveopći koji je zaprijetio pretvoriti u još jedan potop. Napokon smo se povukli ne učinivši nikakve štete — vratili se snu i Gondibertu. No koliko je do Gondiberta, izuzeo bih onaj odlomak iz predgovora o pameti kao barutu duše — “ali većini čovječanstva pamet je nepoznata kao i Indijancima barut”.

Slučilo se da sam tim putem preko polja hodao i sljedeće noći, otprilike u isti sat, i začuvši tiho jaukanje na istome mjestu približio sam mu se u tami i zatekao jedinoga meni poznatoga člana te obitelji koji je preživio, baštinika njenih vrlina i njenih poroka, jedinoga kojega je taj palež zanimao, kako leži potrbuške, gleda preko podrumskog zida žeravu koja je pod njim još tinjala i mrmlija sebi u bradu, kao što mu je običaj. Radio je daleko u riječnoj dolini cijeli dan i iskoristio prve trenutke koje je mogao nazvati svojima da posjeti dom svoga oca i svoje mladosti. Zurio je u podrum naizmjenice sa svih strana i motrišta, vazda ležeći uza nj, kao da je u njemu bilo neko blago kojega se sjećao, skriveno među kamenjem, a nije bilo ama baš ničeg doli hrpe opeka i pepela. Sada, kad kuće više nije bilo, promatrao je ono što je od nje ostalo. Umirivala ga je sućut samoga mog prisustva te mi je pokazao, koliko je tama

dopuštala, mjesto gdje je bio pokriven zdenac — koji, hvala nebesima, nikad ne bi mogao izgorjeti; i dugo je tapkao oko zida da nađe motku za izvlačenje vode koju njegov otac bijaše izdjeljao i postavio, napipavajući željeznu kuku ili prsten za koji je o teži kraj bio pričvršćen teret — jedino za što se sada mogao uhvatiti — ne bi li me uvjerio da to nije običan “uteg”. Napipao sam ga te ga i dalje uočavam gotovo svakodnevno u svojim šetnjama, jer o njemu visi povijest jedne obitelji.

I opet, s lijeve strane, gdje se vide zdenac i grmlje jorgovana uza zid, na danas otvorenom polju, živjeli su Nutting i Le Grosse. No da se vratimo prema Lincolnu.

Dublje u šumi od svih njih, tamo gdje se cesta najvećma približava jezeru, naselio se grnčar Wyman, koji je opskrbljivao sumještane zemljanim posuđem i ostavio potomke da ga naslijede. Nisu bili bogati svjetovnim dobrima, a zemlja im je uz prešutni pristanak bila dana doživotno; šerif je često uzalud dolazio onamo da ubere porez pa bi “zaplijenio trijesku”, forme radi, kao što sam pročitao u njegovim izvještajima, budući da ondje nije bilo ničega čega bi se mogao domoći. Jednoga dana početkom ljeta, dok sam kopao, čovjek koji je prevozio grnčarski teret na tržnicu zaustavio je konja pred mojim poljem i upitao za Wymana mlađeg. Odavno bijaše od njega kupio grnčarsko kolo i želio je znati što je s njime. O grnčarevoj glini i kolu čitao sam u Svetom pismu, ali mi nikad nije palo na pamet da lonci kojima se služimo nisu do nas došli neokrhani iz onog doba ili da negdje ne rastu na drveću kao tikve, i bilo mi je drago čuti da se netko u mome susjedstvu uopće bavi tako zemnim umijećem.

Posljednji stanovnik ovih šuma prije mene bio je Irac Hugh Quoil (ako sam mu ime napisao dovoljno zavojito(195)), koji je obitavao na Wymanovu zemljištu; zvali su ga pukovnik Quoil. Glasine su govorile da je bio vojnik kod Waterlooa. Da je poživio, bio bih ga nagnao da još jednom povede svoje bitke. Ovdje je radio kao kopač. Napoleon je otišao na Sv. Helenu, Quoil je došao u voldensku šumu. Sve što znam o njemu jest tragično. Bio je čovjek od manira, kao netko tko je vidio svijeta, i kadar govoriti i uljuđenije no što se moglo pratiti. Usred ljeta nosio je ogrtač, jer je patio od drhtavog bunila, a lice mu je bilo jarkocrvene boje. Umro je na cesti u podnožju Brister's Hilla ubrzo nakon što sam došao u šumu, pa ga nisam upamtio kao susjeda. Prije no što mu je kuća srušena, dok su je njegovi drugovi izbjegavali kao “zlokoban zamak”, ja sam je obišao. Ondje je ležala njegova stara odjeća, zgužvana od uporabe kao da je on sam, na povišenom ležaju od dasaka. Na ognjištu je počivala njegova slomljena lula, umjesto vrča razlupanog na izvoru.(196) Potonji ne bi nikad mogao biti simbolom njegove smrti, jer mi je priznao da nikad nije vidio Bristerovo vrelo, iako je čuo za

nj; zaprljane karte, kraljevi kara, pika i herca, bijahu rasute na podu. Jedno crno pile što ga izvršitelj oporuke nije mogao uhvatiti, crno kao noć i jednako tiho te nije čak ni kvocalo, u očekivanju tete Lije i dalje je noćilo u susjednoj prostoriji. U pozadini se nazirao obris vrta, koji je bio zasađen ali zbog onih strašnih napada drhtavice nije doživio prvo okopavanje, premda je sada bilo doba žetve. Bio je preplavljen ambrozijom i čičkom koji mi je svim plodovima prijanjao za odjeću. Na stražnjoj strani kuće netom bijaše rastegnuto svišćevo krzno, trofej s njegova zadnjeg Waterlooa; no topla kapa i rukavice više mu neće trebati.

Tek udubina u zemlji sada označuje položaj tih nastambi, sa zakopanim podrumskim kamenjem, jagodama, malinama, kupinama, lijeskama i rujem koji ondje rastu na osunčanoj tratini; negdašnji kut za dimnjak zauzima poneki smolasti bor ili kvrgavi hrast, a miomirisna crna breza možda se njiše na mjestu praga. Kadšto je vidljiva udubina bunara, odakle se nekoć cijedilo vrelo; sada je to trava, suha i bez suza; ili je kamenom pločom usađena duboko pod zemlju, da bude otkrivena tek u dalekoj budućnosti, kad ode i posljednji od toga roda. Kako li to žalostan čin mora biti — prekrivanje vrela! Podudaran s otvaranjem vrela suza. Te podrumske udubine, nalik na napuštene lisičje brloge, stare jazbine, sve su što je preostalo na mjestu gdje nekoć vladahu vrema i graja ljudskoga života, a u ovom ili onom obliku i narječju razglabalo se o "sudbi, volji slobodnoj, znanju budućega".(197) No sve što ja mogu naučiti od njihovih zaključaka svodi se na to da su "Cato i Brister čihali vunu", što je poučno otprilike koliko i povijest znamenitijih filozofijskih škola.

Živahni jorgovan raste i dalje, cijeli naraštaj otkako nesta vrata, nadboja i prozorske daske, rastvarajući svakog proljeća miomirisne cvjetove što će ih ubrati zamišljeni putnik; nekoć zasađen i njegovan dječjim rukama, u dvorišnim gredicama — sada privijen uza zidove na samotnim pašnjacima, uzmičući pred novonastajućim šumama — posljednji iz svoje loze, jedini preživjeli iz te obitelji. Tmasta djeca nisu ni pomišljala da će se slabašne mladice sa samo dva svoja oka, koje su zabili u zemlju iza kuće i svakodnevno zalijevali, također ukorijeniti i nadživjeti njih, kuću koja ih je zasjenjivala, vrt i voćnjak odrasloga čovjeka, i da će ispotiha kazivati njihovu priču samotnom latalici pola stoljeća nakon što oni odrastu i umru — cvatući jednako lijepo i razdajući jednak miomiris kao i onoga prvog proljeća. Motrim njegove sveudilj nježne, uglađene, vedre blijedoljubičaste boje.

No zašto je to seoce, klica nečeg većeg, propalo, dok se Concord i dalje drži? Zar nije bilo prirodnih pogodnosti — doista, povlastica vode? Da, dubokog jezera Waldena i svježeg Bristerova izvora — povlastice da se iz njih otpijaju dugi i zdravi gutljaji, kojom su se dotični koristili samo da razblaže svoje piće. Bijaše to općenito žedan rod. Nije li ovdje mogla cvasti

izrada košara, stajskih metli, rogožina, nije li moglo cvasti pečenje kukuruza, pređenje lana i grnčarstvo, pa bi divljina cvjetala poput ruže a brojno potomstvo naslijedilo zemlju svojih pređa? Jalovo bi tlo barem bilo dokaz protiv izrođenosti nizina. Avaj, koliko li malo spomen na te ljudske stanovnike uvećava ljepotu krajobrazu! Možda će priroda još jedanput pokušati, sa mnom kao prvim naseljenikom, a moja kuća podignuta prošlog proljeća bit će najstarija u seocetu.

Nije mi poznato da je itko ikada gradio na mjestu što ga nastavam. Poštedite me grada sagrađenog na mjestu starijega grada, čija su građa razvaline a vrtovi groblja. Tlo je ondje izbljedjelo i zlosretno, a prije no što to postane nužno i sama zemlja bit će razorena. Uz takva podsjećanja iznova sam napucao šumu i uljuljkao se u san.

U to sam doba godine rijetko imao posjetitelja. Za najdubljeg se snijega po tjedan ili dva nijedan lutalica nije odvažio prići mojoj kući, ali ja sam živio udobno poput poljskog miša, ili poput stoke i peradi koja je navodno dugo preživjela pod nanosima, pa i bez hrane; ili poput obitelji onoga ranog doseljenika u gradiću Suttonu, u ovoj državi, čiju je kolibu za njegova izbivanja potpuno prekrrio veliki snijeg iz 1717., a neki ju je Indijanac otkrio samo zahvaljujući rupi koju je u nanosu načinio ispuh dimnjaka pa je tako izbavio obitelj. Ali nije bilo prijateljskog Indijanca koji bi se brinuo za mene; niti je trebao, jer je gazda bio kod kuće. Veliki snijeg! Kakvo je veselje čuti za nj! Kad seljaci nisu svojim zapregama mogli dospjeti do šuma i močvara, bili su primorani posjeći sjenovita stabla ispred svojih kuća, a kad je kora bila tvrđa, sjekli su stabla u močvarama na tri metra od tla, kao što se pokazalo na proljeće.

Za najdubljeg snijega, put kojim sam se služio od glavne ceste do svoje kuće, dug nešto manje od kilometra, mogao se prikazati krivudavom istočkanom crtom, s velikim razmacima između točaka. Tijekom jednog tjedna mirnog vremena pravio sam točno isti broj koraka iste dužine, u dolasku i odlasku, koračajući smotreno i odmjereno poput šestila po vlastitome dubokom tragu — na takvu nas rutinu svodi zima — no on je često bio ispunjen plavetnilom neba. Nikakvo se vrijeme, međutim, nije kobno uplelo u moje šetnje, bolje kazano moje izlaske, jer sam često gazio po petnaest kilometara kroz najdublji snijeg da se sastanem s nekom bukvom, žutom brezom ili starim poznanikom među borovima; kad su led i snijeg, od kojih bi im udovi klonuli a vrhovi se ostrili, pretvarali borove u jele; gacao sam do vrhova najviših bregova kad je snijeg na ravnome bio dubok pola metra i stresao sa svakim korakom novu snježnu oluju s glave; ili sam katkad onamo puzao i teturao na sve četiri kad su se lovci već bili zaputili u zimovališta. Jednog sam se poslijepodneva razonodio promatranjem sive

sove (*Strix nebulosa*) koja je usred bijela dana sjedila na donjim osušenim udovima jednog bijelog bora, blizu debla, dok sam ja stajao na pet metara od nje. Mogla me čuti kad bih se pomaknuo i zaškripao nogama u snijegu, ali me nije jasno vidjela. Kad bih bio najglasniji istegnula bi vrat, nakostriješila vratno perje i razrogačila oči; no kapci bi joj ubrzo ponovno pali te bi stala drijemati. I sâm sam osjetio sanjivost nakon što sam je promatrao pola sata dok je tako sjedila poluzatvorenih očiju, poput mačke, ta krilata mačkina sestra. Kapke joj je razdvajao tek uzak procjep, kojim je održavala poluotočan odnos sa mnom; tako je, napol zatvorenih očiju, gledala iz zemlje snova i težila dokučiti mene, mutan predmet ili mrlju koja joj je remetila vizije. Naposljetku bi se, na neki glasniji zvuk ili moje primicanje, tromo okrenula na prečki, kao razdražena što joj prekida snove; a kad se vinula i zalepršala kroz borove, raskrilivši se do neslučenih širina, nisam od njezinih krila čuo ni najslabiji zvuk. Tako je, vođena među borovim granjem istančanim osjećajem za njihovu blizinu prije negoli vidom, tako reći napipavajući svoj sumračni put osjetljivim krilima, našla novo lijegalo na kojemu će moći na miru iščekivati svitanje svoga dana.

Dok sam hodao dugim nasipom podignutim kroz livade radi pruge, susretao sam se s brojnim vihornim i štipavim vjetrovima, jer oni se nigdje nisu mogli slobodnije igrati; a kad bi me mraz udario po jednom obrazu, poganin kakav sam bio, ja sam mu okretao drugi. Mnogo bolje nije bilo ni na kolnom putu od Brister's Hilla. Jer i dalje sam, poput prijateljskog Indijanca, u naselje dolazio kad je sav sadržaj širokih otvorenih polja bio nagomilan između zidova voldenske ceste, a dostajalo je pola sata da izbriše tragove posljednjeg putnika. Na povratku bi se pak već stvorili novi nanosi kroz koje sam glavinjao, na mjestima gdje je revni sjeverozapadnjak nataložio prhki snijeg oko oštrog ugla na cesti te se nije mogao vidjeti ni zečji trag, čak ni nježni, sitni otisak poljskog miša. Pa ipak, čak i usred zime, rijetko bi mi se dogodilo da ne nađem neku toplu močvaru s izvorima gdje su trava i smrdljivi kupus i dalje nicali u vječnom zelenilu, a povremeno i pokoja otpornija ptica iščekivala povratak proljeća.

Ponekad, usprkos snijegu, dok sam se uvečer vraćao iz šetnje, prešao bih preko dubokih tragova nekog drvosječe koji su vodili od mojih vrata i našao na ognjištu hrpu iverja, a kuća bi mi bila ispunjena vonjem njegove lule. Ili bih u nedjeljno poslijepodne, ako bi se slučajno da sam kod kuće, začuo škripanje snijega izazvano koračanjem pronicava seljaka, koji je izdaleka u šumi tražio moju kuću da bi "pročavrljao"; jedan od malobrojnih iz njegova zvanja koji su "ljudi na svojoj zemlji"; koji je na sebe navlačio haljetak umjesto profesorske toge i bio jednako spreman izvući pouku iz crkve ili države kao i dovući teret gnojiva iz svoga dvorišta. Razgovarali smo o grubim i jednostavnim vremenima, kada su ljudi sjedili oko

velikih vatri po hladnu, krepkom vremenu, bistrih glava; kad bi uzmanjkalo drugih poslastica, iskušavali smo zube na brojnim orasima što su ih mudre vjeverice odavno ostavile, jer oni koji imaju najdeblju ljusku obično su prazni.

Onaj koji je do moje kolibe dolazio iz najveće daljine, kroz najdublji snijeg i zloguke oluje, bio je jedan pjesnik.(198) Seljak, lovac, vojnik, izvještač, čak i filozof, može se zastrašiti; ali ništa ne može odvratiti pjesnika, jer njega vodi čista ljubav. Tko može predvidjeti njegove dolaske i odlaske? Njegov posao poziva ga napolje u svako doba, čak i dok liječnici spavaju. Ta je kućica zbog nas odzvanjala neobuzdanim veseljem i odjekivala mrmorom brojnih trezvenih razgovora, kojima smo tada dolini Waldena nadoknađivali sve one duge tišine. Broadway je u usporedbi s njom bio spokojan i pust. U prikladnim razmacima začule bi se pravilne salve smijeha, koje su se mogle nehajno povezati s posljednjom ili nadolazećom šalom. Mnoge smo "nove novcate" teorije o životu skovali uz oskudan obrok zobene kaše, koja je prednosti društvenosti spajala s bistrom glavom kakvu zahtijeva filozofija.

Ne smijem zaboraviti da sam tijekom svoje posljednje zime uz jezero imao još jednog dobrodošloga gosta, koji je jednom prigodom došao kroz selo, kroz snijeg, kišu i tamu, dok nije ugledao moju svjetiljku kroz drveće, te je sa mnom podijelio više dugih zimskih večeri.(199) Jedan od posljednjih filozofa — Connecticut ga je dao svijetu — najprije je prodavao svoju robu, a potom, kao što tvrdi, svoj mozak. Njega razdaje i dalje, sokoleći Boga i posramljujući čovjeka, rađajući od plodova samo mozgom, kao orah jezgrom. Držim da je zacijelo čovjek od najveće vjere među svima živućima. Njegove riječi i stav vazda pretpostavljaju stanje stvari bolje od onoga s kojim su drugi ljudi upoznati, i bit će posljednji koji će se razočarati kako doba budu protjecala. Trenutačno nema sreće. No premda je sada razmjerno zanemaren, kada dođe njegov čas, zakoni što ih većina ne sluti stupit će na snagu te će glave obitelji i vladari k njemu dolaziti po savjet.

Slijep li je tko ne vidi vedrinu!(200)

Istinski prijatelj čovjekov; gotovo jedini prijatelj ljudskoga napretka. Stari Smrtnik,(201) radije kažimo Besmrtnik, koji s neiscrpnim strpljenjem i vjerom objelodanjuje sliku i priliku urezanu u tijela ljudi, Boga kojemu su oni tek izobličeni i nahereni spomenici. Gostoljubivim umom prigranjuje on djecu, prosjake, bezumnike i učenjake te prihvaća misao sviju njih, obično joj dodajući stanovitu širinu i otmjenoost. Držim da bi na glavnoj cesti svijeta trebao držati karavanseraj, gdje bi mogli konačiti filozofi svih nacija, a na njegovu natpisu trebalo bi stajati: "Ugošćujemo čovjeka, ali ne i njegovu životinju. Uđite vi što imate dokolice i spokojna duha, koji predano tragate za ispravnim putem." Od svih ljudi koje poznajem on je

valjda najzdravijega razuma i ima najmanje mušica; isti je jučer i sutra. Odavna smo tumarali i razgovarali te doista ostavljali svijet za sobom; jer on se nije obvezao nijednoj njegovoj ustanovi, slobodna roda, ingenuus. Kamo god bismo krenuli, nebo i zemlja kao da bi se sreli, jer on je uzvisivao ljepotu krajolika. Čovjek u plavom ruhu, kojemu je najdoličniji krov nebeski svod što zrcali njegovu vedrinu. Ne vidim kako bi ikada mogao umrijeti; priroda ga sebi ne može uskratiti.

Kad bismo obojica valjano posušili nešto misaonih daščica, sjeli bismo i djeljali ih, iskušavajući svoje noževe i diveći se svijetložučkastim vlaknima tikvastoga bora. Gacali smo tako obzirno i predano, ili pak veslali tako lagano te se ribe misli nisu plašile struje niti pribojavale ribiča na obali, nego su dostojanstveno dolazile i odlazile, nalik na oblake što lebde zapadnim nebom i sedefne pahulje što ondje katkad nastanu pa se rastope. Ondje smo radili, prepravljajući mitologiju, zaokružujući tu i tamo neku legendu i gradeći u zraku kule za koje zemlja nije pružala dostojan temelj. Veliki Promatrač! Veliki Iščekivatelj! Razgovor s njime bio je novoengleska priča iz *Tisuću i jedne noći*. Ah, mi, pustinjač i filozof, kao i stari naseljenik o kojemu sam govorio — nas trojica — vodili smo razgovore od kojih se moja kućica rastezala i potresala; ne usuđujem se reći koliko je funti težine bilo povrh atmosferskog tlaka po svakom kružnom centimetru; rastvarali su je po šavovima koje je naknadno valjalo zapušiti gomilom gluposti kako bi se zaustavilo curenje; no ja sam već imao dovoljno takove raščešljane kućine.

Bio je tu još jedan(202) s kojim sam proveo "ispunjene trenutke" za dugo pamćenje, u njegovoj kući u selu, i koji je s vremena na vrijeme navraćao k meni; no drugog društva ondje nisam imao.

I ondje sam, kao i svugdje, katkad očekivao Posjetitelja koji nikad ne dolazi. *Viśnupurāna* kaže: "Kućedomaćinu valja uvečer ostati u svome dvorištu koliko je potrebno da se pomuze krava, ili dulje ako mu je po volji, da pričekava dolazak kakva gosta." Često sam ispunjavao tu dužnost gostoprimstva, čekao dovoljno da se pomuze cijelo stado krava, ali nisam vidio čovjeka da se približava iz grada.

ZIMSKE ŽIVOTINJE

Kad su se čvrsto zamrznula, jezera su otvorila ne samo nove i kraće putove prema mnogim točkama nego i nove poglede s površine na poznat krajolik u njihovoj okolini. Dok sam prelazio Flintovo jezero nakon što ga je prekrrio snijeg, premda bijah često veslao i klizao po njemu, nadavalo mi se ono tako neočekivano širokim i čudnovatim te sam mogao pomisliti jedino na Baffinov zaljev.(203) Linkolnska brda uzdizala su se oko mene na rubovima snježne ravnice, a nisam se sjećao da sam ikad prije na njoj stajao; ribari pak, na neodredivoj udaljenosti s druge strane leda, polako su se kretali s vukolikim psima i doimali se poput lovaca na tuljane ili Eskima, ili se za maglovita vremena pomaljali slični bajoslovnim stvorenjima, i nisam znao jesu li to divovi ili patuljci. Išao sam onuda kad sam uvečer odlazio držati predavanja u Lincoln, ne putujući od svoje kolibe do predavaonice nikakvom stazom i ne prolazeći ni uz kakvu kuću. Na Gušćjem jezeru, koje mi je bilo na putu, živjela je kolonija bizama koji su svoje nastambe podigli visoko iznad leda, premda za svoga prelaska nisam mogao vidjeti nijednog. Walden, budući kao i ostala jezera obično bez snijega, ili tek s plitkim i isprekidanim nanosima, bio je moje dvorište, gdje sam mogao slobodno hodati kad je snijeg drugdje bio na ravnom više od pola metra dubok a mještani bijahu ograničeni na svoje ulice. Ondje sam, daleko od seoske ulice i, osim u veoma dugim razmacima, zvonjave praporaca, klizio i klizao se, kao po nekom prostranom, dobro utabanom oboru za losove, zakriljenom hrastovom šumom i dostojanstvenim borovima povijenim pod snijegom i načičkanim sigama.

Od zvukova za zimskih noći, a često i zimskih dana, čuo sam nevoljno ali milozvučno glasanje sove hukalice iz beskrajne daljine; zvuk kakav bi ispustila smrznuta zemlja da je takne prikladna trzalica, *lingua vernacula*(204) voldenske šume, koji mi je najposlije postao sasvim poznat, iako nikad nisam vidio tu pticu dok ga je proizvodila. Rijetko bih u zimsku večer otvorio vrata a da je nisam čuo: *hu hu hu, hure hu*, zazvučalo bi zvonko, a prva tri sloga bijahu naglašena približno kao *hau de du*, (205) ili kadšto samo *hu hu*. Jedne noći početkom zime, prije no što se jezero zamrznulo, oko devet sati, prenuo me glasan zov gusaka, a kad sam došao do vrata začuo sam zvuk njihovih krila sličan oluji u šumi dok su nisko prelijetale moju kuću. Prešle su jezero prema Fair Havenu, kao da ih je moje svjetlo odvratilo od slijetanja, dok je njihov predvodnik sve vrijeme dozivao u pravilnom taktu. Odjednom je neka nepogrešivo prepoznatljiva ušara u mojoj neposrednoj blizini, najhrapavijim i najjezivijim glasom što sam ga ikad čuo od bilo kojega šumskog stanovnika,

stala u pravilnim razmacima odgovarati guski, kao da je bila odlučna raskrinkati i osramotiti tog uljeza iz Hudsonova zaljeva pokazujući veći opseg i jačinu glasa jednog urođenika te ga odhukati s konkordskog obzora. Što želiš postići uzbunjujući ovu utvrdu u to doba noći posvećeno meni? Misliš li da me u takav sat igda zatječu u drijemežu i da nemam pluća i grlo kao i ti? *Bu-hu, bu-hu, bu-hu!* Bilo je to jedno od najpotresnijih nesuglasja koja sam ikad čuo. Pa ipak, ako ste imali sluha, bilo je u njemu elemenata suglasja kakvo ove ravnice nikad nisu vidjele ni čule.(206)

Čuo sam i hripanje leda na jezeru, moga velikog suložnika u tom dijelu Concorda, kao da je bio nemiran na svome ležaju pa bi se rado okrenuo, mučen nadutošću i ružnim snima; ili bi me probudilo pucketanje tla pod mrazom, kao da je netko dotjerao zapregu pred moja vrata, a ujutro bih u zemlji zatekao pukotinu dugu pola kilometra i centimetar široku.

Ponekad bih čuo lisice kako tumaraju po snježnoj kori, za noći obasjanih mjesečinom, u potrazi za jarebicom ili drugom divljači, štekćući hrapavo i demonski poput šumskih pasa, kao da ih mori neka tjeskoba ili se teže izraziti, streme svjetlu ili tome da smjesta postanu psima pa slobodno trče ulicama; jer uzmemo li u obzir protekle vjekove, nije li moguće da i među zvijerima traje neka civilizacija kao i među ljudima? Doimale su me se poput zakržljalih ljudi u jazbinama, još u obrambenom stavu, koji iščekuju svoju preobrazbu. Ponekad bi neka došla do moga prozora, privučena svjetlom, lanula na mene lisičju kletvu pa se povukla.

U zoru me obično budila crvena vjeverica (*Sciurus Hudsonius*) jurcajući preko krova, uz i niza zidove kuće, kao da je u tu svrhu poslana iz šume. Tijekom zime izbacio sam na snijeg uz vrata pola bušela klipova slatkoga kukuruza koji nije dozrio, pa sam se zabavljao promatrajući kretnje raznih životinja koje je to domamilo. U sumrak i noću dolazili su zečevi i dosita se najedali. Crvene su vjeverice povazdan dolazile i odlazile te me naveliko zabavljale svojim manevrima. Jedna bi se isprva oprezno približila kroz hrastik, na mahove i trzaje pretrčavajući snježnu koru kao list otpuhan vjetrom, sad nekoliko koraka u ovom smjeru, čudesnom brzinom i uz silno rasipanje energije, nepojmljivo hitajući tim svojim nožicama, kao da je u pitanju oklada, sad jednako toliko koraka u onom smjeru, ali nikad ne bi odjedanput prevalila više od tri metra; onda bi pak najednom zastala, uz smiješan izraz i ničim izazvan salto, kao da su sve oči svemira uprte u nju — jer sve vjeveričine kretnje, čak i u najsamotnijim zakucima šume, podrazumijevaju gledatelje kao i djevojčin ples — trateći više vremena na otezanje i obaziranje nego što bi joj dostajalo da prijeđe čitavu razdaljinu — nikada nijednu nisam vidio da hoda — i onda bi se iznebuha, dok si rekao britva, našla na

vrhu mladog bora, navijajući svoj sat i grdeći sve zamišljene gledatelje, razgovarajući sama sa sobom i s čitavim univerzumom u isti mah — nikad zbog nekog meni uočljivog, a slutim ni njoj poznatog razloga. Naposljetku bi stigla do kukuruza, odabrala pogodan klip, strugnula na isti onaj kolebljivi izlomljeni način do najviše klade na mojoj hrpi, pred prozorom, odakle me gledala u lice i gdje je sjedila satima, s vremena na vrijeme se opskrbljujući novim klipom, isprva halapljivo grickajući i razbacujući dopola oglodane klipove, dok ne bi postala izbirljivija pa se stala poigravati hranom, kušajući samo jezgru zrna te bi joj klip, koji je jednom šapom držala u ravnoteži na kladi, skliznuo iz nehajna stiska i pao na tlo, da bi ga onda promotrila smiješno nesigurna izraza, kanda sumnja da je živ, neodlučna da li da ga opet dohvati ili uzme drugi i udalji se; sad je razmišljala o vjetru, sad osluškivala čega ima u vjetru. I tako bi mala bestidnica protratila brojne klipove u jedno prijepodne, dok se na koncu, zgrabivši neki duži i punašniji, znatno veći od nje same, koji je vješto održavala u ravnoteži, ne bi s njim zaputila u šumu, poput tigra s bivolom, istom cik-cak linijom i uz česte stanke, probijajući se s njime kao da joj je pretežak i padajući sve vrijeme, poprijeoko između okomice i vodoravnice, odlučna da stvar po svaku cijenu provede do kraja — neviđeno lakomisleno i hirovito biće — i tako bi s njime stigla do svoga staništa, možda ga odnijela navrh bora dvjesto ili tristo metara udaljenog, a ja bih poslije nalazio klipove rasute po šumi u raznim smjerovima.

Napokon stižu i šojke, čije se neskladno kreštanje čulo odavno dok su se oprezno primicale s daljine od dvjesto metara, koje kradom i potajno lepršaju od stabla do stabla, sve bliže i bliže, te pobiru zrnje što su ga vjeverice ispustile. Potom, sjedeći na grani smolastog bora, u žurbi pokušavaju progutati zrno koje je preveliko za njihovo grlo i guši ih; nakon velikog truda ga povrate pa provedu sat vremena u nastojanju da ga opetovanim udarcima kljunom raskole. Bijahu one bjelodane kradljivice i nisam ih osobito poštovao; vjeverice, međutim, premda isprva plahe, davale su se na posao kao da uzimaju ono što je njihovo.

U međuvremenu su u jatima dolazile i sjenice koje su, pobirući mrvice što su ispale vjevericama, odljetale do najbliže grančice, stavljale ih pod kandže pa tukle po njima svojim malim kljunovima, kao da je u kori nekakav kukac, dok ih ne bi dovoljno stanjile za svoje uzano grlo. Malo jato tih sjenica dolazilo je svakodnevno probrati objed iz moje hrpe drva ili mrvica do mojih vrata, uz slabašno treperavo, šušketavo glasanje, slično zveckanju mosura u travi, ili pak uz živahno *dej-dej-dej*, ili rjeđe, za dana koji su mirisali na proljeće, titravo ljetno *fi-bi* iz smjera šume. Bijahu se toliko udomaćile te je na kraju jedna sletjela na naramak drva što sam ga unosio u kuću i stala bez straha ključati po pruću. Jednom, dok sam kopao u seoskom vrtu, na rame mi je načas sletio vrabac, i osjetio sam da sam tom

okolnošću odlikovan većma no bilo kakvom možebitnom epoletom. Vjeverice su se naposljetku također prilično udomaćile pa bi mi povremeno koraknule na cipelu kad im je preko nje vodio najkraći put.

Dok tlo još nije bilo sasvim prekriveno, i onda opet potkraj zime, kad bi se snijeg na obronku s moje južne strane i oko moje hrpe drva otopio, iz šume su ujutro i navečer onamo dolazile jarebice da se hrane. Kuda god hodali šumom, uz lepet krila otprhne jarebica, otresajući snijeg sa suhog lišća i grančica u visini, koji se na sunčevim zrakama prosijava poput zlatnog praha; jer ta se hrabra ptica ne da uplašiti zimom. Često je prekriju nanosi a, kao što kažu, "katkad se u letu zarine u meki snijeg, gdje ostane skrivena dan ili dva". Znao sam ih prepasti i na čistini, gdje su u sumrak dolazile iz šume da "cijepe" divlje jabuke. Doći će redovito svake večeri na određena stabla, gdje ih vreba lukavi lovac, što nanosi nemalu štetu udaljenim voćnjacima uz šumu. U svakom slučaju, drago mi je da se jarebica najeda. Ona je ptica prirode sâme koja živi o pupoljcima i posnom pilu.

Za mračnih zimskih jutara, ili kratkih zimskih poslijepodneva, čuo bih katkad čopor pasa kako tumara čitavom šumom uz lavež i štektanje, nemoćan odoljeti lovačkom nagonu, a u razmacima zvuk lovačkog roga, koji je dokazivao da je iza njih čovjek. Šuma ponovno odzvanja, pa ipak nijedna lisica ne izlijeće na otvorenu površinu jezera, niti prateći čopor proganja svog Akteona.(207) A uvečer možda ugledam lovce kako se vraćaju s jednim jedinim lisičjim repom kao trofejem što im se vuče za saonicama i traže konačište. Kažu mi da bi lisica, kad bi ostala u krilu smrznute zemlje, bila sigurna, a da je, kad bi trčala samo ravno, nijedan lisičar ne bi mogao sustići; no ostavivši svoje goniče daleko za sobom, ona se zaustavlja radi odmora i osluškuje dok se ne pojave, a kada trči, kružno se vraća svojim starim leglima, gdje je lovci iščekuju. Ponekad će, međutim, pretrčati desetke metara po zidu pa odskočiti daleko na jednu stranu, a čini se da zna kako voda ne zadržava njezin miris. Neki mi je lovac rekao da je jednom vidio kako lisica koju su progonili psi izbija na Walden dok je led bio prekriven plitkim mlakama, pretrčava dio pa se vraća na istu obalu. Psi su odavno stigli, ali su ondje izgubili miris. Gdjekad bi čopor koji je lovio sâm prošao kraj mojih vrata i stao optrčavati kuću štekćući i lajući, kao da ih je neka mahnitost spopala, tako da ih ništa nije moglo odvratiti od hajke. Oni tako kruže dok ne nabasaju na skorašnji trag lisice, jer mudar će se pas gonič radi toga okaniti svega drugog. Jednog je dana do moje kolibe došao neki svat iz Lexingtona da se raspita za svoga psa koji je daleko odmakao te već tjedan dana lovi sam. No bojim se da ga ništa od svega što sam mu kazao nije prosvijetlilo, jer me svaki put kad bih mu pokušao odgovoriti na pitanja prekinuo upitom: "Što vi ovdje radite?" Izgubio je psa, ali je našao čovjeka.

Jedan stari lovac opora jezika, koji se jednom godišnje, kad je voda bila najtoplija, dolazio kupati u Walden, pa bi tom prigodom navratio k meni, ispričujući mi je kako je prije mnogo godina jednog poslijepodneva uzeo pušku i krenuo u krstarenje voldenskom šumom, i dok je hodao cestom prema Waylandu, začuo je glasanje lovačkih pasa koji su se približavali, i nije prošlo dugo a jedna je lisica doskočila preko zida na cestu i brzinom misli preskočila drugi zid te umaknula, tako da je njegov hitri metak nije ni okrznuo. Malo zatim stigla je stara kuja s troje štenadi, u jeku hajke, loveći za svoj račun, i ponovno iščeznula u šumi. Kasno istog poslijepodneva, dok se odmarao u gustom šumi južno od Waldena, začuo je glasanje pasa, daleko u smjeru Fair Havena, koji su i dalje gonili lisicu; i išli su dalje, njihov lavež od kojega je odjekivala cijela šuma čuo se sve bliže i bliže, sad iz Well-Meadowa, sad s Bakerove farme. Dugo je mirno stajao i slušao njihovu glazbu, tako milozvučnu lovčevom uhu, kad se odjedared pojavila lisica, laganim korakom, čiji je zvuk prikrivalo suučesničko šuštanje lišća, krivudajući veličajnim proredima, hitro, spokojno i ustrajno, ostavljajući progonitelje za sobom; da bi, skočivši na stijenu usred šume, uspravno sjela i stala osluškivati, leđima okrenuta lovcu. Ovome je samilost načas zadržala ruku, ali to je raspoloženje bilo kratka vijeka, i brzinom kojom jedna misao može smijeniti drugu nanišanio je i — bang! Lisica se skotrljala niza stijenu i ostala ležati mrtva na tlu. Lovac je ostao na svome mjestu i osluškivao pse. Oni su se sveudilj primicali, i šuma u blizini sad je kroza sve svoje prorede odjekivala njihovim demonskim lavežom. Na koncu se promolila stara kuja, s njuškom uz tlo, škljocajući zubima po zraku kao opsjednuta, i potrčala pravo prema stijeni; no nazrevši mrtvu lisicu odjednom je obustavila hajku, kao da je zanijemila od prepasti, i samo ju je šutke obilazila; jedan za drugim stigli su njeni štenci i, kao i njihova majka, zamuknuli pred tajnom. Lovac je tada iskoračio i stupio sred njih, i tajna je bila riješena. Čekali su u tišini dok je on derao lisicu, potom neko vrijeme slijedili rep i najzad se vratili u šumu. Te je večeri neki gospodin iz Westona došao u brvnaru konkordskoga lovca da se raspita za svoje pse i rekao da su prije tjedan dana krenuli iz vestonske šume u samostalan lov. Konkordski lovac mu je rekao što je znao i ponudio mu krzno; onaj je međutim to odbio i otišao. Te noći nije našao pse, ali je sutradan doznao da su prešli rijeku i prenoćili na nekom imanju, odakle su, dobro se najevši, krenuli rano ujutro.

Lovac koji mi je to ispričujući sjećao se stanovitog Sama Nuttinga, koji je lovio medvjede na grebenima Fair Havena i u Concordu razmjenjivao njihova krzna za rum te mu je čak rekao da je ondje vidio losa. Nutting je imao čuvenog psa lisičara po imenu Burgoyne(208) — on ga je izgovarao Bjudžin — kojega je moj sugovornik posuđivao. U "Poslovnoj knjizi" jednog starog trgovca iz toga gradića, koji je također bio kapetan, gradski bilježnik i zastupnik, nalazim sljedeću stavku: "18. siječnja 1742./3., Johnu Melvenu na veresiju 1 siva

lisica 0-2-3"; danas ih ovdje više nema; a u glavnoj knjizi, 7. veljače 1743., Hezekiji Strattonu "za 1/2 mačjeg krzna 0-1-4 1/2"; krzna divlje mačke, dakako, jer Stratton je bio narednik u starom ratu protiv Francuza i ne bi stekao glas da je lovio manje plemenitu divljač. Priznanje se dobiva i za jelenja krzna, a ona su se prodavala svakodnevno. Jedan čovjek još čuva rogove posljednjeg jelena ubijenog u ovom kraju, a drugi mi je iznio pojedinosti toga lova, u kojemu je sudjelovao i njegov ujak. Lovci bijahu ovdje nekoć brojna i vesela družina. Dobro se sjećam jednog mršavog Nimroda(209) koji bi dohvatio list uz cestu i, ako me pamćenje služi, na njemu odsvirao napjev većma neobuzdan i milozvučan od bilo kakva lovačkog roga.

U ponoć, kad je bilo mjesečine, ponekad sam na svojoj stazi sretao lovačke pse koji su se šuljali šumom te bi mi se skrili s puta, kao da se plaše, i tiho stajali u grmlju dok ne bih prošao.

Vjeverice i divlji miševi prepirali su se zbog moje zalihe oraha. Oko moje kuće bilo je na desetke smolastih borova, od tri do deset centimetara u promjeru, koje su prethodne zime izgrizli miševi — bijaše to za njih polarna zima, jer je snijeg bio trajan i dubok te su bili primorani u svoju hranu umiješati velik udio borove kore. Početkom ljeta ta su stabla bila živa i naočigled su bujala, pa su mnoga narasla i po trideset centimetara, premda posve ogoljena; nakon još jedne zime, međutim, takva bi bez iznimke usahnula. Neobično je da je jednom mišu tako moguće objedovati cijelo borovo stablo te ga glođe uokolo umjesto gore-dolje; no možda je to i nužno da bi se prorijedila ta stabla, sklona gustom rastu.

Zečevi (*Lepus Americanus*) bijahu silno udomaćeni. Jedan je cijele zime imao brlog ispod moje kuće, odvojen od mene jedino podom, i svakog me jutro prenuo naglim odlaskom kad bih se ja počeo micati — tum, tum, tum, udario je u žurbi o podne grede. U suton su se okupljali pred vratima da grickaju krumpirove kore koje sam bacio van, a bojom su bili tako slični zemlji da ih je, dok su mirovali, jedva bilo moguće razaznati. Katkad bih u sumrak naizmjenice gubio iz vida pa opet ugledao jednoga kako nepomično sjedi pod mojim prozorom. Kad bih uvečer otvorio vrata, razbježali bi se skvičeći i poskakujući. Izbliža su u meni pobuđivali tek samilost. Jedne večeri jedan je sjeo do vrata na dva koraka od mene, isprva drhtureći od straha, no nespreman pomaknuti se; majušno biće, mršavo i koščato, čupavih ušiju i oštrog nosa, oskudnog repa i tanahnih šapa. Izgledao je kao da priroda više ne nosi soj plemenitije krvi, već je na izmaku snaga. Njegove krupne oči doimale su se mladoliko i nezdravo, gotovo kao da pati od vodene bolesti. Koraknuo sam, kad gle, odjurio je gipkim skokom preko sniježne kore, istežući tijelo i udove u ljupku dužinu, i ubrzo se između mene i njega našla šuma — neobuzdana, slobodna divljač što potvrđuje svoju

krepkost i dostojanstvo prirode. Njegova vitkost nije bila bez razloga. Takva je dakle bila njegova narav. (Lepus, levipes, lakonogi, drže neki.)

Što je neki kraj bez kunića i jarebica? Oni su među najjednostavnijim i najurođenijim životinjskim bićima; drevne i časne porodice poznate starini kao i današnjim vremenima; iste boje i od iste tvari kao i priroda, najprisnije združene s lišćem i tlom — i jedna s drugom; ili su krilate ili nogate. Kad izleti kakav kunić ili jarebica jedva da ste vidjeli divljega stvora, tek prirodnog, kojega valja očekivati koliko i šumor lišća. Jarebica i kunić zasigurno će se i dalje množiti, kao pravi starosjedioci ovoga tla, bez obzira na sve prevrate. Ako posijeku šumu, izdanci i grmovi koji niknu pružaju im skrovište i oni postaju brojniji no ikad. Zacijelo je bijedna zemlja koja ne uzdržava zeca. Naše šume vrve obojima, i oko svake močvare mogu se vidjeti jarebica ili zec u hodu, okruženi ogradama od grančica i zamkama od konjske strune nad kojima bdije neki kravar.

JEZERO ZIMI

Nakon jedne mirne zimske noći probudio sam se s dojmom da mi je postavljeno neko pitanje, na koje sam se u snu uzalud trudio odgovoriti: što — kako — kada — gdje? Ali svitala je priroda, u kojoj žive sva stvorenja, zagledala se kroz moje široke prozore vedra i zadovoljna lica, bez pitanja na *svojim* usnama. Probudio sam se s odgovorenim pitanjem, svjestan prirode i danjega svjetla. Duboki snijeg na zemlji istočkanj mladim borovima i sam obronak brijega na kojemu je smještena moja kuća kao da su govorili: naprijed! Priroda ne postavlja pitanja i ne odgovara ni na jedno što ga postavljamo mi smrtnici. Ona je svoju odluku donijela odavno. "Kraljeviću, oči nam udivljeno motre i prenose duši čudesan i šarolik prizor ovoga svijeta. Noć nesumnjivo zastire dio ove veleborne tvorevine, ali stiže dan koji nam razotkriva to sjajno djelo što se prostire od zemlje pa sve do eteričnih ravni." (210)

Potom na svoj jutarnji posao. Najprije uzimam sjekiru i vedro pa krećem u potragu za vodom, ako to nije tek san. Nakon hladne i snježne noći potrebne su rašlje da bi je se našlo. Svake zime tekuća i treperava površina jezera, koja je bila tako osjetljiva na svaki dah te je zrcalila svako svjetlo i sjenu, postaje kruta do dubine od trideset centimetara ili pola metra, tako da izdržava i najteže zaprege, a i snijeg ga prekrije do možebit iste visine pa se ne može razlikovati od bilo kakva ravnog polja. Poput svizaca na okolnim bregovima, ono sklopi vjeđe i usne na tri ili više mjeseci. Stojeći na snijegom prekrivenoj ravnici, kao na pašnjaku među brdima, najprije se probijam kroz dva pedlja snijega, potom isto toliko leda, pa otvaram okno pod svojim stopalima, odakle, dok klečeći pijem, gledam dolje u spokojnu riblju odaju, prožetu smekšanim svjetlom kao kroz prozor od okruglog stakla, čiji je pješčani pod isti kao i ljeti; vječiti spokoj bez valova vlada ondje kao na jantarnome sutonskom nebu, sukladan hladnoj i ujednačenoj čudi njenih stanara. Nebo nam je pod nogama kao i nad glavom.

Rano ujutro, dok je sve hrskavo od mraza, dolaze ljudi s motovilima i oskudnim ručkom pa kroz snježno polje spuštaju tanke povraze da hvataju štuke i grgeče; divlji ljudi, koji nagonski slijede drugačiju modu i vjeruju drugačijim autoritetima no njihovi sumještani, a svojim odlascima i dolascima zašivaju gradove na dijelovima gdje bi inače bili rasparani. Sjede oni u debelim zimskim kaputima i objeduju na suhom hrastovom lišću na obali, mudri u prirodnome nauku kao što je to građanin u umjetnome. Nikad nisu zavirili u knjigu, a znaju i mogu kazati mnogo manje no što čine. Za ono čime se bave vele da još nije poznato. Evo jednoga koji lovi štuku na mamac od odrasla grgeča. U čudu se zagledate u njegovo vedro kao da je ljetna lokva, kao da kod kuće drži ljeto pod ključem ili zna gdje se ono

povuklo. Kako ih se, molim vas, domogao usred zime? O, vadio je crve iz trulih debala otkako se tlo zamrznilo i tako ih uhvatio. Život mu prolazi dublje u prirodi nego što u nju prodiru prirodoslovčeva proučavanja; i sâm je predmet za prirodoslovca. Potonji blago nožem podiže mahovinu i koru drveta u potrazi za kukcima; onaj prvi raskoljuje sjekirom debela do srži, a mahovina i kora lete posvud uokolo. Zarađuje za život guleći stabla. Takav čovjek ima neko pravo na ribolov i volim vidjeti kako se priroda u njemu ostvaruje. Grgeč guta ličinku crva, štika guta grgeča a ribolovac guta štku, i tako se ispunjavaju sve pukotine na ljestvici bića.

Dok sam za maglovita vremena lunjao oko jezera, ponekad bi me zabavio primitivan običaj što ga je usvojio neki siroviji ribolovac. Stavio bi možebit johino granje preko uskih otvora u ledu, koji bijahu razdvojeni dvadeset ili dvadeset pet metara, na jednakoj udaljenosti od obale, i privezavši kraj povraza za štap da spriječi da propadne, prebacio opušteni povraz preko johine grančice, dva pedlja ili više iznad leda, pa za nj privezao suhi hrastov list koji mu je, povučen, pokazivao kada riba grize. Kad biste napravili polukrug oko jezera te bi se johe u pravilnim razmacima ukazivale kroz maglu.

Ah, voldenske štuke! Kad ih vidim polegnute na ledu, ili u jami što je ribolovac iskopa u ledu, načinivši malu rupu da propusti vodu, uvijek me iznenadi njihova rijetka ljepota, kao da su bajoslovne ribe, toliko su strane ulicama, čak i šumi, strane kao što je Arabija našem konkordskom životu. Posjeduju one sasma zablješćuću i izvanrednu krasotu koja ih uvelike dijeli od mrtvačkoga bakalara i koljaka koji se na našim ulicama veličaju na sva usta. Nisu zelene kao borovi, sive kao kamenje ni modre kao nebo; no u mojim očima, ako je to moguće, imaju još rjeđe boje, poput cvijeća i dragoga kamenja, kao da su biseri, oživljene jezgre ili kristali voldenske vode. Naravno, one skroz naskroz jesu Walden, same su mali Walden u životinjskom carstvu, valdenzi.(211) Iznenadujuće je što ih ovdje love — što u tom dubokom i prostranom izvoru, daleko ispod kloparavih zaprega, kola i zveckavih saonica što putuju voldenskom cestom, pliva ta velika zlatna i smaragdna riba. Njenu vrstu nikad nisam uspio vidjeti ni na jednoj tržnici; plijenila bi ondje svačiju pozornost. Nekoliko se puta grčevito izvivši, one lako predaju svoj vodeni duh, poput smrtnika prijevremeno prenesenog u prorijeđeni nebeski uzduh.

Budući da sam želio nanovo otkriti odavno izgubljeno dno jezera Waldena, prije nego što se početkom 1846. led razlomio, pomno sam ga premjerio kompasom, lancem i dubinomjerom. O dnu, ili radije bezdanu toga jezera ispričane su brojne priče same po sebi zacijelo lišene temelja. Neobično je koliko će dugo ljudi vjerovati u bezdanost nekog jezera a da se ne

potrude izmjeriti ga. Obišao sam dva takva bezdana jezera u jednoj šetnji ovim krajem. Mnogi vjeruju da Walden seže skroz do druge strane zemaljske kugle. Neki koji su se, dugo ležeći potrbuške na ledu, zagledali kroz taj varljivi medij, k tome možda i vodenastih očiju, a nagnani na ishitrene zaključke u strahu da ne navuku upalu pluća, vidjeli su goleme rupe “u koje bi se mogao utjerati tovar sijena”, kad bi bilo nekoga da ga utjera, nesumnjiv izvor Stiksa i ovdašnji ulaz u paklene predjele. Drugi su se spustili iz sela s utegom od dvadeset pet kila i punim kolima dva i po centimetra debelog užeta, a dno ipak nisu uspjeli naći; jer dok je “dvadesetpetica” mirovala postrance, oni su popuštali uže u jalovom pokušaju da dokuče svoju doista neizmjerljivu prijemčivost za čudesa. No, ja uvjeravam svoje čitatelje da Walden ima umjereno čvrsto dno na ne baš umjerenoj, ali ne i neobičnoj dubini. Lako sam je izmjerio s pomoću povraza za bakalare i kamena teškog oko sedamdeset dekagrama, i mogao sam točno odrediti kad se kamen odvojio od dna, jer sam morao potezati mnogo snažnije prije nego što mi je voda ispod njega pritekla u pomoć. Najveća dubina iznosila je točno trideset metara i šezdeset centimetara, a tomu se može dodati metar i pol koliko je otada narasla, što daje trideset dva metra. Riječ je o iznimnoj dubini za tako malu površinu, ali mašta ne može od nje odstupiti ni za centimetar. Što kad bi sva jezera bila plitka? Ne bi li se to odrazilo na ljudski duh? Zahvalan sam na tome što je ovo jezero stvoreno duboko i čisto kao simbol. Dokle god ljudi vjeruju u beskonačno, pojedina jezera smatrat će se bezdanima.

Kad je čuo do koje sam dubine došao, neki je tvorničar smatrao da to ne može biti istina jer, sudeći prema njegovu iskustvu s nasipima, pijesak ne može ležati pod tako strmim kutom. No, najdublja jezera nisu tako duboka u odnosu na svoju površinu kao što većina pretpostavlja i, kad bi bila isušena, ne bi ostavila osobite doline. Nisu ona kao šalice između bregova; ovo naime, tako neobično duboko za svoju površinu, u središnjem se presjeku ne doima dubljim od plitkog tanjura. Većina bi se jezera, da ih isprazne, pretvorila u livadu koja ne bi bila uleknutija od onih kakve često vidamo. William Gilpin, koji je tako dostojan divljenja u svemu što se odnosi na krajolike te je obično tako točan, našavši se na rtu Loch Fynea u Škotskoj, koji opisuje kao “zaljev slane vode, dubok šezdeset ili sedamdeset hvati, širok šest i po kilometara”, dugačak osamdesetak kilometara i okružen planinama, primjećuje: “Da smo ga mogli vidjeti neposredno nakon potopnoga sraza, ili koji ga je već potres u prirodi stvorio, kakvim li bi se strašnim ponorom zacijelo ukazao!

Visoko koli naduše se bregovi, toli

Duboko stropošta se širno dno,

Prostrani ležaj vodâ...(212)

No ako, služeći se najkraćim promjerom Loch Fynea, primijenimo te razmjere na Walden, koji se, kao što smo vidjeli, već u okomitom presjeku doima kao plitki tanjur, pokazat će se on četverostruko pliće. Toliko o *uvećanim* strahotama ponora ispražnjenog Loch Fynea. Nema sumnje da mnoge vedre doline s protegnutim žitnim poljima zauzimaju upravo takav "strašan ponor", iz kojega se voda povukla, iako je potreban uvid i dalekovidnost geologa da bi se u tu činjenicu uvjerila bezazlena čeljad. Ispitivačko će oko često na niskim brdima na obzoru nazreti obale davnashnjeg jezera, i nije bilo potrebno nikakvo naknadno izdizanje nizine da bi se prikrila njihova povijest. Ali, kao što znaju oni koji rade na cestama, udubine je najlakše pronaći po lokvama nakon pljuska. Sve se svodi na to da uobrazilja, ako joj date i najmanjeg maha, zaroni dublje i uzvine se više no priroda. Tako će se vjerojatno otkriti i da je dubina oceana posve neznatna u usporedbi s njegovom širinom.

Mjereći dubinu kroz led mogao sam odrediti oblik dna točnije no što je to moguće pri premjeravanju lúkâ koje se ne smrzavaju, i iznenadila me njegova opća pravilnost. Na najdubljem dijelu ima nekoliko jutara ravnijih od gotovo bilo kojeg polja izloženog suncu, vjetru i plugu. U jednom slučaju, duž nasumično odabrane crte, dubina na sto pedeset metara nije varirala više od dva pedlja, a općenito, blizu središta, mogao sam unaprijed izračunati odstupanje za svakih trideset metara u bilo kojem smjeru unutar osam ili deset centimetara. Neki imaju običaj govoriti o dubokim i opasnim rupama čak i u mirnim pjeskovitim jezerima kao što je ovo, no voda pod tim okolnostima djeluje tako da izravna sve neujednačenosti. Pravilnost dna i njegova usklađenost s obalom i lancem susjednih bregova bijahu tako savršene te se jedan udaljeni rt odao u mjerenjima s posve druge strane jezera, a njegov smjer mogao se odrediti promatranjem suprotne obale. Rt se pretvara u sprud i plićak, a dolina i klanac u duboku vodu i korito.

Kad sam iscrtao jezero u mjerilu dvadeset metara naprama centimetru i unio izmjerene dubine, njih ukupno više od stotinu, primijetio sam tu izvanrednu podudarnost. Uočivši da je broj koji označuje najveću dubinu bjelodano u središtu zemljovida, položio sam ravnalo preko zemljovida po dužini pa po širini, i na svoje iznenađenje ustanovio da crta najveće dužine siječe crtu najveće širine točno u točki najveće dubine, unatoč tome što je središnji

dio gotovo ravan, oris jezera daleko od pravilnog a krajnja dužina i širina dobivena mjerenjem u zatonicama; i rekoh sebi: tko zna ne bi li nas ta naznaka možebit odvela do najdubljeg dijela oceana jednako kao i jezera ili lokve? Ne vrijedi li to pravilo i za visinu planina, ako ih se gleda kao suprotnost dolinama? Znamo da brdo nije najviše na svome najužem dijelu.

Pokazalo se da od pet zatona njih tri, odnosno svi koje sam izmjerio, preko ulaza imaju sprud a u unutrašnjosti dublju vodu, pa su se zaljevi nadavali kao proširenje vode u kopno, ne samo vodoravno nego i okomito, te su oblikovali bazen ili samostalno jezerce, pri čemu je smjer dvaju rtova pokazivao smjer spruda. Svaka luka na morskoj obali također ima sprud na ulazu. U mjeri u kojoj je ulaz u zaton bio širi u odnosu na svoju dužinu, voda nad sprudom bila je dublja u odnosu na onu u bazenu. Ako, dakle, znate dužinu i širinu zatona te narav okolne obale, imate gotovo sve elemente da izvedete formulu za sve slučajeve.

Da vidim koliko točno mogu s takvim iskustvom pogađati, na najdubljjoj točki jezera, promatrajući samo obrise površine i narav njegovih obala, izradio sam tlocrt Bijelog jezera, koje opseže približno četrdeset jedno jutro te kao ni ono prvo nema otoka niti ikakva ulaza i izlaza; a budući da je crta najveće širine padala vrlo blizu crte najmanje širine, gdje su se dva nasuprotna rta blizila jedan drugome a dva nasuprotna zaljeva povlačila, odvažio sam se točku nedaleko od potonje linije, ali još na liniji najveće dužine, označiti kao najdublju. Ispostavilo se da je najdublji dio unutar trideset metara od te, još dalje u smjeru kojem sam težio, i da je samo trideset centimetara dublji, naime osamnaest metara. Naravno, struja koja bi onuda tekla ili otok na jezeru učinili bi problem mnogo zamršenijim.

Kad bismo poznavali sve zakone prirode, trebala bi nam samo jedna činjenica, ili opis jedne zbiljske pojave, da na toj točki izvedemo sve pojedinačne rezultate. Danas poznajemo samo nekoliko zakona te je naš rezultat nevaljan, ne, naravno, uslijed neke pometnje ili nepravilnosti u prirodi, nego zbog našega neznanja o suštinskim elementima u proračunu. Naši pojmovi o zakonu i skladu obično su ograničeni na primjere koje uočavamo; no sklad koji proishodi iz daleko većeg broja zakona koji su naoko sukobljeni, ali se zapravo stječu a mi ih nismo uočili, još je čudesniji. Pojedinačni su zakoni kao naše točke gledišta, kao što se obris neke planine u putnikovim očima mijenja sa svakim korakom te ima beskonačan broj profila, premda apsolutno samo jedan oblik. Čak i kad je raskolimo ili prosvrdlamo, ne zahvaćamo je u cijelosti.

Ono što sam primijetio u vezi s jezerom ne vrijedi manje u etici. Riječ je o zakonu prosjeka. Takvo pravilo dvaju promjera ne vodi nas samo k suncu u sustavu i srcu u čovjeku, nego

povlači crte kroz dužinu i širinu složaja čovjekovih svakodnevnih postupaka i valova života prema njegovim zatonima i uvalama, a mjesto gdje se one sijeku bit će visina ili dubina njegova značaja. Možda trebamo poznavati samo nagib njegovih obala i susjednu mu zemlju ili prilike da bismo dokučili njegovu dubinu i skriveno dno. Okruženost planinskim okolišem, ahilejskom obalom,(213) čiji vrhunci zasjenjuju i zrcale se u njegovu krilu, upućuje na odgovarajuću dubinu u njemu. Niska i glatka obala, međutim, dokazuje da je s te strane plitko. Na našim tijelima, odvažno istureno čelo opada i upućuje na odgovarajuću dubinu misli. Postoji i sprud poprijeko ulaza u svaki naš zaton, ili osobit nagib; svaki od njih nam je luka za određeno doba, u kojoj se zadržavamo i bivamo dijelom zatvoreni. Ti nagibi obično nisu proizvoljni, već su njihov oblik, veličina i smjer određeni rtovima na obali, drevnim osima uzvišenja. Kad se taj sprud postupno poveća olujama, plimama ili strujama, ili pak voda opadne pa on dosegne površinu, ono što je isprva bilo tek nagib na obali uz koji se usidrila neka misao postaje zasebno jezero, odsječeno od oceana, u kojemu misao sebi osigurava vlastite uvjete, možda iz slanog prelazi u slatko, pretvara se u slatkovodno more, mrtvo more ili močvaru. Ne bismo li mogli pretpostaviti da se dolaskom svakog pojedinca u ovaj život takav sprud negdje podigao do površine? Istina, mi smo tako kukavni pomorci te naše misli mahom brode uz obalu ili podalje od obale bez luke, upoznate samo sa zaljevima poezije, ili pak plove prema javnim ulaznim lukama te uplovljavaju u suha pristaništa znanosti, gdje se tek obnavljaju za ovaj svijet a nikakve se naravne struje ne stječu da bi ih upojedinile.

Koliko je do odljeva i dotoka u Walden, nisam otkrio nijedan osim kiše ili snijega i isparavanja, premda bi se možda, s pomoću toplomjera i užeta, takva mjesta mogla naći, jer tamo gdje utječe u jezero voda će vjerojatno ljeti biti najhladnija a zimi najtoplija. Kad su 1846./47. ovdje radili ledari, komadi što su ih slali na obalu jednog su dana odbili oni koji su ih tamo slagali jer nisu bili dovoljno debeli da se smjeste jedan uz drugi s ostalima; i rezači su tako otkrili da je led nad jednom manjom površinom šest ili sedam centimetara tanji no drugdje, što ih je navelo na pomisao da ondje postoji neki dotok. Usto su mi pokazali još jedno mjesto, doguravši me na komad leda da ga vidim, koje su smatrali "curkom", a kroz koje je jezero istjecalo ispod brda na susjednu livadu. Bila je to mala šupljina na tri metra dubine; no držim da mogu jamčiti da jezeru neće trebati krpanje dok ne nađu neku goru rupu. Netko je natuknuo da bi se, ako se pronade takav "curak", njegova povezanost s livadom, ako uopće postoji, mogla dokazati tako što bi se u otvor te rupe ubacio neki obojeni prah ili piljevina, a potom preko izvora na livadi stavilo cjedilo koje bi zadržalo dio čestica prenesenih strujom.

Dok sam obavljao mjerenja, led, koji je bio četrdeset centimetara debeo, talasao se na laganom vjetru poput vode. Poznato je da se na ledu ne može rabiti razulja. Na pet metara od obale njegovo najveće kolebanje, mjereno položenom razuljom usmjerenom prema stupnjevanom štapu na ledu, iznosilo je nešto manje od dva centimetra, premda se činilo da led čvrsto prijanja uz obalu. Vjerojatno je bilo veće na sredini. Tko zna ne bismo li, da su nam mjerni uređaji dovoljno osjetljivi, mogli utvrditi talasanje u zemljinoj kori? Kad su dvije noge moje razulje bile postavljene na obali a treća na ledu, dok je pogled bio usmjeren preko potonjega, gotovo beskonačno malo dizanje ili padanje leda pravilo je razliku veću od metra na stablu s druge strane jezera. Kad sam počeo isijecati rupe radi mjerenja, na ledu pod dubokim snijegom koji je dotle potonuo, bilo je osam ili deset centimetara vode, ali voda je smjesta stala teći u te rupe te je nastavila teći dva dana u dubokim strujama, koje su izglodale led sa svih strana i bitno, ako ne i poglavito pridonijele isušivanju jezerske površine; jer dok se ulijevala, voda je podizala i nadimala led. Bijaše to donekle nalik rezanju rupe u broskom dnu radi izbacivanja vode. Kad se takve rupe zamrznu a uslijedi kiša te na koncu novo zamrzavanje stvori nov, gladak led preko svega, ovaj je iznutra krasno išaran tamnim likovima, oblikovanim nalik paučini, koje biste mogli nazvati ledenim rozetama, a stvaraju ih usjeci izdubljeni vodom što sa svih strana teče prema središtu. Ponekad bih usto, dok je led bio prekriven plitkim mlakama, vidio svoj dvostruki odraz, jedan na glavi drugoga, jedan na ledu, drugi na stablima ili obronku.

Dok još traje hladni siječanj a snijeg i led su duboki i čvrsti, razboriti gazda dolazi iz sela po led kojim će rashladiti svoje ljetno piće; dojmljivo je, čak ganutljivo mudro, predviđati srpanjsku vrelinu i žeđ sada, u siječnju — s rukavicama i debelim kaputom na sebi! Dok još toliko toga nije osigurano. Može biti da na ovome svijetu ne pohranjuje nikakvo blago koje će mu rashladiti ljetno piće na drugom. Reže on i pili kruto jezero, skida ribama krov s kuće i na kolima odnosi sam njihov element i zrak, pričvršćen lancima i kolčevima poput svezana drvlja, kroz pogodni zimski uzduh, do zimskih podruma, da ondje podloži ljeto. Nalikuje skrućenoj plaveti dok u daljini putuje ulicama. Veseo su soj ti rezači leda, pun šala i zabave, a kad bih pošao među njih rado su me pozivali da pilim zajedno s njima, kao u rovu, pri čemu sam ja stajao s donje strane.

Zimi 1846./47. stotinu je ljudi hiperborejskih korijena nahrupilo jednog jutra na naše jezero, s brojnim kolima natovarenim seljačkim oruđem nezgrapna izgleda, saonicama, plugovima, drljačama, srpovima, lopatama, pilama, grabljama, a svaki od njih bijaše oboružan vilama s dva šiljka kakve nisu opisane u *New-England Farmeru* ni u *Cultivatoru*. Nisam znao jesu li došli posijati zimsku raž ili neku drugu vrstu žita nedavno uvezenu s Islanda. Budući da

nisam vidio gnojiva, zaključio sam da kane iskoristiti zemlju kao što sam ja učinio, smatrajući da je tlo duboko i da je dovoljno odležalo na ugaru. Kazali su da neki gospodin zemljoposjednik, koji je stajao iza pozornice, želi udvostručiti svoj novac, koji je, koliko sam shvatio, već iznosio pola milijuna; no da bi svaki svoj dolar prekrio novim, skinuo je s jezera Waldena jedini kaput, štoviše i samu njegovu kožu, usred ciče zime. Smjesta su se dali na posao, orući, drljajući, prevrćući zemlju i brazdajući je, u zadivljujućem redu, kao da su naumili to mjesto pretvoriti u uzorno imanje; ali dok sam pomno promatrao da vidim kakvo to sjeme ubacuju u brazdu, skupina momaka pokraj mene odjednom je stala prekapati i sam netaknuti humus, uz naročite trzaje, sve do pijeska, bolje kazano vode — jer bijaše to tlo silno bogato izvorima — dapače sve što je ondje bilo *terra firma*(214) — i odvoziti ga na saonicama, pa sam pretpostavio da zacijelo vade treset iz gliba. I tako su danomice dolazili i odlazili, uz osobito zviždanje lokomotive, iz neke točke u polarnim predjelima i u nju, kao što mi se činilo, poput jata arktičkih zeba. No voldenska skvo katkad bi se osvetila, pa je tako jedan od najamnika, hodajući iza svojih kola, otklizao kroz procjep u zemlji prema Tartaru, i do maločas tako smion svat najednom se pretvorio u devetinu čovjeka, umalo ostao bez životne topline te se rado sklonio k meni i priznao da i peć ima svojih prednosti; ili bi kadšto smrznuto tlo odnijelo komad čelika iz rala, ili bi se plug zaglavio u brazdi pa ga je valjalo odrezati.

Doslovno govoreći, stotinu Iraca, s američkim nadglednicima, svakoga je dana dolazilo iz Cambridgea da vade led. Dijelili su ga u komade postupcima odveć dobro znanima da bi iziskivali opis, a ti su se komadi saonicama odvozili na obalu, hitro se istovarivali na ledenu platformu i dizali željeznim čakljama, koloturom i vitlom tjeranim konjima na hrpu, kao da se radi o bačvama brašna, te ondje smještali pravilno jedan uz drugog, red za redom, kao da tvore čvrstu osnovicu obeliska sazdanog da propara oblake. Rekoše mi da za dobrih dana mogu izvaditi tisuću tona, a to je bio prinos od otprilike jednog jutra. Duboke kolotečine i “korita” dubila su se u ledu, kao na čvrstoj zemlji, uslijed prolaska saonice istim tragom, a konji su svoju zob redovito jeli iz komada leda izdubljenih poput vedra. Gomilali su tako te komade na otvorenom, u hrpama deset metara visokim s jedne strane i kvadratnom osnovicom od trideset ili trideset pet metara, umećući sijeno između vanjskih slojeva da spriječe pristup zraka; jer kad nađe prolaz, vjetar, premda nikad tako hladan, stvara velika udubljenja, pa tek ponegdje ostavi pokoji slabašan potporanj ili stup i napokon je ruši. Isprva se nadavala poput kakve goleme plave utvrde ili Valhale; ali kad su u pukotine počeli utrpavati grubo livadno sijeno, a ovo se osulo injem i mosurima, izgledala je kao časna, drevna razvalina, obrasla mahovinom, sazdana od modrog mramora, kao stanište Zime, one starice što je viđamo u godišnjaku — kao da je naumila provesti ljeto s nama. Izračunali su

da ni dvadeset pet posto svega toga neće dospjeti do odredišta, a da će dva ili tri posto propasti u vagonima. Međutim, još veći dio te gomile zadesila je sudbina drugačija od zacrtane, jer bilo stoga što se ustanovilo da se ne čuva tako dobro kao što se očekivalo, jer je sadržavao više zraka no obično, ili zbog nekog drugog razloga, led nikad nije dospio na tržište. Ta je gomila, načinjena tijekom zime 1846./47. i procijenjena na deset tisuća tona, na koncu pokrivena slamom i daskama; i premda je u srpnju otkrivena a dio je odvezen, pri čemu je ostatak ostao izložen suncu, izdržala je to ljeto i sljedeću zimu te se nije posve otopila do rujna 1848. Tako se veći dio vratio jezeru.

Kao i voda, voldenski je led, gledan izbliza, zelene boje, ali iz daljine je prekrasno plav te ga lako možete razlučiti od bijelog leda na rijeci, ili naprosto zelenkastog leda nekih jezera udaljenih četrstotinjak metara. Katkad neka od tih gromada sklizne s ledarovih saonica na seosku ulicu i ondje počiva tjedan dana poput velikog smaragda, kao predmet zanimanja svih prolaznika. Primijetio sam da se dio Waldena koji je u vodenom stanju zelen često, kad se zamrzne, s istog motrišta doima plavim. Tako će udubine oko tog jezera zimi katkad biti ispunjene zelenkastom vodom donekle nalik njegovoj, ali će sutradan, zamrznute, osvanuti plave. Možda plava boja vode i leda potječe od svjetlosti i zraka što ih sadrže, a ono najprozirnije je najplavije. Led je zanimljiv predmet razmatranja. Rekoše mi da u ledanama na Fresh Pondu imaju takvog koji je i nakon pet godina jednako dobar. Zašto vedro vode ubrzo postane ustajalo, a smrznuta voda zauvijek ostaje slatka? Obično se govori da je to razlika između čuvstava i intelekta.

Tako sam šesnaest dana s prozora gledao stotinu ljudi u radu nalik na zaposlene poljodjelce, sa zapregama i konjima i očito svim ratarskim oruđem, sliku kakvu vidamo na prvoj stranici godišnjaka; i kad god bih pogledao van, prisjetio bih se basne o ševi i žeteocima ili parabole o sijaču(215) i slično; a sada više nema nikog i za trideset ću dana vjerojatno s istog prozora promatrati čistu, morskozelenu vodu Waldena kako se zrcali u oblacima i drveću te odašilje isparenja u višnju samoću, i neće biti vidljiva traga da je ondje ikad stajao čovjek. Možda ću čuti i smijeh samotnog gnjurca dok bude ronio i čistio perje, ili ću vidjeti usamljenog ribolovca u čamcu, nalik listu što pluta, kako promatra svoje obličje odraženo u valovima, gdje je još nedavno bezbrižno radilo stotinu ljudi.

Čini se tako da znojem okupani žitelji Charlestona i New Orleansa, Madrasa, Bombaya i Calcutte, piju s moga vrela. Ujutro kupam um u velebnjoj i kozmogonijskoj filozofiji *Bhagavadgîte*, od čijeg su nastanka protekle božanske godine i u usporedbi s kojom se naš današnji svijet i njegova književnost doimlju tričavim i ispraznim; a dvojim ne odnosi li se ta

filozofija na neko prijašnje stanje bivstvovanja, toliko je njena uzvišenost daleka od naših pojmova. Odlazem knjigu i odlazim do svoga vrela po vodu, i gle, zatječem slugu brahmana, svećenika Brahminog, Višnuovog i Indrinog, koji sveudilj sjedi u svome hramu na Gangesu i čita Vede, ili obitava u podnožju stabla s koricom kruha i vrčem vode. Srećem njegovog slugu koji dolazi zgrabiti vode za gospodara, a naša se vedra tako reći taru jedno o drugo na istom izvoru. Čista voda Waldena miješa se sa svetom vodom Gangesa. Povoljni vjetrovi nose je mimo bajoslovnih otoka Atlantide i Hesperida, izvodi Hanonovo oplovljavanje pa se, prošavši uz Ternate, Tidore(216) i ušće Perzijskog zaljeva, topi pod tropskim vjetrovima indijskih mora i pristaje u luke kojima je Aleksandar tekar čuo imena.

PROLJEĆE

Kad rezači leda otvore velike površine, jezero se obično razlomi ranije, jer voda uzburkana vjetrom, čak i za hladna vremena, izglođe okolni led. No, njihovo se djelovanje te godine nije na taj način odrazilo na Walden, koji je ubrzo debelim novim ruhom nadomjestio staro. To se jezero nikad ne odmrzava tako rano kao ostala u ovom kraju, kako zbog svoje veće dubine, tako i zbog toga što nema struje koja bi njime prolazila te topila ili habala led. Nikada se, koliko znam, nije otvorilo tijekom zime, ne izuzimajući ni onu 1852./53., koja je stavila jezera na tako tešku kušnju. Obično se otvara oko prvoga travnja, tjedan ili deset dana kasnije nego Flintovo jezero i Fair-Haven, najprije se otapajući na sjevernoj strani i u plićim dijelovima gdje se i počelo smrzavati. Bolje no ikoja ovdašnja voda označuje ona bezuvjetno odmicanje godišnjega doba jer na nj najmanje utječu prolazne promjene u temperaturi. Oštra hladnoća tijekom nekoliko ožujčkih dana može uvelike usporiti otvaranje prije spomenutih jezera, dočim temperatura Waldena raste gotovo neprekidno. Toplomjer uronjen 6. ožujka 1847. u središnji dio Waldena pokazao je 0oC, dakle ledište, uz obalu 0,8o, usred Flintova jezera, istoga dana, 0,5o, a na šezdeset metara od obale, u plitkoj vodi, ispod dva pedlja debelog leda, 2oC. Ta razlika od jednog i pol stupnja između temperature duboke vode i one plitke u potonjem jezeru, kao i činjenica da je velik njen dio razmjerno plitak, pokazuju zašto se rastvara toliko prije Waldena. Led je na najplićem dijelu bio u to doba desetak centimetara tanji no u sredini. Početkom zime središte je bilo najtoplije a led ondje najtanji. Tako je svatko tko je ljeti gazio obalama jezera zacijelo primijetio koliko je voda toplija uz obalu, gdje je duboka tek osam ili deset centimetara, nego malo dalje, i na površini gdje je duboka nego blizu dna. Sunce na proljeće ne djeluje samo povećanom temperaturom zraka i zemlje nego njegova toplina prolazi kroz led dubok trideset ili više centimetara te se odražava od dna u plitkoj vodi, pa tako grije i vodu i otapa donju stranu leda, istodobno ga izravnije otapajući gore i čineći ga nejednakim, uslijed čega se zračni mjehuri što ih stvara šire uvis i prema dolje dok se led posve ne prošuplji, i na koncu za jedne jedine proljetne kiše odjednom nestane. Led ima svoju građu baš kao i drvo, pa kad se jedan komad počne raspadati ili "prošupljivati", to jest poprimati izgled pčelinjih saća, kakav god bio njegov položaj, zračne ćelije nađu se pod pravim kutom u odnosu na prijašnju vodenu površinu. Tamo gdje se prema površini uzdiže kakva stijena ili deblo led je mnogo tanji te ga ta odražena toplina nerijetko posve rastopi; a kazali su mi da je prilikom pokusa u Cambridgeu, kad je trebalo zamrznuti vodu umjetnog jezerceta u plitkom drvenom koritu, iako je odozdo kolao hladan zrak i tako imao pristup objema stranama, sunčev odraz sa dna bio toj

okolnosti i više no protuteža. Kada topla kiša usred zime otopi snježni led s Waldena i ostavi u sredini čvrsti tamni ili prozirni led, uz obale će se pojaviti pojas lomnog, iako debljega bijelog leda širok pet ili više metara, stvoren tom odraženom toplinom. Također, kao što rekoh, i sami mjehuri unutar leda djeluju kao leće što odozdo tale led.

Godišnje se pojave na jezeru odigravaju svaki dan u skromnijim razmjerima. Svako jutro, općenito govoreći, plića voda zagrijava se brže nego duboka, premda se naposljetku možda i neće toliko zagrijati, a svake se večeri do jutra brže hladi. Dan je godina u malom. Noć je zima, jutro i večer su proljeće i jesen a podne je ljeto. Pucanje i praskanje leda ukazuju na promjenu temperature. Jednoga ugodnog jutra nakon studene noći, 24. veljače 1850., došavši na Flintovo jezero da ondje provedem dan, iznenadio sam se opazivši da led, kad ga udarim glavom sjekire, metrima unaokolo odzvanja poput gonga, ili kao da sam lupnuo po napetoj opni bubnja. Jezero je počelo praskati oko sat vremena nakon svitanja, kad je osjetilo djelovanje sunčevih zraka što su preko brda iskosa pale na nj; protezalo se i zijevalo poput čovjeka koji se budi, uza sve snažniju tutnjavu koja se nastavila tijekom iduća tri ili četiri sata. U podne je nakratko zadrijemalo pa još jednom zapraskalo uvečer, kad je djelovanje sunca već slabilo. Na prikladnom stupnju vremenskih prilika jezero s velikom pravilnošću ispaljuje svoj večernji plotun. No sredinom dana, budući da je bilo puno naprslina a i zrak je bio manje gibak, posve je izgubilo zvučnost te udarac po njemu vjerojatno ne bi mogao osupnuti ni ribe i bizamske štakore. Ribolovci vele da "grmljavina jezera" plaši ribe i priječi ih da grizu. Jezero ne grmi svake večeri i ne mogu sa sigurnošću kazati kada valja očekivati njegovu grmljavinu, no iako možda neću opaziti razlike u vremenu, ono grmi. Tko bi pomislio da će nešto tako veliko, hladno i debelo kožno biti tako osjetljivo? Pa ipak, i ono ima svoj zakon kojemu se gromko pokorava kada treba, jednako pouzdano kao što se pupoljci rastvaraju o proljeću. Zemlja sva oživi i ospe se sitnim izraslinama. I najveće jezero osjetljivo je na atmosferske promjene koliko i živina kuglica u cijevi.

Život u šumi bio me privlačio i stoga što ću imati dokolice i prilike da promatram dolazak proljeća. Led na jezeru najzad postaje šupljikav te u hodu mogu u nj zabosti petu. Magle, kiše i toplije sunce postupno otapaju snijeg, dani postaju zamjetno duži te vidim da ću pregrmjeti zimu ne dopunjujući svoj drvenik, jer velike vatre više nisu potrebne. Budno iščekujem prve znake proljeća, slučajan glas neke pristigle ptice ili piskutanje prugaste vjeverice, jer njene su zalihe sad već zacijelo gotovo iscrpljene, ili svisca gdje se pomalja iz svoje zimske nastambe. Trinaestog ožujka, nakon što sam čuo modrovoljku, strnadicu i drozda, led je još bio gotovo dva pedlja debeo. Kako je postajalo toplije, voda ga nije vidljivo

tanjila niti se lomio i otplavljivao kao u rijekama, nego je, premda je bio posve otopljen u širini od dva i pol metra od obale, sredina bila tek prošupljena i zasićena vodom, pa ste mogli kroza nj provući nogu kad je bio petnaest centimetara debeo; ali do sljedeće večeri, možda, nakon tople kiše koju bi smijenila magla, bio bi u cijelosti iščeznuo, nestao s maglom, ispario. Jedne godine prešao sam središnji dio samo pet dana prije no što je posve nestao. Godine 1845. Walden se prvi put sasvim rastvorio 1. travnja, godine '46. 25. ožujka, '47. 8. travnja, '51. 28. ožujka, '52. 18. travnja, '53. 23. ožujka, '54. oko 7. travnja.

Svaki događaj povezan s odmrzavanjem rijeka i jezera te ustaljivanjem vremena osobito je zanimljiv nama koji živimo u podneblju tolikih krajnosti. Kada dođu topliji dani, oni koji žive blizu rijeke čuju kako led noću puca uz zaprepašćujuću tutnjavu glasnu poput topništva, kao da se njeni ledeni okovi raskidaju s kraja na kraj, i za nekoliko dana vide kako ubrzano nestaje. Tako aligator izlazi iz mulja uz podrhtavanje zemlje. Jedan starac, pozoran promatrač prirode koji se doima tako temeljito mudrim u pogledu svih njenih radnji kao da je, dok je on bio dječak, bila na navozu pa je pomogao ugraditi joj kobilicu — koji je dosegao svoju zrelost te bi teško mogao steći još znanja o prirodi i da poživi do Metuzalemove dobi — kazao mi je, a mene je iznenadilo čuti ga kako izražava čuđenje nad bilo kojom radnjom prirode, jer sam smatrao da između njih nema tajni, da se jednoga proljetnog dana latio puške i čamca, naumivši se malo pozabaviti lovom na patke. Na livadama je još bilo leda, ali na rijeci više nimalo, pa se bez zapreka spustio iz Sudburyja, gdje je živio, do jezera Fair-Havena, koje je neočekivano zatekao najvećim dijelom prekriveno čvrstom plohom leda. Dan bijaše topao te se iznenadio vidjevši toliko preostalog leda. Ne videći nijedne patke, sakrio je čamac sa sjeverne ili stražnje strane jezerskog otočića pa se pritajio u grmlju s južne strane da ih sačeka. Led je bio otopljen do petnaest ili dvadeset metara od obale te se stvorio gladak i topao sloj vode muljevitoga dna, kakvo patke vole, i držao je da će neka ubrzo naići. Pošto je sat vremena ondje mirno ležao začuo je potmuo i, činilo se, veoma udaljen zvuk, ali nečuveno veleban i dojmljiv, različit od svega što je ikad čuo, koji se postupno nadimao i pojačavao kao da se primiče posvemašnjem i nezaboravnom svršetku, neko zlokobno hućanje i riku koja mu se odjednom učinila kao zvuk golemog mnoštva ptica koje onamo dolaze sletjeti, pa se dograbivši pušku žurno i uzbuđeno osovio, ali onda na svoje iznenađenje ustanovio kako se čitava ona masa leda pokrenula dok je ležao i otplutala do obale, a zvuk što ga je čuo stvaralo je struganje njegova ruba o obalu; led se isprva blago mrvio i drobio, da bi se napokon podigao i rasuo svoje krhotine širom otoka prije nego što se zaustavio.

Sunčeve su zrake naposljetku dosegle pravi kut, a topli vjetrovi raznose maglu i kišu te tope

snježne nanose, dok se sunce raspršujući maglu osmjehuje diljem krajolika razdijeljenog na crvenosmeđa i bijela polja na kojemu se puši kâd i kroz koji se putnik probija od otočića do otočića, razdragan glazbom tisuća zvonkih rječica i potočića, žila ispunjenih krvlju zime koju odnose.

Malo me pojava ushitilo više no promatranje oblika što ih glina i pijesak koji se odmrzavaju poprimaju otječući niz padine dubokog usjeka na pruži kojim sam prolazio na putu prema selu, što je pojava ne osobito uobičajena u tako velikim razmjerima, premda se broj netom raskrivenih nanosa od pogodne građe zacijelo uvelike umnožio otkako je izumljena željeznica. Ta građa bijaše pijesak svih stupnjeva sitnoće i raznolikih živih boja, obično pomiješan s malo gline. Kad u proljeće nestane mraza, čak i za zimskih dana dok snijeg kopni, pijesak počinje teći niz padine kao lava, ponekad probijajući snijeg i preplavljujući ga na mjestima gdje prije nije bilo pijeska. Bezbrojni mali tokovi križaju se i prepleću tvoreći svojevrstan hibrid, koji se napola pokorava zakonu struja, a napola onom raslinja. Dok teče, poprima oblike sočnih listova ili vitica i stvara gomile mesnatih grančica duboke dva pedlja ili više, što nalikuju, pogledate li ih izbliza, nazupčanim, resičavim i ljuskastim talusima nekih lišajeva; ili vas podsjetite na koralj, leopardove šape ili ptičje nožice, na mozak, pluća ili crijeva, na svakovrsne izmetine. Riječ je o uistinu *grotesknom* raslinju, čije oblike i boju vidimo oponašane u bronci, o nekoj vrsti arhitektonskog lišća drevnijeg i slikovitijeg od tratorka, cikoriје, bršljana, loze ili bilo kojeg biljnog lišća, kojemu je možebit suđeno da pod nekim okolnostima postane zagonetkom za buduće geologe. Čitava me se ta usjeklina dojmila kao da je u pitanju spilja sa stalaktitima izloženim svjetlu. Raznolike sjene pijeska izvanredno su žive i oku ugodne te obuhvaćaju različite boje željeza, smeđu, sivu, žućkastu i crvenkastu. Kada dospije do jarka u podnožju nanosa, tekuća se masa raširi i spljšti u pramenove, odjelite potočiće koji gube poluvaljkasti oblik i postupno postaju sve plosnatiji i širi, nastavljajući zajedno budući da su vlažniji, dok ne oblikuju gotovo plosnat *pijesak*, sveudilj raznoliko i krasno osjenčan, ali u kojemu možete razaznati izvorne oblike raslinja; dok se najposlije u samoj vodi ne pretvore u *sprudove*, nalik onima što nastaju uz riječna ušća, a biljni oblici izgube se u mreškavim tragovima na dnu.

Cijeli nasip, visok od šest do dvanaest metara, prekrije se gdjekad masom takvog lišća, ili pješčanom naprslinom, duž četiristo metara na jednoj strani ili na obje strane, što je prinos jednog proljetnog dana. Jedinstvenost toga pješčanog lišća upravo je u njegovu tako naglom nastanku. Kad s jedne strane ugledam nepomični nasip — jer sunce najprije djeluje na jednoj strani — a s druge to raskošno raslinje, tvorevinu od jednog sata, potresen sam kao da sam se u osebnom smislu našao u laboratoriju Umjetnika koji je saznao svijet i mene — došao

na mjesto gdje je on i dalje u poslu, zabavlja se na tom nasipu i pretičkom snage rasipa svoje nove umjetnine. ?utim kao da sam bliže vitalnim organima kugle zemaljske, jer ta je pješčana poplava listasta masa kakvu u neku ruku tvore vitalni organi životinjskog tijela. Tako u samome pijesku nalazite nagovještaj biljnog lista. Ne čudi što se zemlja izvana izražava u lišću, toliko na toj ideji radi iznutra. Atomi su već naučili taj zakon i bremeniti su njime. Ovješeni list vidi ovdje svoj prauzor. *Iznutra*, bilo u globusu ili živom tijelu, nalazi se vlažan, debeo *režanj*, *resica* [lobe], riječ osobito primjenjiva na jetra, pluća i *listove* masnoće (*labor*, *lapsus*, teći ili klizati nadolje, propadanje; globus, lobus, kugla, režanj, resa, krilo, također lepet i mnoge druge riječi), a *izvana* suhi tanki *list*, baš kao što su *f* i *v*(217) stiješnjeno i sasušeno *b*. Korijeni lobusa su *lb*, mekoća glasa *b* (od jednog režnja, ili kao *B*, od dva), s tekućim *l* iza sebe koji ga gura prema naprijed. U globusu, *glb*, guturalno *g* dodaje značenju grlenost. Ptičje perje i krila još su suše i tanje lišće. Tako i iz nezgrapne kukuljice u zemlji prelazite u zračnog i lepršavog leptira. Sam globus neprestance nadilazi i prevodi sebe sama te se na svojoj putanji okriľaćuje. Čak i led započinje od krhkih kristalnih listića, kao da se utočio u kalupe što ih je lišće vodenih biljaka utisnulo u vodeno zrcalo. I samo stablo u cjelini je tek jedan list, a rijeke su još golemiji listovi čija su srž međuprostori zemlje, dok su gradovi i naselja jajašca kukaca u njihovim pazušcima.

Kad se sunce povuče, pijesak prestaje teći, ali ujutro će se potoci pokrenuti još jedanput te se iznova granati i granati u bezbroj novih. Možda ovdje vidite kako je oblikovano krvožilje. Pogledate li izbliza primjećujete da iz te mase koja se rastapa prvo izbija potok smekšanog pijeska s točkom nalik na kaplju, sličnom jagodici prsta, koji polako i naslijepo ispipava svoj silazni put, dok se na koncu uz veću toplinu i vlagu, kako se sunce podiže, najtečniji dio, u težnji da se pokori zakonu pred kojim popušta i onaj najtromiji, odijeli od potonjega i za sebe uobliči vijugav kanal ili arteriju u njemu, u kojoj se vidi srebrni potočić što bljeska poput munje od jedne razine mesnatoga lišća ili granja do drugoga, a pijesak ga uvijek iznova guta. Čudesno je kako se brzo a opet savršeno pijesak ustrojava dok teče, služeći se najboljom građom što je njegova masa pruža da oblikuje oštre rubove svoga kanala. Takvi su izvori rijeka. U kremenastoj tvari što je voda taloži možda je koštani sustav, a u još finijem tlu i organskoj tvari mesno tkivo i staničje. Što je čovjek doli masa gline koja se otapa? Jagodica ljudskog prsta tek je smrznuta kap. Prsti na rukama i nogama protežu se iz otapajuće mase tijela. Tko zna dokle bi se ljudsko tijelo proteglo i poteklo pod naklonjenijim nebom? Nije li šaka rašireni *palmov*(218) list s resama i žilama? Uho se, uz malo mašte, može smatrati lišajem, *umbilicaria*, na postranom dijelu glave, sa svojom resicom ili kapljom. Usna — *labium*, od *labor* (?) — strši ili se spušta(219) s ruba špiljovitih usta. Nos je bjelodano smrznuta kap ili stalaktit. Brada je još veća kap, kapanje lica koje se sliva u jedno. Obrazi su

kosina od čela prema dolini lica, kojoj se opiru i razvlače je jagodične kosti. Svaka kružna resa biljnog lista također je gusta i već zastala kap, veća ili manja; rese su prsti lista; i koliko resa ima u toliko smjerova teži poteći, a više topline i drugih pogodnih utjecaja navelo bi je da poteče još i dalje.

Činilo se tako da taj obronak oslikava načelo svih radnji u prirodi. Tvorac ove zemlje patentirao je tek jedan list. Koji će nam Champollion dešifrirati te hijerogliffe, kako bismo napokon mogli okrenuti novi list? Taj me fenomen ushićuje više no raskoš i plodnost vinograda. Istina, ima u njegovoj naravi nečeg izmetnog, i nigdje kraja hrpama jetara, očiju i crijeva, kao da se globus izvrnuo naopako; no to barem navješćuje da priroda ima neku utrobu, a tu je opet majka čovječanstva. To je mraz što izbija iz tla; to je proljeće. Ono prethodi zelenom i rascvjetanom proljeću, kao što mitologija prethodi pravome pjesništvu. Ne znam što više otvara i čisti od zimskih isparenja i probavnih smetnji. Uvjerava me to da je Zemlja još u povojima i da na sve strane pruža djetinje prste. Novi uvojc i niču na najćelavijem tjemenu. Nema ničega neorganskog. Te lisnate hrpe počivaju duž nasipa poput troske iz neke peći, pokazujući da je priroda iznutra "u punom pogonu". Zemlja nije puki fragment mrtve povijesti, sloj na sloju poput listova knjige, koju će izučavati poglavito geolozi i ljubitelji starina, nego živa poezija nalik na lišće nekog stabla koje prethodi cvjetovima i plodu — nije fosilna zemlja, nego živa zemlja, naspram čijega je velebnog središnjeg života svekoliki životinjski i biljni život puko parazitski. Njeni trudovi podići će naše ostatke iz groba. Možete vi taliti svoje kovine i kalupiti ih najljepše što umijete, nikad me neće dirnuti kao oblici u koje se izlijeva ova rastaljena zemlja. I ne samo ona nego i ustanove na njoj podatne su kao glina u rukama grnčara.

Ne prođe mnogo i, ne samo na tim nasipima nego i na svakom brijegu, nizini i u svakoj udubini, mraz napusti tlo kao sneni četveronožac svoju jazbinu te uz glazbu kreće u potragu za morem ili u oblacima seli u druga podneblja. Svojim blagim uvjeravanjem topljenje je moćnije od Thora(220) i njegova malja. Ono prvo tali, a drugi naprosto komada.

Kad je s tla djelomice nestao snijeg, a nekoliko toplih dana donekle mu osušilo površinu, bilo je ugodno usporediti prve nježne znake novorođene godine koja se netom pomaljala s dostojanstvenom ljepotom uvele vegetacije koja je odoljela zimi — smilja, zlatnica, sunčaca i ljupke divlje trave, često uočljivije i zanimljivije čak i no ljeti, kao da je njihova ljepota tek tada sazrela; čak i pamučika, rogoza, divizme, gospine trave, velikog korova, oslada i drugih biljaka snažne stapke, tih neiscrpnih žitnica što goste najranije ptice — pristojne trave, u najmanju ruku, kojima se zaodijeva obudovjela priroda. Navlastito me privlači nadvijeni i

snopljasti vršak šašike; on u naše zimske uspomene vraća ljeto, među oblicima je što ih umjetnost rado oponaša i u biljnome carstvu stoji u istom odnosu spram prauzora koji su već u ljudskom umu kao i astronomija. Posrijedi je antikni stil stariji od grčkoga ili egipatskog. Mnoge pojave Zime navješćuju neizrazivu nježnost i krhku istančanost. Navikli smo slušati kako tu kraljicu opisuju kao grubu i žestoku tiranku, ali ona nježnošću ljubavnice ukrašava uvojke Ljeta.

Kako se bližilo proljeće crvene vjeverice zavlačile su mi se pod kuću, po dvije odjednom, ravno pod mojim nogama, dok sam sjedio čitajući ili pišući, i glasale se najčudnovatijim ikad čuvenim smijuljenjem, ćeretanjem, glasovnim piruetama i grgoljavim zvukovima; kad bih pak udario nogom samo bi se još glasnije zacerekale, kao da su u svojim mahnitim vragolijama nadišle svaki strah i izazivale čovječanstvo da ih prekine. Ne, nemojte — kvik, kvik. Bijahu posve gluhe za moje argumente, ili im je pak promicala njihova žestina te su sipale nenasnosne pogrde.

Prvi proljetni vrabac! Godina što počinje nadom mlađom no ikad! Slabašan srebrnasti cvrkut modrovoljke, strnadice i crvenokrilog kosa što se razliježe ogoljelim i vlažnim poljima, kao da posljednje zimske pahulje ciliću u svom padu! Što su u takvo doba historije, kronologije, predaje i sve pisane objave? Potoci poje svečane i radosne napjeve proljeću. Močvarni jastreb što nisko lebdi nad livadom već traga za prvim sluzavim životom koji se budi. Jenjavajući zvuk snijega što se topi čuje se u svim dolinama, a led se u jezerima naočigled rastvara. Trava na obroncima plamti poput krijesa — “et primitus oritur herba imbribus primoribus evocata”(221) — kao da je zemlja odaslala unutarnju toplinu da pozdravi sunce što se vraća, a čiji plamen nije žute nego zelene boje — simbol vječne mladosti, vlat trave poput dugačke zelene vrpce vije se iz tratine u ljeto, itekako iskušana mrazom, ali izbijajući uvijek iznova, podižući svoje koplje od prošlogodišnjeg sijena s pomoću novog života odozdo. Raste postojano kao što se potočić cijedi iz zemlje. I gotovo je istovjetan ovome, jer u bujnim lipanjskim danima, kad su potočići suhi, vlati trave su njihovi kanali te iz godine u godinu stada piju iz tog vječno zelenoga toka, a kosac iz njega blagovremeno crpi njihovu zimsku zalihu. Tako naš ljudski život tekar ugiba do korijena, ali svejednako pruža svoju zelenu vlat u vječnost.

Walden se naočigled topi. Duž sjeverne i zapadne strane stvorio se kanal širok deset metara te još širi na istočnom kraju. Velika površina leda odlomila se od glavnog dijela. Čujem strnadicu kako pjeva iz grmlja na obali — *olit, olit, olit* — *čip, čip, čip*, *či-čar* — *či vis-vis-vis*. I ona pripomaže njegovu lomljenju. Kako li su lijepe velike i široke krivine na rubu leda, koje

donekle odgovaraju onima na obali, ali su pravilnije! Neobično je tvrd, uslijed nedavne žestoke ali prolazne studeni, i sav je namočen ili valovit poput poda palače. No vjetar zaludu klizi ponad njegove nepronične površine prema istoku, dok iza njega ne dospije do žive površine. Veličanstveno je promatrati tu vodenu vrpcu kako se ljeska na suncu, golo lice jezera ispunjeno veseljem i mladošću, kao da iskazuje radost riba u njemu i pijeska na svojoj obali — srebrnast sjaj kao od krljušti *leuciscusa*, (222) regbi sav je jedna riba u pokretu. Takva je opreka između zime i proljeća. Walden je bio mrtav i ponovno je živ. No ovoga se proljeća, kao što rekoh, odmrzavao ujednačenije.

Prijelaz iz nevere i zime u vedro i blago vrijeme, iz tamnih i tromih u svijetle i gipke sate, nezaboravna je kriza koju navješćuju sve stvari. Na kraju je naoko trenutačna. Moju kuću odjednom je ispunio prodor svjetla, premda večer bijaše na pomolu, zimski oblaci još se nadvijaše nad njom, a sa strehe se cijedila susnježica. Pogledah kroz prozor, kad gle, na mjestu jučerašnjega hladnog i sivog leda počivalo je prozirno jezero, već spokojno i puno nade kao za ljetne večeri, zrcaleći u svome krilu ljetno večernje nebo, premda se nada mnom nije vidjelo nikakvo, kao da je u dosluhu s nekim dalekim obzorom. U daljini začuh crvendaća, prvoga kojeg sam čuo u tisuću godina, pomislih, a čiji pjev neću zaboraviti u idućih tisuću — istu onu milozvučnu i moćnu pjesmu od nekoć. O večernji crvendaću, na koncu ljetnog dana u Novoj Engleskoj! Kad bih barem jednom pronašao grančicu na kojoj on sjedi! Mislim, *on*; mislim, *tu grančicu*. To barem nije *Turdus migratorius*. (223) Smolasti borovi i grmoliki hrastovi oko moje kuće, tako dugo klonuli, nenadano opet poprime svoju narav te su izgledali sjajnije, zelenije, uspravljenije i življe, kao da ih je kiša uistinu pročistila i oporavila. Znao sam da više neće kišiti. Gledajući bilo koju grančicu u šumi, štoviše i vlastiti drvenik, možete zaključiti je li zima prošla ili nije. Kako se smračivalo, prenulo me *trubljenje* gusaka koje su letjele nisko nad šumom, kao umorni putnici koji se kasno vraćaju s južnih jezera pa napokon daju sebi oduška nesputanim jadikovkama i uzajamnim tješenjem. Stojeći kraj svojih vrata mogao sam čuti lepet njihovih krila kad bi, smjerajući prema mojoj kući, odjednom uočile moje svjetlo pa uz prigušenu buku skrenule i sletjele na jezero. I tako sam ušao, zatvorio vrata i proveo svoje prvo proljeće u šumi.

Ujutro sam s vrata promatrao guske kako usred jezera plove kroz maglu, na dvjesto pedeset metara udaljenosti, tako velike i neobuzdane te se Walden doimao poput umjetnog jezerceta za njihovu zabavu. No kad sam stao uz obalu one su na znak svoga vođe odjednom uza silan lepet uzletjele, a kad su se postrojile stale su mi kružiti nad glavom, njih dvadeset devet, pa se uputile ravno prema Kanadi, uz vođino *trubljenje* u pravilnim razmacima, uzdajući se da će doručkovati u muljevitijim lokvama. U isto vrijeme vinula se i jedna pačja "družina" i

krenula put sjevera, tragom svojih bučnijih rođakinja.

Tjedan dana slušao sam za maglovitih jutara glasanje neke samotne guske koja je kružila i tapkala tražeći svoga druga te je svejednako napućivala šumu zvukom života većeg no što ga je ova mogla podnijeti. U travnju se opet pojaviše golubovi koji su brzali u malim jatima, a pravodobno sam čuo i crne čiope kako cvrkuću ponad moje čistine, premda se nije činilo da ih gradski okrug ima toliko da bi i za mene mogao odvojiti koju, pa sam zamišljao da su to osebujni pripadnici drevnog soja koji je nastavao šuplja stabla prije dolaska bijelog čovjeka. U gotovo svim podnebljima kornjača i žaba su među pretečama i glasnicima ovoga godšnjeg doba, ptice blistava perja lete uz pjesmu, biljke niču i cvatu, a vjetrovi pušu da isprave to blago kolebanje polova i sačuvaju ravnotežu prirode.

Kao što nam se svako godišnje doba čini najboljim kad na nj dođe red, tako je dolazak proljeća nalik stvaranju Kozmosa iz Kaosa i ostvarenju Zlatnog doba.

*Eurus ad Auroram, Nabathacaeque regna recessit,
Persidaque, et radiis juga subdita matutinis.*

*Eur k istoku ode, k Nabatejem, k persijskoj zemlji
I ka gorama, rane na koje padaju zrake.*

* * *

*Zato nastade čovjek, — il' iz sjemena božanskog
Načini majstor ga onaj, satvoritelj svijeta boljeg, Ili
odružena od visokog etera skoro
Zemlja čuvaše klice u sebi srodnoga neba.(224)*

Samo jedna blaga kišica učini travu za mnogo preljeva zelenijom. Tako su nam i izgledi svjetliji od pritjecanja boljih misli. Bili bismo blaženi da vazda živimo u sadašnjosti i koristimo se svakom zgodom koja nas snađe, kao trava što odaje utjecaj najneznatnije rose koja na nju padne; i kad ne bismo tratali vrijeme okajavajući propuštene prilike, što nazivamo obavljanjem svoje dužnosti. Zadržavamo se u zimi, a proljeće je već stiglo. Za ugodna proljetnog jutra svi su čovjekovi grijesi oprošteni. To je dan obustave poroka. Dok takvo sunce prži, i najopakiji grešnik može se vratiti. Kroz vlastitu obnovljenu nevinost razabiremo nevinost svojih bližnjih. Jučer ste svoga susjeda možebit poznavali kao lopova, pijanca ili puteno čeljade te ste ga naprosto sažaljevali ili prezirali, očajavajući nad svijetom; ali sunce jarko i toplo zasja u ovo prvo proljetno jutro, nanovo stvarajući svijet, i vi ga

zatječete pri nekom vedrom poslu te vidite kako se njegove iscrpljene i iskvarene vene šire od spokojne radosti i blagoslivlju novi dan, s nedužnošću djeteta čute djelovanje proljeća, i sve su njegove mane zaboravljene. Ne okružuje ga samo ozračje dobrohotnosti nego i dašak svetosti koja se bori za izraz, slijepo i možda neuspješno, poput novorođenog nagona, i južni obronak nakratko ne odzvanja prostačkom šalom. Vidite kako se lijepi nevini izdanci spremaju probiti kroz njegovu kvrgavu ljusku i okušati se u još jednoj godini života, nježni i svježiji kao najmlađa biljka. Čak je i on ušao u radost gospodara svoga.(225) Zašto tamničar ne ostavi otvorenima vrata svoga zatvora, zašto sudac ne odbaci svoj slučaj, zašto propovjednik ne raspusti svoju pastvu! Zato što se ne pokoravaju znaku što im ga Bog daje i ne prihvaćaju oprost što ga svima slobodno nudi. "Povratak dobroti do kojeg svakoga dana dolazi u blagotvornom dahu jutra uzrokuje da se s obzirom na ljubav spram kreposti i mržnju spram poroka čovjek pomalo približi svojoj prvotnoj naravi, kao mladice u posjećenju šumi. Na sličan način zlo što ga netko čini u razmaku jednog dana prijeći klicama kreposti koje su iznova počele nicati da se razviju i uništava ih.

Nakon što su tako klice kreposti mnogo puta spriječene da se razviju, blagotvorni dah večeri više nije dostatan za njihovo očuvanje. Čim dah večeri više nije dostatan za njihovo očuvanje, narav čovjekova više se ne razlikuje mnogo od naravi zvijeri. Videći da je narav toga čovjeka nalik onoj zvijeri, ljudi misle da nikad i nije posjedovao urođenu moć razuma. Jesu li to prava i prirodna čuvstva čovjekova?"(226)

*Najprije zlatno bješe vrijeme vjernosti, pravdi
Odano samo od sebe bez zakona i kažnjivača.
Kazni ne bješe ni stra, sa pribitih mjedenih ploča
Nisu se čitale grožnje, još ponizna čeljad se nije
Bojala sučeva lica, bez braniča sigurni bjehu.
Sječena još se iz svoje iz gore omorika nije
Spuštala bistre u vale, da tuđe krajeve gleda,
Drugih obala ljudi do svojih poznavali nisu.*

* * *

*Vječno proljeće bješe, a cvijeće, koje je raslo
Ne bivši sijano, toplim vjetrići pahahu dahom.(227)*

Dne 29. travnja, dok sam lovio ribu s riječne obale u blizini mosta Nine-Acre-Cornera, stojeći na drhtavoj travi i vrbinu korijenju, gdje vrebaju bizamski štakori, začuo sam jedinstven

čegrtav zvuk, ponešto nalik onome štapova kojima se dječaci igraju među prstima, kad sam, pogledavši uvis, primijetio veoma sitnog i otmjenog jastreba, sličnog noćnome jastrebu, kako se naizmjenice diže poput vala pa propada pet ili deset metara, uvijek iznova, pokazujući donju stranu krila koja su se ljeskala kao satenska vrpca na suncu, ili kao biserna unutrašnjost školjke. Taj me prizor podsjetio na sokolarstvo i onu otmjenost i poeziju koje su s tom razbibrigom povezane. Učini mi se da bi se mogao zvati Merlin,(228) ali ne marim ja za njegovo ime. Bijaše to najnezemaljskiji let kojemu sam ikad svjedočio. Nije on naprosto lepršao poput leptira niti se dizao nebu pod oblake kao veći jastrebovi, nego se s ponosnim pouzdanjem zabavljao na zračnim poljima; stalno se iznova penjući uz ono svoje neobično smijuljenje, ponavljao je svoj slobodni i krasni pad, opetovano se okrećući poput papirnata zmaja a onda se vraćao iz svoga uzvišenog poniranja, kao da nikad nije kročio na *terra firma*. Činilo se da u cijelom svemiru nema druga — onako se zabavljajući sam — i da mu ne treba ništa osim jutra i etera s kojim se igrao. Nije on bio samotan, nego je samotnom činio čitavu zemlju pod sobom. Gdje bijaše roditeljica koja ga je snijela, njegova svojta i njegov otac na nebesima? Stanovnik zraka, sa zemljom se doimao povezan tek jednim jajetom snesenim svojedobno u pukotini na litici — ili je njegovo rodno gnijezdo bilo sazdano u uglu nekog oblaka, istkano od duginih poruba i sutonskog neba, podstavljeno mekom izmaglicom ranog ljeta uzetom sa zemlje? A nastamba mu sada neki vrletni oblak.

Ulovio sam osim toga i rijetku družinu zlatnih, srebrnih i svijetlobakrenih riba, koje su izgledale kao niska dragulja. Ah! U mnoga sam jutra na prvi dan proljeća zalazio na te livade, skaćući od humka do humka, od vrbova korijena do vrbova korijena, dok divlja riječna dolina i šuma bijahu okupane u čistoj i jarkoj svjetlosti koja bi i mrtve probudila kad bi oni, kao što neki predmnijevaju, snivali u grobovima. Ne treba jačih dokaza besmrtnosti. Sva bića zacijelo žive u takvoj svjetlosti. Gdje je, Smrti, bila pobjeda tvoja? Gdje je, Grobe, bila pobjeda tvoja?(229)

Naš bi seoski život bio učmao da nema neistraženih šuma i livada koje ga okružuju. Treba nam tonik divljine — povremeno gacanje po močvarama gdje vrebaju bukač i poljska kokoš, osluškivanje šljukina kričanja, mirisanje šaputavog šaša gdje samo neka divljija i samotnija ptica svija gnijezdo, a zerdav se šulja trbuhom uz tlo. Usrdni u nakani da sve istražimo i naučimo, u isti mah zahtijevamo da sve stvari budu tajanstvene i neistražive, da kopno i more budu beskonačno divlji, nesagledani i nedokučeni jer su nedokučivi. Prirode nam nikad ne može biti dovoljno. Mora nas osvježiti prizor neiscrpive životnosti, neizmjerne i titanske pojave, morska obala s olupinama, divljina sa živim i usahlim stablima, olujni oblak i kiša koja traje tri tjedna i izaziva poplave. Moramo svjedočiti prestupanju vlastitih granica i

nekom životu koji slobodno pase ondje gdje mi nikad ne lutamo. Razgali nas pogled na lešinara koji se hrani strvinom što nam se gadi i obeshrabruje nas i koji iz toga svog obroka crpi zdravlje i snagu. U jami uza stazu prema mojoj kući nalazio se uginuli konj zbog kojega sam ponekad skretao s puta, osobito noću kad je zrak bio težak, ali uvjerenje što mi ga je on pružao u pogledu snažnog teka i nenarušiva zdravlja prirode bijaše mi nadoknada. Volim vidjeti kako priroda toliko buja životom te si može priuštiti da tisuće budu žrtvovane i postaju jedne drugima plijen; da nježni ustroji mogu biti tako spokojno zgnječeni i satrti u kašastu masu — punoglavce što ih čaplje lakomo gutaju, kornjače i žabe pregažene na cesti, kao i to da u njoj katkad pljušte krv i meso! Uz takvu podložnost slučaju, moramo uvidjeti s koliko malo toga možemo računati. Mudar čovjek stječe dojam sveopće nedužnosti. Otrov naposljetku nije otrov, niti je ijedna ozljeda kobna. Samilost je uvelike neodrživa osnova. Ona mora biti žustra. Njeni zagovori ne trpe stereotipe.

Rano u svibnju, hrastovi, orasi, javorovi i drugo drveće, netom se pomaljavajući sred borove šume, pridavali su krajoliku sjaj nalik sunčevoj svjetlosti, napose za oblačnih dana, kao da se sunce probijalo kroz maglu te ovdje-ondje slabašno obasjavalo obronke. Trećega ili četvrtog svibnja vidio sam gnjurca na jezeru, a tijekom prvoga tjedna u mjesecu čuo sam kozodoja, smeđeg i običnog drozda, šumskog vivka, zebu i druge ptice. Muholovka je već ponovno došla i zavirila mi na vrata i kroz prozor da vidi je li joj moja kuća dovoljno špiljolika, održavajući se na snažnim krilima, stisnutih kandži, kao da se drži za zrak dok premjerava zemljište. Sumporasti pelud smolastoga bora ubrzo je prekrrio jezero kao i kamenje i trulo drveće uz obalu, tako da ste mogli sakupiti cijelu bačvu. To su oni "sumporni pljuskovi" za koje čujemo. Čak i u Kalidasinoj drami o S'akuntali čitamo o "potočićima žuto obojenim od zlatnog lotosova praha". I tako su se godišnja doba nastavila odvijati s ljetom, kao što čovjek stupa u sve višu travu.

Tako se završila prva godina moga života u šumi, a druga godina bila joj je slična. Walden sam napokon napustio 6. rujna 1847.

ZAKLJUČAK

Bolesnicima liječnici mudro preporučuju promjenu zraka i krajolika. Hvala nebesima, ovdje nije cijeli svijet. U Novoj Engleskoj ne raste divlji kesten, a i američki drozd se ovdje rijetko čuje. Divlja guska veći je kozmopolit nego mi; ona doručkuje u Kanadi, objeđuje u Ohiju a za večeru se kiti u nekom močvarnom rukavcu na jugu. Čak i bizon donekle ide ukorak s godišnjim dobima, brsteći pašnjake Colorada dok zelenija i slađa trava oko Yellowstonea ne stane čekati na nj. Pa ipak mislimo da su, ako se plotovi poruše a kameni zidovi nagomilaju na našim imanjima, našem životu nadalje postavljene granice a sudbine nam odlučene. Doista, ako vas odaberu za gradskog službenika, ovoga ljeta ne možete otići u Ognjenu zemlju; ali možete ipak završiti u zemlji paklenog ognja. Svemir je širi od naših nazora o njemu.

Trebali bismo, međutim, češće gledati preko palubne ograde našega plovila, poput znatiželjnih putnika, a ne putovati kao glupavi mornari češljajući kučinu. Druga strana globusa samo je dom onoga s kojim se dopisujemo. Naše je putovanje tek plovidba u širokom krugu, a liječnici prepisuju lijekove samo za kožne bolesti. Netko hita u južnu Afriku u potjeru za žirafama, ali to sigurno nije divljač za kojom zapravo smjera. Koliko bi dugo, molim vas, neki čovjek lovio žirafe da može? Šljuke i bene također mogu pružiti rijetku zabavu; ali vjerujem da bi plemenitiji ulov bio ustrijeliti sebe sama.

*Otkrit ćeš, usmjeriv unutra oko,
Tisuću predjela u svom umu duboko
Još neotkritih. Proputuj ih i stekni znanja
Stručna o kozmografiji svog imanja.*(230)

Što predstavlja Afrika — što predstavlja Zapad? Nije li naša nutrina bijelo mjesto na zemljovidu? Makar se pokazala crnom, poput obale, kad bude otkrivena. Je li izvor Nila, Nigera ili Mississippija, ili pak sjeveroistočni prolaz oko ovoga kontinenta(231) ono što želimo pronaći? Jesu li to problemi koji se najvećma tiču čovječanstva? Je li Franklin(232) jedini čovjek koji se izgubio te ga njegova supruga tako gorljivo traži? Zna li g. Grinnell(233) gdje je on sam? Budite radije Mungo Park, Lewis, Clarke i Frobisher(234) vlastitih rijeka i oceana; istražite vlastite više širine — uz toware usoljenog mesa da vas održi na životu, ako je potrebno; a prazne limenke slažite kao znak nebu pod oblake. Je li usoljeno meso izumljeno samo radi očuvanja mesa? Ne, budite Kolumbo za cijele nove kontinente i svjetove

u sebi, otvarajte nove kanale, ne trgovine nego misli. Svaki čovjek gospodar je područja naspram kojega je zemaljsko carstvo tek sićušna državica, greben ostao od leda. Ima ipak domoljuba koji nemaju samopoštovanja te žrtvuju veće manjemu. Oni ljube tlo koje tvori njihove grobove, a nemaju osjećaja za duh koji možda još udahnuje život njihovoj glini. Patriotizam je crv u njihovim glavama. Koji je bio smisao one istraživačke ekspedicije na Južnome moru,(235) sa svom tom paradom i troškovima, doli neizravno priznavanje činjenice da postoje kontinenti i mora u moralnom svijetu kojima je svaki čovjek jedna prevlaka ili uvala, a koja on ipak nije istražio, doli da je lakše ploviti tisućama milja kroz hladnoću, oluje i među ljudožderima, u vladinom brodu, s pet stotina ljudi i dječaka na pomoći, nego istražiti osobno more, Atlantik i Pacifik vlastite samoće.

Erret, et extremos alter scrutetur Iberos.

Plus habet hic vitae, plus habet ille viae.

Nek lutaju i ispituju tuđinske Australce.

Meni više Boga, njima pak više puta.(236)

Ne vrijedi obići svijet da bi se pobrojale mačke u Zanzibaru.(237) No činite makar i to dok ne uzmognete bolje, i možda pronađete neku "Symmesovu rupu"(238) kroz koju ćete napokon doprijeti do nutrine. Engleska i Francuska, Španjolska i Portugal, Zlatna obala i Obala robova, svi izlaze na to privatno more, ali nijedna njihova barka nije se otisnula dotle da izgubi obalu iz vidika, iako je to bez sumnje izravan put prema Indiji. Ako hoćete naučiti govoriti svim jezicima i prilagoditi se običajima svih naroda, ako hoćete putovati dalje no svi putnici, udomačiti se u svim podnebljima i nagnati Sfingu da razbije glavu o kamen, samo se pokorite savjetu starog filozofa i "istražite sebe sama". Za to je potrebno oko i odlučnost. Samo poraženi i dezerteri odlaze u ratove, kukavice koji bježe i uvojačaju se. Krenite sada onim najdaljim zapadnim putom, koji ne zastaje na Mississippiju ili Tihom oceanu, koji ne smjera k nekoj istrošenoj Kini ili Japanu, nego vodi izravno kao tangenta do ove sfere, ljeti i zimi, danju i noću, u zalazak sunca, mjeseca a na koncu i same zemlje.

Navodno se Mirabeau(239) odao drumskom razbojništvu "da utvrdi koliko je odlučnosti potrebno da se čovjek formalno suprotstavi najsvetijim zakonima društva". Izjavio je da "vojniku koji se bori u stroju ne treba niti upola toliko odvažnosti kao razbojniku" — "da čast i vjera nikad nisu stajali na putu promišljene i čvrste odlučnosti". Bijaše to muževno, koliko je do ovoga svijeta; pa ipak dokono, ako ne i očajnički. Razboritiji čovjek zatekao bi se dovoljno često "formalno suprotstavljen" onome što se drži "najsvetijim zakonima društva", i to putem pokornosti još svetijim zakonima, te bi tako iskušao svoju odlučnost a da ne skreće

s puta. Nije na čovjeku da se na takav način postavlja prema društvu, nego da zadrži stav kakav već ima pokoravajući se zakonima svoga bića, koji se nikad neće suprotstaviti pravednoj vlasti, ako na takvu kojim slučajem naiđe.

Šumu sam napustio s jednako dobrim razlogom s kojim sam u nju i došao. Možda mi se činilo da mi je ostalo proživjeti još nekoliko života, pa nisam mogao izdvojiti više vremena za taj. Neobično je kako lako i nesvjesno upadamo u određenu kolotečinu i utiremo sebi utvrđenu stazu. Nisam još živio ondje ni tjedan dana a već su mi stopala utabala put od vrata do jezera; i premda je prošlo pet ili šest godina otkako sam stupao njime, još je uvijek posve razaznatljiv. Istina, bojim se da su drugi možebit udarili njime i tako pomogli da ostane utaban. Zemljina je površina meka i prijemčiva za otiske ljudskih stopala, a tako je i sa stazama kojima putuje um. Kako li su onda zacijelo istrošeni i prašnjavi glavni putovi ovoga svijeta, kako duboke kolotečine predaje i prilagođenosti! Nisam želio putovati u kabini, nego ispred jarbola i na palubi svijeta, jer sam ondje najbolje mogao vidjeti mjesečinu među gorjem. Sada ne želim silaziti u potpalublje.

U svome sam pokusu naučio barem sljedeće: ako netko s pouzdanjem napreduje u smjeru svojih snova i teži živjeti životom što ga je zamislio, doživjet će uspjeh kakav se u običnim časovima ne očekuje. Neke će stvari ostaviti za sobom, prijeći će nevidljivu granicu; novi, sveopći i slobodniji zakoni početak će se uspostavljati oko njega i u njemu; ili će se stari zakoni rastegnuti i protumačiti u liberalnijem smislu njemu u prilog, pa će živjeti uz ovlaštenje višeg reda bića. U mjeri u kojoj bude pojednostavnio svoj život, zakoni univerzuma doimat će se manje složenima a samoća neće biti samoća, niti siromaštvo siromaštvo, niti slabost slabost. Ako ste gradili kule u zraku, vaš posao nije nužno izgubljen; ondje i trebaju biti. Sada im položite temelje.

Smiješan je zahtjev što ga postavljaju Engleska i Amerika, da trebate govoriti tako da vas razumiju. Tako ne rastu ni ljudi ni gljive. Kao da je to važno i kao da nema dovoljno onih koji će vas razumjeti i bez njih. Kao da priroda može poduprijeti samo jedan red razumijevanja, kao da ne može održavati i ptice i četveronošce, leteća jednako kao i puzeća bića, i kao da su *kuš* i *oj*, koje i vol može razumjeti, najbolji engleski. Kao da je samo glupost sigurna. Najvećma se bojim da moj izričaj ne bude dovoljno *ekstra-vagantan*,⁽²⁴⁰⁾ da ne odluta dovoljno daleko onkraj uskih granica moga svagdanjeg iskustva i tako ne bude primjeren istini u koju sam se uvjerio. *Ekstravagancija*! To ovisi o tome kako ste ograđeni. Bivol koji se seli i traži nove pašnjake na drugim širinama nije ekstravagantan kao krava koja u vrijeme mužnje prevrće vedro, preskače ogradu i juri za svojim teletom. Želim govoriti negdje *izvan*

granica, kao čovjek u trenutku buđenja ljudima u njihovim trenucima buđenja, jer uvjeren sam da ne mogu dovoljno pretjerati da bih položio temelj istinskom izrazu. Tko se, kad je čuo neki napjev, pobjao da će ikada više govoriti ekstravagantno? U pogledu budućeg ili mogućeg, trebali bismo živjeti posve opušteno i unaprijed neodređeno, da nam obrisi s te strane budu mutni i magloviti, kao što naše sjene otkrivaju neko neosjetno isparavanje prema suncu. Nepostojana istina naših riječi trebala bi neprestano odavati neprikladnost preostalog iskaza. Njihova se istina smjesta *prevodi*; ostaje samo njen doslovni spomenik. Riječi što izražavaju našu vjeru i pobožnost nisu konačne, pa ipak su višim naravima smislene i miomirisne kao tamjan.

Zašto se uvijek spuštati na svoje najtuplje opažaje i hvaliti to kao zdrav razum? Najzdraviji razum je razum usnulih ljudi, koji oni izražavaju hrkanjem. Kadšto smo skloni svrstati one u kojih je pamet i pol uz bok onima polovične pameti, jer uvažavamo samo trećinu njihove pameti. Neki bi našli manu i u jutarnjem rumenilu, ako bi ikad ustali dovoljno rano. "Tvrde", kako čujem, "da Kabirovi stihovi imaju četiri različita smisla: privid, duh, um i egzotični nauk Vedâ", (241) ali u ovom dijelu svijeta smatra se osnovom za prigovor ako nečije pisanje dopušta više od jednog tumačenja. Dok Engleska nastoji naći lijek truljenju krumpira, (242) zar nitko neće uznastojati liječiti truljenje mozga, koje je toliko raširenije i pogubnije?

Držim da nisam nerazgovijetan, ali bio bih ponosan kad se u tom pogledu ne bi na mojim stranicama našlo manjkavosti pogubnije od leda na Waldenu. Južnjački kupci prigovarali su njegovu plavetnilu, koje je dokaz njegove čistoće, kao da je blatnjav, i radije su birali led iz Cambridgea, koji je bijel, ali ima okus po travuljini. Čistoća koju ljudi vole kao magla je što opasuje zemlju, a ne kao modri eter onkraj tog omotača.

Neki nam pune uši time kako smo mi Amerikanci, a i današnji ljudi uopće, intelektualni patuljci naspram drevnih, pa čak i elizabetanaca. Ali koji je smisao toga? Živi pas bolji je od mrtvog lava. (243) Zar će se čovjek objesiti zato što pripada rasi pigmeja a nije najveći pigmej koji može biti? Neka svatko gleda svoja posla i nastoji biti kakav je i stvoren.

Zašto bismo tako očajnički hitali k uspjehu i laćali se takvih očajničkih pothvata? Ako čovjek ne drži korak sa svojim družima, možda je to stoga što čuje drugačijeg bubnjara. Neka stupa uz glazbu koju čuje, kojega god takta i koliko god udaljena bila. Nije važno da sazre brzinom jabuke ili hrasta. Zar da svoje proljeće pretvori u ljeto? Ako stanja stvari za koje smo sazđani još nema, što će nam zbilja koja ga nadomješta? Nećemo se nasukati na jalovu zbilju. Zar ćemo se mučiti da iznad sebe podignemo nebo od plavog stakla, a onda, kad ono bude završeno, zuriti u pravo nezemaljsko nebo daleko u visinama, kao da onoga prvog niti nema?

Živio jednom u gradu Kuruu umjetnik sklon težiti savršenstvu. Jednoga dana pade mu na um izraditi žezlo. Prosudivši da je u nesavršenom djelu jedan od sastojaka vrijeme, a da u savršeno djelo vrijeme ne ulazi, rekao je sebi: bit će savršeno u svakom pogledu, makar cijeloga života ne radio ništa drugo. Smjesta se uputio u šumu da potraži drvo, odlučan u tome da žezlo ne smije biti načinjeno od neprikladne građe; i dok je tako tragao i odbacivao prut za prutom prijatelji su ga postupno ostavljali, jer su u svome poslu starili i umirali, ali on nije ostario ni za tren. Usmjerenost prema jednom cilju, odlučnost i uzvišena predanost obdarile su ga bez njegova znanja vječnom mladošću. Budući da se nije pogađao s vremenom, ono mu se sklanjalo s puta te je samo izdaleka uzdisalo što ga ne može svladati. Prije nego što je pronašao u svakom pogledu pogodan trupac grad Kuru pretvorio se u časn ruševinu, a on je sjeo na jedan od njegovih brežuljaka da izguli svoj štap. Prije no što mu je dao pravi oblik dinastija Kandahara približila se kraju te je on vrškom štapa u pijesku ispisao ime posljednjega iz toga roda pa nastavio sa svojim poslom. Kad je izravnao i ulaštio žezlo, Kalpa više nije bila polarna zvijezda; a prije no što je na nj nataknuo prsten a vrh mu ukrasio dragim kamenjem, Brahma se već mnogo puta probudio i usnuo. Ali zašto se zadržavam spominjući sve to? Kad je učinio posljednji potez na svome djelu, ono se pred očima zapanjenog umjetnika rastvorilo u najkrasnije od svih Brahminih stvorenja. Praveći žezlo on je saznao nov sustav, svijet cjelovitih i skladnih razmjera u kojemu su, premda su stari gradovi i dinastije iščeznuli, na njihovo mjesto došli još krasniji i velebniji. I sada je po gomili svježeg iverja pod nogama vidio da je, za njega i njegovo djelo, prijašnje protjecanje vremena bilo tlapnja i da nije proteklo više vremena no što je potrebno jednoj jedinoj iskri iz Brahmina mozga da padne i zapali kresivo smrtnoga mozga. Građa je bila čista i njegova umjetnost bila je čista; kakav je mogao biti ishod doli čudesan?

Nijedno lice koje možemo dati nekoj tvari neće nam naposljetku poslužiti tako dobro kao istina. Samo se ona dobro drži. Većinom nismo ondje gdje jesmo, nego u krivom položaju. Zbog slabosti svoje naravi mi pretpostavimo neko stanje, unesemo se u nj pa se nađemo istodobno u dva stanja te nam je dvostruko teže iskobeljati se. U sabranim trenucima obaziremo se samo na činjenice, na stanje kakvo jest. Kažite ono što imate kazati, a ne ono što biste trebali. Svaka istina je bolja od varke. Kotlokrpu Toma Hydea upitali su na vješalima ima li što reći. "Kažite krojačima", rekao je, "da se sjete napraviti čvor na koncu prije prvog uboda." Molitva njegova druga pala je u zaborav. Koliko god vam život bio bijedan, suočite se s njim i živite ga; ne uklanjajte mu se i ne ocrnjujte ga. Nije on toliko loš kao vi. Izgleda najbjeđnije kad ste vi najbogatiji. Zanovijetalo će i raju imati što prigovoriti. Ljubite svoj život, kako god jadan bio. Možda ćete doživjeti pokoji ugodan, ushitan, veličajan sat, čak i u ubožnici. Prozori na domu za siromahe zrcale sunce na zalasku jednako blistavo

kao i bogataševe odaje; snijeg pred njegovim vratima u proljeće se topi jednako brzo. Ne vidim zašto spokojan duh ne bi ovdje mogao živjeti jednako zadovoljno i radosnih misli kao i u palači. Često mi se čini da gradski siromasi provode najneovisniji život od sviju. Možda su naprosto dovoljno veliki da primaju bez zlih slutnji. Većina misli kako im je ispod časti da ih grad uzdržava, ali češće se događa da im nije ispod časti uzdržavati se nepoštenim sredstvima, što bi trebalo biti nečasnije. Uzgajajte siromaštvo kao vrtanu biljku, poput mudraca. Ne zamarajte se odviše nabavkom novih stvari, bilo odjeće ili prijatelja. Izvrnite stare; njima se vratite. Ne mijenjaju se stvari, mi se mijenjamo. Prodajte svoju odjeću i zadržite svoje misli. Bog će se pobrinuti da vam ne uzmanjka društva. Kad bih svakoga dana bio sveden na ugao tavana, kao pauk, svijet oko mene bio bi jednako velik dokle god bih imao svoje misli. Filozof je kazao: "Vojsci od triju divizija možete oteti generala i tako je dovesti u pomutnju; ni najpodlijem i najprostijem čovjeku ne možete oduzeti misao."(244) Nemojte tako gorljivo težiti tome da se razvijate, da se potčinjavate brojnim utjecajima koji će se vama poigravati; sve je to rasipanje. Smjernost poput tame razotkriva nebeska svjetla. Sjene siromaštva i niskosti skupljaju se oko nas, "i gle! stvoreni svijet širi nam se pred očima".(245) Često nas se podsjeća da, ako bi nam podarili i Krezovo bogatstvo, naši ciljevi moraju ostati isti, a bitno ista moraju ostati i naša sredstva. K tome, ako vam je domašaj ograničen neimaštinom, ako primjerice ne možete kupovati knjige i novine, istom ste svedeni na najznačajnija i najvitalnija iskustva; primorani ste raditi s materijalom koji daje najviše šećera i najviše škroba. Život je najsladi uz kost. Štiti vas se od besposlice. Nijedan čovjek ne gubi na nižoj razini zbog velikodušnosti na višoj. Suvišno bogatstvo može kupovati samo suvišnosti. Novac nije nužan da bi se kupile potrebstine za dušu.

Živim u kutu olovnog zida, u čiji je sastav uliveno malo slitine za zvona. Često mi za podnevnog počinka do ušiju dopre *tintinnabulum*(246) izvana. To je buka mojih suvremenika. Susjedi mi govore o pustolovinama s glasovitom gospodom i damama, o uglednicima koje su upoznali za večerom, no takve stvari me ne zanimaju više no sadržaj *Daily Timesa*. Zanimanje i razgovor vrte se mahom oko odjeće i manira; ali guska je guska, kako god je odjenuli. Govore mi o Kaliforniji i Teksasu, o Engleskoj i Indiji, o cij. gosp... iz Georgije ili Massachusettsa, redom o prolaznim i nestalnim pojavama, dok mi ne dođe da iskočim iz njihova dvorišta poput onog mamelučkog bega.(247) Uživam ići svojim putem — ne stupati u povorci sred raskoši i sjaja, na upadljivom mjestu, nego hodati ukorak s Graditeljem svemira, ako smijem — ne živjeti u ovom nemirnom, živčanom, uskomešanom, ispraznom devetnaestom stoljeću, nego stajati ili sjediti zamišljeno dok ono prolazi. Što to ljudi slave? Svi su u nekom organizacijskom odboru i svakoga sata očekuju nečiji govor. Bog je samo trenutačni predsjednik, a Webster(248) njegov govornik. Volim odmjeravati,

smještati se, naginjati onome što me najsnažnije i najpravičnije privlači — ne vješati se o polugu na vagi i nastojati težiti manje — ne pretpostavljati neko stanje, nego prihvaćati stanje koje jest; putovati jedinom stazom kojom umijem i na kojoj mi se nikakva sila ne može oduprijeti. Ne pričinja mi zadovoljstvo podizati luk prije no što sam položio čvrst temelj. Nemojmo se igrati na tankom ledu. Svugdje postoji čvrsto dno. Čitamo kako je neki putnik upitao dječaka ima li močvara pred njim čvrsto dno. Dječak je odvratio da ima. Ali konj je začas zaglibio sve do kolana pa on reče dječaku: “Nisi li mi rekao da ova bara ima čvrsto dno?” “I ima”, otpovrne ovaj, “ali vi još niste stigli ni do pola puta.” Tako je i s močvarama i živim pijeskom društva; ali onaj tko to zna već je stari momak. Dobro je samo ono što se pomisli, kaže ili učini u određenom rijetkom stjecaju prilika. Ne želim biti od onih koji će budalasto zabijati čavao u same letve ili žbuku; takva bi me rabota noćima držala budnim. Dajte mi čekić i dopustite da napipam utor. Nemojte ovisiti o kitu. Zabijte čavao do kraja pa ga uklješćite tako svojski da se noću možete probuditi i zadovoljno pomisliti na svoj posao — posao pri kojemu se nećete posramiti zazvati Muzu. Tako će vam Bog pomoći, i samo tako. Svaki zabijeni čavao trebao bi biti još jedna zakovica u stroju svemira, a vi onaj koji obavlja posao.

Radije no ljubav, novac, slavu, dajte mi istinu. Sjedio sam za stolom gdje je bilo hrane i vina u izobilju, a i usluga bijaše na visini, ali iskrenosti i istine nije bilo te sam gladan napustio negostoljubivu trpezu. Gostoprinstvo je bilo hladno kao led. Pomislih kako im nije potreban led da ih zamrzne. Govorili su mi o starosti vina i toj čuvenoj berbi, ali ja sam razmišljao o starijem, mlađem i čistijem vinu iz slavnije berbe koje oni nisu imali niti su ga mogli kupiti. Stil, kuća, zemljište i “zabava” meni ne znače ništa. Posjetio sam kralja, ali on me ostavio da čekam u predvorju i ophodio se kao čovjek nesposoban za gostoprinstvo. U mome kraju bio je neki čovjek koji je živio u šupljem stablu. Njegovo je ponašanje bilo uistinu kraljevsko. Bio bih bolje učinio da sam posjetio njega.

Dokle ćemo sjediti na svojim trijemovima držeći se dokonih i ustajalih vrlina koje bi svaki posao učinile bespredmetnim? Kao da imamo početi dan paćeništvom i unajmiti čovjeka da nam okopava krumpir, a poslijepodne prakticirati kršćansku krotkost, milosrđe i dobrotu s predumišljajem! Pomislite na kinesku gordost(249) i ustajalu samodopadnost čovječanstva. Ovaj je naraštaj pomalo sklon čestitati samomu sebi na tome što je posljednji iz glasovite loze, a u Bostonu, Londonu, Parizu i Rimu, razmatrajući svoje davno podrijetlo, zadovoljno govori o svome napretku u umjetnosti, znanosti i književnosti. Tu su zapisnici filozofskih društava i javni hvalospjevi *Velikanima*! To dobri Adam snatri o vlastitoj kreposti. “Da, počinili smo dobra djela i ispjevali božanske pjesme koje nikad neće umrijeti” — to jest,

dokle god ih mi budemo pamtili. A učena društva i velikani Asirije — gdje su oni? Kakvi li smo mi to mlađahni filozofi i eksperimentalisti! Nijedan među mojim čitateljima još nije proživio cjelovit ljudski život. Možda su ovo tek proljetni mjeseci u životu vrste. Ako smo doživjeli sedmogodišnji svrab, u Concordu još nismo vidjeli sedamnaestogodišnjeg skakavca.(250) Upoznali smo samo opnu globusa na kojemu živimo. Nismo zaronili dva metra ispod površine niti skočili toliko iznad nje. Ne znamo gdje smo. Usto, gotovo polovicu svoga vremena čvrsto spavamo. Pa ipak, smatramo se mudrima i imamo uspostavljeni poredak na površini. Nema šta, duboki smo mislioci, ambiciozni duhovi! Dok stojim nad kukcem koji puze među borovim iglicama na šumskom tlu i nastoji se skriti od mog pogleda, pa se pitam zašto gaji tako skromne misli te uklanja glavu preda mnom koji sam mu možebit dobročinitelj i mogao bih njegovoj vrsti priopćiti neku veselu vijest, sjetim se veličajnijeg Dobročinitelja i Uma koji stoji nada mnom, ljudskim kukcem.

U svijet neprestano pritječu novine, a mi ipak trpimo nevjerojatnu učmalost. Trebam samo natuknuti kakve se sve propovijedi još slušaju u najprosvjećenijim zemljama. Tu su riječi kao što su radost i žalost, ali one su samo unjkavo pjevani psalamski pripjev, dočim mi vjerujemo u obično i maleno. Mislimo da možemo mijenjati samo svoju odjeću. Govori se da je Britansko Carstvo silno veliko i ugledno, a da su Sjedinjene Države sila prvoga reda. Ne vjerujemo da za svakim čovjekom nastaju plima i oseka koje mogu otplaviti Britansko Carstvo poput ivera, kad bi se takva misao ikad usidrila u njegovu duhu. Tko zna kakav će još sedamnaestogodišnji skakavac izići iz zemlje? Vlada svijeta u kojemu živim nije, kao ona britanska, zasnovana u razgovorima uz vino nakon večere.

Život u nama je kao voda u rijeci. Ove godine može narasti više no što čovjek i sluti te poplaviti sprženo kopno; čak bi i ovo mogla biti godina takvih događaja, u kojoj će poplava istjerati sve naše bizamske štakore. Zemlja koju obitavamo nije oduvijek bila suha. Daleko u unutrašnjosti vidim nasipe što ih je nekoć davno izlokala rijeka, prije no što je znanost počela bilježiti njene bujice. Svi su čuli priču koja kruži Novom Engleskom o jakoj i lijepoj bubi koja je izišla iz daske nekog starog stola od jabukova drveta, koji je pak šezdeset godina stajao u kuhinji nekog seljaka, najprije u Connecticutu a potom u Massachusettsu — iz jajašca položenog u živo stablo još mnogo godina ranije, kao što se ispostavilo pri brojanju okolnih godina; tjednima se čulo kako sebi glode izlaz, a možda se izlegla zahvaljujući toplini neke žare. Tko ne bi osjetio kako mu se vjera u uskrsnuće i besmrtnost učvršćuje kad čuje za to? Tko zna kakav bi krasan i krilat život, čije jajašce bijaše vjekovima zakopano pod brojnim koncentričnim naslagama drvenila u mrtvome, suhom životu društva, isprva položeno u godu zelenog i živog stabla, koje je postupno počelo sličiti njegovoj dobrano

osušenoj grobnici — te je zapanjena obitelj dotičnika, posjednuta oko svečarske trpeze, možebit godinama slušala kako sebi glode izlaz — mogao nenadano izbiti iz najprostijega poklonjenog namještaja da se napokon naužije svoga savršenog ljetnog života!

Ne kažem da će John ili Jonathan(251) sve to shvatiti; no takva je narav te sutrašnjice koja nikad neće svanuti pukim protjecanjem vremena. Svjetlost koja nam trne oči za nas je mrak. Sviće samo dan u kojemu se budimo. Svanut će još dana. Sunce je tek jutarnja zvijezda.

BILJEŠKE

(1) Izvorno objavljeno u *The Atlantic Monthlyju* 1862. godine.

(2) Franc. do krajnosti.

(3) Franc. duhovite izreke, dosjetke.

(4) Raskošan pansion u Sjevernoj Karolini izgrađen sredinom 19. stoljeća u neoklasicističkom stilu.

(5) Biljka sjevernih krajeva, vrsta alge.

(6) Gorka djetelina, grčica.

(7) Gospina papučica, iz porodice kaćunki.

(8) Engl. hair-bird, *Spizella passerina*.

(9) U nas runolist (*Gnaphalium alpinum*).

(10) Tekst je prvotno objavljen 1854. pod naslovom *Walden; or, Life in the Woods* (Walden, iliti život u šumi). Osam godina kasnije Thoreau je u pismu izdavačima zatražio da iz svih budućih izdanja izostave podnaslov. [Napomena prevoditelja: fusnote u prijevodu oslanjaju se većim dijelom na bilješke u navedenom izdanju izvornika.]

(11) Drugi Heraklov posao bio je čišćenje golemih Augijevih staja, u kojemu je uspio usmjerivši kroz njih dvije rijeke.

(12) V. Matej, 6, 19

(13) "Zato smo tvrdo mi pokoljenje, okorjelo pleme / U mukama dokazujuć tim, od koje smo loze." (Publije Ovidije Nason, *Metamorfoze* 414-415, prev. T. Maretić, Dereta, Beograd, 1991.)

(14) William Wilberforce (1759.-1833.), britanski reformator koji se suprotstavljao ropstvu.

(15) Misli se na parnu lokomotivu.

(16) Mentor je ime Odisejeva prijatelja što ga je junak *Odiseje* odabrao za odgojitelja svome sinu Telemahu.

(17) Iz djela *Silva, iliti razgovor šumskih stabala* engleskog pisca Johna Evelynna (1620.-1706.).

(18) Slična rečenica nalazi se u prijevodu *Višņupurāne* H. H. Wilsona (London, 1840.), str. 87.

(19) *Analekta*, II, 17.

(20) U Australiji.

(21) Justus von Liebig (1803.-73.), njemački kemičar.

(22) Misli se na Kinu.

(23) Jean François de Galaup La Pérouse (1741.-88.), francuski istraživač koji je doživio brodolom.

(24) Istraživač i pomorac iz Kartage, živio oko 500. g. pr. Kr.

(25) Ida Pfeiffer (1797.-1858.), njemačka putnica i autorica *Putovanja jedne dame oko svijeta* (1852.).

(26) Riječ je o Bijantu, jednom od takozvanih sedam starogrčkih mudraca.

(27) U svoje vrijeme naveliko čitan putopisac, živio od 1780. do 1838. Thoreau ovdje citira njegov *Dnevnik boravka u Norveškoj tijekom 1834., 1835. i 1836. godine*.

(28) V. Matej 26,11 i Ezekijel 18,2-4.

(29) George Chapman (1559?-1634.), engleski pjesnik i dramatičar, poznat kao prevodilac Homera. Stihovi potječu iz *The Tragedy of Caesar and Pompey*, V, ii.

(30) Antičko božanstvo ismijavanja i pokude.

(31) Oni koji kriju svoje siromaštvo kako bi spriječili odlazak u sirotište.

(32) Memnon je sin Aurore, božice zore u rimskoj mitologiji, kojemu su njegovi sljedbenici podigli kip što je stvarao ugodne zvukove kad bi na njemu svirale zrake jutarnjega sunca.

- (33) Asirski kralj iz 9. stoljeća pr. Kr., na glasu s mekušnosti i sladostrasna života.
- (34) Na tal. doslovce “loš zrak”, za koji se nekoć smatralo da uzrokuje bolest pod tim imenom.
- (35) Riječ je o ljetopiscu Edwardu Johnsonu (1598.-1672.) i njegovu djelu *Wonder-working providence of Sions saviour in New England* (London, 1654.).
- (36) Parafraza početnih stihova Shakespeareova *Richarda III.*
- (37) Gdje nije drugdje naznačeno, stihovi su Thoreauovi.
- (38) Prije pada Troje iz grada su uklonjeni kipovi bogova.
- (39) Među kojima su bili Emerson, Alcott i drugi pripadnici kruga transcendentalista.
- (40) Aluzija na poslovicu: It takes nine tailors to make a man (Potrebno je devet krojača da bi se napravio čovjek).
- (41) Termin “arhitektura” Thoreau u ovom odlomku prema svemu sudeći rabi ne u danas uobičajenom, nego u smislu Ruskinove odredbe kao oznaku za “umjetnost koja... ukrašava zdanja što su ih podigli ljudi” (v. John Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture*).
- (42) Osamnaestostoljetni franc. termini za povijest književnosti odnosno umjetnosti.
- (43) U sklopu nastavnog programa na drugoj godini Harvarda u to se doba predavala “nautička astronomija”.

- (44) Trojica čuvenih ekonomskih teoretičara iz 18. i 19. stoljeća.
- (45) V. Matej 3,4.
- (46) Slavni engleski trkaći konj.
- (47) Rimski arhitekt i autor klasičnog djela *De architectura*.
- (48) Jedrenjak kojim su u 17. stoljeću prvi engleski kolonisti prebačeni na obale Sjeverne Amerike.
- (49) John Warner Barber, *Historical Collections* (1839.).
- (50) Riječ je o škrtom đakonu čije je nagomilano pokućstvo rasprodano na licitaciji nakon njegove smrti.
- (51) V. Matej 9,6.
- (52) Iz Antonijeva govora u Shakespeareovu *Juliju Cezaru*, III, 2
- (53) William Bartram (1739.-1823.), američki botaničar i autor *Putovanja Sjevernom i Južnom Karolinom* (1791.).
- (54) Tesalski kralj čija je stada bio primoran čuvati Apolon, izgnan s Parnasa.
- (55) John Howard (1726.-1790.), engleski reformator zatvorskog sustava i filantrop.

(56) William Penn (1644.-1718.), kveker i utemeljitelj Pennsylvanije; Elizabeth Fry (1780.-1845.), pripadnica iste sljedbe i reformatorica zatvorskog sustava u Engleskoj.

(57) Iz maskerate *Coelum Britannicum* engleskoga pjesnika Thomasa Carewa (1595.-1645.). Riječi izgovara bog Merkur, a naslov je Thoreauov.

(58) William Cowper (1731.-1800.), "Stihovi što navodno ih napisa Alexander Selkirk za samovanja na otoku Juanu Fernandesu". Isticanje upućuje na Thoreauovu igru riječi koja upućuje na njegovu struku, mjerništvo, jer *survey* znači "motriti", ali i "mjeriti zemljište".

(59) Prvo je djelo Marka Porcija Katona starijeg (234.-149. pr. Kr.), a potomje aluzija na naslove onodobnih poljodjelskih časopisa u Americi.

(60) Indijski spjev iz 5. stoljeća, pridruženi dio *Mahâbhârata*.

(61) Ondje se 19. travnja 1775. godine odigrala bitka kojom je započela Američka revolucija.

(62) Jedno od Kršninih imena; stih potječe iz *Harivamše*.

(63) Anonimna pjesma iz 17. stoljeća.

(64) Iz Konfucija.

(65) Thoreau se ovaj put igra sličnošću grčkih riječi "rani, ranojutarnji" i "heroj, junak".

(66) Iz novoengleskoga katekizma.

(67) Eak, sin Zeusa i EGINE, dobio je otok nazvan po svojoj majci pa je, želeći vladati nekim narodom, zatražio od Zeusa da sve mrave na otoku pretvori u ljude.

(68) Trojanski se odredi u *Ilijadi* uspoređuju sa ždralovima.

(69) Misli se, dakako, na Njemačku prije ujedinjenja pod Ottom von Bismarckom.

(70) Aluzija na pripovijetku Nathaniela Hawthornea *Nebeska željeznica*.

(71) Igra riječi: *sleeper* na engl. znači "željeznički prag" ali i "spavač".

(72) Narodno ime za bolest živčanog sustava koja izaziva grčenje mišića.

(73) U izvorniku je upotrijebljen izraz *penny-post*. Tako se nekoć nazivala pošta koja je zaračunavala peni po pismu, a igru riječima zaokružuje fraza *a penny for your thoughts*, u smislu "da mi je samo znati što misliš?", ovdje prevedena doslovno.

(74) Konfucije, *Analekta*, XIV.

(75) Središte Concorda, gdje su se ljudi sastajali i sklapali poslove.

(76) Franc. uporišnu točku.

(77) Sprava za mjerenje vodostaja Nila u drevnom Egiptu.

(78) Osamnaestostoljetni indijski pjesnik.

(79) Odnosi se na činjenicu da su neki antički klasici preživjeli samo zahvaljujući tome što su se srednjovjekovni svećenici služili tim rukopisima kao papirom za vlastite bilješke.

(80) Engl. Little Reading.

(81) Ustanova koja je u Novoj Engleskoj bila pokrovitelj javnih rasprava i predavanja.

(82) Onodobne novine, često pod pokroviteljstvom vjerskih sljedbi, koje su donosile više razonode negoli relevantnih vijesti.

(83) Izdavačke kuće iz New Yorka odnosno Bostona.

(84) Za kratkih, vrućih i vlažnih ljeta u Novoj Engleskoj kukuruz raste tako brzo te se preko noći čini kao da preko noći dobiva na visini.

(85) Iz, Ida Pfeiffer, *A Lady's Voyage Round the World* (1852.); riječ je o brazilskom plemenu.

(86) Iz pjesme *Walden Spring* Thoreauova bliskog prijatelja Elleryja Channinga, koji je napisao Thoreauovu biografiju i pomogao pri objavljivanju nekih njegovih tekstova.

(87) Dismal Swamp, prostrana močvara na međi Virdžinije i Sjeverne Karoline.

(88) Jedna od triju Suđenica iz grčke mitologije koja je određivala kada će tko umrijeti.

(89) Misli se na Wilhelma Tella koji je strelicom pogodio jabuku na glavi svoga sina.

(90) Poprište bitke u Meksičkom ratu 1847. godine.

(91) Aluzija na pjesme *Planinskoj tratinčici* i *Mišu* Roberta Burnsa.

(92) Ribolovno područje u jugozapadnom New Hampshireu.

(93) John Milton, *Izgubljeni raj*, I, 293-94.

(94) Thoreau misli na prizor s vješticama iz drame *Masque of the Queens* elizabetanskog pisca Bena Jonsona.

(95) U grčkoj mitologiji, Stiks je rijeka što razdvaja svijet mrtvih od svijeta živih.

(96) Iz pjesme *Elegy Written in a Country Churchyard* Thomasa Graya.

(97) Patrick MacGregor, *Croma* iz *The genuine remains of Ossian* (1841.).

(98) Beacon Hill je otmjena bostonska četvrt, a Five Points nekoć je bila ozloglašena četvrt na donjem Manhattanu.

(99) U Brightonu, predgrađu Bostona, nalazila se tada stočna tržnica. U ironičnoj Thoreauovoj preinaci on postaje Bright-town, "Svjetlograd".

(100) Konfucije, *Učenje o sredini*, XIV.

(101) *Analekta*, IV.

(102) Bog neba u hinduizmu.

(103) Igra riječima: izraz "plavi đavoli" (blue devils) u engleskom označava nujnost, malodušnost.

(104) Potok koji je prolazio kroz Concord.

(105) Prema svemu sudeći Pan, grčki bog šuma, pašnjaka itd.

(106) William Goffe i Edward Whalley pobjegli su u sedamnaestom stoljeću u Ameriku nakon što su se urotili protiv engleskoga kralja.

(107) Thomas Parr, Englez koji je navodno doživio 152 godine.

(108) U grčkoj mitologiji, rijeka koja vodi u Had.

(109) Grčka božica zdravlja.

(110) Hoteli u New Yorku, Bostonu odnosno Concordu.

(111) U grčkoj mitologiji, troglavi pas koji je čuvao dveri podzemnoga svijeta.

(112) Edmund Spenser (1552.-1599.), *Faerie Queene*, knjiga I., pjevanje i., 35. kitica.

(113) Poglavica indijanskog plemena Wimpanoag koji je u 17. stoljeću sklopio mir s doseljenicima.

- (114) Žitelj Paflagonije, planinskog područja u drevnoj Maloj Aziji.
- (115) Drvosječa se zvao Alex Therien; Thoreau ga podrobnije opisuje u svome *Dnevniku*.
- (116) *Ilijada* 16,7 i 13-16, prev. Tomislav Maretić, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1987.
- (117) Lat. "novac", izvedeno od pecus, "stoka, blago".
- (118) Engleski izraz za "slaboumnika" je *half-witted*, doslovce "polu-pametan", otuda igra riječi.
- (119) White Mountains, popularno zimovalište u New Hampshireu.
- (120) Misli se na etimologiju latinske riječi *communio*, koja znači "zajednica", ali prvobitno upućuje na "zajedničko obzidavanje, zidanje opkopa, bedema u svrhu zajedničke obrane".
- (121) Ili lovaca na ljude, koji su hvatali odbjegle robove u državama na Jugu.
- (122) Navodno je tim riječima neki Indijanac pozdravio prve doseljenike koji su se iskrcali u Plymouthu.
- (123) U grčkoj mitologiji, Antej je bio div koji je svoju snagu crpio iz zemlje dokle god je s njom bio u dodiru; Heraklo ga je prije svoga zadnjeg "posla" ubio podigavši ga s tla.
- (124) Lat. radišni zemljodjelac.

(125) Henry Coleman (1795.-1849.), autor poljoprivrednih studija za državu Massachusetts.

(126) Švicarska pjesma za dozivanje stoke.

(127) Bilo je to doba rata s Meksikom.

(128) Aluzija na izraz *not know beans*, "nemati pojma" (mi bismo možda rekli: ne znati ni pišljiva boba).

(129) Pitagorina se sljedba, vjerojatno prema učiteljevu naputku, odricala graha.

(130) John Evelyn, autor djela *Terra, filozofijska rasprava o zemlji* (1729.)

(131) Engleski prirodoslovac i mislilac (1603.-1665.)

(132) "Otac obitelji treba prodavati, a ne kupovati." (Katon, *De agri cultura*)

(133) U to je doba bio običaj da članovi Kongresa biračima dijele besplatno sjeme.

(134) Frances Quarles (1592.-1644.), iz pete ekloge u *The Shepard's Oracles*.

(135) Aluzija na drevni poljodjelski običaj prinošenja prvih plodova svake godine kao žrtve.

(136) Sredozemni ljetni vjetrovi.

(137) U *Građanskom neposluhu*.

(138) Aludira se (i) na *International Order of Odd Fellows*, doslovce "Međunarodni red čudaka", tajnu bratovštinu osnovanu u Londonu u 18. stoljeću s ciljem društvenog povezivanja i uzajamne pomoći.

(139) U prijevodu: na "Brdu ugodnog zaklona".

(140) U priči iz "Konfucijevih izreka", koju je Thoreau priredio za jedan časopis, vojnik koji je izgubio štit tješi se mislju da će ga drugi vojnik pronaći i upotrijebiti.

(141) Misli se na znamenite prepjeve *Ilijade* i *Odiseje* iz pera engleskog pjesnika Alexandera Popea (1688.-1744.).

(142) Iz Tibulovih *Elegija*, 3.11.7-8, nav. prema *Latinska poezija*, prev. Nikola Milićević, Zora, Zagreb, 1964., str. 80.

(143) Konfucije, *Analekta*, XII.

(144) John Milton, *Lycidas*.

(145) Ranokršćanski isposnici koji su živjeli u cenobijima, samostanskim zajednicama; no u engleskom se *cenobites* izgovara kao i *see no bites*, a to je kolokvijalizam kojim se označuju ribolovci kojima riba ne grize.

(146) Bijelo jezero.

(147) U grčkoj mitologiji izvor na planini Parnasu, posvećen muzama i Apolonu.

(148) Obzidano jezero; izgovara se približno kao i Walden Pond.

(149) Proključalog vrela.

(150) Lat. "mrežast" odnosno "pjegav".

(151) Junak iz engleske balade koji ubija zmaja; iz pripovijesti "Zmaj iz Wantleyja" u *Reliques of Ancient English Poetry* (1765.) Thomasa Percyja.

(152) Financijsko središte Bostona.

(153) Thoreau se u vezi s dotičnim dvaput poigrao riječima: jednom s njegovim prezimenom, nazvavši ga *skin-flint*, "škrtac", drugi put njegovim licem, koje je *brazen*, što može značiti i "mjedeno" (u kontekstu novčića) i "besramno, drsko".

(154) Iz, William Drummond of Hawthornden (1585.-1649.), "Icarus".

(155) Aluzija na engleski Lake Country u kojemu su nadahnuće crpili romantički pjesnici poput Wordswortha i Coleridgea.

(156) Perz. "planina svjetlosti", golemi i čuveni, 106-karatni dijamant pronađen u Indiji, koji danas tvori dio zbirke britanskih krunskih dragulja.

(157) U skandinavskoj mitologiji dvorac boga Odina i prebivalište junaka palih u boju.

(158) V. Benvenuto Cellini, *Moj život*, preveo Tin Ujević, Matica hrvatska, Zagreb, 1951., 26. poglavlje.

(159) Ellery Channing, "Baker Farm"; u nastavku isto.

(160) Krilca na gležnjevima ili sandalama antičkih bogova.

(161) V. Marko 1,17: "Hajdete za mnom i učinit ću vas ribarima ljudi!"

(162) Geoffrey Chaucer, *Canterburyjske priče*, prev. Luko Paljetak, Znanje, Zagreb, 1986., iz Proslova. Stihove zapravo izgovara redovnik.

(163) Indijansko pleme na sjeveroistoku Sjedinjenih Država.

(164) Iz *Uvoda u entomologiju* (1846.) Williama Kirbyja i Williama Spencea.

(165) Konfucije, *Veliki nauk*, VII.

(166) V. Matej 15, 11.

(167) Ili Meng-ce, kineski mislilac iz 3. stoljeća pr. Kr.

(168) Iz pjesme "To Sir Edward Herbert at Julyers" engleskog pjesnika Johna Donne (1571.-1631.).

(169) Riječ je o već spomenutom Elleryju Channingu mlađem. On je u dijalogu koji slijedi

“Pjesnik”, a Thoreau “Pustinjak”.

(170) Ili Bidpai, pretpostavljeni autor zbirke bajki na sanskrtu.

(171) Louisu Agassizu (1807.-73.), rođenom Švicarcu, znanstveniku, sakupljaču i profesoru na Harvardu s kojim se Thoreau dopisivao i slao mu primjerke.

(172) Ratnici koji su se u Trojanskom ratu borili pod Ahilejem.

(173) Poprišta bitaka u Napoleonskim ratovima.

(174) Bojnik John Buttrick bio je na čelu građanskih odreda u Američkoj revoluciji, a Isaac Davis i David Hosmer jedina su dva kolonista koji su izgubili život.

(175) Jedan od značajnijih okršaja Britanaca i Amerikanaca, koji se zapravo odigrao na Breed's Hillu, u blizini Bostona, u srpnju 1775. godine.

(176) Pariška bolnica za veterane koju je osnovao Luj XIV, kasnije Napoleonova grobnica.

(177) François Huber (1750.-1831.), švicarski entomolog.

(178) Iz *Uvoda u entomologiju* Kirbyja i Spencea; “Eneja Silvije” je papa Pio II (1405.-64.), Eugenije IV bio je papa od 1431. do 1447., a Olaf Veliki (1490.-1558.) nadbiskup u Uppsali i švedski povjesničar.

(179) James Knox Polk, jedanaesti predsjednik SAD-a.

(180) Godine 1845.

(181) Misli se na krilatoga konja Pegaza iz grčke mitologije.

(182) Izraz *house-warming* u izvorniku označuje ujedno proslavu useljenja u kuću, odnosno stari običaj u nas još zvan i naselje.

(183) Elleryja Channinga.

(184) *De agri cultura* 3,2.

(185) Vulkan je starorimski bog vatre, a Terminus bog međa.

(186) Iz *Zapažanja o šumskom krajobrazu* engleskog prirodoslovca Williama Gilpina (1724.-1804.).

(187) Iz djela *Sjevernoameričke šume* francuskog prirodoslovca François Michauxa (1770.-1855.).

(188) Likovi iz istoimene pjesme Williama Wordswortha u kojoj Goody proklinje Harryja jer ovaj odbija njezin ogrjev.

(189) Iz pjesme "The Wood-Fire" Ellen Sturgis Hooper (1812.-1848.)

(190) "Ne Utički, nego Konkordski" Marko Porcije Katon Mlađi (95.-46. pr. Kr.) bio je poznat i kao Katon Utički jer je umro u Utici.

(191) Rimski vojskovođa koji je porazio Hanibala.

(192) William Davenant (1606.-1668.), engleski pjesnik i autor djela *Gondibert: junački spjev*.

(193) Riječ je o *Djelima engleskih pjesnika od Chaucera do Cowpera* Alexandera Chalmersa, objavljenim u Londonu 1810. godine u 21 svesku.

(194) Pleme što ga je Julije Cezar porazio u Flandriji 57. pr. Kr.

(195) Igra riječima: prezime dotičnika izgovara se približno kao *coil*, "smotak, zavoj", ali i "nevolja, muka, pometnja".

(196) Propovjednik 12,6: "Prije nego se prekine srebrna vrpca i zlatna se svjetiljka razbije i razlupa se vrč na izvoru i slomi točak na bunaru..."

(197) John Milton, *Izgubljeni raj*, II, 560.

(198) Ellery Channing.

(199) Riječ je o Amosu Bronsonu Alcottu (1799.-1888.), odgojitelju, transcendentalistu, ocu spisateljice Louise May Alcott. U mladosti je bio preprodavač, otuda aluzija u nastavku.

(200) Iz *Života i smrti kardinala Thomasa Wolseyja* (1599.) Thomasa Storerera.

(201) Naslovni lik iz romana Waltera Scotta *Stari smrtnik* (1816.).

(202) Ralph Waldo Emerson (1803.-82.), mislilac na čelu kruga tzv. transcendentalista, blizak Thoreauov prijatelj i autor predgovora ovoj knjizi.

(203) Dio Atlantskog oceana između Grenlanda i Baffinovog otoka.

(204) Lat. urođenički jezik.

(205) *How der do*, od *How do you do?* — “Kako ste?”

(206) Još jedna igra riječima: u izvorniku se *discord* (nesuglasje, disonanca u glazbenom i inom smislu) i *concord* (sklad, suglasje, harmonija) dovode u vezu s imenom gradića odnosno kraja koji tvori okvir radnje.

(207) Mitski lovac kojega je gnjevna Artemida pretvorila u jelena pa su ga usmrtili vlastiti psi.

(208) Po britanskom generalu u *Ratu za neovisnost* Johnu Burgoyneu (1722.-1792.).

(209) “Silan lovac” iz Postanka 10,9.

(210) Iz već spomenute *Harivamse*.

(211) Pripadnici reformatorskog pokreta osnovanog u Francuskoj u 12. st.

(212) John Milton, *Izgubljeni raj*, VII, 288-90.

(213) Ahilej je bio rođen u Tesaliji, gorskom kraju uz obalu.

(214) Lat. čvrsto tlo, kopno.

(215) V. La Fontaineove *Basne*, IV, 22, i Matej 13.

(216) Već spomenuti Kartazanin Hanon proslavio se oplovivši najzapadniju točku Afrike; Ternate i Tidore su otoci u Molucima.

(217) U engl. riječi za list, *leaf*.

(218) *Palm* na engleskom znači "palma", ali i dlan.

(219) Višestruka igra riječi: *labor* je na latinskom "rad"; glagole *lap* ("stršati" ili pak "zapljuskivati") i *lapse* ("propadati", "spuštati se") Thoreau morfološketimološki povezuje sa stalno prisutnim *lobe*, *lobus*, režanj, resa.

(220) Skandinavski bog gromovnik, čije se ime u engleskom izgovara jednako kao *thaw*, "topljenje".

(221) Varon, *Rerum rusticarum*, 2, 2.14. Slijedi slobodan Thoreauov prijevod.

(222) Vrsta slatkovodne ribe.

(223) Drozd selac.

(224) Publije Ovidije Nason, *Metamorfoze*, I, 61-62, 78-81, prev. Tomislav Maretić, Dereta, Beograd, 1991.

(225) V. Matej 25,21.

(226) Mencije, *Djela*, VI, 1.

(227) *Metamorfoze*, 89-96, 107-108.

(228) Engl. sokol lovac.

(229) Parafraza Prve poslanice Korinćanima 15,55.

(230) Iz pjesme "To My Honoured Friend Sir Ed. P. Knight" Williama Habingtona (1605.-1654.).

(231) Prolaz koji povezuje Atlantski i Tihi ocean; naposljetku ga je, 1906. godine, otkrio Roald Amundsen.

(232) John Franklin (1786.-1847.), engleski istraživač koji je nestao prilikom jedne ekspedicije.

(233) Henry Grinnell (1799.-1874.), Amerikanac koji je pokušao naći Franklina.

(234) Mungo Park (1771.-1806.), škotski istraživač Afrike; Meriwether Lewis (1774.-1809.) i William Clark (1770.-1838.) povel su američku ekspediciju u područje Louisiane; Martin Frobisher (1535?-1594.), engleski istraživač.

(235) Riječ je o američkom istraživanju Antarktika i Tihog oceana iz 1838. godine.

(236) Iz pjesme "Starac iz Verone" četvrtostoljetnoga latinskog pjesnika Klaudijana. Thoreau u svome prijevodu zamjenjuje Iberce (Iberos) Australcima, a život (vitae) Bogom.

(237) Aluzija na knjigu *Ljudske rase* (1851.) Charlesa Pickeringa u kojoj se navode podaci o mačkama na Zanzibaru.

(238) John Symmes objavio je 1818. brošuru u kojoj je teoretizirao o tome kako je Zemlja iznutra šuplja i nastanjiva.

(239) Grof de Mirabeau (1749.-91.), francuski revolucionar.

(240) Thoreau lomi riječ da bi joj istaknuo etimologiju: *extra* (izvan) i *vagare* (lutati); otuda je ekstravagancija doslovce "odlutanost".

(241) Iz *Histoire de la Littérature Hindoui* Garcina de Tassyja; Kabir je indijski mistik iz 15. stoljeća.

(242) Godine 1845. Irsku je pogodila "kasna snijet" upropativši urod krumpira o kojemu je ovisila irska ekonomija te uzrokovavši glad i masovno iseljavanje u Sjedinjene Države.

(243) V. Propovjednik 9,4.

(244) Konfucije, *Analekta* IX, 25.

(245) Iz soneta "To Night" Josepha Blanca Whitea (1885.-1841.).

(246) Lat. zvonjava.

(247) Mameluci su bili egipatska garda, pobijena u pokolju 1811. godine. Tom se prilikom spasio samo jedan beg koji je sa zida skočio na konja.

(248) Daniel Webster (1782.-1852.), čuveni govornik i senator iz Massachusettsa; Thoreau je smatrao da je iznevjerio abolicionizam podupirući Sporazum iz 1850. godine.

(249) Kinezi su sloveli kao samodopadna i uzdržana čeljad.

(250) *Seven-years' itch* američki je kolokvijalizam koji označuje nešto što smeta ili traje predugo, a spomenuti skakavac pripada vrsti koja živi na sjeveru Sjedinjenih Država i sedamnaest godina provodi pod zemljom kao ličinka, a zatim izlazi kao odrastao kukac i živi tek nekoliko tjedana.

(251) Uobičajeno ime za Engleza odnosno Amerikanca.

Henry David Thoreau

Američki književnik, jedinstven pjesnik i filozof prirode u američkoj književnosti. Thoreau je rođen (1817.), umro je (1862.) i proživio najveći dio života u Concordu, u državi Massachusettsu, gdje je počela Američka revolucija protiv britanske vlasti. Obrazovan je na Harvardu, bio je veliki čitač – na pet jezika – u rasponu od klasične književnosti i indijske i kineske filozofije, preko putopisa i pripovijesti o prvim američkim naseljenicima, do djela o flori i fauni regije u kojoj je rođen. Bio je pod snažnim utjecajem svojega prijatelja Ralfa Walda Emersona i njegove filozofije individualizma. Pripadao je transcendentalistima, skupini kvazi-mističnih progresivnih mislilaca koji su 1830. godine u Concordu pokrenuli drugu revoluciju – revoluciju američke društvene i vjerske misli. Aktivno je sudjelovao i u onodobnim političkim i etičkim raspravama u kojima se iskristalizirao kao izričiti protivnik politike federalne vlade, posebice njezina ekspanzionističkoga rata protiv Meksika i odbijanja Kongresa da donese zakon protiv ropstva na jugu Amerike. Njegov ogled *Građanski neposluh* postat će nadahnuće za nenasilne pobunjenike dvadesetoga stoljeća. Knjiga *Walden* zasniva se na njegovu iskustvu života provedenoga uz jezero Walden, gdje je proveo razdoblje od 1845. do 1847. u kolibi koju je sam sagradio, pokazujući koliko civilizacija raskida bitnu i živu vezu između čovjeka i prirode.

Biblioteka elektroDAF

knjiga 5

Henry David Thoreau

WALDEN

Naslov izvornika

Walden and Civil Disobedience, ur. Michael Meyer,
Penguin Classics, 1986.;
Walden and Other Writings, ur. Brooks Atkinson,
The Modern Library, New York, 2000.;
Walden, ur. Stephen Fender,
Oxford University Press, New York, 1999.

© 2011 Dinko Telećan

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2011, 2015, 2016

Izdavači

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb
DAF, Zagreb

Za izdavače

Aleksandra David
Zoran Senta

Urednici

Krešimir Pintarić
Zoran Senta

Prijevod s engleskog

Dinko Telećan

Ilustracija

© Danijel Žeželj

ISBN 978-953-7669-31-7 (HTML)

ISBN 978-953-345-156-5 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-157-2 (PDF)

ISBN 978-953-345-158-9 (MOBI)

Prvo izdanje

DAF, Zagreb, 2006.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu

Grada Zagreba i Ministarstva kulture Republike Hrvatske.